

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Фахове видання

Випуск №3 (51)

Київ – 2018

ББК 65я5
В-90

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК» внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021)

Міжнародні бази та каталоги, які індексують видання:

- Google Scholar;
- Ulrichsweb Global Serials Directory;
- Index Copernicus;
- Російський індекс наукового цитування (РИНЦ);
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Вчені записки Університету «КРОК» : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2018. - Вип. №3 (51). – 220 с.

У п'ятдесят першому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України, підготовлені за результатами їх наукової роботи. Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економічної теорії, фінансів, обліку і аудиту, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту і маркетингу, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №1 від 18 жовтня 2018 року)*

Головний редактор:

Мігус І.П. доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Університет «КРОК», Київ, Україна

Відповідальний секретар:

Коваль Я.С. доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет «КРОК», Київ, Україна

Редакційна колегія:

- Дяптів С.М.** кандидат економічних наук, професор, ректор, Університет «КРОК», Київ, Україна
Алькема В.Г. доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», Київ, Україна
Грабєц Олімпія PhD (економічні науки), заступник директора Інституту менеджменту та економіки Вищої школи Гуманітас, Республіка Польща
Грушко В.І. доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри національної економіки та фінансів, Університет «КРОК», Київ, Україна
Денисенко М.П. доктор економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна
Захаров О.І. кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Університет «КРОК», Київ, Україна
Кавун С.В. доктор економічних наук, професор, ректор, Харківський технологічний університет «ШАГ», Харків, Україна
Копитко М.І. доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна
Мельничук Д.П. доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет «КРОК», Київ, Україна
Петрова І.Л. доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет «КРОК» Київ, Україна
Одягайло Б.М. доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Університет «КРОК», Київ, Україна
Радіонова І.Ф. доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Університет «КРОК», Київ, Україна
Рокоча В.В. доктор економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин, Університет «КРОК», Київ, Україна
Терехов В.І. доктор економічних наук, професор, професор кафедри управлінських технологій, Університет «КРОК», Київ, Україна
Токар В.В. доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
Чирва О.Г. доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки та бізнес-освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

© автори статей, 2018

© Університет економіки та права «КРОК», 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

- Колядич О.І.* Історико-економічний сегмент сучасної парадигми економічної науки 7
- Другова Є.В.* Зростання ролі інформаційних технологій в соціально-економічній сфері сучасного суспільства 14

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Дмитрієва Н.О.* Світова електронна торгівля: аналіз динаміки і трансформацій 19
- Ткач Д.К.* Шляхи удосконалення функціонування вітчизняного енергетичного ринку в умовах виходу на зовнішні ринки 27
- Лисюк В.С.* Динаміка та структура бюджетних видатків та їх вплив на макроекономічні пропорції 34

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

- Панков М.М.* Зміст інвестиційного процесу та механізм інвестиційного регулювання 40
- Постоєнко К.І.* Державне регулювання соціальних стандартів та продуктової кошик в Україні 53
- Сова О.Ю.* Основні тренди страхового ринку України 59
- Мошляк І.О.* Інвестиційна діяльність підприємства та її ефективність 68

РОЗДІЛ 4. ОБЛІК, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

- Тулуш Л.Д.* Податкове стимулювання розвитку птахівництва в Україні 74

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ І СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- Даценко Ю.М.* Вплив відновлювальної енергетики на взаємодії у суспільстві та економіку 84
- Плетенецька С.М., Яценко В.С.* Економіка використання водних ресурсів: екологічний аспект 91
- Терон І.В.* Інтереси суб'єктів соціального розвитку сільських поселень: сутність та структура пріоритетів 96
- Гребень С.Є.* Сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні та її фінансування 105

РОЗДІЛ 6. МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Карюк В.І.</i> Компетентністний підхід до управління розвитком кадрового потенціалу підприємства	112
<i>Петрова І.Л., Сивка О.В.</i> Розвиток інноваційної діяльності в організаціях освітньої сфери	119
<i>Хішам Сафар</i> Роль впровадження Total Quality Management у виробничих цінах на Лівійській металургійній компанії «LISCO»	127
<i>Паращенко Л.І.</i> Управління загальною середньою освітою на засадах м'якої системної методології П. Чекланда	134

РОЗДІЛ 7. МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Кофанов О.Є.</i> Комплекс маркетингових стратегій стартап-проектів та побудова математичних моделей прогнозування їх успішності на ринку науково-технічної продукції	143
<i>Луценко К.О., Луценко В.Ю.</i> Актуальні тенденції розвитку комунікацій в системі маркетингу	151

РОЗДІЛ 8. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Денисенко М.П., Бреус С.В.</i> Сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні та взаємозв'язок з економічною безпекою закладів вищої освіти	157
<i>Захаров О.І.</i> Інновації в системі економічної безпеки підприємств	168
<i>Коваленко В.В.</i> Ризики в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації	175
<i>Лантєв М.С.</i> Вплив факторів внутрішнього середовища на економічну безпеку приватного закладу вищої освіти	181
<i>Сугак Т.О.</i> Особливості інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової системи економічної безпеки підприємства	187
<i>Яровой Т.С.</i> Формування концепції громадянської безпеки держави	195

РОЗДІЛ 9. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Хаустова Є.Б., Шевченко Л.В., Лебедєва М.К.</i> Організація відкритих інноваційних структур в закладах вищої освіти	204
<i>Бєлова О.І.</i> Інноваційна активність персоналу та способи її стимулювання на підприємстві	211

CONTENT

CHAPTER 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

- Koliadych O.* The historical and economic segment of the modern paradigm of economic science 7
- Drugova E.* The growing role of information technology in the socio-economic sphere of modern society 14

CHAPTER 2. INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Dmytriyeva N.* The world electronic trade: analysis of dynamics and transformations 19
- Tkach D.* Ways of improving the functioning of the domestic energy market in the conditions of access to foreign markets 27
- Lysyuk V.* Dynamics and structure of budget expenditures and their impact on macroeconomic proportions 34

CHAPTER 3. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

- Pankou M.* The content of the investment process and the mechanism of the investment regulation 40
- Postoienko K.* State regulation of social standards and food basket in Ukraine 53
- Sova O.* The main trends of the insurance market in Ukraine 59
- Moshlyak I.* Investment activity of the enterprise and its efficiency 68

CHAPTER 4. ACCOUNTING, AUDIT AND TAXATION

- Tulush L.* Tax incentives for the development of poultry farming in Ukraine 74

CHAPTER 5. ECONOMY AND MANAGEMENT OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

- Datsenko Y.* Influence of renewable energy on relationships in society and economics 84
- Pletenetska S., Yatsenko V.* Economy of the use of water resources: ecological aspect 91
- Teron I.* The interests of the social development subjects in rural settlements: essence and structure of priorities 96
- Greben S.* The modern state of development of higher education in Ukraine and its financing 105

CHAPTER 6. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

<i>Karyuk V.</i> Competent approach to managing the development of personnel potential of the enterprise	112
<i>Petrova I., Syvka O.</i> Development of innovative activity in the institutions of educational sphere	119
<i>Hisham Safar</i> The role of Total Quality Management implementation on production rates at Libyan Iron & Steel Company «LISCO»	127
<i>Parashchenko L.</i> Management of secondary education on the basis of soft system methodology P.Cheklanda	134

CHAPTER 7. MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND STOCK EXCHANGES

<i>Kofanov O.</i> The complex of the startup marketing strategies and the development of the mathematical models for predicting their success on the market of the scientific and technical products	143
<i>Lutsenko K., Lutsenko V.</i> Modern trends in the development of communications in the system of marketing	151

CHAPTER 8. ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND ECONOMIC ENTITIES

<i>Denysenko M., Breus S.</i> The current state of higher education in Ukraine and the relationship of economic security institutions of higher education	157
<i>Zakharov O.</i> The innovation in the system of economic security of enterprises	168
<i>Kovalenko V.</i> Risks in the system of economic security of the enterprise and means of their neutralization	175
<i>Laptiev M.</i> Influence of factors of the internal environment on the economic security of a private higher education institution	181
<i>Sugak T.</i> Features of informational and analytical support of the financial component of the system of economic security of the enterprise	187
<i>Yarovoy T.</i> Formation of the concept of public security of the state	195

CHAPTER 9. INNOVATIVE ACTIVITIES

<i>Khaustova Y., Shevchenko L., Lebediev M.</i> Organization of Open Innovative Structures in higher education institutions	204
<i>Bielova O.</i> Personnel innovative activity and methods of its stimulation at the enterprise	211

Розділ 1. Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.88

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ СЕГМЕНТ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Колядич О.І.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел. (044)-244-31-02, e-mail: oleksandr@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0008-0856-8212, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-7-13>*

THE HISTORICAL AND ECONOMIC SEGMENT OF THE MODERN PARADIGM OF ECONOMIC SCIENCE

O. Koliadych

*PhD in Economics, Associate Professor of Economic Theory Department,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel. (044)-244-31-02, e-mail: oleksandr@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0008-0856-8212, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-7-13>*

Анотація. У статті аналізується місце та роль історико-економічної наукової складової у сучасній парадигмі економічної науки. Виявлені недоліки сучасної освітньої концепції в Україні обумовлені зменшенням частки історико-економічних дисциплін та їх можливими наслідками. Основною причиною цього скорочення є позитивістське ставлення, властиве «основному» економічної науки. Також поширеною є думка, що історія та філософія не можуть призвести до «універсальних законів, як математика чи механіка». Історико-економічна наука розглядається як багатопрофільна наука, яка формується на стику двох історій і економіки і надає їй універсальний підтекст. Висловлено думку, що історико-економічна сфера, як важливий сегмент економічної науки, має ряд переваг та векторів для подальшого розвитку. Серед них - застосування зовнішньополітичного підходу до еволюції економічної теорії, що сприяє побудові економічного наукового суспільства. Кумулятивний підхід дає підстави вважати розвиток науки як еволюційний прогресивний та безперервний процес, який формує історичну пам'ять і широту мислення. Історичний інституціоналізм в історико-економічних дослідженнях сприяє розробці історичного, як структурного, так і нормативного вибору для подальших змін у системі. Підкреслюється, що історія економічних вчень визначається множинністю форм, що дозволяє розглядати економічні процеси з різних концептуальних позицій. Як результат, це призводить до формування компетенції дослідника альтернативного мислення. Відзначено, що включення в методологічну матрицю системного підходу разом з цивілізаційною парадигмою зміцнює стипендію та надає ексклюзивність історико - економічним дисциплінам при розгляді досліджуваних об'єктів при їх розвитку на всіх етапах життєвого циклу. У статті підкреслюється, що дисципліни історико-економічного профілю мають унікальну перевагу в розумінні презентації, беручи до уваги факти в динаміці (наприклад, зміна стану та форм економічної системи, види конкуренції та їх пояснення фахівцями економістів тощо).

Ключові слова: позитивізм, наукова методологія, екстерналістський підхід, компетентнісний підхід, статика, динаміка, цивілізаційна парадигма, історичний інституціоналізм.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.:14

Annotation. In the article, analyze the place and role of historical-economic scientific component in the modern paradigm of economic science. The detected the disadvantages of the modern educational concept in Ukraine are due to the reduction of the share of historical and economic disciplines and the probable consequences of it are considered. The main reason for this reduction is the positivist attitude inherent in the «mainstream» of economic science. Also, the spread of thoughts that history and philosophy can not lead to «universal laws like mathematics or mechanics». Historical-economic science is regarded as a multidisciplinary science, which is formed at the junction of two histories and economics and gives it a universal subtext. Expressed ta view that the historical-economic sphere, as an important segment of economic science, has several advantages and vectors for further development. Among them, are

application of the externalist approach to the evolution of economic theory, which contributes to the construction of economic science society. The cumulative approach provides grounds for considering the development of science as an evolutionary progressive and continuous process that shapes historical memory and the breadth of thinking. Historical institutionalism in historical and economic research contributes to designing a historical choice, both structural and normative, for further changes to the system. It is emphasized that the history of economic doctrines is determined by the plurality of forms, which makes it's possible to consider economic processes from different conceptual positions. As a result, this leads to the formation of the competence of the researcher of alternative thinking. It is marked that the inclusion in the methodological matrix of the system approach along with the civilizational paradigm strengthens the scholarship and gives exclusivity to historical - economic disciplines when considering the objects under study in their development at all stages of the life cycle. The article emphasizes that the disciplines of the historical - economic profile have a unique advantage in understanding the presentation, considering the facts in the dynamics (for example, the change of the state and forms of the economic system, the types of competition and their explanation by specialists of economists, etc.).

Key words: *positivism, scientific methodology, externalist approach, competence approach, statics, dynamics, civilizational paradigm, historical institutionalism.*

Formulas.: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.: 14

Постановка проблеми. Витіснення історико-економічних дисциплін з освітнього процесу вищої економічної освіти України та звуження відповідного сегменту сучасної парадигми економічної науки викликає ряд проблем, пов'язаних з порушенням її комплексності та цілісності. Ми припускаємо, що помилковість реформаторсько-освітнього поступу в Україні на сьогодні, полягає в наслідуванні освітнього тренду Західних суспільств кінця ХХ ст., що не відповідає сучасним тенденціям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленням причин витіснення історико-економічних досліджень на периферію економічної науки займалися ряд вчених. Деякі з них вбачали витoki цього процесу ще в постулюванні А. Смітом, – механіцизму, який детермінує явища навколишнього середовища, виключаючи випадковість [1].

На посиленні в економічній теорії позитивістських тенденцій, у зв'язку з маржиналістською революцією, та, переважно з працями С. Джевонса і Л. Вальраса, наголошували Mirowski Ph. [2] та McLure M. [3].

Зближення економіки з фізикою та математикою та математизацію економічної теорії в другій половині ХХ століття, відзначають McCloskey D. [4] та Weintraub E. [5].

Проте вже в кінці ХХ-початку ХХІ століття кількість досліджень на історико-економічних методологічних засадах, за

спостереженнями М. Блауга, починає зростати [6].

Таким чином, скептичні настрої представників мейнстріму відносно історико-економічних досліджень на сьогодні є сумнівними. Історики-економісти пронизують предметні межі, а історико-економічний сегмент стає міждисциплінарною галуззю знань. Прекрасні перспективи, безпосередньо, історії економічних вчень, на ґрунті екстерналістського підходу щодо еволюції економічної теорії, вбачає Backhouse R. [7].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження історико-економічних сегментів сучасної парадигми економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історико-економічна освіта в Україні стрімко втрачає свій сегмент в загальній системі економічної освіти. На сьогодні, стає очевидним, хибність подібного тренду, враховуючи тенденції розвитку економічної науки в загальноосвітньому контексті. Освітній концепт, який визначається в багатьох українських вузах економічного профілю ґрунтується, переважно, на західних «конспектах» 20-літньої давності. Ряд відомих науковців-економістів констатували причини такої хвилі в освітній сфері Західної Європи, Північної Америки, Австралії:

1. «Головна причина «кліофобії» сучасних економістів, скоріш за все, полягає в позитивістському налаштуванні,

притаманному «основній течії» економічної науки [8].

2. «...економісти вважають себе вченими в тому сенсі, в якому вченими є біологи, фізики і математики» [9].

3. «Економісти застосовують наукову методологію і техніку аналізу або, простіше кажучи, «використовують математику в якості мови, а фізику в якості зразка для наслідування» [10].

4. «Економісти для відповідності критеріям науковості, прийнятим в точних науках, дотримуються курсу на інтелектуальну автономію від таких «відсталих» предметів, як історія і філософія, які не можуть вивести «універсальні закони, як математика або механіка» [11].

Всі ці причини, які пояснюють суть процесів в економічній освітній сфері, побудованій на Західній традиції, мали місце в кінці ХХ століття. В останні роки все більшої популярності набирає екстерналістський підхід до еволюції економічної теорії, що передбачає розгляд «того, як економічна наука конструюється суспільством» [7].

Історико-економічна наука, оскільки склалася на стику двох наук – історичної і економічної, – є міждисциплінарною. Вона широко використовує методи як історичного пізнання, так і економічного аналізу. Економічна історія виокремилася в самостійну галузь досліджень ще в середині ХІХ-го ст. Історія економічної думки – у 80-х рр. ХІХ ст. Обидві вони тісно пов'язані з економічною теорією, розвитком конкретних економічних наук (економічної статистики, фінансів, демографії, економіки промисловості та сільського господарства тощо), а також розвитком філософської думки. Екстерналістський підхід робить історико-економічні дисципліни привабливими не тільки для економістів, а й для філософів, соціологів, істориків, політологів та ін. Свідченням цього є спостереження Мальцева А.А.: «...творчість багатьох сучасних авторів в області історії економічних вчень більше відноситься до категорії *science studies*, економічної

соціології та філософії. Далеко не випадково багато відомих учених цієї галузі, «рятуючись» від властивого мейнстриму гніту технічного формалізму і позитивістської риторики, знайшли комфортний притулок в департаментах філософії (М. Шабас), бізнес-школах (М. Маклюр), коледжах вільних мистецтв (Р. Еметт), в яких «як і раніше цінується глибина і широта аналізу» [12].

Вивчення історико-економічних дисциплін має не тільки освітньо-пізнавальне значення. Воно містить важливе прикладне навантаження, оскільки, по-перше, розкриває практичну цінність тих чи інших економічних теорій, доктрин у різні часи; по-друге, є основою для сучасних рекомендацій щодо економічного розвитку тих чи інших країн; по-третє, сприяє прискоренню трансформаційних процесів в економіці на засадах загальноцивілізаційних орієнтацій.

Видатний економіст ХХ-го ст. Й.А. Шумпетер обґрунтував важливість звернення до ретроспективних досліджень низкою чинників, умовно розмежувавши їх на три групи - педагогічні переваги, нові ідеї та розуміння логіки людської думки. При цьому вчений наголошував, що «економічна наука особливо потребує історичного екскурсу» [13].

Освітня сфера України потребує, на сьогодні, виваженого, комплексного реформування. *Компетентнісному підходу*, застосовуваному українськими реформаторами, притаманні ряд базисних ознак. Компетенції – це конкретизована кваліфікація, відображена в переліку здатностей, необхідних для практичних дій у рамках певного об'єкту. Саме останній надає кваліфікації форми компетенцій, конкретизує перелік здатностей, що характеризують обсяги кваліфікації. Компетенції формуються на основі накопиченого людством потенціалу наукових знань та використання всього арсеналу дидактичних засобів передачі їх студентам. Звідси, роль історико-економічної освіти для здобуття економічної освіти є колосальною. При цьому, під науковими знаннями ми

розуміємо достовірні (перевіренні), структуровані та логічно пов'язані у систему знання, що відповідають практичним цілям людей (є практико-орієнтованими). Під дисципліною розуміється усталена і перевірена, визнана науковим та освітянським товариствами, частина наукових знань об'єднаних в цілісну та логічно пов'язану систему на основі наукового об'єкту, предмету та методів пізнання. Дисципліна формується із всього контенту наукових знань на основі певної методології та орієнтована на досягнення певних цілей людей.

В системі вищої економічної освіти економічна теорія (політична економія) та історико-економічні дисципліни тісно взаємопов'язані та відіграють фундаментальну роль. Виключення історико-економічних дисциплін із статусу нормативних в окремих українських вузах, безпосередньо в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, зумовить ряд негативних наслідків, наприклад те, що політична економія втрачає можливість отримання первинної історико-економічної інформації (факти, події,...), від якості і повноти якої залежить сприйняття студентами категоріального апарату економічної науки, розуміння загальних законів суспільно-економічного розвитку, а економічна теорія (політична економія) перетворюється в науку, відірвану від практики господарського життя, оскільки у своїх теоретичних узагальненнях не спирається на пізнання конкретних історико-економічних процесів.

На думку автора, вплив історико-економічної освіти та дисциплін, які складають її основу, у формуванні компетентностей фахового економіста в руслі реформування освітньої сфери в цілому, не повинен штучно обмежуватися. Це доречно пояснити, тими унікальними властивостями якими наділені економічна історія, історія економічних вчень:

1. Поєднання статичності і динаміки з переважанням динаміки. Більшість економічних дисциплін, які викладаються

у вищих (наприклад, макро, мікроекономіка, вузькопрофільні дисципліни) ґрунтуються на статичній базі (моделях, графічних спрощеннях, фактах окремого, зазвичай короткого історичного періоду). Але статичний стан не дозволяє простежити перехід економічного процесу з одного стану в інший. Крім того, статичний підхід розглядає економічні явища поза категорії зміни їх у часі і просторі. Дисципліни історико-економічного профілю мають унікальну перевагу в розумінні подачі, розгляду фактів в динаміці (наприклад, зміна стану і форм господарської системи, видів конкуренції та їх пояснення фаховими економістами тощо).

Компетентність: *здатність прослідковувати зміни; динамічна аналітика.*

2. Системний підхід. Цивілізаційна парадигма. Більшість дисциплін, які вивчають студенти є вузькопрофільні, а звідси впливає обмеженість у застосуванні системного підходу (наприклад, вивчаючи фінансову сферу неможливо зрозуміти вплив на її стан і розвиток факторів інших підсистем. А це обмежує розуміння процесів всередині цієї сфери та унеможливорює варіативність прогнозування) В історико-економічних дисциплінах у повній мірі реалізується системний підхід за такими принципами:

- принцип багатоплановості полягає у тому, що будь-який об'єкт розглядається у декількох планах, аспектах. Наприклад, як одиниця господарства, що має свої специфічні особливості, як частина середовища, до якої вона належить;

- принцип багатомірності полягає у тому, що будь-який складний об'єкт характеризується великою сукупністю властивостей, які об'єднані в групи (кластери), кожен з яких описує ті чи інші його особливості;

- принцип динамічності полягає у тому, що системний підхід вимагає розглядання досліджуваних об'єктів у їх розвитку на всіх етапах життєвого циклу.

Компетентність: *системне мислення.*

3. Множинна форма. Значне місце серед історико-економічних дисциплін займає економічна думка, або історія економічних вчень. На основі матеріалу, (методів, напрямів, концепцій, теорій) ІЕВ – господарство, економічні процеси, розглядаються з точки зору, принаймні, декількох форм, а також під різним кутом зору, тоді як в більшості дисциплін превалює одинична форма. Компетентність: *варіативність мислення*.

4. Кумулятивний підхід. Історія економіки у поєднанні з економічною думкою – єдина економічна наука в якій розглядається розвиток науки як еволюційний поступально-неперервний спадковий накопичувальний процес; наукове знання як сукупність фактів, теорій та методів, які поглиблюють, розширюють і доповнюють ідеї, нагромаджені людством (кумулятивна модель французького вченого П'єра Дюгема)

Компетентність: *історична пам'ять, «панорамне мислення»*.

5. Історичний інституціоналізм. Використання цього підходу історією економіки та економічною думкою зосереджує увагу студента на ролі історичного вибору, здійсненого в історичному минулому. Історичний вибір (структурного та нормативного характеру), як правило, проектує подальші зміни системи, які встановлюються, «читаються» аналітиком.

Компетентність: *розуміння поведінкових реакцій суб'єкта дослідження*.

Карта осередків (вузів), які зберігають та розвивають історико-економічну освіту, не зважаючи на згаданий наступ на неї є досить розлогою на Заході і мініатюрною в Україні. Так, у Оксфордському університеті (Велика Британія) існує бакалаврська програма «Історія та економіка» (History and Economics). Серед дисциплін, які викладаються студентам: «Історія економічної думки», «Фінансова історія Британії з XII століття», «Економічна історія Європи», «Філософія та методологія економічної науки» та ін. (для студентів-магістрів економічного

факультету, які обрали програму «Економічна та соціальна історія» (з 5-ма магістерськими програмами економічного факультету, 2-ма – з економічної та соціальної історії)). В Лондонській школі економіки (Велика Британія) існує окремий факультет з економічної історії (Department of Economic History), який пропонує 3 бакалаврські (BSc Economic History, BSc Economic History with Economics, BSc Economics and Economic History), 4 магістерські (MSc in Economic History, MSc in Economic History (Research), MSc in Quantitative Economic History, MSc Political Economy of Late Development) та PhD-програми. Студенти економічного факультету (Department of Economics) вивчають такі дисципліни (курси) як «Нова політична економія» (теорія суспільного вибору, політична економія розподілу доходів тощо), «Історія економічної теорії: як змінюються теорії», «Економічний аналіз» - для всіх бакалаврських програм. У Принстонському університеті (США) дисципліна «Історія економічних вчень» викладається як економічним, так і історичним факультетами, для студентів бакалаврського рівня. В університеті Констанц (Німеччина) «Вступ до історії економіки та підприємництва», «Історія економічної думки» викладаються на факультеті гуманітарних наук. При університеті м. Гамбург створено «Інститут економічних систем» (Institut für Wirtschaftssysteme), одним з напрям якого є історія економіки та економічної теорії. При цьому, «Основи історії економічної теорії» викладається для бакалаврів а «Історія економічної думки» – для магістрів. Цей перелік можна продовжувати й далі.

Серед українських вузів, які зберігають фундамент економічної освіти у вигляді історико-економічних дисциплін, можна назвати: НУ «Кієво-Могилянська академія», «Київський національний торговельно-економічний університет», в меншій мірі КНУ імені Т.Г. Шевченко. На цьому тлі, заслуговують на увагу та

схвальні відгуки зусилля окремих фахівців, які розуміють важливість збереження та розвитку історико-економічної освіти. Зокрема, кафедра економічної теорії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», під керівництвом проф. Радіонової І.Ф., організували науковий студентський гурток «Економічні основи української державності», в результаті річної роботи якого, вийшов навчальний посібник «Нарис історії економічної думки України кінця ХІХ – початку ХХ ст. в особистостях». Радіонова І.Ф. досить чітко визначила у вступній частині завдання, яке залишає надію на оптимістичне майбутнє історико-економічної освіти: «Чим зумовлена доцільність і необхідність видання цього навчального посібника? По-перше, намітився тренд на скорочення годин на вивчення історії економічної думки в українських економічних вишах. Тому посібник покликаний хоча б частково заповнити лакуни економіко-історичної освіти, що пов'язані з цим скороченням» [14].

Висновки. В українській сфері вищої економічної освіти, якій властивий «ефект запізнення», в руслі наздоганяючого типу модернізації відбувається витіснення історико-економічної складової з загальної наукової системи економічної науки. Негативними наслідками такого процесу можуть стати:

– неможливість синхронізації парадигмальних позицій наукових сфер України та розвинутих країн Заходу;

– обмеженість наукового методологічного потенціалу економічної науки загалом та економічної теорії зокрема; втрата важливих методів дослідження, як історичного пізнання, так і економічного аналізу, неможливість розкриття практичної цінності тих чи інших економічних теорій, доктрин у різні часи, мінімізація створення основ для сучасних рекомендацій щодо економічного розвитку та вивчення досвіду проведення реформ, формування інституційних основ в високоефективних економіках різних країн світу;

– втрата кадрового складу науковців історико-економічної сфери.

Перспективи подальшого розвитку історико-економічної сфери, як важливого сегменту економічної науки в контексті загальносвітового тренду можуть визначитися:

– екстерналістським підходом до еволюції економічної теорії, – конструювання економічної науки суспільством;

– системним підходом в межах цивілізаційної парадигми, – розглядання досліджуваних об'єктів у їх розвитку на всіх етапах життєвого циклу;

– поєднання статичної і динамічної, – виключно пріоритет історико-економічних наук, в розумінні подачі, розгляду фактів в динаміці;

– множинністю форми – розгляд економічних процесів з різних концептуальних позицій, що формує варіативність мислення;

– кумулятивним підходом, – розвиток науки як еволюційний поступально-неперервний спадковий накопичувальний процес, що формує історичну пам'ять та «панорамне мислення»;

– історичним інституціоналізмом, – проектування історичним вибором (структурного та нормативного характеру) подальших змін системи.

Література:

1. Henderson W., Samuels W. J. (2004). The etiology of Adam Smith's division of labor: alternative accounts and Smith's methodology applied to them. In: W. J. Samuels, W. Henderson, K. D. Johnson, M. Johnson (eds.). *Essays on the history of economics*. London; N.Y.: Routledge, pp. 8-71.
2. Mirowski Ph. (2012) *Physics and the «marginal revolution»*. *Terra Economicus*, Vol. 10, № 1, pp. 100 — 116.
3. McLure M. (2001). *Pareto, economics and society: the mechanical analogy*. L.: Routledge.
4. McCloskey D. N. (1998). *The rhetoric of economics*. Madison: University of Wisconsin Press.
5. Weintraub E. R. (2012). *Telling the story of MIT economics in the 1940s*. Unpublished manuscript. Durham: Duke University, October 8. URL <http://public.econ.duke.edu/~erw/190/MIT-Contexts-Berlin.pdf> (дата звернення 07.08.2018).
6. Blaug M. (2001). No history of ideas, please, we're economists. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15, pp. 145 — 164.

7. Backhouse R. (2006). Economics, Sociology of. In: J. Beckert, M. Zafirovski (eds.). International encyclopedia of economic sociology. London; N.Y.: Routledge, pp. 216-221.

8. Caldwell B. (2013). On positivism and the history of economic thought. Southern Economic Journal, Vol. 79, № 4, pp. 753—767.

9. Полтерович В. М. Становление общего социального анализа. *Общественные науки и современность* : журнал. 2011 № 2. С. 101 — 111.

10. Szenberg M., Ramrattan L., Gottesmann A. A. (2006). Introduction: The Significance of Paul Samuelson in the Twenty First Century. In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesmann (eds.). Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century. Oxford: Oxford University Press.

11. Emmett R. B. (ed.). (1999). Selected essays by F. Knight. Vol. 1. Chicago; London: University of Chicago Press.

12. Мальцев А. А. История экономических учений. Экономическая теория в историческом развитии. Взгляд из Франции и России : монография. Москва, 2016. 668 с.

13. Шумпетер Й. А. История экономического анализа: науч. пособие. Москва : Экономическая школа, 2001. С. 66.

14. Січевлюк Л. В. Нарис історії економічної думки України кінця ХІХ – початку ХХ ст. в особистостях : навчальний посібник. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2018. 256 с.

Reference:

1. Henderson W., Samuels W. J. (2004). The etiology of Adam Smiths division of labor: alternative accounts and Smiths methodology applied to them. In: W. J. Samuels, W. Henderson, K. D. Johnson, M. Johnson (eds.). Essays on the history of economics. London; N.Y.: Routledge, pp. 8-71.

2. Mirowski Ph. (2012) Physics and the «marginal revolution». Terra Economicus, Vol. 10, № 1, pp. 100 — 116.

3. McLure M. (2001). Pareto, economics and society: the mechanical analogy. L.: Routledge.

4. McCloskey D. N. (1998). The rhetoric of economics. Madison: University of Wisconsin Press.

5. Weintraub E. R. (2012). Telling the story of MIT economics in the 1940s. Unpublished manuscript.

Durham: Duke University, October 8. URL <http://public.econ.duke.edu/~erw/190/MIT-Contexts-Berlin.pdf> (data zvernennia 0708.2018).

6. Blaug M. (2001). No history of ideas, please, were economists. Journal of Economic Perspectives, Vol. 15, pp. 145 — 164.

7. Backhouse R. (2006). Economics, Sociology of. In: J. Beckert, M. Zafirovski (eds.). International encyclopedia of economic sociology. London; N.Y.: Routledge, pp. 216-221.

8. Caldwell B. (2013). On positivism and the history of economic thought. Southern Economic Journal, Vol. 79, № 4, pp. 753—767.

9. Polterovych V. M. Stanovlenye obshcheho sotsyalnoho analyza. *Obshchestvennie nauky y sovremennost* : zhurnal. 2011 № 2. S. 101 — 111.

10. Szenberg M., Ramrattan L., Gottesmann A. A. (2006). Introduction: The Significance of Paul Samuelson in the Twenty First Century. In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesmann (eds.). Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century. Oxford: Oxford University Press.

11. Emmett R. B. (ed.). (1999). Selected essays by F. Knight. Vol. 1. Chicago; London: University of Chicago Press.

12. Maltsev A. A. Ystoryia ekonomycheskykh ucheniy. Ekonomycheskaia teoriya v ystorycheskom razvytyu. Vzghliad yz Frantsyy y Rossyy : monohrafyia. Moskva, 2016. 668 s.

13. Shumpeter Y. A. Ystoryia ekonomycheskoho analyza: nauch. posobyie. Moskva : Ekonomycheskaia shkola, 2001. S. 66.

14. Sichevliuk L. V. Narys istorii ekonomichnoi dumky Ukrainy kintsia KhIKh – pochatku KhKh st. v osobystostiakh : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 2018. 256 s.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Другова Є.В.

аспірант ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, 03057, Україна,
тел.: (066)-03-98-675, e-mail.: evdrugova30@gmail.com
ORCID: 0000-0005-2145-2156, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-14-18>

THE GROWING ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE OF MODERN SOCIETY

E. Drugova

postgraduate student, Kyiv National Economic University Vadym Hetman,
Kyiv, prospekt Peremohy, 54/1, 03057, Ukraine,
tel.: (066)-03-98-675, e-mail.: evdrugova30@gmail.com
ORCID: 0000-0005-2145-2156, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-14-18>

Анотація. У статті зображені тенденції, які відбулися за останні десятиліття в класичній теорії постіндустріальної парадигми, що зазнала глибокого критичного переосмислення методологічних основ. Якщо традиційні теорії постіндустріального суспільства ґрунтувалися на лінійних еволюціоністських методах і обмежувалися технологічною та комунікативною парадигмами дослідження соціально-економічної реальності, то сучасні дослідження орієнтовані на нові підходи до осмислення тенденцій суспільних трансформацій на основі використання мережевих та інформаційних підходів. Досліджено пошук нових шляхів інституціоналізації суспільного простору політичної, соціальної та економічної сфер господарського життя; формування конкурентних переваг шляхом реалізації дослідження сучасних цивілізаційних змін, які свідчать про формування нового типу цивілізації. Одним із найбільш перспективних напрямків процесу зростання ролі інформатизації є використання теоретичних надбань сучасних теорій і моделей інформаційного суспільства, що вимагають вдосконалення та подолання суперечностей завдяки залученню можливостей міждисциплінарних підходів. Визначено особливості зростання ролі мережевих систем, інформаційних технологій, що дозволило проаналізувати зміну специфіки ринкових відносин, зокрема зміну характеру та змісту праці в умовах постіндустріального суспільства. Окреслено основні системи індикаторів та критерії: технологічний, економічний (пов'язаний зі сферою зайнятості); просторовий, культурологічний, які впливають на економічне зростання та підвищують ефективність традиційних видів виробничої діяльності в інформаційному середовищі.

Ключові слова: інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, “Big Data”, інформатизація, «QR-код», інформаційно-комунікаційні технології, «Електрони уряд України».

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation. The article shows the trends that have occurred in recent decades in the classical theory of the post-industrial paradigm, which has undergone a deep critical rethinking of the methodological foundations. While traditional theories of post-industrial society were based on linear evolutionist methods and limited to technological and communicative paradigms of socio-economic reality research, modern research is focused on new approaches to understanding the trends of social transformations through the use of network and information approaches. The search for new ways of institutionalization of the public space of political, social and economic spheres of economic life; the formation of competitive advantages through the implementation of the study of modern civilizational changes, which indicate the formation of a new type of civilization. One of the most promising areas of the process of increasing the role of Informatization is the use of theoretical achievements of modern theories and models of the information society require improvement and overcoming contradictions through the involvement of interdisciplinary approaches. The features of the growth of the role of network systems, information technology, which allowed analyzing the change in the specifics of market relations, in particular the change in the nature and content of labor in a post-industrial society. The main systems of indicators and criteria are outlined: technological, economic (related to the sphere of employment); spatial, cultural, which affect economic growth and increase the efficiency of traditional types of production activities in the information environment.

Key words: *information society; post-industrial society; "Big Data"; Informatization; "QR-code"; information and communication technologies; Electrons government of Ukraine".*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9

Постановка проблеми. У сучасних реаліях технології відіграють домінуючу роль у цивілізаційному прогресі, головними ресурсами якого є інформація та знання. Зосереджуючи увагу на ролі цих провідних факторів, ми спостерігаємо, що повільне економічне зростання в Україні обумовлене парадоксом сучасності, а саме тим, що людина, з одного боку, залежить від технологічного розвитку суспільства, а з іншого - вона сама відповідає за своє майбутнє, яке творить своїм інтелектом і здатністю до самовдосконалення. Людина стає головним суб'єктом і головним об'єктом глобального інформаційного суспільства, його засобом і метою одночасно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для опису цих та інших феноменів, що відповідають новому етапу розвитку економіки і суспільства, в науковій літературі було запропоновано безліч концепцій: інформаційного суспільства, економіки знань, постіндустріального суспільства, індустріально-технологічного суспільства, інформаційної економіки, мережевої, техноекономіки та ін. Великий внесок у розвиток зазначених концепцій внесли зарубіжні дослідники: Д. Белл, Д. Ламбертон, У.У. Ростоу, Е. Тоффлер, Д. Ходжсон, Й. Шумпетер. Дослідженням концепції інформаційного суспільства приділяли увагу вітчизняні вчені: В.М. Геєць, Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук, А.О. Маслов та інші.

Формулювання цілей статті. Мета – розкрити процес інформатизації в різних сферах суспільного життя, що супроводжується значними соціально-економічними трансформаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із авторів теорій інформаційного суспільства О. Тоффлер у своїх роботах визначає суспільство як інформаційне, оскільки об'єм і рух інформації в ньому суттєво зростають

[1, 2]. Також він характеризує інформаційне суспільство як таке, у якому визначальну роль відіграє фактор знань і сфера знання (освіта, наука, технології, національні стратегічні концепції, мова, загальні знання про інші культури, культурне й ідеологічне розуміння світу, багатоманітність комунікаційних каналів, спектр нових ідей, інновацій), що є основними платформами для трансформації суспільних інститутів, в тому числі і ринку праці.

У розумінні О. Тоффлера, суспільство – це система, могутність якої спирається на три наріжні камені: силу (основа розвитку доіндустріальної епохи), гроші (основа розвитку індустріальної епохи), інформацію (інформація і знання є основою сучасного суспільства). Вважаючи, що постіндустріальне суспільство - це наступний етап розвитку (після індустріального), зауважував: "Сучасні швидкі й масові зміни, які я називаю "третьою хвилею", створюють зовсім нову цивілізацію, яка ґрунтується на високій технології, інформації й нових способах організації для досягнення економічних цілей" [1].

Функціонування економіки в умовах інформаційного суспільства трансформує зміст і характер праці. Ці зміни виявляються у:

- підвищенні рівня інтелектуалізації праці;
- результат праці залежить від уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, вибирати оптимальні методи та прийоми їх обробки і систематизації, здатності генерувати ідеї та продукувати інновації;
- знання та технології є основними джерелами зростання продуктивності та якості праці;
- дистанційному виконанні операційних функцій, що змінює традиційне уявлення про робоче місце (теорія «рухомого офісу»).

Інформатизація трудових процесів формує передумови для існування і розвитку віртуального ринку праці. Загалом ринок праці є системою економічних механізмів, норм та інститутів, які забезпечують відтворення робочої сили та її використання [3]. Він є певним економічним простором, тобто сферою працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці робочої сили [2]. Так, розвиток інститутів ринку праці неможливий без врахування загальносвітових тенденцій економічної динаміки, пов'язаних з постіндустріальною трансформацією суспільства. Досвід останніх десятиліть свідчить, що чинниками економічного зростання є трансформаційні процеси, пов'язані з інститутами ринку праці, а як наслідок, зростає суспільне, економічне та соціальне багатство країни.

Становлення інформаційного суспільства має комплексний характер, а тому супроводжується суперечностями у процесі його генези та еволюції. З одного боку, це розвиток комунікаційних мереж та систем, які ґрунтуються на новітніх технологіях передачі, обробки та збереження інформації, а з іншого - це соціальні та культурні наслідки впровадження інформаційних технологій, збільшення обсягів виробництва в інформаційній сфері, посилення політичного впливу глобальної комунікації, зміна соціального балансу в доступі до інформації.

Отже, питання сутності переходу до інформаційного суспільства як шлях еволюційного розвитку суспільства до нових якісних показників життя є надзвичайно складним. На рівні суспільної свідомості вони виступають головним фактором, що переводить процес із стихійної форми, де зацікавленість суб'єктів є надзвичайно низькою, а мотивація практично відсутня, до структурованого процесу трансформації інституту інформації.

На сьогодні попит на такий специфічний продукт як інформація зростає з кожним днем, не тільки на

національному, але й на світовому ринку, оскільки він наділений специфічними властивостями опанування простором і часом, що забезпечує вертикальну та горизонтальну інтеграцію світу. А суспільство, яке виникає у результаті інформатизації, характеризується тим, що знання, як найвища форма інформації, займають в ньому провідне місце.

Інформатизація суспільства технологізувала інтелектуальну діяльність людей за допомогою комп'ютерів, новітніх засобів зв'язку, інноваційних технологій. У сучасних умовах ця інформаційна складова значно впливає на ділову активність, освіту, виховання, політику, медицину і взагалі світосприйняття. Завдяки цьому для суспільства з'являється можливість розв'язання різних соціально-економічних проблем.

Ефективне впровадження процесу інформатизації можна визначити співвідношенням необхідних для цього систем інституційних зв'язків між інститутами та зростаючою віддачею інших форм капіталу: економічного, людського, інтелектуального та інших.

За об'єктивних умов, здійснення інституційного забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні повинно стати ключовим напрямком державної політики на шляху переходу українського суспільства до нових реалій. Такі пріоритети суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України можуть призвести до підвищення конкурентоздатності, посилення міжнародних позицій, прискорення інтеграційних процесів в європейській структурі.

Важливим кроком є реалізація програми "Електронна Україна", яка передбачає створення такого електронно-інформаційного середовища, у якому громадяни зможуть ефективно здійснювати свої взаємини з навколишнім світом. Така взаємодія проявляється у взаємодії з державними органами, прозорій звітності, зменшенні корупції, забезпеченні умов для економічного та наукового розвитку тощо.

З появою «мережових відносин» якість та кількість даних про економічну активність швидко зростають. Емпіричні дослідження все частіше ґрунтуються на нових великомасштабних адміністративних даних, що можуть змінювати статистичні методи, які використовуються економістами, і відповідають на питання, поставлені в емпіричних дослідженнях [5].

Це зумовило актуальність використання поняття «Великих даних» («BIG DATA»). З появою і впровадженням великих даних, як однієї з найважливіших цифрових технологій, інституційні зміни середовища прийняття рішень, набули фундаментальних трансформацій у світовій і глобальній системі господарювання. Вони дозволяють прогнозувати і змінювати поведінку людини і суспільства як засіб для отримання прибутку і ренти, а також управління ринком. У середовищі великих даних інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) перетворюються в інструмент вилучення не тільки прибутку безпосередньо з інформаційних процесів, а й отримання нової глобальної ренти.

Інституціоналізація «цифрової економіки» в Україні на державному рівні ще знаходиться у процесі становлення. Прикладом цього є державний проект «Е-Уряд» (Електронний Уряд України) – перенесення діяльності уряду в інтернет, тобто організація управління державою і взаємодії з громадянами через інформаційні мережі, надання вичерпної інформації про діяльність органів влади, що без сумніву сприятиме зростанню суспільної довіри, без якої неможлива ефективна діяльність держави.

Інформація повинна перетворитися в «цифровий капітал» та інші «цифрові продукти», капіталізація яких повинна реалізуватися за допомогою «цифрових валют». Сьогодні активно створюються цифрові платформи, нові ринки (постринки), на яких знаходять своє місце представники вітчизняного й іноземного великого бізнесу мобільного зв'язку, ІТ-технологій, банківської сфери [7].

Так, одним із «наборів даних» виступає «QR-коди», які дозволяють створювати контроль над переміщенням і діяльністю людини, його оточення в режимі реального часу. В Україні за допомогою QR-коду можна вільно користуватися послугами «Укрзалізниці», ПриватБанку, Ощадбанку. Комунальні служби обіцяють, що за допомогою QR-кодів буде спрощуватися система оплати за водопостачання та опалення. Це лише один із шляхів того, як може капітал накопичуватися і перетворюватися в нові форми, за допомогою механізмів тотальної оцифровки суспільного життя, взаємовідносин і створення на їх основі віртуальної реальності. Використання «великих даних» важливе також для аналізу інформації про хід державних процесів, ресурсів; аналізу міграційних потоків, створення картографії, аеро- і фотозйомки, зокрема за допомогою дронів. Все це допомагає аналізувати сьогодення та створювати прогнози на майбутнє. «Big Data» визначають головну властивість інформаційних технологій – створення доданої вартості за допомогою даних, тобто забезпечення процесу накопичення цифрового (інформаційного) капіталу.

В інтернеті дані для користувачів не мають ціни. Однак, пройшовши кризу цифрові двійкові коди, як алгоритми великих даних, вони отримують споживчі властивості інформації, як фактора виробництва, необхідного для економічного зростання. В результаті переробки, структуризації та аналізу даних, ми отримуємо інформацію. Інформація, як специфічний товар, на який є попит та пропозиція, що формує специфічну вартість та ціну, утворює ринок послуг, а також створює специфічні відносини між суб'єктами.

Висновки. Таким чином, в умовах становлення і розвитку сучасного суспільства та пов'язаних з цим процесів глобалізації, відбувається трансформація традиційних економічних відносин на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, які дали змогу надзвичайно прискорити транзакційні

потоки, сприяючи інтеграції національних економічних систем у єдиний виробничий та торговий простір. В свою чергу, інституціоналізація економічних суб'єктів відбувається на всіх рівнях господарювання: домогосподарство, фірма і держава, створюючи електронний інформаційний простір.

Література:

1. Тоффлер Э. Третья волна. : науч. пос. Москва : АСТ, 2004. 781 с.
2. Тоффлер Э. Шок будущего : науч. пос. Москва : АСТ, 2004. 557 с
3. Борюшкіна О.В. Визначення поняття «ринок праці» в економічній та соціологічній науках. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : збірник наукових праць. Харків : Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2005. С. 206 – 210.
4. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати : монографія. Київ, 2001. 300 с.
5. Маслов А.О. Використання ідей нагромадження інформації та знань неокласичних теорій людського капіталу. *Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання*. 2012. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1597> (дата звернення 10.09.2018).
6. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций : науч. пособие. Москва : Academia, 1999. 631 с.
7. Офіційний сайт. URL : ruskline.ru/analitika/2018/05/01/carstvo_bozhie_i_anti_carstvo_cifrovy_evangelistov/ (дата звернення 10.09.2018).
8. Zuboff S. Big Other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*. 2015. 30.
9. Маслов А.О. Інформаційно-знаннева економіка : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 464 с.

References:

1. Toffler Э. Tretia volna. : nauch. pos. Moskva : AST, 2004. 781 s.
2. Toffler Э. Shok budushcheho : nauch. pos. Moskva : AST, 2004. 557 s
3. Boriushkina O.V. Vyznachennia poniattia «rynok pratsi» v ekonomichnii ta sotsiologichnii naukakh. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva* : zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv : Vydavnychy tsestr Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, 2005. S. 206 – 210.
4. Sotsialno-ekonomichniy mekhanizm rehuliuвання rynku pratsi ta zarobitnoi platy : monohrafiia. Kyiv, 2001. 300 s.

5. Maslov A.O. Vykorystannia idei nahromadzhennia informatsii ta znanu neoklasychnykh teoriakh liudskoho kapitalu. *Efektivna ekonomika : elektronne naukove fakhove vydannia*. 2012. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1597> (data zvernennia 10.09.2018).

6. Stiuart T. Yntellektualnii kapytal. Novii ystochnyk bahatstva orhanyzatsyi : nauch. posobyе. Moskva : Academia, 1999. 631 s.

7. Ofitsiynyi sait. URL : ruskline.ru/analitika/2018/05/01/carstvo_bozhie_i_anti_carstvo_cifrovy_evangelistov/ (data zvernennia 10.09.2018).

8. Zuboff S. Big Other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*. 2015. 30.

9. Maslov A.O. Informatsiino-znannieva ekonomika : pidruchnyk. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2016. 464 s.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

Розділ 2. Міжнародні економічні відносини

УДК 339.13, 339.17

СВІТОВА ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ: АНАЛІЗ ДИНАМІКИ І ТРАНСФОРМАЦІЙ

Дмитрієва Н.О.

старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин,

Університету економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,

тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: ndmitrik@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8717-318X, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-19-26>

THE WORLD ELECTRONIC TRADE: ANALYSIS OF DYNAMICS AND TRANSFORMATIONS

N. Dmytriyeva

senior lecturer Faculty of International Relations, “KROK” University

st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine

tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: ndmitrik@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8717-318X, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-19-26>

Анотація. Міжнародна електронна торгівля є одним із найбільш динамічних та, водночас, найменш передбачуваних секторів світової економіки. Емпіричні дослідження явищ, що відбуваються в цій сфері, дають змогу охарактеризувати та частково спрогнозувати розвиток такої торгівлі в умовах глобальної інформатизації світового господарства. У статті здійснено емпіричний аналіз динаміки розвитку за різними групами товарної структури електронної торгівлі (B2B) у країнах світу, а також в Україні. На основі аналізу широкого масиву науково-теоретичних і статистично-прикладних даних із зарубіжних і вітчизняних джерел узагальнено досвід провідних країн (США, Японія, члени Європейського Союзу та ін.) у подоланні інформаційної та цифрової нерівностей у структурі електронної торгівлі. Виокремлено особливості такої торгівлі залежно від економічного та соціального розвитку країн та обґрунтовано можливість використання цього досвіду країнами, що розвиваються. Виявлено й охарактеризовано неоднорідність впливу міжнародної е-торгівлі на економічне зростання різних регіонів та окремих країн, що дало змогу оцінити її вплив на світову електронну торговельно-економічну діяльність загалом. Розроблено методичний інструментарій оцінювання динаміки розвитку (у просторі й часі) та структурних трансформацій е-торгівлі в окремих країнах, регіонах світу та Україні. Для цього застосовано кілька підходів до класифікації міжнародної електронної торгівлі: по географічних регіонах і по групах країн. Розроблено прогнозні моделі розвитку світового ринку електронної торгівлі та комерції, на їх основі здійснено порівняльний аналіз темпів зростання світового товарообігу, а також його структурний аналіз по окремих регіонах світу, які відображають динаміку зміни основних показників функціонування цієї глобальної сфери електронної економічної діяльності. У результаті спрогнозовано тенденції щодо розвитку світової роздрібно-е-торгівлі по регіонах і країнах світу за різними групами товарів до 2020 року. Запропонований підхід дає змогу комплексно та системно підійти до вирішення проблеми регіонального розвитку е-торгівлі в перспективі та чіткіше визначити її механізми.

Ключові слова: динаміка розвитку; структурні трансформації; міжнародна електронна торгівля; цифрова нерівність; електронна економічна діяльність; Інтернет; інтегральні індекси.

Формули: 0, рис.: 0, табл.: 6, бібл.: 15

Annotation. International e-commerce is one of the most dynamic and, at the same time, least predictable sectors of the world economy. Empirical studies of the phenomena occurring in this field make it possible to characterize and partly predict the development of such trade in the conditions of global informatization of the world economy. The article provides an empirical analysis of the dynamics of development of different groups of commodity structure of e-commerce (B2B) in the countries of the world, as well as in Ukraine. Based on the analysis of a wide range of scientific theoretical and statistical-applied data from foreign and domestic sources, the experience of leading countries (USA, Japan, members of the European Union, etc.) has been generalized in overcoming the information and digital inequities in the structure of e-commerce. The features of such trade are distinguished depending on the economic and social

development of the countries and the possibility of using this experience in developing countries is substantiated. The heterogeneity of the influence of international e-trade on the economic growth of different regions and individual countries was revealed and characterized, which made it possible to evaluate its influence on world electronic trade and economic activity in general. The methodical tool for evaluating the dynamics of development (in space and time) and structural transformations of e-trade in some countries, regions of the world and Ukraine has been developed. Several approaches have been applied to the classification of international e-commerce: by geographical region and by country group. Forecast models of the development of the world market of e-trade and commerce are developed, on the basis of which a comparative analysis of the growth rates of world commodity circulation, as well as its structural analysis in separate regions of the world, reflecting the dynamics of changes in the basic indicators of the functioning of this global sphere of electronic economic activity, was carried out. As a result, trends in the development of world retail e-trade across regions and countries across different groups of goods by 2020 are projected. The suggested approach provides a comprehensive and systematic way to deal with the problem of regional e-commerce development in the future and to more clearly define its mechanisms.

Key words: *dynamics of development; structural transformations; international electronic trade; digital inequality; electronic business activity; Internet; integral indices.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 6, bibl.: 15

Постановка проблеми. Електронна торгівля (е-торгівля, е-комерція) стала закономірним явищем унаслідок інформатизації світового суспільства й популярність її щороку й фактично безконтрольно зростає. Тому всі прогнозні висновки, навіть провідних організацій, доволі відносні. А в країнах, що розвиваються, до яких належить Україна, цей ринок фактично не досліджений, однак саме країни так званого третього світу в найближчому майбутньому матимуть найбільшу тенденцію до розвитку е-торгівлі та структурної трансформації, а її обсяги відчутно впливатимуть на економіку світу загалом [1; 2]. Тому дослідження цих процесів вимагає розробки відповідних методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище е-торгівлі, динаміка розвитку та трансформація її структури у світовому масштабі активно досліджуються в розвинених країнах, причому не тільки окремими вченими [3; 4; 5], а й міжнародними організаціями [2; 6], комерційними структурами, зайнятими в цій сфері [7; 8; 9; 10; 11]. Також розроблено й деякі методологічні підходи до аналізу тенденцій динаміки та структури світового ринку е-торгівлі. Натомість у вітчизняній науці дослідження в цьому напрямку тільки розпочинаються. При цьому розглядаються лише окремі аспекти проблематики, переважно практичні: е-торгівля в межах України [12], відносини з деякими країнами в

секторі е-комерції [1; 13], здійснено окремі статистичні дослідження на основі зарубіжних даних [14; 15]. І майже відсутній аналіз трансформації світової е-торгівлі за товарною структурою з урахуванням торговельних особливостей України.

Зважаючи на викладене, для аналізу е-торгівлі з урахуванням вітчизняних тенденцій у цій сфері визначено кілька завдань: дослідити неоднорідність впливу міжнародної електронної торгівлі на економічне зростання різних регіонів та окремих країн світу; проаналізувати динаміку, оцінити структурні трансформації та розробити методичний інструментарій оцінювання розвитку е-торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз динаміки і трансформацій світової електронної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення особливостей, які відображають динаміку зміни структурних характеристик функціонування світової е-торгівлі (комерції), здійснено аналіз прогнозних оцінок і трансформацій світового ринку е-торгівлі. У табл. 1 подано результати аналізу товарної структури роздрібною торгівлі в сегменті В2С за різними регіонами світу.

Однак зауважимо, що розподіл країн за групами слугує виключно статистичним цілям і не завжди відображає об'єктивне оцінювання стадій розвитку, яке давало б змогу послідовно описати якісні

досягнення певних країн (регіонів) у процесі їх динамічного розвитку. Наприклад, лідером світової роздрібно-е-торгівлі є навіть не США, а Китай [5].

Таблиця 1

Товарна структура роздрібно-е-торгівлі (B2C) за регіонами світу, 2015 (у % від загального обсягу торгівлі)

Група товару	Азія	Півн. Америка	Серед. Схід та Африка	Латинська Америка	Європа
Одяг	57	42	26	28	34
Електроніка	41	30	26	29	25
Туристичні послуги	53	43	35	32	33
Авіабілет	59	43	39	36	34
Мобільні телефони	44	22	28	27	22
Комп'ютери	36	29	25	20	23
Книги	50	37	22	24	30
Програмне забезпечення	33	27	27	18	19
Електронні книги	43	35	29	23	22
Спортивні товари	42	21	20	19	19
Музика	33	30	21	19	19
Відео, DVD, ігри	32	33	23	21	21
Косметика	43	21	19	20	21
Товари для догляду за обладнанням	43	16	18	14	17
Бакалея	41	14	15	11	14
Іграшки та ляльки	40	24	18	17	16
Машини та мотоцикли	20	15	16	11	13
Товари для тварин	26	19	14	11	15
Товари для дітей	29	12	16	11	12
Квіти	21	21	16	10	11
Алкогольні напої	25	10	11	8	9

Джерело: складено автором на основі [2]

Існує кілька підходів до визначення структури е-торгівлі. Їх критерії виходять з географічної ознаки та передбачають аналіз потоків товарів і послуг з погляду їх розподілу по країнах і регіонах. Відповідно до класифікації UNCTAD вирізняють два класи географічної структури:

1. По географічних регіонах (формальна класифікація, тому що тут ураховується тільки приналежність країни до певного регіону): Азіатсько-Тихоокеанський регіон; Північна Америка; Латинська Америка; Західна Європа; Центральна й Східна Європа; Близький Схід; Африка.

2. По групах країн (з урахуванням економічного становища): розвинені (США, Японія, країни ЄС та ін.); що розвиваються (Латинська Америка, Азія, Африка); з перехідною економікою (Центральна та Східна Європа, Балтійські країни, СНД, Китай та ін.).

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є одним із головних факторів, який забезпечує перехід суспільства до глобальної

цифрової економіки. Тому для оцінювання стану розвитку такого суспільства деякі міжнародні організації й компанії розробили ряд ІКТ-індексів, кожен з яких відповідає певним пріоритетам. Головна перевага таких індексів – простота використання та зручність інтерпретації результатів (хоча є й методологічні проблеми, пов'язані переважно з вибором індикаторів).

Індексна модель дає можливість оцінити вплив більшості факторів на розвиток інформаційного суспільства і включає в себе понад 20 індикаторів. ІКТ-індекси будуються зазвичай на основі алгоритмів, що визначають їхню функціональну залежність від набору змінних – індикаторів.

Існує чимало міжнародних організацій, які систематично забезпечують моніторинг таких індикаторів для здійснення компаративного аналізу та побудови світових рейтингів країн чи регіонів (UNCTAD, UIS, OECD, UN ICT Task Force, UNESCAP, UNeGovKB, WBG та ін.), а також консалтингових та маркетингових компаній (A.T. Kearney, eMarketer, Deloitte Global, IDC, Forrester Research, WEF, Milken Institute та ін.). Вони займаються оцінюванням переважно кількісних показників розвитку цифрової економіки, періодично розраховують різноманітні системи індикаторів та, на їх основі, окремі світові рейтинги. Ці системи різняться між собою за методологією розрахунку, структурою та співвідношенням використаних кількісних і якісних показників та залежать від пріоритетів дослідження.

На нашу думку, систему цих індикаторів можна представити як пов'язані елементи переліку найпоширеніших індексів. Ці індикатори є складовими авторитетних рейтингів і дають змогу проводити статистичні дослідження рівня інформатизації певних країн та, своєю чергою, визначити кількісні параметри розвитку глобальної цифрової економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Міжнародні композитні індекси розвитку глобальної цифрової економіки

Назва індексу		Кількість індик.	Дата прий. на к-ть країн	Виконавці (організації та компанії)
укр.	англ.			
Глобальний рейтинг роздрібної е-торгівлі	Global Retail E-Commerce Index™ (B2C)	4 індикатори	2014 р. 130 країн	UNCTAD; A.T. Kearney
Індекс залучення країн до міжнародної торгівлі	The Global Enabling Trade Index	4 індикатори	2012 р. 136 країн	WEF
Індекс економіки знань	Knowledge Economy Index, KEI	109 структурних показників та 4 індекси	2004 р. 146 країн	WBG
Індекс розвитку ІКТ у країнах світу	The ICT Development Index, IDI	8 індикаторів та 11 показників	2007 р. 180 країн	ITU; UNCTAD
Індекс мережевої готовності	Networked Readiness Index	48 індикаторів та 4 субіндекси	2003 р. 139 країн	WEF; INSEAD
Індекс цифрового доступу	Digital Access Index, DAI	8 індикаторів	2003 р. 179 країн	ITU
Глобальний індекс можливостей ІКТ	Global Opportunity Index	4 субіндекси	2002 р. 143 країн	Milken Institute; ITU
Індекс мобільний зв'язок	The Internet (ITU)	26 індикаторів	2001 р. 170 країн	ITU
Індекс розвитку електронного урядування	E-Government Development Index, EGDI	31 індикатор та 3 індекси	2004 р. 193 країн	UNeGovKB
Індекс інформаційного суспільства	Information Society Index (ISI)	15 індикаторів	2004 р. 53 країни	IDC

Авторська розробка на основі джерел: [1; 2; 12; 13]

Як видно з табл. 2, найпоширенішими серед композитних індексів є: можливості ІКТ, мережева готовність, залучення країн до е-торгівлі.

Від 2008 р. WEF теж став публікувати глобальні дослідження й рейтинг країн щодо їх участі у міжнародній торгівлі (The Global Enabling Trade Index). Звіт складається на основі аналізу показників відкритості національних економік, адміністрування на кордоні, комунікаційної інфраструктури, а також ділового клімату. Відтоді рейтинг було опубліковано тричі (2012, 2014, 2016). Україна посіла 95-ту сходинку з-поміж 136 країн, опустившись за два роки на 9 позицій.

Складання типології країн за рівнем розвитку е-торгівлі вимагає аналізу глобального рейтингу роздрібної е-торгівлі в сегменті B2C (підприємство – споживач). Згідно з оцінками А.Т. Kearney, 2015 р. в цьому рейтингу (30 країн) перше місце посідали США, друге – Китай. Країни, що розвиваються, розмістилися з 10 по 30 позицію [11].

Остання доповідь UNCTAD «Про інформаційну економіку 2015 року.

Вивільнення потенціалу електронної комерції в інтересах країн, що розвиваються» готувалася протягом 2014–2015 рр. і *вперше* була присвячена оцінюванню е-торгівлі для сегмента B2C у 130 країнах світу. У згодом сформованому на основі доповіді рейтингу враховувалося чотири основні показники: використання Інтернету, рівень безпеки, застосування кредитних карток і якість роботи поштових служб (табл. 3 та 4).

Україна в цьому рейтингу посіла 58-е місце – між Домініканською республікою й Вірменією.

Таблиця 3

Топ-10 країн за глобальним індексом е-торгівлі UNCTAD (B2C), 2016 р.

2014	Країна	Населення, якому пошта доставляється щодому (2013–2014, %)	Частка населення, яка має кредитні картки (2014, %)	Населення, що користується Інтернетом (2014 р. або пізніше, %)	Безпечний Інтернет – серверів на 1 млн осіб (2014, %)	Значення індексу UNCTAD B2C е-комерції (2016, %)	2016
1	Люксембург	97	69	95	98	89,7	1
2	Ісландія	81	77	98	100	89,0	Н/у
3	Норвегія	89	67	96	96	87,1	2
4	Канада	89	77	87	92	86,3	4
5	Японія	99	66	91	89	86,1	12
6	Фінляндія	87	63	92	95	84,3	3
7	Півд. Корея	100	56	84	97	84,3	8
8	Велика Британія	89	62	92	92	83,7	9
9	Швейцарія	93	54	87	99	83,3	14
10	Нова Зеландія	93	61	86	92	82,9	13

Джерело: авторська розробка на основі [6]

Таблиця 4
**ТОП-10 країн за індексом е-торгівлі
 UNCTAD (B2C), 2016 р. (по регіонах)**

ТОП-10 країн світу та їх місце у рейтингах	Країни, що розвиваються	Країни Африки	Країни Азії та Океанії
1. Люксембург	Республіка Корея	Півд. Африка	Республіка Корея
2. Ісландія	Гонконг (Китай)	Маврикій	Гонконг (Китай)
3. Норвегія	Сінгапур	Туніс	Сінгапур
4. Канада	Об'єднанні Арабські Емірати	Марокко	Малайзія
5. Японія	Катар	Єгипет	Китай
6. Фінляндія	Бахрейн	Ботсвана	Таїланд
7. Республіка Корея	Уругвай	Кенія	В'єтнам
8. Велика Британія	Кувейт	Сенегал	Іран
9. Швейцарія	Чилі	Алжир	Філіппіни
10. Нова Зеландія	Малайзія	Гана	Індія

Джерело: авторська розробка на основі [6, с. 4–28].

Результати дослідження регіональної структури світового ринку роздрібної е-торгівлі виду B2C представлено в табл. 5.

Таблиця 5
**Обсяг роздрібної е-торгівлі (B2C) у
 2012–2017 рр. (млрд дол. США)**

Регіони світу	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Азіатсько-Тихоокеанський	301,2	383,9	525,2	681,2	855,7	1052,9
Північна Америка	379,8	431,0	482,6	538,3	597,9	660,4
Західна Європа	277,5	312,0	347,4	382,7	414,2	445,0
Центр. і Сх. Європа	41,5	49,5	58,0	64,4	68,9	73,1
Латинська Америка	37,6	48,1	57,7	64,9	70,6	74,6
Бл. Схід та Африка	20,6	27,0	33,8	39,6	45,5	51,4
Всього по світу	1058,2	1251,4	1504,6	1771,0	2052,7	2357,4

Джерело: авторська розробка на основі [10]

2013 р. обсяг операцій е-торгівлі B2C оцінювався в 1,2 трлн дол. США. Однак особливістю світової е-торгівлі є, по перше, швидке зростання в сегменті B2C країн, що розвиваються, а по-друге, перетворення Китаю на найбільший глобальний ринок роздрібної е-торгівлі. Очікується (за прогнозами UNCTAD), що до 2019 р. на країни, що розвиваються, а також із перехідною економікою, припадатиме майже 40 % глобальної роздрібної е-торгівлі B2C, натомість частка розвинених країн спаде з понад 70 % до приблизно 60 % [2].

Згідно з оцінками фахівців «eМаркетер», загальний обсяг роздрібної світової е-торгівлі до 2020 р. зросте до 4,058 трлн дол. США, однак уже зараз найперспективнішим ринком для її розвитку є Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) завдяки стрімкому зростанню середнього класу в цих країнах та масштабній інформатизації. Від 2014 р. АТР також очолює перелік регіонів з найвищими витратами на онлайн-покупки в мережі Інтернет, а темпи зростання роздрібних онлайн-продажів в АТР вищі, ніж у будь-якому іншому регіоні, та більш ніж на 10 % перевищують середній світовий показник [15].

Особливе місце в АТР належить Китаю. Уже 2014 р. імпорт і експорт країни досяг 4,16 трлн дол. США, з яких 0,59 трлн припали на міжнародну е-торгівлю. Аналітики прогнозують, що при збереженні таких темпів зростання загальні обсяги міжнародної е-торгівлі Китаю до 2020 р. досягнуть приблизно 1,4 трлн дол. США. Отже, Піднебесна до 2020 р. стане найбільшим міжнародним ринком онлайн-платежів [4; 5; 9].

Окрім географічної складової, також доволі різняться масштаби, в яких споживачі різних країн роблять покупки через Інтернет. За оцінками Forrester Research, у США до 2020 р. обсяг онлайн-продажів збільшиться на 56 % і становитиме 523 млрд дол. США, а кількість онлайн-споживачів (що здійснюють покупки за допомогою смартфонів і планшетів) сягне 270 млн. У країнах, що розвиваються, частка таких користувачів суттєво нижча. На нашу думку, це свідчить про насамперед обмежену купівельну спроможність.

Активне використання е-торгівлі дає значний вигравш не тільки онлайн-споживачам, а й ритейлерам, що продають товари та послуги через Інтернет [2]. 2017 р. компанія Deloitte у своєму звіті, де представлено результати аналізу діяльності 250 глобальних онлайн-ритейлерів, зазначила, що е-торгівля виступає основним фактором зростання виручки для більшості ритейлерів [7].

Серед проблем, з якими можуть зіткнутися національні виробники, аналітики UNCTAD називають недостатню конкурентоспроможність внутрішніх ринків. Також названо недовіру споживачів до е-торгівлі, поганий розвиток інфраструктури на місцевому рівні, вразливість інтернет-систем. На нашу думку, одним зі стримуючих факторів також є доступ споживачів до Інтернету. У табл. 6 наведено середні значення індексу е-торгівлі UNCTAD (B2C) за географічними регіонами, що свідчить про суттєві відмінності. Наприклад, у доступі до Інтернету африканський регіон значно відстає, натомість у Західній Азії цей показник вищий.

Таблиця 6
Регіональні значення індексу е-торгівлі UNCTAD (B2C)

Регіони	Номер економіки у глобальному рейтингу	Частка населення, що користується Інтернетом (2014 р. або пізніше, %)	Частка населення, яка має кредитні картки (2014 р., %)	Безпечні інтернет – сервери на 1 млн населення (2014 р., %)	Частка населення, якому пошта доставляється щодня (2013-2014 рр., %)	Значення індексу UNCTAD B2C е-комерції (2016 р., %)
Африка	34	18	3	39	37	24
Східна, Південна і Півд.-Сх. Азія	21	36	14	54	47	38
Західна Азія	10	54	17	66	74	53
Латинська Америка і Карибський басейн	20	43	11	59	56	42
Країни з перехідною економікою	15	46	12	59	54	43
Розвинені країни	37	77	38	84	84	71
Світ загалом	137	49	19	62	59	47

Джерело: авторська розробка на основі [6]

За оцінками Ecommerce Europe, обсяг роздрібних онлайн-продажів у ЄС до кінця 2016 р. сягнув близько 510 млрд євро (2015 р. цей показник становив 455,3 млрд). І майже половина з них припадає на Західну Європу. Україна ж упродовж 2015–2016 рр. стала активним учасником ринку е-комерції в регіоні: її торгівля зросла на 35 % порівняно з 2014 р. [8]

Проте Ecommerce Europe загалом незадоволена станом е-торгівлі в регіоні. Єврокомісія провела перевірку 697 сайтів е-торгівлі країн ЄС і виявила, що 63 % з

них порушують права споживачів. Також нині перед онлайн-торговцями ЄС стоять такі головні завдання: фрагментація, оподаткування (ПДВ) е-торгівлі та розвиток супутньої логістики [8].

Висновки. Найбільш затребуваними при дослідженні явищ і тенденцій е-торгівлі є індексні моделі. Найпоширенішими ж серед композитних індексів є: можливості ІКТ, мережева готовність, логістична мобільність, залучення до е-торгівлі. Однак систему індикаторів можна представити як пов'язані елементи переліку найпоширеніших індексів. Структурний аналіз із таких позицій по окремих регіонах світу, які відображають динаміку зміни основних показників функціонування глобальної сфери е-діяльності, дасть змогу системно підійти до вирішення проблеми регіонального розвитку е-торгівлі та чіткіше визначити відповідні механізми.

Нині передові позиції за індексами е-комерції посідають розвинені країни. Однак уже зараз найперспективнішим ринком для її розвитку є АТР. Так, цей регіон перебуває серед лідерів за загальними обсягами е-торгівлі в сегменті B2C, крім того, до десятки перших входять: Центральна і Східна Європа (включно з Україною), Близький Схід і Африка.

Таким чином, неоднорідність е-торгівлі, а також структурні трансформації в ній свідчать, що країнам із перехідною економікою властиві тенденції найдинамічнішого розвитку е-торгівлі в найближчі 10 років.

Література:

1. Рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні та світі. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/riven-rozvytku-informaciyno-komunikacijnyh-tehnologiy-v-ukrayini-ta-sviti> (дата звернення 10.08.2018).
2. Information Economy Report 2015: Unlocking the Potential of E-commerce for Developing Countries. *United Nations publication*. New York ; Geneva, 2015. UNCTAD/IER/2015. Sales No. E.15.P.D.1. 136 p. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2015_en.pdf (дата звернення 10.08.2018).

3. Boden R. Global mobile payment market to hit \$620bn in 2016. *NFC World*. 4.02.2016. URL: <https://www.nfcworld.com/2016/02/04/341939/global-mobile-payment-revenue-to-hit-620bn-in-2016/> (дата звернення 10.08.2018).

4. Strang R. E-commerce without borders. How top merchants are successfully selling to consumers worldwide : A Special Report prepared by Internet Retailer / United Problem Solvers. 2014. URL: <https://solvers.ups.com/assets/E-commerce-Without-Borders-Internet-Retailer-UPS-whitepaper.pdf> (дата звернення 10.08.2018).

5. Long S. The Chinese are coming. *The Economist. The World in 2019*. 2018. С. 116–117 (дата звернення 10.08.2018).

6. UNCTAD B2C E-Commerce Index 2016. *UNCTAD Technical Notes on ICT for Development*. 2016. №. 7. 30 p. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf (дата звернення 10.08.2018).

7. Deloitte. Global Powers of Retailing 2016 Navigating the new digital divide / Deloitte Touche Tohmatsu Limited. 47 p. URL: <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Consumer-Business/gx-cb-global-powers-of-retailing-2016.pdf> (дата звернення 10.08.2018).

8. European B2C E-commerce Report 2016 / ed.: J. Abraham, R. Willemsen, Fr. Momboisse. Brussels : Ecommerce Europe. 129 p. URL: https://www.ecommercewiki.org/wikis/www.ecommercewiki.org/images/2/25/European_B2C_Ecommerce_Report_2016.pdf (дата звернення 10.08.2018).

9. Global B2C cross-border e-commerce to skyrocket: USD 1 trillion in 2020. *The Paypers : Insights into Paypers*. 15.06.2015. URL: <http://thepaypers.com/ecommerce/global-b2c-cross-border-ecommerce-to-skyrocket-usd-1-trillion-in-2020/760244-25> (дата звернення 10.08.2018).

10. Global B2C Ecommerce Sales to Hit \$1.5 Trillion This Year Driven by Growth in Emerging Markets. *e-Marketer inc.*: інформаційний веб-сайт. February 3, 2014. URL: <http://www.emarketer.com/Article/Global-B2C-Ecommerce-Sales-Hit-15-Trillion-This-Year-Driven-by-Growth-Emerging-Markets/1010575#sthash.Jxc5cQo7.dpuf>.

11. Global Retail E-Commerce. Keeps on Clicking / Н. Бен-Шабат, М. Мориарту, Р. Нілфорюшан et al. / A.T. Kearney inc., 2015. 13 p. URL: <https://www.atkearney.com/documents/10192/5691153/Global+Retail+E-Commerce+Keeps+On+Clicking.pdf/abe38776-2669-47ba-9387-5d1653e40409> (дата звернення 10.08.2018).

12. Рейтингові оцінки України за індексом мережевої готовності 2016. *Економічний дискусійний клуб*. 13.07.2016. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-ukrayiny-za-indeksom-merezhevoi-gotovnosti-2016> (дата звернення 10.08.2018).

13. Україна в рейтингу за індексом залучення країн світу до міжнародної торгівлі 2016.

Економічний дискусійний клуб. 8.12.2016. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytingu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-domizhnarodnoyi-torgivli-2016> (дата звернення 10.08.2018).

14. Електронна комерція в Німеччині: підсумки і прогнози. *Fi.Новини* : інформаційний ресурс. 27.02.2017. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/395864/elektronna-komertsiya-v-nimechchini-pidsumky-i-prognozy> (дата звернення 10.08.2018).

15. Яка країна обжене США у сфері електронної комерції. *Fi.Новини* : інформ. ресурс. 30.10.2016. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/387570/yaka-krayina-obzhene-ssha-u-sferi-elektronnoyi-komertsiyi> (дата звернення 10.08.2018).

References:

1. Riven rozvytku informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v Ukraini ta sviti. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/riven-rozvytku-informatsiino-komunikatsiinykh-tekhnolohiy-v-ukrayini-ta-sviti> (дата звернення 10.08.2018).

2. Information Economy Report 2015: Unlocking the Potential of E-commerce for Developing Countries. United Nations publication. New York ; Geneva, 2015. UNCTAD/IER/2015. Sales No. E.15.II.D.1. 136 p. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2015_en.pdf (дата звернення 10.08.2018).

3. Boden R. Global mobile payment market to hit \$620bn in 2016. *NFC World*. 4.02.2016. URL: <https://www.nfcworld.com/2016/02/04/341939/global-mobile-payment-revenue-to-hit-620bn-in-2016/> (дата звернення 10.08.2018).

4. Strang R. E-commerce without borders. How top merchants are successfully selling to consumers worldwide : A Special Report prepared by Internet Retailer / United Problem Solvers. 2014. URL: <https://solvers.ups.com/assets/E-commerce-Without-Borders-Internet-Retailer-UPS-whitepaper.pdf> (дата звернення 10.08.2018).

5. Long S. The Chinese are coming. *The Economist. The World in 2019*. 2018. С. 116–117 (дата звернення 10.08.2018).

6. UNCTAD B2C E-Commerce Index 2016. *UNCTAD Technical Notes on ICT for Development*. 2016. №. 7. 30 p. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf (дата звернення 10.08.2018).

7. Deloitte. Global Powers of Retailing 2016 Navigating the new digital divide / Deloitte Touche Tohmatsu Limited. 47 p. URL: <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Consumer-Business/gx-cb-global-powers-of-retailing-2016.pdf> (дата звернення 10.08.2018).

8. European B2C E-commerce Report 2016 / ed.: J. Abraham, R. Willemsen, Fr. Momboisse. Brussels : Ecommerce Europe. 129 p. URL: https://www.ecommercewiki.org/wikis/www.ecommercewiki.org/images/2/25/European_B2C_Ecommerce_Report_2016.pdf (дата звернення 10.08.2018).

9. Global B2C cross-border ecommerce to skyrocket: USD 1 trillion in 2020. The Paypers : Insights into Paypers. 15.06.2015. URL: <http://thepappers.com/ecommerce/global-b2c-cross-border-ecommerce-to-skyrocket-usd-1-trillion-in-2020/760244-25> (data zvernennia 10.08.2018).

10. Global B2C Ecommerce Sales to Hit \$1.5 Trillion This Year Driven by Growth in Emerging Markets. e-Marketer inc.: informatsiyni veb-sait. February 3, 2014. URL: <http://www.emarketer.com/Article/Global-B2C-Ecommerce-Sales-Hit-15-Trillion-This-Year-Driven-by-Growth-Emerging-Markets/1010575#sthash.Jxc5cQo7.dpuf>.

11. Global Retail E-Commerce. Keeps on Clicking / H. Ben-Shabat, M. Moriarty, P. Nilforoushan et al. / A.T. Kearney inc., 2015. 13 p. URL: <https://www.atkearney.com/documents/10192/5691153/Global+Retail+E-Commerce+Keeps+On+Clicking.pdf/abe38776-2669-47ba-9387-5d1653e40409> (data zvernennia 10.08.2018).

12. Reitynhovi otsinky Ukrainy za indeksom merezhevoi hotovnosti 2016. Ekonomichnyi dyskusiyni klub. 13.07.2016. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/reityngovi-ocinky-ukrayiny-za-indeksom-merezhevoyi-gotovnosti-2016> (data zvernennia 10.08.2018).

13. Ukraina v reitynhu za indeksom zaluchennia krain svitu do mizhnarodnoi torhivli 2016. Ekonomichnyi dyskusiyni klub. 8.12.2016. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reityngu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016> (data zvernennia 10.08.2018).

14. Elektronna komertsiiia v Nimechchyni: pidsumky i prohnozy. Fi.Novyny : informatsiyni resurs. 27.02.2017. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/395864/elektronna-komertsiiya-v-nimechchyni-pidsumky-i-prohnozy> (data zvernennia 10.08.2018).

15. Yaka kraina obzhene SShA u sferi elektronnoi komertsii. Fi.Novyny : inform. resurs. 30.10.2016. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/387570/yaka-krayina-obzhene-ssha-u-sferi-elektronnoyi-komertsii> (data zvernennia 10.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 13.08.2018 р.

УДК 330.46:519.86

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

Ткач Д.К.

аспірант, Університет економіки та права «КРОК», спеціальність 051 «Економіка»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0009-1856-5523, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-27-33>

WAYS OF IMPROVING THE FUNCTIONING OF THE DOMESTIC ENERGY MARKET IN THE CONDITIONS OF ACCESS TO FOREIGN MARKETS

D. Tkach

postgraduate student of "KROK" University, specialty 051 "Economics",
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: dmitriyt@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0009-1856-5523, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-27-33>

Анотація. У статті аналізуються шляхи удосконалення функціонування вітчизняного енергетичного ринку в умовах виходу на зовнішні ринки. Паливно-енергетичний комплекс України має потужний експортний потенціал, ефективне використання якого є надзвичайно важливим для розвитку економіки держави. У той же час в галузі на сьогоднішній день є надзвичайно важливі проблеми, а саме: застаріле обладнання, відсталі технології, відсутність потужних інвестицій, обмежені можливості виходу на європейський ринок. Аналізується нормативно правова база, яка створена в Україні для виходу вітчизняного енергетичного ринку на зовнішні ринки. Особлива увага приділяється головному документу, який регулює цю діяльність, а саме Закону України «Про електроенергетику». Саме цей законодавчий акт визначає особливості експорту електроенергії в Україні. Підкреслено, що важливим гравцем на енергетичному ринку України є ДП НЕК «Укренерго». В червні 2017 року "Укренерго" підписало з Європейською мережею системних операторів передачі електроенергії (ENTSO-E) "Угоду про умови майбутнього об'єднання енергосистем України та Молдови з енергосистемою Європи" терміном до 2025 року. Показано, що починаючи з початку 2000 х. років Україна постачала електроенергію до Європи через "Буришинський острів". Це стало можливим через від'єднання від об'єднаних українських мереж та синхронізації частини електричних мереж з європейською енергосистемою. В острів входять Буришинська ТЕС, Клушская ТЕЦ і Теремля-Рікська ГЕС; узагальнена потужність яких становить МВт 2500. Особлива увага дослідження приділяється перспективі задіяння у цьому плані генерації Хмельницької АЕС. Зазначається, що у серпні 2017 року Консорціум міжнародних компаній «EDF Trading, Westinghouse, Polenergia International» подав в Міністерство енергетики та вугільної промисловості України техніко-економічного обґрунтування проекту "Енергетичний міст" Україна — Європейський Союз. Наголошено, що це перша подібна пропозиція державно-приватного партнерства не лише в енергетичному секторі України, а й на міжнародно-державному рівні. Запропонований проект відкриває нові горизонти як для енергетичного сектора, так і для підвищення геополітичного значення України в Центральній Європі.

Ключові слова: Паливно-енергетичний комплекс України, умови виходу енергетичної галузі України на зовнішні ринки, Хмельницька АЕС, європейська енергосистема ENTSO-E.

Формул.: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11

Annotation. The article analyzes the ways of improving the functioning of the domestic energy market in the conditions of entering the external markets. Ukraine's fuel and energy complex has a strong export potential, the effective use of which is extremely important for the development of the state's economy. At the same time, the industry today has extremely important problems, namely: outdated equipment, backward technologies, lack of strong investments, limited access to the European market. The regulatory legal framework established in Ukraine for the exit of the domestic energy market into foreign markets is analyzed. Particular attention is paid to the main document regulating this activity, namely the Law of Ukraine "On Electricity". It is this legislative act that specifies the features of electricity export in Ukraine. It is emphasized that the State Enterprise NPC "Ukrenergo" is an important player in

the energy market of Ukraine. In June 2017, Ukrenergo signed with the European Network of Transmission System Operators for Electricity (ENTSO-E) an Agreement "On the Conditions for the Future Consolidation of Power Systems of Ukraine and Moldova with the Energy System of Europe" for the period up to 2025. It is shown that since the beginning of the 2000s Ukraine supplied electricity to Europe through "Burshtyn Island". This was made possible by disconnecting from the united Ukrainian networks and synchronizing of the part of the electrical grids with the European grid. The island includes Burshtynska TPP, Klushska CHP and Tereblia-Rikhska HPP; the general capacity of which is 2500 MWth. Particular attention is paid to the prospect of the involvement of the Khmelnytskyi NPP in this plan of generation. It is noted that in August 2017 the Consortium of international companies "EDF Trading, Westinghouse, Polenergia International" submitted to the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine the feasibility study for the Energy Bridge "Ukraine-European Union" project. It is emphasized that this is the first such proposal of public-private partnership not only in the energy sector of Ukraine, but also at the international-state level. The proposed project opens up new horizons both for the energy sector and for increasing the geopolitical importance of Ukraine in Central Europe.

Key words: Fuel and energy complex of Ukraine, conditions for the exit of Ukraine's energy sector to external markets, Khmelnytskyi NPP, ENTSO-E European grid.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11

Постановка проблеми. Паливно-енергетичний комплекс України має потужний експортний потенціал, ефективне використання якого є надзвичайно важливим для розвитку економіки держави. У той же час в галузі на сьогоднішній день є надзвичайно важливі проблеми, а саме: застаріле обладнання, відсталі технології, відсутність потужних інвестицій, обмежені можливості виходу на європейський ринок.

Тому дослідження стану, ключових проблем, перспектив подальшого розвитку електроенергетичної галузі України є актуальним завданням і заслуговує на детальне наукове дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій спільноті, яка займається дослідженням проблем розвитку галузі електроенергетики, великий внесок зробили: М. Земляний, О. Єфімов, Л. Іванова, Н. Кузьминчук, В. Лір, О. Суходоля, А. Сменковський, Л. Тютюнник, А. Шевцов тощо. В той же час зміни, які відбуваються в українській економіці останніми десятиліттями, потребують подальшого вивчення вищезазначених проблем.

Не дивлячись на те, що шляхи удосконалення функціонування вітчизняного енергетичного ринку в умовах виходу на зовнішні ринки є предметом аналізу як відповідних державних установ, так і вчених – економістів, ключові проблеми

електроенергетичної галузі України вимагають подальшого дослідження та детального вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття основних проблем діяльності і розвитку галузі електроенергетики України на сучасному етапі в умовах виходу на зовнішні ринки і обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні створена нормативно правова база для виходу вітчизняного енергетичного ринку на зовнішні ринки. Головним документом, який регулює цю діяльність є Закон України «Про електроенергетику», зміни до якого внесені 19.03.2009 Законом №1164-ві. Саме цей законодавчий акт визначає особливості експорту електроенергії в Україні [2].

Відповідно до законодавства України, експортери електроенергії повинні відповідати наступним формальним вимогам:

1. Бути резидентом України.
2. Володіти ліцензією-квотою не менш ніж річний обсяг експорту електроенергії.
3. Мати контракт на купівлю необхідного об'єму електроенергії у Державного підприємства «Енергоринок» (ДПЕ).
4. Мати контракт на доступ до пропускної спроможності міждержавних електричних мереж з НЕК «Укренерго», за

результатами перемоги у відкритому аукціоні.

5. Мати контракт із зарубіжним покупцем електроенергії.

6. Бути зареєстрованим учасником (членом) Оптового ринку електроенергії України.

7. Не мати прострочених зобов'язань за електричну енергію в Україні і перед бюджетом України.

8. Купувати не менше 70% від заявленої потужності електроенергії з добовим і щомісячним граничним контролем графіка споживання;

9. Мати на рахунках фінансові кошти в достатньому об'ємі для забезпечення авансових оплат по контрактах з ГП «Енергоринок» та НЕК «Укренерго» [2].

Згідно цього законодавчого акту постачальники електроенергії на експорт купляють потрібний об'єм електроенергії на ринку оптової електричної енергії України. Для постачання енергії за кордон їм потрібно отримати можливість скористатися міждержавними електричними мережами України, отримуючи через систему аукціонів експортну квоту.

Продаж з торгів здійснюється НЕК «Укренерго», на строк не більш ніж один рік; саме ця компанія організує транспортування електричної енергії міждержавними електричними мережами України. Згідно процедури проведення аукціону, затвердженої НКРЕ, продаж з торгів організовується, як правило, щомісяця за обставин наявності відповідних пропускних можливостей міждержавних електричних мереж України.

Для того, щоб взяти участь у аукціоні необхідно виконати ряд умов:

а) мати дозвіл на реалізацію поставки електроенергії без обтяжуючих зобов'язань;

б) бути учасником ринку оптової української електроенергії;

в) не мати боргів за електричну енергію, закуплену на оптовому ринку. Переможцем торгів є компанія, яка запропонувала найбільшу вартість.

Важливим гравцем на енергетичному ринку України є ДП НЕК «Укренерго». В червні 2017 року "Укренерго" підписало з Європейською мережею системних операторів передачі електроенергії (ENTSO-E) "Угоду про умови майбутнього об'єднання енергосистем України та Молдови з енергосистемою Європи" терміном до 2025 року. Тобто, до зазначеного терміну Україна повинна підключитися до мереж 34 європейських країн за їхніми стандартами. Подібна інтеграція вимагає зміни не тільки технічних характеристик енергосистеми, а й правил гри на українському ринку. Договір ознаменував завершення першого етапу в проекті по приєднанню України до європейської енергосистеми (відповідну заявку Україна подала ще в 2005 р. [3]. Згідно з цим документом українські енергетичні мережі повинні бути приведені до вимог європейських стандартів. Ця амбітна ціль знайшла своє відображення у "Енергетичній стратегії України до 2035 р" та в ЗУ "Про ринок електроенергії". На практиці це означає, що Україна повинна відрегулювати автоматичну систему регулювання частоти і потужності своєї енергетичної системи адекватно до європейських правил.

НЕК "Укренерго", як системний український оператор уклав угоду про співробітництво в проекті синхронізації з ENTSO-E — організацією операторів Європи, на яку згідно вимоги Третього Енергопакету ЄС покладені функції регулятора енергетичного ринку.

По-перше, це вимагає виходу із єдиної електричної мережі Росії, Білорусії та Молдови, у якій знаходиться українська система. У свою чергу, європейські партнери близько року будуть відслідковувати головні параметри її функціонування. Результати цих перевірок складно передбачити через те що вироблення електричної енергії упродовж 24 годин не завжди має усталені показники. Бувають періоди, коли споживач її недобирає, або навпаки, вимагає більшої кількості. На жаль, в Україні немає достатньо внутрішніх

можливостей для результативного урівноваження електричної енергії: ситуацію можуть покращити ГАЕС але їх недостатньо. Не завершено будівництво Дністровської ГАЕС — однієї з найбільших у світі гідроакумулюючих електростанцій, основними функціями якої є регулювання частоти і графіка навантажень в енергосистемі України, формування аварійного енергорезерву. Звичайно з метою регулювання головних показників електромереж можна використовувати і теплоелектростанції (ТЕС), але вони досить дорогі в експлуатації.

По-друге, наступним кроком може стати нарощення пропускної спроможності ліній електропередач на Заході України, через побудову вставки постійного току на кордоні з Угорщиною. Зараз в Польщу, Угорщину, Словаччину та Румунію тягнуться три гілки напругою в 750 кВ, три - в 400 кВ і три - в 220 кВ.

В "Укренерго" підраховали, що для синхронізації української енергосистеми з європейськими мережами потрібно близько мільярда євро [4].

Починаючи з початку 2000 х. років Україна постачала електроенергію до Європи через "Бурштинський острів". Це стало можливим через від'єднання від об'єднаних українських мереж та синхронізації частини електричних мереж з європейською енергосистемою. В острів входять Бурштинська ТЕС, Клушская ТЕЦ і Теремля-Рікська ГЕС; узагальнена потужність яких становить МВт 2500.

Про зрушення в діяльності енергетичної системи України свідчать наступні дані: у січні-вересні 2017 року Україна збільшила експорт електроенергії за кордон на 47,6% в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року - до 4,181 млрд. кВт/год.

Так, експорт електроенергії з Бурштинської ТЕС у напрямку Угорщини, Словаччини та Румунії збільшився на 19,6% (на 407,8 млн. кВт-год) - до 2,488 млрд. кВт/год. Продаж електроенергії до Польщі зменшився на 3,5% (на 26 млн. кВт/год) - до 723,2 млн. кВт/год. Експорт електрики до Молдови

склав 970 млн. кВт-год у порівнянні з 3,7 млн. кВт-год за 9 місяців 2016 року» [5]

Про зацікавленість міжнародних компаній до енергетичного сектору України свідчить подання Консорціумом міжнародних компаній «EDF Trading, Westinghouse, Polenergia International» в Міністерство енергетики та вугільної промисловості України техніко-економічного обґрунтування проекту «Енергетичний міст «Україна—Європейський Союз» (серпень 2017 року).

Це перша подібна пропозиція державно-приватного партнерства не лише в енергетичному секторі України, а й на міжнародно-державному рівні. Запропонований проект відкриває нові горизонти як для енергетичного сектора, так і для підвищення геополітичного значення України в Центральній Європі [6].

Відповіді: «як вплине ця угода на шляхи удосконалення функціонування вітчизняного енергетичного ринку в умовах виходу на зовнішні ринки?» варто шукати в майбутній співпраці з консорціумом компаній «EDF Trading, Westinghouse, Polenergia International». Це міжнародне об'єднання висуває пропозицію втілити в життя низку інвестицій, у першу чергу в модернізацію та відбудову лінії електропередачі 750 кВ Хмельницький—Жешув, використовуючи при цьому модель державно-приватної взаємодії. Ця добудова та модернізація дадуть перспективу експорту 1000 МВт електроенергії, яку «Енергоатомом» генерує з другого блоку Хмельницької АЕС в Європу.

На нашу думку, важливим є те, що консорціум планує прийти в Україну надовго, а тому висовує пропозицію синхронізувати експорт з цього блоку Хмельницької АЕС, з фінансуванням інфраструктури ДП НАЕК «Енергоатом».

Крім того, «Енергоатом» отримає валютні кошти від експорту електроенергії в рамках довгострокового контракту, які будуть спрямовані на завершення будівництва третього блоку і початку будівництва четвертого блоку

Хмельницької АЕС. Ця концепція була визначена розпорядженням Кабінету міністрів України №671-р від 15 червня 2015 р. «Про започаткування Пілотного проекту «Енергетичний міст «Україна—Європейський Союз» [7].

Привабливість запропонованої консорціумом пропозиції полягає в тому, що вона не вимагає гарантій держави, і не передбачає витрату коштів з бюджету. ДП НАЕК «Енергоатом», вперше за роки його існування одержить можливість виходу на міжнародні фінансові ринки, а це створить умови для модернізації та технологічної диверсифікації. Саме довготривалий контракт на постачання електроенергії на зарубіжні ринки стане запорукою отримання кредитних ресурсів "Енергоатому" від іноземних банків.

Входження в енергетичну галузь України приватних компаній з країн Європейського Союзу, побудова схем інвестування з метою отримання електроенергії, як сплати за вкладені кошти, створює в цілому для економіки країни сприятливі умови для розвитку. Потужності енергетики країни мають великий потенціал і, якщо створити сприятливі умови для вкладання коштів із закордону, то цей сектор економіки може бути одним із самих ефективних у зовнішньоекономічній сфері.

За оціночними прогнозами ринкових консультантів, ціна на електроенергію у країнах ЄС у найближчі двадцять років зростатиме у середньому на 1% щорічно у діапазоні 36-50 євро /МВт-годин. Враховуючи нинішній рівень ціни на електроенергію АЕС України (16,3 євро/МВт-год), її конкурентоспроможність на ринку Євросоюзу є очевидною навіть за умови підвищення інвестиційної складової [8].

В 1993 році була введена з експлуатації ЛЕП 750 кВ Хмельницька АЕС—Жешув з метою синхронізації енергетичних систем Польщі та Євросоюзу. Протягом 24 років цей вартісний актив не використовувався. Проект «Енергетичний міст «Україна—Європейський Союз», відновлюючи

експлуатацію зазначеної ЛЕП 750 кВ, є першим етапом проекту синхронізації енергетичних систем України та Євросоюзу [9].

Проект «Енергетичний міст «Україна—Європейський Союз» дасть змогу ДП НАЕК «Енергоатом» вийти на енергетичний ринок Центральної та Східної Європи започаткувати співпрацю європейської енергетичної системи на новому рівні. А це, у свою чергу, створить можливості для постачання електроенергії до балтійських країн, а також стане ключовим елементом для створення вузла енергетичної мережі. у ЦСЄ.

Враховуючи те, що Україна має надлишок генеруючих потужностей електроенергії, а країни Європи її потребують у великій кількості, тому якнайшвидше здійснення цього проекту є нагальним завданням української зовнішньоекономічної політики. Сьогодні можливо сміливо прогнозувати, що завдяки цьому проекту вже найближчим часом Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина отримає українську електроенергію, а це відкриває прямий шлях і на європейський ринок.

У 2018 році планується підписання довгострокового договору на поставку електроенергії з використанням європейських електричних мереж для експорту електроенергії з енергоблоку №2 Хмельницької АЕС.

Для здійснення цього проекту потрібно:

- укласти угоду між Міненерговугілля України, як представника уряду країни, та закордонними приватними компаніями;
- укласти довгостроковий контракт між НАЕК «Енергоатомом» та приватною компанією на постачання електроенергії із енергоблоку №2 Хмельницької АЕС;
- подальше проектування та будівництво енергоблоків №3 і 4 Хмельницької АЕС;
- прийняття відповідного законодавства на рівні Верховної Ради України.

Для виконання цих завдань Уряд України започаткував співробітництво з

одним із найбільших банків Великої Британії, «Barclays» щодо надання позики для добудови енергоблоків №3 і 4 Хмельницької АЕС у 2019—2021 роках. Цікавим моментом цих домовленостей є те, що заставою під цей кредит слугуватиме поставка електричної енергії в Європу.

Започаткування енергетичного мосту між Україною та ЄС викликало значну зацікавленість у багатьох компаній, які працюють на енергетичних ринках Європи, Азії та США. Зацікавленість проявляють також консорціуми, які готові приймати участь у будівництві енергоблоків №3 і 4 Хмельницької АЕС, постачити обладнання та сучасні технології. Є достатня кількість компаній, які цікавляться на постійному рівні здійснювати продаж електроенергії в країні ЄС.

Під час проектування Енергомоста була використана дефініція «1+2», що на практиці означає використання коштів отриманих від експорту електроенергії на закордонних ринках на добудову двох нових енергоблоків.

Цей проект привабливий і тому, що не потребує великих коштів на забезпечення експорту з другого блоку Хмельницької АЕС. Отримані кошти створять можливість здати в експлуатацію третій та четвертий блок атомної електростанції. Довідково, третій енергоблок збудовано на 73%, а четвертий - на 28% відповідно.

На сьогоднішній день йде активний пошук інвесторів та постачальників обладнання для завершення будівництва. Велику зацікавленість у реалізації цього проекту виявили Korea Hydro & Nuclear Power, а також China National Nuclear Corporation, вони готові приймати участь у спорудженні енергоблоків: APR-1400 (Корея) та HPR-1000 (Китай).

Представники китайської компанії China National Nuclear Corporation запропонувати участь у добудові блоків №3 і №4 ХАЕС за, так званою, формулою «1+1», тобто третій блок добудовують за технологією ВВЕР, а четвертий — за

китайською технологією. Китайська сторона заявила також про можливість високого рівня української локалізації при добудові блоку і про власну готовність надати фінансування в обсязі 85% від вартості проекту [10].

Висновки. Таким чином, українська електроенергетика має цілком реальні перспективи виходу на європейські ринки електроенергії. Запорукою цьому є досвід набутий у цій царині у останні роки. Серед вагомих кроків у діяльності ОЕС України у плані виходу української енергетики на міжнародний рівень слід відзначити наступне:

- відновлення паралельної роботи ОЕС України з ЄЕС Росії (2001 р.);

- початок роботи "Острова Бурштинської ТЕС" у паралельному режимі з європейським енергетичним об'єднанням (зараз ENTSO-E) (2002 р.);

- подання заявки Комітету ENTSO-E про входження до ENTSO-E енергосистем України та Молдови як єдиного блоку регулювання (2006 р.), а також розроблення та реалізацію заходів (з 2008 р.) для повної інтеграції ОЕС України до європейських енергосистем;

- масштабну співпрацю зі світовими фінансовими організаціями (з 2005 р.) з метою інвестування найбільш ресурсоємних та тривалих у реалізації проектів модернізації та капітального будівництва енергооб'єктів компанії.

Безперечно, окрім модернізації обладнання, що є основою якості електроенергії, надійності електропостачання та екологічної безпеки, про заданий вектор розвитку компанії у напрямку приведення показників якості електроенергії до вимог європейських стандартів свідчать також і наступні кроки:

- створення на базі ДП "НЕК "Укренерго" автоматизованої системи обліку електроенергії (АСОЕ) об'єктів ОЕС України;

- отримання міжнародного сертифікату про відповідність централізованого оперативного-технологічного управління

ОЕС України та забезпечення передачі електроенергії магістральними і міждержавними електричними мережами вимогам міжнародного стандарту ISO9001:2008 [11].

В підсумку всі ці кроки дадуть можливість почати вирішувати питання вітчизняного ринку з використання тимчасово надмірних енергетичних потужностей.

Література:

1. Офіційний сайт. URL : <https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/> (дата звернення 03.10.2018).
2. Про внесення змін до Закону України "Про електроенергетику" щодо врегулювання питань експорту електроенергії. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 31, ст.457).
3. Енергетичні реформи: огляд червня 2017. URL : <http://dixigroup.org/publications/energetichni-reformi-oglyad-cherვნya-2017-roku/> (дата звернення 03.10.2018).
4. Кабінет Міністрів України запропонував Верховній Раді денонсувати угоди з Російською Федерацією щодо будови двох енергоблоків на ХАЕ. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/10/4/7087769/> (дата звернення 03.10.2018).
5. Цього року Україна збільшила експорт електроенергії майже у 1,5 рази. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/news/201017-cogo-roku-ukrayina-zbilshyla-eksport-elektroenergiyi-mayzhe-u-15-gazy> (дата звернення 03.10.2018).
6. Ганна Люта Енергомист «Україна—Європейський Союз»: яку роль він може відіграти в європейській енергореволюції? URL : https://dt.ua/energy_market/energomist-ukrayina-yevropeyskiy-soyuz-yaku-rol-vin-mozhe-vidigra (дата звернення 03.10.2018).
7. Розпорядженням Кабінету міністрів України №671-р від 15 червня 2015 р. «Про започаткування Пілотного проекту «Енергетичний міст «Україна—Європейський Союз». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/671-2015-%D1%80> (дата звернення 03.10.2018).
8. Великі можливості: що дасть Україні майбутній енергомист з ЄС. URL : <http://umoloda.kiev.ua/number/3243/159/118150/> (дата звернення 03.10.2018).
9. Created at 2017-09-11. URL : d.digests.nhub.news/2017/09/11/18/ukraine_ua_mix.m.html (дата звернення 03.10.2018).
10. Китай пропонує Україні будувати блок №4 ХАЕС за своєю технологією HPR-1000 URL :

<http://ua.interfax.com.ua/news/economic/459701.html> (дата звернення 03.10.2018).

11. Інформаційні матеріали про діяльність ДП "НЕК " Укренерго" URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=244956254 (дата звернення 03.10.2018).

Reference:

1. Ofitsiyniy sait. URL : <https://ua.energy/diyalnist/dyspetcherska-informatsiya/robota-oes-ukrayiny-za-tyzhden/> (дата звернення 03.10.2018).
2. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro elektroenerhetyku" shchodo vrehuliuvannia pytan eksportu elektroenerhii. (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2009, N 31, st.457).
3. Enerhetychni reformy: ohliad chervnia 2017. URL : https://issuu.com/uaenergy/docs/monthly_june_rs (дата звернення 03.10.2018).
4. Kabinet ministriv Ukrainy zaproponuvav Verkhovnii Radi denonsuvaty uhody z Rosiiskoju Federatsiieiu shchodo dobudovy dvokh enerhoblokov na KhAE. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/10/4/7087769/> (дата звернення 03.10.2018).
5. Tsoho roku Ukraina zbilshyla eksport elektroenerhii maizhe u 1,5 razy. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/news/201017-cogo-roku-ukrayina-zbilshyla-eksport-elektroenergiyi-mayzhe-u-15-razy> (дата звернення 03.10.2018).
6. Hanna Liuta Enerhomist «Україна—Європейський Союз»: яку роль він може відіграти в європейській енергореволюції? URL : https://dt.ua/energy_market/energomist-ukrayina-yevropeyskiy-soyuz-yaku-rol-vin-mozhe-vidigra (дата звернення 03.10.2018).
7. Rozporiadzhenniam Kabinetu ministriv Ukrainy №671-r vid 15 chervnia 2015 r. «Pro zapochatkuvannia Pilotnoho proektu «Enerhetychniy mist «Україна—Європейський Союз». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/671-2015-%D1%80> (дата звернення 03.10.2018).
8. Velyki mozhlyvosti: shcho dast Ukraini maibutnii enerhomist z YeS. URL : <http://umoloda.kiev.ua/number/3243/159/118150/> (дата звернення 03.10.2018).
9. Created at 2017-09-11. URL : d.digests.nhub.news/2017/09/11/18/ukraine_ua_mix.m.html (дата звернення 03.10.2018).
10. Kytai proponuie Ukraini dobuduvaty blok №4 KhAES za svoieiu tekhnolohiieiu HPR-1000 URL : <http://ua.interfax.com.ua/news/economic/459701.html> (дата звернення 03.10.2018).
11. Informatsiini materialy pro diialnist DP "NEK " Ukrenerho" URL : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=244956254 (дата звернення 03.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018 р.

УДК: 336.5:330.101.541

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОПОРЦІЇ

Лисюк В.С.

кандидат економічних наук, Рівненський інститут слов'язнавства,
м. Рівне, вулиця Петра Могили, 28, 33017, Україна
тел.: (097)977-34-43, e-mail.: lysyukrivne@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9797-5944, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-34-39>

DYNAMICS AND STRUCTURE OF BUDGET EXPENDITURES AND THEIR IMPACT ON MACROECONOMIC PROPORTIONS

V. Lysyuk

candidate of economics, Rivne institute of slavonic studies,
Rivne, St. Petor Mohyla, 28, 33017, Ukraine
tel.: (097)977-34-43, e-mail.: lysyukrivne@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9797-5944, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-34-39>

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти структури бюджетних видатків. Подано оцінку сучасного стану бюджетних видатків, їх вплив на макроекономічні пропорції. Метою статті є визначення недоліків та подальших кроків ефективного розподілу видатків бюджету для забезпечення економічного зростання. Бюджетні видатки можна класифікувати за наступними ознаками: економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків); функціями, з використанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків). За економічним змістом видатки бюджету поєднують: поточні видатки та капітальні видатки. До функціональної структури належать видатки, що здійснюються на економічну діяльність, державне управління, науку, соціальний захист населення, соціально-культурну сферу, національну оборону, правоохоронну діяльність і гарантування безпеки держави, ЖКГ, охорону навколишнього природного середовища, видатки цільових фондів, видатки на обслуговування державного боргу та інші видатки. Переважну частину видатків консолідованого бюджету біля 86,0-91,3% складають поточні видатки. Вони займають третину ВВП (32%). Впродовж 2006-2016 частка поточних видатків в бюджеті ВВП різко зростала. У той же час частка капітальних видатків зменшилася. У структурі видатків Зведеного бюджету України за функціональною ознакою за 2006-2016рр. спостерігається зростання всіх статей видатків. Динаміка основних статей Зведеного бюджету України за функціональною ознакою свідчить, що найвагомішими напрямками видатків є видатки держави на соціальний захист і соціальне забезпечення, оборону, освіту та видатки на виконання економічних функцій держави. Структура основних статей видатків Зведеного бюджету за економічною ознакою за 2006-2016рр. свідчить, що найбільшими статтями видатків бюджету є поточні трансферти населенню та оплата праці працівників бюджетних організацій. Аналіз структури видатків за економічними та функціональними ознаками показав необхідність подальшого посилення соціальної спрямованості бюджету, збільшення частки видатків на освіту, охорону здоров'я. Пріоритетним завданням повинно стати удосконалення системи державного фінансування розвитку вітчизняної науки та культури. Також потрібно передбачити бюджетні видатки на проведення пенсійної реформи, реформи охорони здоров'я, судової, адміністративної реформ.

Ключові слова: державні видатки, поточні видатки, капітальні видатки, видатки за економічною ознакою, видатки за функціональною ознакою, мультиплікатор видатків, мультиплікатор трансфертів.

Формул: 3, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 10

Annotation. The article is devoted to the theoretical aspects of the structure of budget expenditures. The current state of budget expenditures and their influence on macroeconomic proportion are estimated. The goal of the article is to determine the drawbacks and further steps to the effective distribution of the budget expenditures based on the analysis of the state and dynamics of the budget expenditures to provide economic growth. The expenditures of budget are classified by: the economical characteristic of the operations during which these expenditures are committed (economical classification of expenditures); the functions that are fulfilled by the expenditures (functional classification of expenditures); on economic content the expenditures of budget combine current and capital expenditures. The expenditures for economic activity, government management, science, social protection, social-cultural area, national defense, etc. belong to the functional structure. In Consolidated budget of Ukraine predominant part of the expenditures is taken by current expenditures around 86,0% up to 91,3%. Current expenditures take one third of GDP (32%).

During 2006-2016 the part of the current expenditures in the budget in GDP was rapidly increasing. In return the part of the capital expenditures decreased over the same period of time. In the expenditures structure of the Consolidated budget of Ukraine all expenditures clauses are increasing by the functional feature over the researched period of time. The analysis of the expenditures by the economical and functional features showed the necessity of the future reinforcement of the social budget orientation and increase of expenditures especially for education and health care. The improvement of governmental system of financing the domestic science and culture should be set as the priority. The budget expenditures for retirement, judicial and administration reforms should be foreseen too. The existing system of use and distribution of the capital expenditures has to be revised too.

Key words: government expenditures, current expenditures, capital expenditures, expenditures on an economic basis, expenditure on a functional basis, expenditure multiplier, transfer multiplier.

Formulas: 3, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 10

Постановка проблеми. Погіршення макроекономічної ситуації потребує вдосконалення фінансового механізму, ефективності використання його інструментів. В цих умовах ефективний розподіл видатків державного бюджету за окремими напрямками, визначення шляхів покращення їх використання з метою стимулювання економічного зростання в сучасних умовах набуває вкрай важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує велика кількість наукових робіт, що зосереджено на вивченні державних видатків та їх впливу на макроекономічні пропорції, зокрема дослідження Алімпієва Є.В. [1], Василика О.Д., Павлюка К.В. [2], Львовичкіна С.В. [3], Радіонової І.Ф. [4], Юхименка П.І., Федосова В.М., Лазебника Л.Л. [5]. Проблеми стану державних видатків, їх спрямованість та ефективність використання широко обговорюються науковцями, практиками та політиками. Однак зміни в економічному житті країни є настільки динамічними та непередбачуваними, що потрібно постійно відслідковувати та аналізувати нові тенденції з метою забезпечення економічного зростання.

У дослідженнях вітчизняних вчених недостатньо обґрунтовано механізм мультиплікаційного впливу державних видатків на макроекономічну ситуацію та шляхи поліпшення їх використання.

Формування цілей статті. Метою статті є на основі аналізу стану та динаміки державних видатків за економічною та функціональною ознаками визначити недоліки та подальші кроки їх

ефективного розподілу з метою забезпечення економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з кейнсіанською теорією, окремі елементи державних видатків по-різному з мультиплікаційним ефектом впливають на макроекономічні параметри. Слід зазначити, що мультиплікативний ефект впливу державних витрат на сукупний попит та споживання суттєво відрізняються для різних країн. Так, значення мультиплікатора ВВП за державними витратами відрізняється у 2-14 разів, а значення мультиплікатора споживання взагалі може набувати від'ємних значень, що свідчить про зменшення приватного споживання зі збільшенням державних витрат [6, 31].

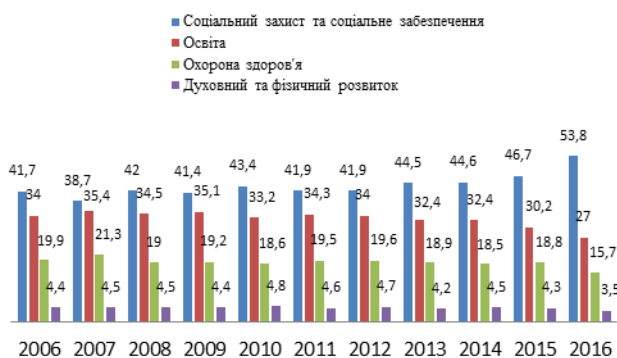
У Зведеному бюджеті України переважну частину видатків займають поточні видатки – від 86,0% до 91,3%. У складі показника ВВП вони становлять третину (32%). Протягом 2006-2016 рр. частка поточних видатків бюджету у ВВП стрімко збільшувалась. У досліджуваному періоді зміна поточних видатків становила 4,3%. Натомість, частка капітальних видатків бюджету у ВВП за цей же період знизилась з 4,52% у 2006 р. до 3,07% у 2016 р., тобто зміна капітальних видатків становила майже 1,5% [7]. Зростання частки поточних видатків бюджету у ВВП відбувалося як за рахунок нарощування обсягу видатків бюджету, так і за рахунок перерозподілу частини коштів від капітальних видатків.

У структурі видатків Зведеного бюджету України за функціональною ознакою за 2006-2016 рр. спостерігається зростання всіх статей видатків. При

зростанні видатків державного бюджету в 4,8 рази найбільше зростання демонструють статті на оборону (9,3 рази), виконання загальнодержавних функцій (6,75 рази), освіти (6,3 рази) та громадський порядок, безпеку та судову владу (5,7 рази). Найменше зростання – статті на ЖКГ (2,2 рази) та економічну діяльність (2,4 рази) [7, 8]. Стрімке зростання видатків Зведеного бюджету на оборону та громадський порядок, безпеку та судову владу обумовлено передусім воєнною агресією Росії.

Тенденцію до зростання демонструють видатки на соціальні цілі: з 56,6% у загальній сумі видатків Зведеного бюджету в 2006р. до 57,5% у 2016р. [7, 8]. Це говорить про позитивну динаміку збереження соціальної спрямованості бюджету та її посилення. Динаміку видатків на соціальні цілі наведено на рис. 1.

Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України на соціальні цілі 2006-2016 роках, (%)

Рис. 1 Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України на соціальні цілі у 2006-2016 рр.

*Джерело [7]

З рисунку 1 видно, що найбільшу питому вагу у складі видатків на соціальні цілі мають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення: від 41,7% у 2006р. до 53,8% у 2016р., у складі видатків Зведеного бюджету вони становили 30,9% у 2016р. порівняно з 23,6% у 2006р. Видатки на освіту складають за досліджуваний період в середньому 33% і коливалися в межах від 27% до 35,4% у загальній сумі видатків на соціальні цілі. У

складі видатків Зведеного бюджету вони займають друге місце. Їхня частка у Зведеному бюджеті України становила у середньому 19,6%. Однак, починаючи з 2014р. спостерігається її зниження як в загальній сумі видатків Зведеного бюджету, так і в загальній сумі видатків на соціальні цілі. З 2014р. спостерігається також зниження питомої ваги видатків на охорону здоров'я як в загальній сумі видатків Зведеного бюджету, так і в загальній сумі видатків на соціальні цілі. Їх частки відповідно знизилися з 12,2% в 2013р. до 9% в 2016р., і з 18,9% до 15,7%. Видатки на духовний та фізичний розвиток становили у 2016р. всього 3,5% від загальної суми видатків на соціальні цілі, порівняно з 4,4% у 2006р., а від загальної суми видатків Зведеного бюджету відповідно 2,0% в 2016р. та 2,5% у 2006р. Зниження питомої ваги видатків на освіту та охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток вкрай небезпечно для будь-якої країни, а для України взагалі, оскільки веде до погіршення інтелектуальної якості людського фактору і, як наслідок, стає перешкодою на шляху інноваційного розвитку країни.

Склад видатків бюджетів та їхня частка у ВВП є індикаторами пріоритетності тієї чи іншої функції держави. У більшості розвинених країн світу через видатки бюджетів перерозподіляється від 30 до 60% ВВП [2]. В досліджуваному періоді в Україні спостерігається зростання частки видатків на виконання загальнодержавних функцій, оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу. Їх частки у загальній сумі видатків Зведеного бюджету зросли відповідно на 4,9%, 3,4% та 1,3%. В структурі ВВП питома вага видатків на загальнодержавні функції зросла з 3,7% до 5,6%, оборону з 1,2% до 2,5%, громадянський порядок, безпеку та судову владу – з 2,3% до 3,0% [7, 8]. Видатки бюджету на загальнодержавні функції, зокрема на державне управління, фундаментальні дослідження, обслуговування державного боргу відіграють важливу роль. Без проведення

конституційної, адміністративної реформ неможливо усунути наявну розбалансованість між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою, створити ефективну систему державного управління, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою.

Натомість, питома вага видатків на економічну діяльність, ЖКГ суттєво знизилася у загальній сумі видатків Зведеного бюджету та в складі ВВП. Якщо питома вага видатків на економічну діяльність становила у 2006р. 15,6% всіх видатків бюджету (5,0% від ВВП), то в 2016р. – 7,9% (2,8% від ВВП), тобто скоротилася майже на 8% (2,2% від ВВП). Зниження частки видатків на економічну діяльність обумовлено передусім скороченням державного сектору та переходом від безпосередньої активної ролі держави у процесі виробництва до децентралізації. У структурі видатків Зведеного бюджету та у складі ВВП також знижується питома вага видатків на ЖКГ. Їх частка в загальній сумі видатків бюджету склала в 2016 р. 2,1% порівняно з 4,6% у 2006 р., тобто зменшилася на 2,5 процентних пункти, у складі ВВП вона у 2016р. склала 0,7% проти 1,5% у 2006р. Стосовно частки видатків на охорону навколишнього природного середовища, то вона протягом досліджуваного періоду майже не зазнала суттєвих змін як в структурі видатків Зведеного бюджету, так і в складі ВВП [7, 8].

Низька частка видатків на охорону навколишнього середовища (0,8-0,9%) у загальній сумі видатків свідчить, що державне управління в сфері природокористування і збереження властивостей компонентів природи є неідеальним і малоефективним. Без сумніву, в Україні настала потреба глибокого реформування природоохоронної галузі. виправдовувати бездіяльність у сфері природокористування політики намагаються посиленням на кризовий стан економіки та військові дії на Донбасі. Такий шлях веде до ще більшого

погіршення властивостей компонентів природи, а значить до погіршення умов життєдіяльності країни.

Структура основних статей видатків Зведеного бюджету за економічною ознакою за 2006-2016рр. свідчить, що найбільшими статтями видатків бюджету є поточні трансферти населенню та оплата праці працівників бюджетних організацій, які у 2016р. становили відповідно 30,3% та 22,0%, що разом склали майже половину всіх видатків держави. За досліджуваний період поточні трансферти населенню зросли майже в 6 разів, а видатки на оплату праці працівників бюджетних організацій більш, як в 4 рази [7, 8]. У складі ВВП питома вага видатків на поточні трансферти населенню станом на 2016р. становила майже 11% проти 8% у 2006р. Частка видатків на оплату праці працівників бюджетних організацій у складі ВВП дещо знизилась і в 2016р. становила 7,7% проти 7,9% у 2006р. В досліджуваному періоді вона коливалась в межах 7,5-8,7%. Напрямок зміни її протягом цього періоду змінювався 6 разів. Загалом сума цих статей видатків у структурі ВВП склала 18,3% у 2016р. порівняно з 15,9% у 2006р., тобто виявляється тенденція їх зростання [7, 8].

Частка видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у досліджуваному періоді коливалась в межах 2,8-3,8% і становила в 2016р. 2,9%, і практично відповідала рівню 2006р. В середньому вона становила 3,3%. У складі ВВП питома вага цих видатків майже не змінилася [7, 8].

У досліджуваному періоді в структурі видатків Зведеного бюджету за економічною ознакою питома вага видатків на придбання основного капіталу знизилася з 6,7% у 2006р. до 6,2% у 2016р. Упродовж 2006-2016рр. вона коливалась в межах 2,8-7,9% і в середньому склала 5,1%. Напрямок зміни її протягом цього періоду змінювався 5 разів. У складі ВВП питома вага видатків на придбання основного капіталу у 2016р. порівняно з 2006р. майже не змінилася, що свідчить про край неефективну державну

інвестиційну, промислову політику, а точніше про її відсутність. На жаль, в Україні й досі відсутній стратегічний план розвитку інвестиційної, промислової політики. Сучасна структура зайнятості населення в Україні не відповідає завданням інноваційного розвитку країни. Спостерігається перерозподіл зайнятості на користь некваліфікованої робочої сили, що свідчить про домінування в Україні застарілих технологій і відсутність будь-яких інноваційних процесів.

Спираючись на кейнсіанську теорію, збільшення державних видатків на споживання з мультиплікаційним ефектом впливає на сукупний випуск. Стимулюючий вплив збільшення державних видатків на споживання є найбільш потужним та швидким способом впливу на макроекономічні пропорції:

$$G_C \uparrow \rightarrow AD \uparrow \rightarrow \left| \begin{array}{c} \rightarrow Y \uparrow \\ \rightarrow P \uparrow \rightarrow W_r \downarrow \rightarrow L^S \downarrow \rightarrow L^A \downarrow \end{array} \right. \quad (1)$$

Державні видатки безпосередньо збільшують сукупний попит і повною мірою спрямовуються на споживчі витрати без «витоків» частини фінансових ресурсів на заощадження. Разом з тим, у довгостроковому періоді збільшення державних видатків на споживання посилює інфляційний тиск, зменшує реальну заробітну плату і пропозицію праці і, як наслідок, призводять до зменшення сукупної пропозиції.

Видатки державного бюджету спрямовані на трансферти населенню, внаслідок зростання доходів населення, стимулюють сукупний попит через розширення споживання та імпорту:

$$G_{Tr} \uparrow \rightarrow DI \uparrow \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} C \uparrow \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \uparrow \\ m' \uparrow \rightarrow Imp \uparrow \rightarrow TB \downarrow \end{array} \right. \quad (2)$$

Збільшення трансфертів населенню має порівняно менший ефект у стимулюванні сукупного попиту і випуску, оскільки зростання схильності до імпорту негативно визначається на торгівельному балансі країни і порушує пропорції зовнішньої макроекономічної рівноваги.

Державні капітальні видатки, зокрема придбання основного капіталу, спрямовані на стимулювання виробництва і створення нових робочих місць, здатні збільшити реальну заробітну плату, сукупні доходи і випуск, зниження безробіття [1; 3].

$$G_I \uparrow \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} K \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow \\ L^d \uparrow \rightarrow W_r \uparrow \rightarrow DI \uparrow \rightarrow C \uparrow \rightarrow \end{array} \right| \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \uparrow \\ , Unempl \downarrow \quad (3)$$

За проведеними дослідженнями Балдачі та Гупта збільшення витрат державного бюджету на 10% призводить до скорочення тривалості кризи на 3-4 місяці, за виключенням випадків, коли державні фінанси спрямовувалися переважно на інвестиційні проекти, на відміну від споживання [10, 37].

У структурі агрегованих статей видатків Зведеного бюджету переважну питому вагу займають державні трансферти, які у 2016р. становили майже 60%. Їх частка на початку та наприкінці досліджуваного періоду лишається на рівні 56,4-56,8%. У середині досліджуваного періоду частка державних трансфертів суттєво коливалася від 52,4% до 60,7%. За 2006-2016 рр. вони зросли майже в 5 раз. Це свідчить про те, що саме зміна державних трансфертів, а точніше, складових цієї статті – видатків з оплати праці та поточних трансфертів населенню – є найбільшим потужним джерелом впливу на макроекономічні пропорції. Зростання державних трансфертів в основному здійснювалось за рахунок зростання поточних трансфертів населенню, які зросли майже в 6 разів. В структурі державних трансфертів питома вага поточних трансфертів населенню коливалася в межах 38,2%-53,3%. В 2016 р. вона склала 53,3% проти 44,3% у 2006 р., тобто зросла в 1,2 рази. Питома вага оплати праці працівників бюджетних організацій в досліджуваному періоді складала в середньому 42,0%, порівняно з 2006р. вона знизилась з 43,5% до 38,7% [7, 8].

Висновки. Аналіз структури видатків за економічними та функціональними ознаками показав необхідність подальшого посилення соціальної спрямованості

бюджету, збільшення частки видатків, передусім, на освіту, охорону здоров'я. Пріоритетним завданням повинно стати удосконалення системи державного фінансування розвитку вітчизняної науки та культури. Потребує перегляд існуючої системи розподілу та використання капітальних видатків, вони мають складати основу бюджету розвитку.

Потрібно передбачити бюджетні видатки на проведення пенсійної реформи, реформи охорони здоров'я, судової, адміністративної реформ. Зміни в цих галузях сьогодні ніяк не можна назвати реформами. У зв'язку з воєнною агресією Росії доцільним є зростання видатків на оборону. З метою стимулювання духовного та фізичного розвитку необхідно відновлення спортивної інфраструктури, додатково залучати позабюджетні кошти, кошти іноземних інвесторів, створити прозору систему лотерейного бізнесу і з нього фінансувати спортивні події, необхідно також широко використовувати меценатство.

Література:

1. Алімпієв Є.В. Фінансово-монетарна трансмісія у державному регулюванні економіки: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. с. 117-118.
2. Василюк О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. с. 123.
3. Ловочкін С.В. Макроекономічна стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: монографія. Київ, 2003. 432с.
4. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика. підручник. Київ : Таксон, 2004. 165-166 с.
5. Лазебник Л.Л., Федосов В.М., Юхименко П.І. Теорія фінансів: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. с. 233-234.
6. Perotti R. In Search of the Transmission Mechanism of Fiscal Policy NBER Macroeconomics Annual. NBER, 2007. Vol. 22. 58p.–p.31. URL : <http://www.nber.org/papers/w13143> (дата звернення 27.09.2018).
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL : <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення 27.09.2018).
8. Офіційний сайт ДКСУ URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 27.09.2018).
9. Башко В.Й. Ефект витіснення: аналіз причинно-наслідкових зв'язків/ *Економічна теорія* : журнал. 2008. с. 82-95.

10. Балдаччи З., Гупта С. Бюджетные экспансии: что действует? Структура налогово-бюджетной политики тесно связана с продолжительностью финансового кризиса. *Финансы и развитие : журнал*. 2009. №12.

References:

1. Alimpiiev Ye.V. Finansovo-monetarna transmissiia u derzhavnomu rehuliuванні ekonomiky: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi, 2013. s. 117-118.
2. Vasylyk O.D., Pavliuk K.V. Biudzhethna systema Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2004. s. 123.
3. Lovochkin S.V. Makroekonomichna stabilizatsiia v Ukraini u konteksti ekonomichnoho zrostantia: monohrafiia. Kyiv, 2003. 432s.
4. Radionova I.F. Makroekonomika: teoriia ta polityka. pidruchnyk. Kyiv : Takson, 2004. 165-166 s.
5. Lazebnyk L.L., Fedosov V.M., Yukhymenko P.I. Teoriia finansiv: pidruchnyk. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2010. s. 233-234.
6. Perotti R. In Search of the Transmission Mechanism of Fiscal Policy NBER Macroeconomics Annual. NBER, 2007. Vol. 22. 58p.–p.31. URL : <http://www.nber.org/papers/w13143> (data zvernennia 27.09.2018).
7. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy URL : <http://www.minfin.gov.ua> (data zvernennia 27.09.2018).
8. Ofitsiinyi sait DKSU URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 27.09.2018).
9. Bashko V.I. Efekt vytisnennia: analiz prychnynno-naslidkovykh zviyazkiv/ *Ekonomichna teoriia* : zhurnal. 2008. s. 82-95.
10. Baldachchy Z., Hupta S. Biudzhethnie ekspansyy: chto deistvuet? Struktura nalohovo-biudzhethnoi polytyky tesno sviazana s prodolzhytelnostiu fynansovoho kryzysa. *Fynansi y razvytye* : zhurnal. 2009. №12.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2018 р.

Розділ 3. Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 330.101.8

ЗМІСТ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ТА МЕХАНІЗМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Панков М.М.

викладач кафедри митної справи факультету технологій управління і гуманітаризації БНТУ,
Білоруський національний технічний університет, Мінськ, Республіка Білорусь
тел.: (+375)-296-227-114, e-mail.: pankou_mikalai@mail.ru
ORCID: 0000-0003-9521-6123, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-40-52>

THE CONTENT OF THE INVESTMENT PROCESS AND THE MECHANISM OF THE INVESTMENT REGULATION

M. Pankou

lecturer of the department of customs at the faculty of management technologies and humanitarization of BNTU,
Belarusian National Technical University, Minsk, Republic of Belarus
tel.: (+375)-296-227-114, e-mail.: pankou_mikalai@mail.ru
ORCID: 0000-0003-9521-6123, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-40-52>

Анотація. У статті досліджуються питання інвестиційного процесу та механізми інвестиційного регулювання. У статті автором наголошується, що в процесі здійснення інвестиційної діяльності завжди присутні суб'єкт - інвестор, а також об'єкт інвестування. Вони є взаємодіючими в інвестиційній сфері, яка розглядається як сукупність зовнішніх факторів, що впливають на об'єктивні характеристики інвестиційного процесу. Механізм, за допомогою якого досягається мета інвестування - інвестиційний ринок, який є сукупністю відносин з приводу купівлі-продажу інвестиційних ресурсів з метою отримання доходу і / або досягнення соціального ефекту. У висновку статті автор приходить до висновку, що дія економічних механізмів регулювання інвестиційного процесу залежить від умов його реалізації. Вельми важко знайти повністю ідентичний об'єкт інвестиційної діяльності на мікро-, мезо- і макрорівнях. Специфіка ж умов реалізації інвестиційних процесів в Республіці Білорусь останнім часом проявляється особливо виразно.

Ключові слова: інвестиційний процес, механізм інвестиційного регулювання, інвестиції, інвестування, суб'єкти інвестиційного процесу, об'єкти інвестиційного процесу, інвестиційні витрати, інвестиційні рішення, інвестиційні пропозиції, інвестиційна діяльність, інвестиційні ресурси.

Формул.: 1, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14

Annotation. The article studies the issues of the investment process and the mechanisms of investment regulation. In the article the author notes that in the process of investment activity there is always an investor subject, as well as an investment object. They are interacting in the investment sphere, which is viewed as a set of external factors affecting the objective characteristics of the investment process. The mechanism by which the goal of investment is achieved is the investment market, which is the aggregate of relations regarding the purchase and sale of investment resources in order to generate income and / or achieve a social effect. In the conclusion of the article, the author comes to the conclusion that the effect of economic mechanisms for regulating the investment process depends on the conditions for its implementation. It is very difficult to find a completely identical object of investment activity at the micro, meso and macro levels. The specifics of the conditions for the implementation of investment processes in the Republic of Belarus have recently become particularly clear.

Key words: investment process, investment regulation mechanism, investment, investment, investment process subjects, investment process objects, investment expenditures, investment decisions, investment proposals, investment activity, investment resources.

Formulas.: 1, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14

Постановка проблеми. Проблемная область рассматриваемых вопросов сводится к необходимости регулирования инвестиционного процесса и участия

государства в этой области. Ликвидация старых основ регулирования внешнеэкономической деятельности в виде государственной монополии привело

к возникновению внешнеэкономической деятельности как адекватного рыночным условиям способа национальной экономики с мировым хозяйством. В периоды существенных изменений в экономических устоях общества активность государства в экономической сфере имеет определенное значение, которое трудно переоценить. Исследованию данных вопросов посвящена данная статья.

Анализ последних исследований и публикаций. Научно-теоретическая основа статьи была сориентирована на анализе содержательных аспектах инвестиционного процесса и механизме инвестиционного регулирования.

При исследовании вопроса инвестиционного процесса и механизма инвестиционного регулирования автором отмечается, что ранее оставался не исследуемый вопрос о действии экономических механизмов регулирования инвестиционного процесса и условий его реализации.

Формулирование целей статьи. Цель публикации заключается в исследовании и научном анализе содержания инвестиционного процесса и механизма инвестиционного регулирования, анализе доктринальных источников, регулирующих вопросы внешнеэкономической деятельности.

Изложение основного материала исследования. В зарубежной и отечественной экономической литературе, посвященной проблемам активизации инвестиций, довольно часто употребляются, как тождественные, термины «инвестиционный процесс», «инвестирование», «инвестиционная деятельность». Анализ экономической литературы показал, что самостоятельные определения данных категорий весьма различны. Они, как правило, рассматриваются в ключе взаимосвязанных между собой экономических категорий, определяющих их качественные и количественные характеристики. Кроме того, без

определения самих категорий рассматриваются их составляющие.

Как справедливо отмечает Ф. С. Тумусов, «инвестирование, или инвестиционный процесс, есть процесс производства, накопления средств производства и финансов для обеспечения движения, воспроизводства капитала, а инвестиционная сфера охватывает всю совокупность отраслей народного хозяйства, в которых происходит накопление средств производства и финансовых ресурсов, обеспечивающих воспроизводство капитала» [1].

Л. Л. Урбанаев рассматривает инвестиционный процесс как «движение инвестиционных ресурсов на инвестиционном рынке от субъекта к объекту инвестиций и, с другой стороны, как государственное инвестирование с целью получения дохода и/или социального эффекта» [2].

В. К. Агалов определяет инвестиционный процесс как «конкретизацию экономических интересов и располагаемых ресурсов каждого из его возможных участников» [3].

На наш взгляд, под инвестиционным процессом следует понимать многостороннюю деятельность участников воспроизводственного процесса по наращиванию капитала государства.

Белорусский исследователь В. В. Парашенко считает, что значение инвестирования (инвестиционного процесса) в том или ином экономическом пространстве следует рассматривать через призму перспективных интересов его активных участников: инвесторов и получателей инвестиций [4].

Как отмечает белорусский экономист С. А. Касперович, «экономический рост является одной из важнейших целей макроэкономической политики государства. При этом устойчивый и интенсивный экономический рост является не только условием повышения уровня жизни населения, но и фактором эффективной интеграции страны в мировую экономическую систему. Он также является ключевым фактором

повышения эффективности использования всех видов ресурсов, источником появления новых ресурсов и технологий. В свою очередь, темпы и качество экономического роста подвержены влиянию множества факторов, оценка влияния которых позволяет не только прогнозировать его динамику, но и определять важнейшие направления государственной экономической политики» [5].

Экономист В. Бард определяет инвестиционный процесс как главную составляющую инвестиционной деятельности, которая состоит из трех этапов.

Первый этап – это вовлечение инвестиционных ресурсов в процесс их комбинирования в форме инвестиционного проекта с активным использованием финансовых ресурсов – подготовка проекта.

Второй этап – это осуществление инвестиционного проекта – ввод в действие производственных мощностей, а также строительно-монтажные работы, оснащение машинами и оборудованием и т.д.

Третий этап – это процесс окупаемости инвестиций через реализацию на рынке товаров и услуг, производимых на основе производственных мощностей, введенных в действие в результате осуществления проекта [6].

А. Крутик и Е. Никольская также не дают понятия инвестиционному процессу. В то же время они полагают, что «инвестиционная деятельность представляет собой единство процессов вложения ресурсов с целью получения в будущем доходов» [7]. Они определяют прединвестиционную (маркетинговые исследования, поиск и оценка потенциальных инвесторов, составление договоров); инвестиционную (строительство объектов, ввод их в эксплуатацию) и эксплуатационную (производство продукции услуг, компенсация инвестиций, извлечение прибыли) фазы инвестиционного процесса.

Ю. Новиков характеризует инвестиционный процесс как совокупность непрерывно повторяющихся инвестиционных циклов, которые охватывают ряд стадий, связанных с зарождением замысла, его реализацией и достижением заданных показателей социально-экономической эффективности государства. [8].

Полагаем, что эти определения носят во многом микроэкономический характер, но четко не определяют сути процесса и не отражают его субъектной стороны.

Макроэкономический характер инвестиционного процесса определен В. Шапенко. Под ним она понимает многостороннюю деятельность участников воспроизводственного процесса по наращиванию капитала государства. Это является составной частью инвестиционного процесса общественного воспроизводства и характеризует те же стадии: производство, распределение, обмен и потребление, но только со стороны движения инвестиционных благ [9].

Л. Урбанаев, раскрывая содержание инвестиционного процесса, применяет систему взаимосвязанных понятий. С одной стороны, он рассматривает движение инвестиционных ресурсов на инвестиционном рынке от субъекта к объекту инвестиций, а с другой стороны – государственное инвестирование, целью которого является получения дохода и/или получения социального эффекта [10].

В процессе осуществления инвестиционной деятельности всегда присутствуют субъект – инвестор, а также объект инвестирования. Они являются взаимодействующими в инвестиционной сфере, которая рассматривается как совокупность внешних факторов, влияющих на объективные характеристики инвестиционного процесса. Механизм, с помощью которого достигается цель инвестирования – инвестиционный рынок, который является совокупностью отношений по поводу купли-продажи инвестиционных ресурсов с целью получения дохода и/или достижения

социального эффекта. Объект, свойства которого позволяют этого достичь называется объектом инвестиций. Таким образом, инвестиции – это форма участия инвестора в объекте инвестиций, делающая его участником этого объекта.

Исходя из перечисленных выше определений, можно полагать, что механизм осуществления инвестиционного процесса включает в себя множество составляющих, связанных с формированием, распределением и использованием значительного числа разнотипных ресурсов между большим количеством разноплановых объектов и с участием множества экономических субъектов. В настоящее время в нем активно участвуют государство, иностранные инвесторы, корпорации, финансовые посредники, а также население. Многосубъектность инвестиционного процесса дополняется и межотраслевым и межстрановым передвижением капитала, что является одним из важнейших условий функционирования и развития макроэкономического производства.

Полагаем уточнить данное понятие с макроэкономических позиций, а также определить инвестиционный процесс как единство микро- и макроэкономических решений субъектов экономической системы по привлечению сбережений на основе прямой трансформации доходов и расходов в экономике. С целью активизации инвестиционного процесса при необходимости в современных условиях наряду с прямой микроэкономической трансформацией частных сбережений в инвестиции выступает макроэкономическая косвенная трансформация государством части денежного потока.

Инвестиционный процесс следует также рассматривать и как движение физических и финансовых величин, характеризующих его качественную и количественную стороны. К физическим величинам следует относить непосредственно инвестиционные товары, созданные в ходе инвестиционного процесса, новые

капиталовложения, выполненные работы или оказанные услуги. Движение финансовых величин предполагает вложение денежных сумм инвесторами и финансовыми посредниками в целях получения дополнительного дохода.

Количественные характеристики инвестиционного процесса связаны с объемом вкладываемых инвестиций – государственных, иностранных частных – для достижения заданных темпов экономического роста. Качественная составляющая инвестиционного процесса дает представление о возможностях привлечения данного объема инвестиций и включает в себя инвестиционную инфраструктуру, которая определяется наличием и уровнем развития инвестиционных институтов, нормативной правовой базы и соответствующей инфраструктуры, а также инвестиционную среду, которая является совокупностью экономико-правовых правил и ограничений, определяющих возможности в деятельности субъектов инвестиционного процесса.

Для организаций, рассматриваемых как единое составляющее, инвестиционные расходы и инвестиционные решения ограничены объемом доступных финансов, которые, ограничиваются доступными для этих целей сбережениями и желанием банков выдавать кредиты и займы. Также следует отметить, что эти решения характеризуют объем будущих инвестиционных расходов и тем самым величину будущих сбережений. Таким образом, некоторый объем инвестиционных расходов порождает в частном секторе экономики соответствующую величину сбережений, оказывающимися доступными только после того, как инвестиции уже вложены.

Инвестирование может осуществляться как с использованием финансовых средств, так и без него. Если происходит прямая трансформация предметов труда в средства производства и минует этап формирования денежного капитала, то будет иметь место прямое инвестирование. Чаще практикуется косвенное

инвестирование, в котором задействованы два субъекта: тот, у кого формируются сбережения, и тот, кто осуществляет инвестиции.

В рыночной экономике имеются доходополучатели, которые не используют свои доходы полностью на цели потребления и располагают некоторым излишком, который называется сбережениями, которому они ищут применение. С другой стороны, существуют государство, корпорации, индивидуальные предприниматели, которые вкладывают инвестиции, для финансирования которых требуются средства. Таким образом, должны существовать процедуры и организации, способные связывать воедино сбережения и инвестиции. В связи с этим можно выделить субъектов инвестиционного процесса:

1. Сберегатели денежных средств, которые хранят свои сбережения лично или передают их в доверительное пользование инвесторам.

2. Инвесторы, которые осуществляют денежные вложения в инвестиционные проекты самостоятельно или через финансовых посредников.

3. Финансовые посредники, к которым можно отнести банки, инвестиционные фонды, инвестиционные компании, которые осуществляют операции с инвестиционными ресурсами, направляя их в разные сферы с целью получения дохода.

Субъекты инвестиционного процесса стремятся к максимизации своих выгод при минимальных затратах. Система «домашние хозяйства – финансовый рынок – инвесторы» является двухсторонней и представляет собой превращение сбережений в инвестиции (поток от сберегателей денежных средств к инвесторам) или встречный поток получения доходов от инвестиций и процентов на сберегаемые средства. Следует также отметить, что сбережения могут осуществляться в форме как непосредственных вложений в акции, облигации предприятий реального сектора

экономики, так и вкладов в банки и другие институты финансового рынка, которые затем могут быть вложены в инвестиционные проекты реального сектора экономики. Следует также отметить, что определяющую роль играют реальные инвестиции, т.е. вложения в предприятия реального сектора экономики.

Объектами инвестиционного процесса являются основные и оборотные средства во всех отраслях экономики, а также ценные бумаги, денежные вклады, научно-техническая информация и другие объекты собственности, включая имущественные права на интеллектуальную собственность.

Движение инвестиционных ресурсов осуществляется с помощью инвестиционного рынка. Основными элементами, входящими в инвестиционный рынок, являются инвестиционный спрос и инвестиционное предложение, взаимосвязь которых, при благоприятном инвестиционном климате и инвестиционной активности субъектов, обеспечивает равновесие на инвестиционном рынке. Инвестиционный спрос выступает в форме спроса на капитал, предложение представлено в виде инвестиционных товаров и услуг.

Рынок инвестиционного капитала, который в отличие от рынка инвестиционных товаров является достаточно однородным. Это определяется денежным капиталом как формой движения инвестиций в экономике. Относительно однородная и универсальная денежная форма отличает инвестиционный капитал от инвестиционных товаров и услуг. Следует также отметить, что инвестиционный капитал по мере его увеличения, может приобрести самостоятельную область применения, представленную рынком ссудных капиталов и фондовым рынком. И та, и другая формы инвестиционного капитала рождают спрос на инвестиционные товары и услуги. Концентрация капитала на инвестиционные цели в финансовом секторе экономики происходит в денежной форме, а в реальном секторе экономики он

реализуется как в денежной, так и в неденежной формах.

Предложение инвестиционных средств, то есть средств для приобретения объектов инвестирования бизнесом, осуществляется со стороны сберегающих. Не принимая во внимание участие финансовых посредников, следует отметить, что те участники, которые предлагают капитал, отказываются от самостоятельного его применения. В этой связи, чем будет больше сумма средств, предлагаемых на рынке в ссуду, тем будет больше их предельная стоимость, и тем больше будут платить владельцу капитала хозяйственные агенты, получающие возможность использовать эти средства.

Взаимодействия, которые возникают в ходе инвестиционного процесса, достаточно многообразны и сложны, поскольку чаще как сберегатели, так и инвесторы принадлежат к разным экономическим группам населения и связаны между собой финансовыми посредниками. Иногда вкладчики и инвесторы представляют собой одно и то же лицо. Это происходит, например, когда предприятие оставляет часть своей прибыли для покупки новых основных фондов. Тогда считается, что оно одновременно и сберегает и инвестирует. Экономист-ученый А. Бабб отмечал особую роль сбережений предприятий в формировании инвестиционного процесса. Он полагал, что «инвестиционные решения тесно связаны с «внутренним» накоплением капитала, то есть с валовыми сбережениями компании. Возникает тенденция не только инвестировать эти сбережения, но и обращаться за дополнительными ресурсами на рынок ссудного капитала. Так, валовые сбережения раздвигают границы возможностей финансирования инвестиционных проектов, сохраняя на приемлемом уровне соотношение между собственными и заемными средствами» [11].

В масштабах государства общий уровень сбережений зависит от уровня сбережений правительства, населения и

организаций. Представляется, что, когда общество сберегает часть своего существующего дохода, то данный фактор означает, что эта часть расходуется не на оплату конечного потребления, а на инвестиции. В национальных экономических системах понятие «сбережения» употребляется в двояком смысле – как величина годового дохода, неизрасходованного на оплату потребления товаров и услуг, и как сумма таких сбережений за ряд лет («запас» сбережений).

Целями сберегателей являются покупка качественных товаров, страхование от непредвиденных обстоятельств, а также обеспечение будущего. На уровень сбережений в государстве оказывают также влияние такие факторы, как доходы экономических субъектов, уровень процентных ставок, уровень цен, экономические ожидания, величина потребительской задолженности, уровень налогообложения, а также степень доверия к банковской системе и правительству. При этом сбережения являются относительно стабильными по сравнению с инвестициями, так как их величина определяется традициями государства и психологической настроенностью на обеспечение будущего.

Инвестиции являются достаточно изменчивыми, так как их динамика определяется динамикой процентных ставок и ожиданиями инвесторов. Кроме того, к факторам нестабильности относятся различные длительные сроки службы оборудования, изменчивость экономических ожиданий, нерегулярность инноваций, а также циклические колебания. На принятие решений об инвестировании влияют такие факторы, как возможность получения прибыли и реальная ставка процента, а также плата за приобретение денежного капитала для инвестирования в виде кредитов и займов. Кроме того, на динамику инвестиций оказывает влияние изменения в технологии производства, уровень налогообложения, запасы основного

капитала, экономические ожидания и динамика общего совокупного дохода.

Нельзя не согласиться с тем, что инвестиционный процесс делится на несколько стадий, а именно: привлечение средств; вложение средств, то есть непосредственно инвестирование, а также получение эффекта от инвестиций. Эти стадии представляют собой более детальное рассмотрение рынка капитала, который состоит из рынка ссудных капиталов, рынка ценных бумаг, рынка инвестиционных благ, а также рынка страховых и пенсионных накоплений.

На стадии привлечения финансовых средств взаимодействуют финансовые посредники (банки, страховые и инвестиционные компании, а также пенсионные фонды), население и организации, аккумулируя и предоставляя временно свободные денежные средства для осуществления планов инвестирования. В данном случае – это рынок ссудного капитала. Предложение на этом рынке зависит от способности и желания собственников сбережений осуществлять вклады в банках и других финансовых организациях. Спрос же формируется со стороны банков и иных финансово-кредитных организаций, которые имеют право аккумулировать средства для предоставления кредитов, займов или вложений в иные виды активов. В результате взаимодействия спроса и предложения формируется достаточно равновесная процентная ставка как уровень доходности для сберегателей и уровень затрат для финансовых посредников.

На стадии инвестирования, которая включает в себя вложения средств в конкретные инвестиционные проекты, происходит взаимодействие между инвесторами и предприятиями. При этом спрос на инвестиции предъявляют предприятия всех отраслей реального сектора экономики, и для них – это затраты, осуществляемые для модернизации производства, а также введения новых инновационных технологий и т.д.

Данный спрос зависит от ставки процента – доходности, которую рассчитывают получить инвесторы. Если же инвестируются собственные средства предприятий, то в роли процентной ставки выступает упущенный доход, который можно было бы получить при альтернативных вариантах вложений. При решении вопроса об эффективности инвестирования необходимо сравнивать издержки, связанные с осуществлением проекта и доходы, которые будут получены в результате его осуществления. При этом рассчитывают чистую дисконтированную стоимость (NPV):

$$NPV = \frac{\pi_1}{(1+i)} + \frac{\pi_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{\pi_n}{(1+i)^n} - I, \quad (1)$$

где I – инвестиции;

π_n – прибыль, получаемая в n -ом году;

i – норма дисконта (ставка процента).

Руководствуясь данным правилом, инвестировать выгодно лишь только тогда, когда NPV будет больше 0, то есть ожидаемые доходы от инвестирования будут выше, чем издержки, связанные с инвестициями.

Инвестиционные предложения формируют банки и другие финансово-кредитные учреждения, предоставляющие средства займы или сами выступающие в роли инвесторов. Равновесие на этом рынке достигается тогда, когда планы инвесторов и предприятий по поводу объемов, сроков и доходности вложений совпадают.

На стадии получения эффекта от инвестиций происходит отдача от инвестиционных проектов в виде получения дохода (для инвесторов и посредников) или других положительных результатов. В качестве результатов инвестиционного процесса можно рассматривать:

– Повышение занятости населения за счет создания новых или оптимизации существующих предприятий;

– Увеличение запаса капитала для осуществления расширенного воспроизводства и достижения экономического роста;

– Рост доходов государственного бюджета за счет увеличения налогооблагаемой базы в результате роста производства;

– Увеличение доходов населения и соответственно, потребительских расходов – важной составляющей совокупного спроса;

– Проявление иных положительных (улучшение социального климата) или отрицательных (увеличение экологически вредных выбросов в атмосферу) эффектов.

Взаимодействия субъектов инвестиционного процесса подвержены влиянию факторов внешней инвестиционной среды, которая определяется совокупностью методов, влияющих на привлекательность и экономическую целесообразность инвестирования в ту или иную хозяйственную систему (экономику, корпорацию, область).

В условиях поступательного развития экономики инвестиции, как составляющая инвестиционного процесса, играют значительную роль в осуществлении общественного воспроизводства. Они обеспечивают экономический подъем экономики, а также дают возможность формировать структуру государственной экономики, отвечающей требованиям конъюнктуры рынка и служат средством для выравнивания уровней социально-экономического развития областей. Кроме того, инвестиции используются субъектами хозяйствования для достижения ими стабильности производства и конкурентоспособности, а государством – для обеспечения поступательного экономического развития и успешного решения экономических проблем, помогая при этом обеспечивать качественный уровень жизни населения.

Вопрос состоит в том, что механизм, обеспечивающий протекание инвестиционного процесса, работает неэффективно в силу существования разрыва в цепочке «инвестиции-сбережения». Основной из причин несовпадения инвестиций и сбережений является несовпадение мотивов и планов и

экономических агентов, их осуществляющих. Это является существенной проблемой для экономики в целом и требует поиска новых решений.

Следует также отметить, что в экономической науке существуют различные подходы, согласно которым проблема данного равновесия решается заданным равенством инвестиций и сбережений. Первая связана с существованием системы национального счетоводства, в основе которого находится серия счетов, по каждому из которых выводится сальдо. Эти сальдо являются равными, поскольку национальное счетоводство представляет собой описание движения потоков ресурсов, имеющих начало и конец. В конечной точке движения потока оказывается та же сумма ресурсов, что и в исходной. Таким образом, полученная в долг сумма равна предоставленному займу, а «потребность в финансировании» равна «возможностям финансирования».

Следует также отметить, что национальное счетоводство описывает не только ту часть потоков, которая возникает в результате экономических связей резидентов страны, но и ту их часть, которая обусловлена внешнеэкономическими связями. Равенство «потребности в финансировании» и «возможности финансирования» реализуется, при прочих равных условиях, только с учетом кредитов, займов или долгов зарубежных субъектов. Таким образом, если в экономике наблюдается неравновесие сбережений и инвестиций, то этот фактор свидетельствует о неравновесии этой экономики по отношению к внешнему миру, и тогда ключ к достижению равновесия сбережений и инвестиций следует искать в национальном масштабе.

Иная точка зрения принадлежит представителям классической школы, согласно которой в экономике имеются владельцы сбережений, которые готовы предложить капиталы под определенный процент, а также инвесторы, готовые выплачивать этот процент за капиталы, в

которых они нуждаются. Столкновение их на инвестиционном рынке в условиях свободной конкуренции, а также функционирование закона спроса и предложения приводят к формированию единой цены на капитал (процента), согласно которой реализуется максимальное количество сделок. Следовательно, механизм достижения равновесия между сбережениями и инвестициями у сторонников классической школы не отличается от механизма, обеспечивающего равновесие потребления и производства конкретного товара.

Сторонники кейнсианской школы характеризуют данную проблему под иным взглядом. Согласно их точки зрения, спрос на капитальные блага равен совокупному спросу за вычетом спроса на предметы потребления. Следовательно, для доказательства равенства сбережений и инвестиций достаточно идентифицировать величину валового дохода и совокупного спроса. Сбережения ими рассматриваются как функция дохода, а доход – как сумма потребительских и инвестиционных расходов. Субъекты хозяйствования принимают инвестиционные решения, полагаясь на прогнозирование возможных доходов от продажи предметов потребления. Таким образом, достижение равновесия инвестиций и сбережений осуществляется через взаимодействие и взаимную корректировку уровня предельной эффективности капитала и ставки учетного процента.

Рассматривая главные факторы инвестиционного процесса, нельзя не отметить, что рост сбережений не всегда может привести к росту инвестиций. Ожидание наступления неблагоприятной экономической конъюнктуры порой понуждает действовать субъекты хозяйствования в прямо противоположном направлении, чем того требует экономическая ситуация. Нельзя также забывать, что на уровне отдельного субъекта сбережения - это заработанный доход, а на уровне общества - это неизрасходованный доход, сокращающий

доходы других субъектов. Попытки хозяйствующих субъектов больше сберечь в условиях ожидаемого спада вызывают уменьшение равновесного уровня валового внутреннего продукта, тем самым ускоряя приближение спада, а благо для индивида может трансформироваться в проблемы для общества.

При полном использовании ресурсов, если производство достигает своего постоянного масштаба, а также в случае наличия инфляции спроса рост сбережений может привести к сжатию совокупного спроса. Это также вызывает снижение общего уровня цен. В этой связи рост сбережений является социально желательным фактором, который способствует снижению инфляции, что не может благоприятно не сказаться на активизации инвестиционной деятельности.

Полагаем, что благоприятная экономическая ситуация для инвестиционной деятельности складывается только в условиях умеренной инфляции и снижения уровня процента за используемый капитал. Сам по себе объем инвестиций не является самодостаточным фактором для преодоления снижения производства и экономического роста. Неправильно также связывать экономический рост и изменения в воспроизводственном процессе только с инвестициями. Вместе с тем, почти все модели экономического роста в качестве стратегической переменной, с помощью которой можно управлять экономическим ростом, принимают инвестиции. Они исходят из того, что увеличение реального объема производства происходит под воздействием таких факторов производства, как труд и капитал. Воздействовать на первый фактор извне, достаточно сложно, тогда как второй может быть скорректирован определенной инвестиционной политикой государства.

Запас капитала в экономике может также увеличиваться за счет роста чистых инвестиций. В модели экономического роста Е. Домара, имеющей некоторые

ограничения, фактором увеличения совокупного спроса и предложения служит увеличение объема инвестиций. При этом следует отметить, что воздействие на совокупный спрос происходит с учетом эффекта мультипликатора, а на совокупное предложение - с учетом предельной производительности капитала, появившегося вследствие осуществления инвестиций. Следовательно, согласно указанной теории, существует равновесный темп прироста реального дохода в экономике, при котором используются имеющиеся производственные мощности.

В экономической модели Р. Харрода функция инвестиций включена в качестве эндогенного фактора, а главными считаются принцип акселератора и ожидания предпринимателей. Согласно принципу акселератора, любое изменение совокупного дохода приводит к пропорциональному изменению инвестиций. Хозяйствующие субъекты планируют объем производства, исходя из ситуации, сложившейся в экономике в предшествующий период, а также увеличивают или уменьшают предложение, в зависимости от соотношения спроса и предложения в предшествующий период. Равновесный экономический рост полагает равенство совокупного спроса и предложения и совпадение реальных («фактический» темп роста) с ожиданиями («гарантированный» темп роста) и потенциалом («естественный» темп роста).

Субъекты хозяйствования могут снижать объемы производства и инвестиций в том случае, если гарантированный темп роста окажется выше естественного, а фактический ниже гарантированного. При этом будет наблюдаться недостаток трудовых ресурсов, и экономическая система будет находиться в состоянии депрессии. Если же гарантированный темп роста будет меньше естественного, то фактический может превысить гарантированный из-за избытка производственных факторов и даст возможность увеличить инвестиции.

Следовательно, согласно анализируемой модели идеальное развитие экономики будет достигнуто при равенстве трех темпов роста в условиях полной занятости ресурсов. Так как в реальной жизни происходит постоянное отклонение фактических инвестиций от плановых, а также отклонение от «гарантированного» темпа роста, то можно сделать вывод, что экономическая система находится в неустойчивом динамическом равновесии.

Более точно охарактеризовать особенности макроэкономических процессов удалось неоклассикам, в частности, экономисту Р. Солоу. В данной модели в условиях равновесия инвестиции равны сбережениям и пропорциональны доходу. Динамика объема выпуска зависит от объема капитала, который определяется чистыми инвестициями и величиной амортизации. Так, инвестиции зависят от фондовооруженности и нормы накопления, а амортизация - от нормы выбытия. Запас капитала в экономике будет увеличиваться до тех пор, пока инвестиции не сравняются с величиной амортизации.

Данный уровень запаса именуется в модели «равновесным уровнем фондовооруженности», к которому всегда должна стремиться экономика государства. Равновесие будет считаться устойчивым, а любое отклонение от равновесного уровня вызывать изменения в валовых инвестициях и увеличивать или уменьшать запас капитала. Следовательно, согласно этой концепции, чем выше норма сбережения (накопления), тем более высокий уровень производства и запаса капитала может быть достигнут в условиях равновесия. Для объяснения механизма непрерывного экономического роста экономист Р. Солоу вводит в анализ технический прогресс и рост численности населения. По его мнению, эти факторы могут поддерживать такой запас капитала, который является необходимым экономической системе для устойчивого развития.

Главным фактором, обеспечивающим экономический рост, согласно данной

концепции, является технический прогресс, под которым понимается достаточно широкий круг явлений. Это и повышение уровня образования, и повышение эффективности организации и управления производством, а также целый ряд других факторов. Но технический прогресс невозможен без значимых вложений в физический и человеческий капитал. В связи с этим появилось множество теорий, называемых новыми теориями роста, рассматривающих человеческий капитал как важный фактор экономического роста. В данных теориях экономическому росту способствуют инвестиции в образование и здравоохранение, а также все затраты, связанные с подготовкой человека к участию в расширенном производстве.

Из изложенного выше стоит отметить, что инвестиционный процесс занимает ключевое место в системе взаимосвязей макроэкономических показателей. В этой связи он заслуживает анализа по ряду причин. Во-первых, теория инвестиций в совокупности с теорией потребления и сбережения расширяет представление о том, каким образом объем выпуска текущего периода может быть распределен между текущим потреблением и будущим, что и будет определять возможности экономического развития государства. Во-вторых, колебания в уровне инвестиций играют значительную роль в определении уровня национального производства и оказывают влияние на возможности долгосрочного экономического роста. В-третьих, проблемой для рыночной экономики является разрыв в цепочке «сбережения-инвестиции», в силу чего механизм, обеспечивающий протекание инвестиционного процесса работает неэффективно. Таким образом, требуется определить, существует ли этот разрыв, и что является его причиной: несовпадение мотивации инвесторов и сберегающих, ориентирующихся на ставку процента; неразвитость инфраструктуры инвестиционного рынка, несовершенство институциональной среды или все это в совокупности.

Для решения данных задач важно не только наличие инвестиций, но и то, каким образом система хозяйствования способна их освоить, не превращая их в объекты спекуляции и персонального обогащения, не допуская при этом перетока инвестиций из реального сектора экономики в банковскую, финансовую, а также торговую сферу.

Инвестирование не может оставаться объектом деятельности только отдельных экономических субъектов. Оно во многом носит макроэкономический характер. Создание, движение и реализация инвестиций осуществляется на основе взаимоотношений фирм друг с другом, а также с государством как субъектам рыночной экономики. На данные взаимоотношения также оказывают непосредственное влияние рынки денег, ценных бумаг, ссудных капиталов, денежно-кредитная, налогово-бюджетная, промышленная, инвестиционная и инновационная политики государства. В анализируемой ситуации оживление инвестиционной активности невозможно обеспечить, не улучшая макроэкономическую среду, а также не создавая макроэкономических условий для увеличения объема инвестиций. Следует также отметить как об активизации инвестиционной деятельности государства, так и о формировании инвестиционных предпочтений субъектов хозяйствования и оживлении работы предприятий по самофинансированию.

Инвестиционный процесс является неотъемлемым слагаемым механизма макроэкономического регулирования экономики. С одной стороны, его характер определяется решениями отдельных субъектов хозяйствования и имеет микроэкономическую основу. С другой стороны, инвестиции – как основной элемент данного процесса, считается и компонентом «инъекций» в макроэкономическом обороте, а также результатом осуществления сбережений, являющихся «утечкой». Такая двойственная природа инвестиционного процесса способствует

совершенствованию и разнообразию набора методов государственного вмешательства с целью воздействия на общеэкономическую ситуацию. На деятельность государства по регулированию инвестиционного процесса оказывает непосредственное влияние состояние и уровень развития рынка, а также степень его ориентированности на решение социально значимых задач.

Выводы. Трансформационные процессы, наблюдаемые в экономике Республики Беларусь, сопровождаются усложнением системы макроэкономического регулирования вообще, и инвестиционного в частности. Инвестиционное регулирование в отношении оживления инвестиционного процесса предполагает непосредственное участие государства в этом процессе, создание им благоприятных инвестиционных условий.

Также следует отметить, что регулирование инвестиционного процесса должно иметь как универсальный, так и селективный характер, что в полной мере требует создания необходимой институциональной среды, которая позволит в полной мере реализовать механизм инвестиционного саморегулирования, а механизму государственного инвестиционного регулирования придаст избирательный характер. Полагаем, что также должна существовать определенная поэтапность в выборе форм воздействия на инвестиционный процесс, то есть в определенных социально-экономических условиях приоритет должен отдаваться либо дискреционным, либо автоматическим мерам воздействия. Следовательно, когда необходимо воздействовать на макроэкономические параметры, не достигнутые в данном периоде, усиливается государственное влияние, а рыночные механизмы играют пассивную роль. Когда же избежать критических параметров и стабилизировать ситуацию можно с помощью механизма саморегулирования, тогда государственное регулирование в

отношении инвестиционного процесса должно быть сведено к минимуму.

Как полагает белорусский экономист А.Г. Шумилин «на рубеже XX и XXI веков мощь любого государства все более определяют не его природные богатства, а наличие современных технологий и способность генерировать и использовать инновации. В связи с этим в экономическом развитии государств и повышении качества жизни граждан прочно укрепилась тенденция возрастания роли науки, эффективного использования ее результатов, создания и внедрения новых разработок» [12].

Это обстоятельство в полной мере относится и к содержанию инвестиционного процесса государства.

В заключении хотелось бы отметить, что действие экономических механизмов регулирования инвестиционного процесса зависит от условий его реализации. Необходимо также отметить, что подобные условия проявляются на всех уровнях управления экономикой. Весьма трудно найти полностью идентичный объект инвестиционной деятельности на микро-, мезо- и макроуровнях. Специфика же условий реализации инвестиционных процессов в Республике Беларусь в последнее время проявляется особенно отчетливо.

Литература:

1. Тумусов Ф. С. Инвестиционный потенциал региона : Теория. Проблемы. Практика : мон. Москва, 1999. 272 с.
2. Урбанаев Л. Л. Инвестиционная политика государства в условиях реформируемой экономики : автореф. дис. ... канд. эконом. наук. Иркутск, 2002. 18 с.
3. Агалов В. К. Регулирование инвестиционной деятельности в депрессивных регионах в условиях реформируемой экономики : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Иркутск, 2000. 20 с.
4. Парашенко В. В. К вопросу о значении инвестирования и правовом регулировании способов осуществления инвестиций на территории Республики Беларусь, 2014 – № 3. – С. 159 – 173.
5. Касперович С. А. Прямые иностранные инвестиции и международный трансферт технологий как факторы экономического роста. *Труды БГТУ* : научный журнал. Серия: Экономика и управление. 2014. № 7 (171). С.11–14.

6. Бард В. С. Инвестиционные проблемы экономики. *Наукovedenie* : интернет журнал. 2000. №3 Т. 7.

7. Крутик А. Б., Никольская Е. Г. Инвестиции и экономический рост предпринимательства : монография. Санкт-Петербург, 2000. 544 с.

8. Новиков Ю. С. Инвестиционный процесс в регионе: политико-экономический анализ : дис. ... доктор экономических наук. Санкт-Петербург, 1998. 342 с.

9. Шопенко Д. В. Управление инвестиционным процессом в реальной экономике. *Региональная экономика* : наук. журнал. 2006. №3 (15). С. 198-213.

10. Урбанаев Л. Л. Инвестиционная политика государства в условиях реформируемой экономики : автореф. дис. ... кандидата экон. наук: Иркутск, 2002. 20 с.

11. Бабб А. Прибыли : монография. Москва, 1993. 344 с.

12. Шумилин А. Г. Формирование государственной системы инновационного развития национальной экономики : автореф. дис. ... доктора экон. наук. Минск, 2016. 56 с.

Reference:

1. Tumusov F. S. Ynvestytsyonnii potentsyal rehyona : Teoryia. Problemi. Praktyka : mon. Moskva, 1999. 272 s.

2. Urbanaev L. L. Ynvestytsyonnaia polityka hosudarstva v uslovyakh reformyruemoi ekonomyky : avtoref. dys. ... kand. ekonom. nauk. Yrkutsk, 2002. 18 s.

3. Ahalov V. K. Rehulyrovanye ynvestytsyonnoi deiatelnosti v depressyvnikh rehyonakh v uslovyakh reformyruemoi ekonomyky : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. Yrkutsk, 2000. 20 s.

4. Parashchenko V. V. K voprosu o znachenyy ynvestyrovaniya y pravovom rehulyrovanyu sposobov

osushchestvleniya ynvestytsyi na terrytoryy Respublyky Belarus, 2014 – № 3. – S. 159 – 173.

5. Kasperovych S. A. Priamie ynostrannie ynvestytsyy y mezhdunarodnii transfert tekhnolohyi kak faktori ekonomycheskoho rosta. Trudi BHTU : nauchnii zhurnal. Seryia: Ekonomyka y upravlyene. 2014. № 7 (171). S.11–14.

6. Bard V. S. Ynvestytsyonnie problemi ekonomyky. *Naukovedenye* : ynternet zhurnal. 2000. №3 Т. 7.

7. Krutyk A. B., Nykolskaia E. H. Ynvestytsyy y ekonomycheskyi rost predprynymatelstva : monohrafiya. Sankt-Peterburh, 2000. 544 s.

8. Novykov Yu. S. Ynvestytsyonnii protsess v rehyone: polytyko-ekonomycheskyi analiz : dys. ... doktor ekonomycheskykh nauk. Sankt-Peterburh, 1998. 342 s.

9. Shopenko D. V. Upravlyene ynvestytsyonnim protsessom v realnoi ekonomyke. *Rehyonalnaia ekonomyka* : nauk. zhurnal. 2006. №3 (15). S. 198-213.

10. Urbanaev L. L. Ynvestytsyonnaia polityka hosudarstva v uslovyakh reformyruemoi ekonomyky : avtoref. dys. ... kandydata ekon. nauk: Yrkutsk, 2002. 20 s.

11. Babb A. Prybily : monohrafiya. Moskva, 1993. 344 s.

12. Shumylyn A. H. Formyrovanye hosudarstvennoi systemi ynnovatsyonnoho razvytyia natsyonalnoi ekonomyky : avtoref. dys. ... doktora ekon. nauk. Mynsk, 2016. 56 s.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2018 р.

УДК 338.2/351/612.3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРОДУКТОВИЙ КОШИК В УКРАЇНІ

Постоєнко К. І.

*старший викладач кафедри національної економіки та публічного управління,
аспірант ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
м. Київ, проспект Перемоги 54/1, 03680, Україна
тел.: (099)-000-69-72, e-mail.: katerynapostoienko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8442-9562, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-53-58>*

STATE REGULATION OF SOCIAL STANDARDS AND FOOD BASKET IN UKRAINE

K. Postoienko

*senior lecturer, postgraduate student at SHEI «Kyiv national economic university named after Vadym Hetman»
Kyiv, Victory Avenue 54/1, 03680, Ukraine
tel.: (099)-000-69-72, e-mail.: katerynapostoienko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8442-9562, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-53-58>*

Анотація. Базовим елементом системи життєзабезпечення окремої людини і населення країни в цілому прийнято вважати забезпеченість продовольчими товарами. І саме держава є гарантом і регулятором задоволення першочергових потреб населення шляхом безперешкодної доступності до якісних продуктів харчування у достатній кількості. Саме це гарантує підтримання основ життєвої діяльності організму людини. Забезпечення населення продовольчими товарами здійснюється через ринковий механізм, а стратегії виробників ґрунтуються на врахуванні купівельної спроможності населення. Одним з чинників, за яким визначається рівень купівельної спроможності населення, є споживчий кошик із законодавчо визначеним набором продовольчих товарів. Проблема взаємозв'язку споживчого кошика та прожиткового мінімуму, як елементів системи соціальних стандартів, досліджують українські науковці Болбот А.В., Жебчук Л.Л., Сокол М.В. та інші. Вони доводять той факт, що масив українських нормативно-правових актів у сфері соціального захисту населення є хаотичним і безсистемним. Досліджено зв'язок понять, пов'язаних з соціальними стандартами, а саме: споживчим кошиком, прожитковим мінімумом, споживчим набором, споживчим бюджетом, купівельною спроможністю. Розраховано вартість продуктового кошику та оцінено рівень купівельної спроможності населення за структурою діючого в Україні споживчого кошику. Акцентовано увагу на частці продовольчого кошика у прожитковому мінімумі українців. Склад споживчого кошику формується на основі науково обґрунтованого фізіологічного та соціального мінімумів. Його розмір у вартісному виразі відображає прожитковий мінімум та використовується для встановлення мінімального споживчого бюджету. Основною метою статті є оцінка достатності грошових доходів українців для досягнення соціальних стандартів, що мають гарантувати забезпечення основ життєдіяльності людини. На основі цієї оцінки мають робитись висновки про зміни у державному регулюванні соціальної сфери. Отримані результати ілюструють те, що працездатний українець здатен в межах коштів, передбачених соціальними стандартами, придбати тільки продуктову частину мінімального споживчого кошику. Його вартість за досліджуваній період коливається в розмірі від 81% до 90% прожиткового мінімуму. З огляду на різноманітність сучасних потреб, розмір мінімальних соціальних стандартів є критично недостатнім. Якщо ж врахувати й те, що, за оцінкою вітчизняних експертів, власне структура продуктового набору також є недосконалою, то необхідність корегування державою соціальних стандартів стає ще більш очевидною.

Ключові слова: соціальні стандарти, продовольчий набір, споживчий кошик, ринок продовольчих товарів, прожитковий мінімум, споживчий набір, споживчий бюджет.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 2, бібл.: 10

Annotation. Food security is considered to be a basic element of the life support system for an individual and the country population as a whole. And the state itself is the guarantor and regulator of meeting the immediate needs of the population through the unrestricted access to food of sufficient quality. This is what guarantees the maintenance of vital activity of the human body. The provision of food products to the population is carried out through a market mechanism, and producer strategies are based on the purchasing power of the population. One of the indicators to measure the level of purchasing power of the population is the consumer basket with a set of food products defined by law. The problem of the interconnection between the consumer basket and subsistence minimum as elements of the social standards system is researched by Ukrainian scientists Bolbot AV, Zhebchuk L.L., Sokol M.V. and others. They

prove the fact that an array of Ukrainian normative acts in the field of population social protection is chaotic and biased. The relationship between concepts related to social standards is explored, namely: a consumer basket, a subsistence minimum, a consumer set, a consumer budget, and purchasing power. The cost of food basket is calculated and the level of purchasing power of the population is estimated according to the structure of the consumer basket in effect in Ukraine. The emphasis is placed on the share of the grocery basket in cost of living of Ukrainians. The composition of the consumer basket is based on the scientifically proved physiological and social minimum. The size of the consumer basket, in value terms, reflects the cost of living and is used to define the minimal consumer budget. The main purpose of the article is to assess the sufficiency of Ukrainians income for reaching the basic level of social standards that must guarantee the foundation of human life. Based on this assessment, conclusions should be made on changes in the state regulation of the social sphere. The obtained results illustrate the fact that an able-bodied Ukrainian is capable of purchasing only the food part of the minimum consumer basket within the limits of the funds required by social standards. The food share value for the period under study varies from 81% to 90% of the subsistence minimum. Given the diversity of modern needs, the size of the minimum social standards is critically inadequate. Moreover, if we take into account the fact that, according to domestic experts, the product set structure itself is also imperfect, then the necessity for the state to adjust social standards becomes even more obvious.

Key words: social standards, food set, consumer basket, food market, cost of living, subsistence minimum, consumption set, consumer budget.

Formulas.: 0, fig.: 1, tabl.: 2, bibl.: 10

Introduction. Food security is considered to be a basic element of the life support system for an individual and the country population as a whole. And the state itself is the guarantor and regulator of meeting the immediate needs of the population through the unrestricted access to food of sufficient quality. This is what guarantees the maintenance of vital activity of the human body.

The statistical data reveal that the quality of Ukrainian food is lower than the established norms for caloric content, protein, fat and carbohydrate content for the able-bodied population [1; 2]. That is, the state does not completely fulfill one of the main social functions, which is assigned to it by the Law of Ukraine «On State Social Standards and State Social Guarantees» [3]. The provision of food products to the population is carried out through a market mechanism, and producer strategies are based on the purchasing power of the population. One of the indicators to measure the level of purchasing power of the population is the consumer basket with a set of food products defined by law. It is therefore necessary to make normative changes to the set of food products in the consumer basket, and that will lead to the development of the food market at a socially acceptable level.

Analysis of recent research and publications. The problem of the interconnection between the consumer basket and subsistence minimum as elements of the

social standards system is researched by Ukrainian scientists Bolbot A.V., Zhebchuk L.L., Sokol M.V. and others. They prove the fact that an array of Ukrainian normative acts in the field of population social protection is chaotic and biased. The work of economists Nebavy M.I. and Kovyazkin K.O. are devoted to the study of procedures for the development of a consumer basket as the basis of the social standards. [4], Nadtochiya A.O. and others.

Setting objectives. The main purpose of the article is to assess the sufficiency of Ukrainians income for reaching the basic level of social standards that must guarantee the foundation of human life. Based on this assessment, conclusions should be made on changes in the state regulation of the social sphere.

Research results. Modern civilization forms new demands on human capital and transforms the structure of human needs. In our opinion, one of the forms of public recognition of needs is their inclusion in the consumer basket. However, the inclusion of goods that meet the new needs of the consumer basket is not the only notion that is used by modern economists in analytical research. Related concepts and phenomena are subsistence level, consumer set, consumer budget, purchasing power.

Purchasing power is considered as the ability of the population to buy goods and services in accordance with the available individual income at the level of prices and

tariffs defined by the market and the state. Often, the category «purchasing power of the population» is associated with the concept of «standard of living» and «welfare of the population».

One of the tools for assessing and calculating the purchasing power of the population is such indicator as a consumer basket. It is an annual (monthly) set of goods and services consumed by a person or a family belonging to the main social group of the population. The minimum set of foodstuffs included into the consumer basket of a Ukrainian is determined in accordance with the consumption standards established in 2016 by the Cabinet of Ministers of Ukraine Decree No. 780 «On Approval of Food Sets, Non-Food Sets, and Sets of Services for Main Social and Demographic Groups» [2]. The cost structure of the consumer basket depends on the level of prices and tariffs on the market. The structural parameters of the consumer basket are a kind of reflection of the level of social welfare.

It is often observed that the term 'consumer basket' is replaced by the term 'consumer set'. What they have in common is that both terms imply products and services. However, there is an essential difference in their composition and purpose of use, and that is a matter of principle. The consumer basket is used for calculating the value of the subsistence minimum, but the consumer set is used to estimate the consumer price index to measure inflation (deflation) [4].

The term "consumer basket" is related to the concept of "consumer budget". The latter is the minimum consumer basket (MCB) and rational consumer basket (RCB) and represents the minimum amount of finances for which a set of goods and services can be purchased.

The monetary expression of a consumer basket is a social standard such as the subsistence minimum. The latter is a sufficient amount of money for the purchase of basic foodstuffs and the ordering of vital

services for the normal functioning of the human body.

The composition of the consumer basket is based on the scientifically proved physiological and social minimum. The size of the consumer basket, in value terms, reflects the cost of living and is used to define the minimal consumer budget.

In our study on the minimum value of the food part of the consumer basket in Ukraine, we used official data on the structure of the current consumer basket and the corresponding indicators in 3 more years. In order to assess the purchasing power of the population, the minimum wage and the calculated value of the Ukrainian food basket were compared. Since we used the prices and wages that were valid for a certain period, inflation correction was not implemented.

The data indicate that the minimum wage of a Ukrainian has a tendency to rise and over the past four years has increased from 1218 UAH in 2015 to 3723 UAH in 2018 (Table 1).

Table 1

Dimensions of the basic minimum social standards

Indexes	2015	2016	2017	2018
The subsistence minimum per one able-bodied person per month as of January 1, UAH	1176	1330	1544	1700
Minimum wage per month as of January 1, UAH	1218	1378	3200	3723

Source: constructed by the author according to the data [5; 6; 7; 8]

The results of calculating the monthly cost of a minimum food basket for an able-bodied person on the basis of official prices monitoring are given in Table 2.

As the data of Table 2 show, almost all the living wage Ukrainians are directing to the food purchasing within the approved minimum standards.

Table 2

The cost of the minimum food basket for an able-bodied person

Food products	Volume per person per month, kg / pc.	Cost of food set as on January 1, 2015, UAH per month	Cost of food set as on January 1, 2016, UAH per month	Cost of food set as on January 1, 2017, UAH per month	Cost of food set as on January 1, 2018, UAH per month
Bread and cereals					
rye bread	3,25	26,26	37,54	35,82	50,05
wheat bread	5,17	48,39	71,14	57,25	74,45
wheat flour	0,78	5,07	7,16	6,97	7,48
pasta	0,33	5,38	3,25	3,26	4,97
rice	0,21	4,17	4,85	3,45	4,85
millet	0,08	1,24	0,70	0,84	1,34
buckwheat	0,17	3,51	5,10	4,85	3,59
oatmeal	0,09	1,80	1,95	2,10	1,53
legumes	0,16	2,30	2,20	2,28	1,86
others (barley, pearled barley)	0,04	0,37	0,35	0,36	0,41
potato	7,92	29,62	49,74	48,21	50,90
Vegetables (including salted, fermented)					
cabbage	2,33	8,46	26,40	9,57	11,57
tomatoes, cucumbers	2,08	79,41	81,12	72,92	66,90
carrot	0,75	2,81	8,51	3,33	5,39
beetroot	0,75	2,72	6,22	3,05	5,31
onion	0,76	2,79	7,87	3,46	4,35
garlic	0,08	4,20	5,60	6,55	4,50
other seasonal vegetables	1,08	15,94	6,50	7,48	8,56
Gourds (melon, watermelon)	1,33	8,51	9,05	9,20	13,33
Fruits and berries					
fruits, berries raw	5,00	75,30	65,30	62,50	87,35
dried fruit	0,33	12,55	14,20	18,33	16,67
Sugar	2,00	21,74	36,70	30,40	31,24
Confectionary	1,08	47,09	54,00	56,41	57,79
Plant oil	0,59	11,55	18,13	19,19	20,22
Margarine	0,17	6,46	6,80	7,43	7,27
Meat, meat products (processed meat)					
beef	1,33	95,53	112,11	121,63	156,19
pork	0,67	42,17	49,90	47,46	73,52
by-products	0,33	17,20	17,60	18,48	18,65
poultry	1,17	36,61	46,36	48,74	64,00
lard	0,17	6,27	7,94	6,76	12,03
sausage wares	0,75	37,64	42,62	46,23	61,93
Fish, seafood:					
fish fresh, fresh-frozen	0,58	27,76	37,38	24,89	38,79
salted fish, dried fish (herring, cod, etc)	0,33	17,10	17,50	19,90	16,77
fish products	0,17	15,60	17,20	22,47	20,73
Milk,dairy products:					
milk	5,00	50,35	69,25	80,30	110,05
sour-milk drinks (kefir, ryazhanka, yogurt)	5,00	42,11	54,79	88,10	110,35
butter	0,42	35,45	46,73	57,53	74,90
cheese	0,29	16,57	21,15	36,55	52,74
soft cheese, cottage cheese	0,83	40,91	51,30	71,17	74,72
sour cream	0,42	11,19	12,63	17,24	21,31
Eggs	18	28,48	45,65	34,10	51,33
Tea	0,03	10,43	10,80	11,33	11,40
Whole bean coffee, ground coffee	0,04	10,20	11,60	12,45	6,63
Salt	0,25	1,00	1,05	1,13	0,86
Spice (bay leaf, pepper)	0,03	5,40	6,70	13,75	5,61
Total cost of the basket	-	975,61	1210,64	1255,42	1524,39

Source: constructed by the author according to the data [2; 9; 10]

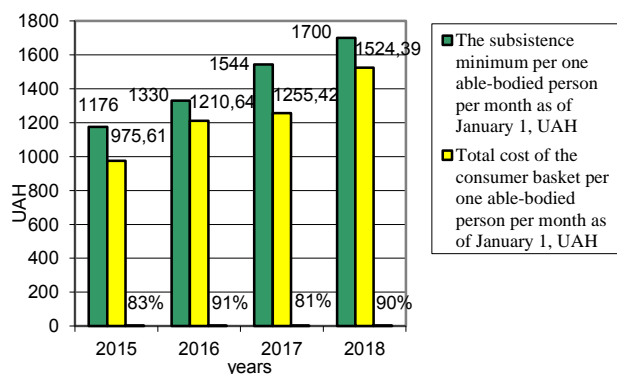
The obtained results illustrate the fact that an able-bodied Ukrainian is capable of purchasing only the food part of the minimum consumer basket within the limits of the funds required by social standards. The food share value for the period under study varies from

81% to 90% of the subsistence minimum (Fig. 1).

Given the diversity of modern needs, the size of the minimum social standards is critically inadequate. Moreover, if we take into account the fact that, according to domestic experts, the product set structure

itself is also imperfect, then the necessity for the state to adjust social standards becomes even more obvious.

Fig.1. Comparison of subsistence minimum and cost of consumer basket

Conclusions. As a result of the study of the problem formulated above, we arrived at the following conclusions. Firstly, the minimum social standards, namely, the minimal consumer basket, the subsistence minimum and the consumer set, despite some conceptual differences are interconnected. It is mandatory for the state administration to take into consideration this interdependence while managing social standards.

Secondly, it is necessary to distinguish between the consumer basket, the consumer set and the subsistence minimum. Unfortunately, in Ukraine these terms are often considered as identical, and that can lead to erroneous managerial decisions. After all, the subsistence wage is an indicator of satisfaction, predominantly, of the physiological needs, "basic needs of existence". The subsistence minimum implies only basic reproduction. Instead, a full consumer basket is required to ensure the cultural, physical and social development of human being and citizen.

Thirdly, the study of Ukrainian statistics reveals that a working Ukrainian is able to purchase only a food part of the minimum consumer basket within the limits of guaranteed social standards. This confirms the presence of significant imbalances that pose a threat to the national economy in general and

the food market, in particular. The latter is due to the fact that the cost of 80% - 90% of the subsistence minimum for a food set hinders the development of the goods and services market. After all, the uniformity, invariability and limited demand do not stimulate commodity producers to expand and improve the quality of the offered goods and services.

Further research should aim at finding specific mechanisms for reconciling the goals of food security and public welfare policy, transforming the "traditional" needs of the information society into the altered concept of consumer basket as a desirable level of consumption in the form Ukrainian people are accustomed to.

References:

1. Ministry of health of Ukraine (2017), "The decree of the Ministry of health of Ukraine "On approval of norms of physiological needs of the population of Ukraine in the basic nutrients and energy"", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17> (Accessed 18 September 2018).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approving sets of food products, sets of non-food products and sets of services for major social and demographic groups"", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (Accessed 16 September 2018).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine «About the state social standards and state social guarantees», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (Accessed 18 September 2018).
4. Kovyazkina K.O. (2016) «About perfecting the Law of Ukraine «About the cost of living», *Analytical note*, [Online], no. 10, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles /1642/> (Accessed 16 September 2018).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine «About the State Budget of Ukraine for 2015», available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page> (Accessed 15 September 2018).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine «About the State Budget of Ukraine for 2016», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19> (Accessed 15 September 2018).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine «About the State Budget of Ukraine for 2017», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19> (Accessed 15 September 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine «About the State Budget of Ukraine for 2018», available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (Accessed 15 September 2018).

9. The official site of the State statistics service of Ukraine / Prices (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16 September 2018).

10. The official site of the Economic discussion club / Analytics (2018), available at: <http://edclub.com.ua/analityka> (Accessed 16 September 2018).

Стаття надійшла до редакції 18.08.2018 р.

УДК 368

ОСНОВНІ ТРЕНДИ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Со́ва О.Ю.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри національної економіки та фінансів,
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-56-90, e-mail.: sovy@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9075-5938, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-59-67>*

THE MAIN TRENDS OF THE INSURANCE MARKET IN UKRAINE

O. Sova

*Ph.D., Associate Professor of National economy and finance Department, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-56-90, e-mail.: sovy@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9075-5938, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-59-67>*

Анотація. Страхові компанії обслуговують низку операцій, які значною мірою відрізняються від функцій інших видів посередників на ринку фінансових послуг. Страхування стимулює стабільність та економічне зростання держави шляхом створення фондів довгострокових інвестицій. Все це підкреслює актуальність розгляду основних тенденцій розвитку страхового ринку України. Страховий сектор відіграє важливу роль у суспільстві, перш за все, заохочуючи ефективніше управляти ризиками в країні та захищати інтереси страхувальників. Такий захист надає домогосподарствам та підприємствам впевненість у майбутньому, у провадженні господарської діяльності, що веде до загального соціально-економічного розвитку держави. Отже, страхування полегшує комерційну діяльність та убезпечує кредитний механізм, пом'якшуючи потенційні втрати. Проблематика функціонування страхового ринку України розглядалася в роботах низки вітчизняних науковців. Зокрема, слід підкреслити значимість праць В.В. Волкової, Ю.В. Городніченка, В.І. Грушка, О.В. Слободянюк, Л.В. Шірінян. Активізації досліджень потребують напрями адаптації страховиків до сучасних вимог внутрішнього ринкового середовища, а також коло питань щодо посилення рівня безпеки страхових операцій. Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану страхового ринку України для визначення шляхів подолання його основних проблем розвитку з врахуванням посилення тенденцій глобалізації та входження інформаційних технологій у сферу страхування. У статті розглянуто пріоритети діяльності страхових компаній на ринку фінансових послуг України та проведено вибіркового аналізу показників страхового ринку за 2013-2017 роки. Висвітлено тенденції розвитку світової страхової індустрії. З врахуванням входження інновацій та глобалізаційних процесів у страхування обґрунтовано ключові проблеми на страховому ринку України та шляхи їх вирішення. Покращенню рівня конкуренції на вітчизняному страховому ринку, передусім, сприятиме розв'язання проблемних питань макроекономічного характеру, які виходять за межі страхової діяльності: стабілізація загальної фінансово-економічної ситуації в Україні та підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки, зниження рівня інфляції; забезпечення зайнятості працездатної частини населення; розробка механізмів ефективної взаємодії банківського та страхового сектору економіки; сприяння зростанню рівня довіри громадян до страхових компаній; консолідація капіталу страховиків.

Ключові слова: страховик, страхова компанія, страхування, страховий сектор, страхові ризики, державне регулювання страхової діяльності, тенденції страхового ринку.

Формули: 0, рис.: 2, табл.: 3, бібл.: 17

Annotation. Modern trends in the development of the sectoral insurance segment are due to the impact of globalization processes on the national financial markets, the entry of electronic technologies into insurance circulation. In the article priorities of activity of insurance companies in the market of financial services of Ukraine are considered and the selective analysis of indicators of the insurance market for 2013-2017 is spent. The domestic insurance market has shown a rather high resistance to the crisis phenomena in the economy, which has been reflected in the relatively rapid recovery of individual segments and indicators. The growth rate of insurance premiums in 2017 compared to the previous year was 123.5%. Problems of financial regulation of the insurance market of Ukraine remain: the lack of a comprehensive methodology for assessing the competitiveness of the insurance market, the risk of monopolization of the «life» insurance sector, the underdevelopment of the preventive insurance function and the imperfection of tax regulation of insurance companies. The experience of the functioning of the national insurance market has shown that for most Ukrainian insurers, the defining factors in the conditions of a modern market economy have become the problems of their adaptation to market conditions and changes in the competitive environment and the

possibility of providing financial stability of companies. Trends in the development of the global insurance industry are revealed. On the basis of the study it can be concluded that Ukraine's accession to the EU will be an incentive to realize the opportunities considered, to create a stable domestic legislation, and to develop an insurance market in accordance with European standards of quality of insurance services provision. Taking into account the introduction of innovations and the processes of globalization in the insurance sphere, the key problems in the insurance market of Ukraine and the ways of their solution are substantiated.

Key words: insurer, insurance company, insurance, insurance sector, insurance risks, state regulation of insurance activity, trends of the insurance market.

Formulas.: 0, fig.: 2, tabl.: 3, bibl.: 17

Постановка проблеми. Страховий сектор відіграє важливу роль у громадянському суспільстві, перш за все, заохочуючи ефективніше управляти ризиками в країні та захищати інтереси страхувальників. У такий спосіб захист надає домогосподарствам та підприємствам впевненість у майбутньому, у провадженні господарської діяльності, що веде до загального соціально-економічного розвитку держави.

Страхові компанії обслуговують низку операцій, які значною мірою відрізняються від функцій інших видів посередників на ринку фінансових послуг. Принципи компенсації та солідарності, що властиві страховому сегменту, полегшують комерційну діяльність та забезпечують кредитний механізм, пом'якшуючи потенційні втрати. А також оптимізують управління недиверсифікованим ризиком у цілому. Крім того, страхування стимулює стабільність та економічне зростання держави шляхом створення фондів довгострокових інвестицій.

Все це підкреслює важливість розгляду основних тенденцій розвитку страхового ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування страхового ринку України розглядалася в роботах низки вітчизняних науковців. Зокрема, слід підкреслити значимість праць В.В. Волкової [1], Ю.В. Городніченка [2], В.І. Грушка [3], О.В. Слободянюк [10], Л.В. Шірінян [14]. Дослідження проводилися з врахуванням історичних передумов становлення страхової індустрії, з огляду на особливості формування страхових ринків за кордоном.

Сучасні тренди розвитку галузевого страхового сегменту обумовлені впливом процесів глобалізації на національні фінансові ринки, входженням електронних технологій у страховий обіг. Активізації досліджень потребують напрями адаптації страховиків до сучасних вимог внутрішнього ринкового середовища, а також коло питань щодо посилення рівня безпеки страхових операцій.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану страхового ринку України для визначення шляхів подолання його основних проблем розвитку з врахуванням посилення тенденцій глобалізації та входження інформаційних технологій у сферу страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення та підтримки стабільності фінансового сектора, який є базисом для діяльності страхових компаній, необхідним є адекватний і безперервний регулятивний нагляд за такими фінансовими установами.

Основна мета нагляду в страхуванні, в доповнення до захисту прав страхувальників та бенефіціарів, – це захист вітчизняних страховиків та акумуляція коштів для інвестування у розвиток внутрішнього ринку фінансових послуг, що позитивно впливає на платіжний баланс країни. Страховий сектор, крім постачальника заощаджень, виступає донором фінансових ресурсів для добровільних пенсійних фондів, що сприяє підвищенню стійкості системи соціального захисту населення.

У більшості європейських країн прослідковується динаміка до підвищення рівня конкуренції, незважаючи на зміни, які відбулись на даному страховому ринку. Зокрема, з 2016 року було введено в дію

нові вимоги щодо запровадження страховиками вдосконалених систем фінансової звітності, підвищення вимог до платоспроможності, створення докладніших актуарних моделей тощо [5].

Реалізація згаданих вище міжнародних стандартів Solvency II вплинула на діяльність як страхових компаній, так і контролюючих їх органів. Ці вимоги призвели до змін у зборі даних національних страховиків, проведення аналізу показників у секторі страхування стало складнішим. Але страхова індустрія продовжує процвітати в більшості європейських країн, які успішно адаптувалися до нової редакції Директиви. Виконання основних вимог Solvency II стало можливим завдяки збільшенню валових премій, які перевищили загальні суми відшкодувань і виплат на окремих ринках.

Наразі в Україні недостатньо фахівців, які можуть грамотно трансформувати українську звітність в міжнародну, не вистачає аудиторів для ревізії переходу на нові стандарти. З технічного боку не кожна страхова компанія має необхідну для даного процесу систему програмного забезпечення. Власники страхових компаній занепокоєні переоцінкою основних коштів за реальною ринковою вартістю, що істотно скоротить розмір загальних активів та фінансовий результат більшості страховиків.

Державні національні органи регулювання повинні своєчасно і аргументовано запроваджувати коригуючі заходи та процедури в страховій сфері, а також діяти в повній відповідності до міжнародних стандартів, що застосовуються до страхових компаній у ЄС. Для аналізу позитивних та негативних сторін членства України в ЄС, визначення пріоритетних варіантів вирішення проблем, пов'язаних з загрозами, був застосований метод SWOT-аналізу (табл. 1). Однак, зазначені варіанти необхідно структурувати та визначити пріоритетність їх вирішення [9].

На основі дослідження можна зробити висновок, що вступ України до ЄС стане

стимулом для реалізації розглянутих можливостей, створення стабільного вітчизняного законодавства, розбудови страхового ринку відповідно до європейських стандартів якості надання страхових послуг.

Досвід функціонування національного страхового ринку показав, що визначальними в умовах сучасної ринкової економіки для більшості страховиків України стали проблеми їх адаптації до ринкової кон'юнктури і змін конкурентного середовища та можливості забезпечення фінансової стійкості компаній. Тому від правильності визначення факторів фінансової стійкості та управління ними залежить точність визначення кількісних і довіри до самого механізму страхування [15].

Регулятори багатьох країн вимагають від страховиків виконання своїх функцій щодо контролю визначених сфер своєї діяльності. У зв'язку з цим, вони повинні продемонструвати наявність програмного забезпечення, яке дозволить забезпечувати виконання ринкової дисципліни, якісне управління основними ризиками тощо. Використання таких систем потребує від страховиків значних фінансових ресурсів, що може надати великим страховим компаніям конкурентні переваги перед малими страховиками. Таке інвестування є виправданим, бо дозволяє збільшувати прибуток, економити час, демонструвати платоспроможність та достатній рівень капіталу [16].

Страхові компанії повинні задовольняти вимоги клієнтів та заохочувати бажання до страхування шляхом зниження тарифів, для чого необхідно знижувати свої власні витрати та оптимізувати бізнес-плани. Саме це може сприяти зростанню конкурентоспроможності та розширенню страхового ринку України. Сучасний світ змінюється досить швидко, тому страхова галузь повинна адекватно оцінювати ризики, загрози, тенденції, і приймати рішення для успішного розвитку бізнесу [10].

SWOT-аналіз передумов інтеграції страхового ринку України до умов ЄС

Сильні сторони	Потенційні можливості
<ul style="list-style-type: none"> - поліпшення управління ризиками в страхових компаніях; - нагляд, пов'язаний з ідентифікацією ризиків; - гармонізація механізмів розрахунку і методів дії при визначенні рівня платоспроможності страховика; - інтеграція страхових і перестраховальних ринків ЄС; - поліпшення міжнародної конкурентоспроможності страхових та перестрахових компаній країн ЄС; - поліпшення якості законодавчої бази; - підвищення рівня захисту застрахованих на основі запровадження пруденційного нагляду. 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення іноземних інвестицій у страховий ринок; - зменшення тарифів на надання страхових послуг; - запровадження європейських стандартів з класифікації ризиків у страхуванні; - можливість захисту інтересів споживачів страхових послуг згідно з процедурою розгляду досудових спорів; - сприяння захисту економічної конкуренції на страховому ринку України; - запровадження корпоративного управління діяльністю страхових компаній; - можливість уникнення витіснення українських страхових компаній з ринку ЄС; - зміцнення ринкових засад діяльності учасників страхового ринку.
Слабкі сторони	Потенційні загрози
<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень капіталізації страхового ринку; - неконкурентоспроможність внутрішнього страхового ринку; - складність контролю стандартів якості надання страхових послуг; - монополізація страхового ринку України; - відсутність ефективних механізмів захисту інтересів вітчизняних страховиків; - складнощі в порядку ліцензування страхової діяльності; - високий рівень оподаткування та відсутність прозорої податкової політики; 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень прозорості діяльності страховиків; - занепад та зникнення національних страховиків; - підвищення конкуренції для вітчизняних страховиків на внутрішньому ринку; - недосконала процедура перерахування страхових премій страховикам нерезидентами.

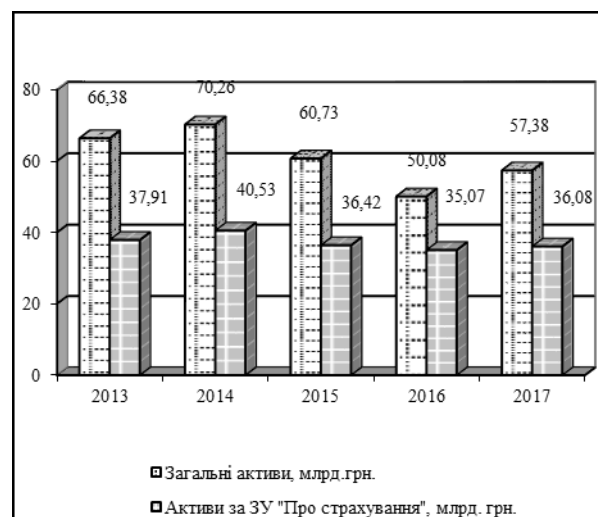
Джерело: складено автором на основі [9, с. 98]

Державна фіскальна служба України в 2018 році планує зосередитися на вивченні роботи страхового ринку, адже головні інструменти ухилення від сплати податків на рівні великих фінансово-промислових груп криються в сфері страхування та на ринку цінних паперів.

Розмір прибутку страхових компаній за 2017 рік збільшився приблизно на 30%. При цьому розмір оподаткованого прибутку непропорційно зріс на 12%, що опосередковано дозволяє говорити про використання «схемних» операцій. На європейському страховому ринку до 70% премій пов'язані зі страхуванням життя фізичних осіб. На національному ринку ситуація зворотна: 67% премій, а це 14 млрд. грн., надходить від юридичних осіб. А частка операцій перестраховання окремих компаній перевищує 60% [13].

Страхові компанії України з 2016 року нарощують активи (рис. 1) і збільшують обсяг страхових премій з 2015 року (рис. 2), конкурують за клієнтів у сегментах

автострахування, медичного страхування і страхування майна.

Рис. 1. Активи страхових компаній України, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [7]

Загальні активи страховиків України згідно з формою 1 П(С)БО 2 на кінець 2017 року становили 57,38 млрд. грн.

Зростання порівняно з показником 2016 року склало 7,3 млрд. грн. (близько 14,6%). Звичайно, якщо співставляти значення з докризовим періодом, то в 2017 році порівняно з 2013-им загальні активи скоротилися на 9 млрд. грн. (близько 13,6%).

Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, протягом 2015-2017 років знаходилися в межах 35-36,5 млрд. грн.. Найбільший обсяг показника був зафіксований у 2014 році – 40,53 млрд. грн.

Рис. 2. Валові страхові премії страхових компаній України за 2013-2017 роки, млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [7]

Треба зазначити, що вітчизняний страховий ринок виявив доволі високу стійкість до кризових явищ економіці, що відобразилося в досить швидкому відновленні окремих сегментів та показників [12].

Динаміка валових страхових премій свідчить про зростання попиту на страхові продукти з боку споживачів. Обсяг зібраних страховиками платежів зріс протягом 2014-2017 років на 16,7 млрд. грн. і на кінець 2017 року становив 43,43 млрд. грн.. Темп приросту страхових премій у 2017 році порівняно з попереднім роком склав 123,5%.

Визначимо в таблиці 2 проблеми регулювання страхового ринку України в сучасних умовах.

За даними таблиці 3, тенденція до скорочення кількості страховиків продовжується протягом останніх років.

Таблиця 3

Кількість страхових компаній в Україні

Кількість страхових компаній (СК)	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна кількість СК	407	382	361	310	294
у т.ч. СК «non-life»	345	325	312	271	261
у т.ч. СК «life»	62	57	49	39	33

Джерело: складено автором на основі даних [7]

Так, якщо в 2013 році на страховому ринку працювало 407 компаній, то за результатами 2017 року їх залишилося 294 (зменшення на 28%). Суттєве скорочення відбулося в сегменті страхування життя («life»): зменшення кількості компаній склало за 2013-2017 рр. майже 50%.

На ринку України повинен існувати національний рейтинг страховиків, який адекватно б оцінював їхню діяльність і надавав правдиву й повну інформацію клієнтам та інвесторам про фінансову звітність та платоспроможність страховиків. Погоджуємося з пропозицією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, щодо створення електронної системи контролю за операціями страхування та обліку, аналогічну тій, що існує в банківській системі [11].

В умовах обмеженої доходності традиційних фінансових активів страхові компанії активно вивчають нові варіанти інвестування коштів, а також способи організації інвестиційної діяльності. Широкої популярності в США набула практика передачі функцій управління активами аутсоринговим організаціям, що дозволяє більш ефективно використати потенціал, насамперед невеликих страховиків [8].

Сформулюємо ключові тенденції на світовому ринку страхування.

Таблиця 2

Актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України

Інструменти фінансового регулювання	Проблема фінансового регулювання
Нормативи платоспроможності страховиків; нормативи формування страхових резервів	Неадаптованість нормативних актів України до вимог ЄС; недосконалість фінансового аудиту; нерозвиненість превентивної функції страхового ринку
Нормативи інвестування коштів страхових резервів	Недостатність фінансових інструментів, цінних паперів для інвестування коштів; низький рівень інвестицій у реальну економіку, банки, у державні цінні папери
Нормативні показники конкурентоспроможності страхового ринку	Відсутність методології комплексної оцінки конкурентоспроможності страхового ринку, ризик монополізації ринку страхування життя
Норми капіталізації та статутного капіталу	Велика частка страховиків з малим розміром активів; невизначеність верхньої межі капіталізації; вплив інфляції на мінімальний розмір капіталу
Нормативи формування страхових резервів	Недосконала методика управління активами, якими представлено кошти страхових резервів
Податки, податкові й інші стимули	Недосконалість податкового регулювання діяльності страхових компаній, низька податкова віддача; використання страхового ринку для ухилення від оподаткування та відпливу коштів за кордон
Платежі у фонди цільового призначення держави; субсидії, дотації і цільова допомога	Законодавча нерегульованість «резерву попереджувальних заходів» переліку резервів страховика
Кредити; умови і принципи фінансування і кредитування	Нерозвиненість іпотечного кредитування під заставу полісів страхування життя
Штрафи і санкції, заборони і приписи	Недостатній обсяг повноважень НКДРРФП у частині застосування санкцій щодо порушення страхового законодавства
Нормативи перестраховання	Відплив коштів вітчизняного страхового ринку на іноземні ринки
Умови і принципи формування доходів, нагороджень і фондів на страховому ринку	Невелика частка обсягів страхування у ВВП; зосередження вітчизняної страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб
Тарифи за обов'язковими видами страхування	Відсутність диференціації тарифів залежно від рівня травматизму на підприємстві
Тарифи за добровільними видами страхування	Недобросовісна конкуренція щодо тарифікації окремих видів страхових послуг, заборона централізованого регулювання; завищені тарифи з метою ухилення від оподаткування
Умови і правила страхування	Нерозвиненість страхування життя і програм страхування для незаможних верств населення, недержавного пенсійного забезпечення, медичного страхування, страхування екологічних та катастрофічних ризиків
Умови і правила обов'язкового страхування	Неоптимальний перелік обов'язкових видів страхування; недосконалість системи соціального страхування; непрозорість повноважень МТ(С)Б щодо умов, яким мають відповідати страховики, що здійснюють обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів
Регламентация процедури банкрутства страховиків	Недосконалість захисту прав споживачів у зв'язку з недостатнім розвитком страхових гарантій

Джерело: складено автором на основі [14]

Макроекономічний контекст може мати значний вплив на страхову галузь. Очікується, що помірне зростання світової економіки спонукатиме зростання і страхового сектора протягом 2018-2019 років.

Спостерігається зниження вартості страхових продуктів в комерційному сегменті. Поступово зростає попит на страхування кібер-ризиків.

Поширення онлайн-страхування, також відомого як директ-страхування. Мається на увазі дистанційна продаж полісів через інтернет або call-центри без участі страхових агентів.

Премії зі страхування життя в світі виростуть в реальному вираженні на 4,2% в 2018 році. Частково це обумовлено підвищеним попитом на накопичувальні і інвестиційні продукти, особливо в азійських країнах, що розвиваються [17].

Започаткування схеми страхування «peer-to-peer» (P2P). Це можливість для клієнтів, які бажають застрахуватися, об'єднатися в схожі групи за певними ознаками і сформувати загальний страховий фонд, з якого і будуть відбуватися виплати при настанні страхових випадків. Першою P2P страховою компанією стала чеська «Перша клубна страхова компанія» в липні 2017 року.

Для України наслідками світових нововведень у страхуванні є: Укрупнення бізнесу – це основний тренд, який плавно переходить з 2017 року. 60% українського ринку знаходяться в ТОП-30 страхових компаній. Топові компанії будуть продовжувати зростати за рахунок злиття, пошуку нових інвесторів, банкрутства та відкликання ліцензій дрібних страховиків.

Перехід страховиків від співпраці з агентами в онлайн-сервіс. Поліс цивільної відповідальності, страхівка для туристів за кордон автоматизуються і переміщуються в інтернет. Великі провайдери страхового ринку України вже впроваджують мобільні додатки і чат-боти. Такі кроки приведуть до зростання конкуренції серед страхових компаній і брокерів.

Зростання кількості особистих видів страхування. Число застрахованих виросте, щонайменше, на 30%. Зокрема, зміниться ринок медичного страхування, адже державні реформи змушують споживачів звертатися в комерційні клініки.

Пряме врегулювання збитків. Наприклад, при ДТП пряме врегулювання полягає в тому, що за завдану шкоду потерпіла сторона буде отримувати гроші за допомогою своєї страхової компанії, а не як зараз, коли збиток оплачує страхова компанія винуватця ДТП. Плюси прямого врегулювання збитків по ОСЦПВ полягають в тому, що власник автомобіля може сам вибрати надійну страхову компанію, де надалі може отримати своє страхове відшкодування.

Кібер-страхування. Маємо на увазі роботу із складними ризиками, що призводять до фінансових втрат, знищення або погіршення репутації страхувальника в результаті виходу з ладу ІТ-систем, систем інформаційної безпеки.

Корпоративне медичне страхування. Наша країна виходить на рівень економіки, який дає можливість багатьом компаніям надавати соціальний пакет своїм співробітникам.

Смарт-контракти. Це набір програмних кодів-тригерів, які активуються при настанні тих обставин, які вимагають проведення страхових виплат. Смарт-контракти дозволяють заощадити значну частину часу, необхідного для аналізу страхових випадків і оперативного проведення виплат, а технології блокчейн дозволяють гарантувати достатню ступінь прозорості для клієнтів, державних і наглядових органів.

«Поліс на період». Страховий договір активується тоді, коли він є необхідним клієнту, з оплатою лише за інтервал активної дії поліса. Подібна послуга дозволяє «вмикати» страхування, наприклад, від нещасного випадку саме тоді, коли страхувальник відправляється в туристичний похід, а КАСКО – в період експлуатації транспортного засобу [4].

Телематика КАСКО – це можливість зниження вартості поліса для окремого водія. Іншими словами, це спеціальна система моніторингу, основною функцією якої є відстеження особливостей водіння конкретної людини. Після згоди власника транспортного засобу, відбувається монтаж пристрою моніторингу. Протягом місяця збирається інформація, яка визначає характеристику поведінки клієнта за кермом. Вона оцінюється за 10-ти бальною системою. За результатами підрахунку власнику повертається певний відсоток від страхового платежу за КАСКО.

Висновки. Все частіше економічний розвиток на глобальному рівні визначає можливості та проблеми, що постають перед страховим сектором кожної окремої країни. Це особливо стосується вітчизняних страховиків, які активно працюють на кількох ринках. Ускладнення взаємодій учасників обумовлені усвідомленням пост-фінансової кризи, адже фінансова нестабільність в одному регіоні може поширюватися та впливати на операції в іншому.

Крім цього, події в галузі використання технологій, що посилюють проблеми кібер-безпеки, все більше активізують страхувальників, яким потрібні рішення щодо управління міжнародними ризиками, а також захист від макроекономічних та політичних несприятливих подій, які обмежують розвиток ринку. Все це формує можливості та виклики для страхового сектора.

Покращенню рівня конкуренції на вітчизняному страховому ринку, передусім, сприятиме розв'язання проблемних питань макроекономічного

характеру, які виходять за межі страхової діяльності. До основних з них відносяться [6]: стабілізація загальної фінансово-економічної ситуації в Україні та підвищення ефективності функціонування реального сектору економіки, зниження рівня інфляції; забезпечення зайнятості працездатної частини населення; розробка механізмів ефективною взаємодії банківського та страхового сектору економіки; сприяння зростанню рівня довіри громадян до страхових компаній і страхування загалом, а також рівня їх фінансової освіченості та страхової культури; консолідація капіталу страховиків, зміцнення їх ролі в економіці та утвердження статусу окремих компаній як системно значущих.

Література:

1. Волкова В. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах нестійкого ринкового середовища. *Економіка і регіон* : науковий вісник. Полтава, 2016. № 1 (56). С. 17-24.
2. Городніченко Ю. В. Тенденції та перспективи розвитку страхового ринку України. *Економіка і суспільство* : науковий журнал. 2017. № 10. С. 569-573.
3. Грушко В. І. Система та елементи державного регулювання страхового посередництва в Україні. *Вчені записки Університету "КРОК"* : збірник наукових праць. Київ, 2014. Вип. 37. С. 150-158.
4. Добренкова Ю. Чотири тренди страхових технологій, які змінюють ринок. URL: <http://kievvlast.com.ua/mind/4-trenda-strahovyh-tehnologij-kotorye-izmenyat-rynok> (дата звернення 27.08.2018)
5. Марценюк-Розарьонова О. В. Аналіз тенденцій розвитку страхового ринку: вітчизняний та світовий аспект. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики* : всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2017. № 3 (19). С. 53-63.
6. Налукова Н. Конкуренція як запорука успішного розвитку страхового ринку. *Світ фінансів* : науковий журнал. 2016. Вип. 3. С. 102-112.
7. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua> (дата звернення 02.09.2018).
8. Поплавський О. О. Діяльність страхових компаній на фінансовому ринку: аналіз світового досвіду. *Облік і фінанси* : науково-виробничий журнал. Київ, 2016. № 1 (71). С. 117-123.
9. Попова Ю. М. Вплив європейської інтеграції на розвиток ринку страхових послуг в

Україні. *Економіка і регіон* : науковий вісник. Полтава, 2016. № 2 (57). С. 95-100.

10. Слободянюк О. В. Інституціональна модель страхового ринку України. *Інвестиції: практика та досвід* : наук. журнал. 2016. № 4, лютий. С. 25-28.
  11. Сова О. Ю. Проблеми та перспективи розвитку страхового бізнесу в Україні. *Наука й економіка* : журнал. 2015. № 1 (37). С. 42-49.
  12. Тищенко Д. Сучасна регуляторна модель вітчизняного страхового ринку та перспективи її розвитку. *Економіст: літопис подій, особистості, ідеї, аналітика й дослідження* : журнал. 2016. № 11 (361). С. 33-37.
  13. Фіскальна служба звернула увагу на страховий ринок. URL: http://tristar.com.ua/1/news/fiskalnaia_slujba_obratila_vnimanie_na_strahovoi_rynok_9324.html (дата звернення 22.08.2018).
  14. Шірінян Л. В. Актуальні проблеми фінансового регулювання страхового ринку України в сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні* : збірник наукових праць. Київ, 2016. № 1 (176). С. 30-34.
  15. Шлапак Н. С. Проблеми розвитку страхового бізнесу у сучасних умовах. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності* : збірник наукових праць. Маріуполь, 2017. Вип. 15. С. 268-272.
  16. Юхименко В. М. Ринок страхових послуг: світові тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Інвестиції: практика та досвід* : наук. журнал. 2016. № 3, лютий. С. 44-48.
  17. Global insurance review 2016 and outlook 2017/18. Swiss Re Economic Research & Consulting. URL : <https://forinsurer.com/files/file00596.pdf> (дата звернення 03.09.2018).
- #### Reference:
1. Volkova V. V. Tendentsii rozvytku strakhovoho rynku v umovakh nestiikoho rynkovoho sere dovyyshcha. *Ekonomika i rehion* : naukovyi visnyk. Poltava, 2016. № 1 (56). S. 17-24.
  2. Horodnichenko Yu. V. Tendentsii ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy. *Ekonomika i suspilstvo* : naukovyi zhurnal. 2017. № 10. S. 569-573.
  3. Hrushko V. I. Systema ta elementy derzhavnoho rehuliuвання strakhovoho poserednytstva v Ukraini. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2014. Vyp. 37. S. 150-158.
  4. Dobrenkova Yu. Chotyry trendy strakhovykh tekhnohii, yaki zmiat rynek. URL: <http://kievvlast.com.ua/mind/4-trenda-strahovyh-tehnologij-kotorye-izmenyat-rynok> (data zvernennia 27.08.2018)
  5. Martseniuk-Rozaronova O. V. Analiz tendentsii rozvytku strakhovoho rynku: vitchyzniani ta svitovyi aspekt. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* : vseukrainskyi

naukovo-vyrobnychy zhurnal. 2017. № 3 (19). S. 53-63.

6. Nalukova N. Konkurentsia yak zaporuka uspishnoho rozvytku strakhovoho rynku. *Svit finansiv* : naukovyi zhurnal. 2016. Vyp. 3. S. 102-112.

7. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi ryнкiv finansovykh posluh. URL: <https://nfp.gov.ua> (data zvernennia 02.09.2018).

8. Poplavskiy O. O. Diialnist strakhovykh kompanii na finansovomu rynku: analiz svitovoho dosvidu. *Oblik i finansy* : naukovo-vyrobnychy zhurnal. Kyiv, 2016. № 1 (71). S. 117-123.

9. Popova Yu. M. Vplyv yevropeiskoi intehratsii na rozvytok rynku strakhovykh posluh v Ukraini. *Ekonomika i rehion* : naukovyi visnyk. Poltava, 2016. № 2 (57). S. 95-100.

10. Slobodianiuk O. V. Instytutsionalna model strakhovoho rynku Ukrainy. *Investytsii: praktyka ta dosvid* : nauk. zhurnal. 2016. № 4, liutyi. S. 25-28.

11. Sova O. Yu. Problemy ta perspektyvy rozvytku strakhovoho biznesu v Ukraini. *Nauka y ekonomika* : zhurnal. 2015. № 1 (37). S. 42-49.

12. Tyshchenko D. Suchasna rehuliatorna model vitchyznianoho strakhovoho rynku ta perspektyvy yii rozvytku. *Ekonomist: litopys podii, osobystosti, idei, analityka y doslidzhennia* : zhurnal. 2016. № 11 (361). S. 33-37.

13. Fiskalna sluzhba zvernula uvahu na strakhovyi ryнок. URL: http://tristar.com.ua/1/news/fiskalnaia_slujba_obratila_vnimanie_na_strahovoi_rynok_9324.html (data zvernennia 22.08.2018).

14. Shirinian L. V. Aktualni problemy finansovoho rehuliuвання strakhovoho rynku Ukrainy v suchasnykh umovakh. *Formuvannia ryнкovykh vidnosyn v Ukraini* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2016. № 1 (176). S. 30-34.

15. Shlapak N. S. Problemy rozvytku strakhovoho biznesu u suchasnykh umovakh. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* : zbirnyk naukovykh prats. Mariupol, 2017. Vyp. 15. S. 268-272.

16. Iukhymenko V. M. Ryнок strakhovykh posluh: svitovi tendentsii ta perspektyvy rozvytku v Ukraini. *Investytsii: praktyka ta dosvid* : nauk. zhurnal. 2016. № 3, liutyi. S. 44-48.

17. Global insurance review 2016 and outlook 2017/18. Swiss Re Economic Research & Consulting. URL : <https://forinsurer.com/files/file00596.pdf> (data zvernennia 03.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

УДК 330.322.54

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Мошляк І.О.

аспірант, Університет «КРОК», м.Київ
вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (099)-725-04-97, e-mail.: im14031984@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6281-3988, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-68-73>

INVESTMENT ACTIVITY OF THE ENTERPRISE AND ITS EFFICIENCY

I. Moshlyak

postgraduate student, University of "KROK", Kyiv
st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (099)-725-04-97, e-mail.: im14031984@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6281-3988, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-68-73>

Анотація. В статті розглянуто обсяги інвестування в економіку України, визначені фактори, що забезпечують позитивний вплив на інвестиційний клімат та окреслені проблеми формування сприятливого інвестиційного середовища. Актуальність теми полягає в тому, що існують проблеми залучення інвестицій та підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств останнім часом, адже, забезпечення високих темпів розвитку господарюючих суб'єктів та підвищення конкурентоспроможності значною мірою визначається рівнем їх інвестиційної активності та діапазоном інвестиційної діяльності. Незважаючи на значні іноземні запозичення, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні вітчизняні підприємці і надалі потребують великого обсягу зовнішнього фінансування. Для того, щоб стати дійсно незалежною державою, підвищити не тільки добробут своїх громадян, а й загальний економічний рівень розвитку країни до загальноєвропейського, насамперед, треба визначити стратегічний напрям державної економічної політики. Це інноваційний розвиток економіки. Основна структурна ланка – це підприємство. Тому розробка ефективної інноваційної політики підприємств є найважливішою задачею сьогодення. Основною умовою для іноземного інвестора при здійсненні капіталовкладень є, насамперед, можливість реалізувати свої економічні інтереси. Тому першочерговим завданням для українського підприємства є забезпечення можливості переконати іноземного інвестора у вигідності для нього такого інвестування та в мінімальному рівні ризиків при цьому. Сучасну ринкову економіку неможливо уявити без іноземних інвестицій. Вони є вирішальним чинником економічної політики як промислово розвинутих країн, так і країн, що розвиваються. Від ефективної реалізації інвестиційного капіталу залежить стан виробництва продукції, розвиток імпортозамінних виробництв, рівень технічного оснащення підприємств і можливість розв'язання соціальних та екологічних проблем економіки. Передумовою успішного результату залучення інвестицій є погодження інтересів та узгодженість дій між зацікавленими сторонами: підприємством та інвестором, які формують групу головних суб'єктів системи залучення інвестицій на підприємства та впливають на реалізацію інвестиційних проектів і вибір форми залучення інвестицій (корпоративна чи договірна). Визначальними критеріями відбору інвестиційних проектів інвесторами є фінансові, ринкові та кадрові. Залежно від масштабу та специфіки інвестиційного проекту другорядними суб'єктами системи можуть виступати державні органи влади, агентства із залучення інвестицій та інші посередники.

Ключові слова: Інвестиції, дисконтування, економічна ефективність інвестицій, коефіцієнт покриття, інвестиційні проекти.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10

Annotation. The article considers the volumes of investment in the Ukrainian economy, determines the factors that have a positive impact on the investment climate and outlines the problems of creating a favorable investment environment. The urgency of the topic is that there are problems of attracting investments and increasing the efficiency of investment activity of enterprises in recent times, because ensuring the high rates of development of economic entities and increasing competitiveness is to a large extent determined by the level of their investment activity and the range of investment activity. Despite significant foreign borrowing, at the current stage of development of market relations in Ukraine, domestic entrepreneurs still need a large amount of external financing. In order to become a truly independent state, to raise not only the welfare of its citizens, but also the overall economic level of development of the country to the pan-European, first of all, it is necessary to determine the strategic direction of the state economic policy. This is an innovative development of the economy. The main structural unit is an enterprise. Therefore, the development of an

effective innovation policy of enterprises is the most important task of the present. The main condition for a foreign investor when investing is, first of all, the ability to realize their economic interests. Therefore, the priority task for a Ukrainian company is to provide the opportunity to persuade a foreign investor to benefit from such investment and at the minimum level of risk in this case. A modern market economy can not be imagined without foreign investment. They are a decisive factor in the economic policies of both industrialized and developing countries. The state of production, the development of import substitutes, the level of technical equipment of enterprises and the possibility of solving social and environmental problems of the economy depend on the effective implementation of investment capital. A prerequisite for a successful outcome is attracting investment interest and approval coherence between stakeholders, companies and investors that constitute the main subjects of attracting investments to enterprises and affect the implementation of investment projects and selection Form of investment (corporate or contractual). The criteria for selecting investment projects by investors are financial, market and personnel. Depending on the scale and specificity of the investment project, the secondary entities of the system may be public authorities, investment attraction agencies and other intermediaries.

Key words: investments, discounting, economic efficiency of investments, coefficient of coverage, investment projects.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10

Постановка проблеми. Інвестиції розглядаються як процес експорту капіталу із за кордону в різноманітних видах і формах, який вкладається в об'єкти підприємництва з метою одержання прибутку, або досягнення соціального ефекту. Разом з іноземним капіталом підприємства України матимуть усі складові ринкові системи: повноцінного власника-інвестора, нові технології, техніку, інновації, ринки для постачання сировини та збуту продукції, пропозиції додаткових робочих місць. Це забезпечить оновлення матеріально-технічної бази, підвищення експортного потенціалу всіх галузей економіки, покращення якості продукції, розвиток імпортозамінних виробництв, підвищення кваліфікації кадрів та зростання заробітної плати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки ефективності інвестиційного клімату України розглядали відомі вчені. Серед них – наукові праці І. Л. Сазонця, А. А. Пересади, Ю. В. Полякової, М. І. Кісіля, О. І. Амоші, М. П. Денисенка, А. І. Сухорукова та ін. Дослідження ними динаміки інвестиційних процесів сприяли обґрунтуванню нових методичних підходів щодо аналізу інвестицій на макро- і мікроекономічному рівнях. На думку цих провідних вчених-економістів, залучення інвестиційний України має суттєві відмінності від інвестиційного залучення інших країн Європи, які обумовлені особливостями його формування. Останні наукові дослідження в цій царині пов'язані з вивченням

проблем і можливостей залучення іноземних інвестицій в економіку України, аналізом інвестиційних процесів, значенням інвестиційного фактора у формуванні ресурсного потенціалу [1-4]. Разом з тим, питання створення сприятливого інвестиційного клімату в економіці України залишаються поза увагою науковців, що й визначило актуальність і спрямованість проведеного дослідження.

Формулювання цілей статті. Одним із визначальних факторів, що забезпечують надходження інвестиційних ресурсів є створення сприятливого інвестиційного клімату. Нині він набуває визначального характеру для виходу економіки з кризи та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчих ринках. Обсяги іноземних інвестицій та їх ефективне використання є індикатором інвестиційного клімату країни і формування сприятливого середовища для іноземного капіталу. Зважаючи на це, необхідна врегульована державна політика, спрямована на створення сприятливих економічних, правових та організаційних умов для залучення іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження даної статті полягає в аналізі обсягів інвестування, визначенні факторів, що забезпечують позитивний вплив на інвестиційний клімат та окресленні

основних проблем формування сприятливого інвестиційного середовища в економіці України.

Нині правова система України включає понад 100 законів і інших нормативних актів, що регулюють інвестиційну діяльність. Насамперед це Закон України “Про інвестиційну діяльність”, Декрет Кабінету Міністрів України “Про режим іноземного інвестування”, Закон України “Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні”, Закон України “Про цінні папери і фондову біржу”, що створюють основу правового регулювання інвестиційної діяльності.

Розробка ефективної інноваційної політики промислового підприємства тісно пов'язана з визначенням критеріїв оцінки ефективності інвестиційних проектів. Будь-який намір інвестування має супроводжуватися програмою його реалізації. Як правило, у випадку залучення коштів зовнішніх позичальників чи інвесторів, план здійснення інвестицій є обов'язковим через те, що систематизована відповідним чином програма дій дає їм змогу прийняти адекватне рішення з огляду на прагнення максимізації прибутку та мінімізації ризику неповернення наданих коштів [5].

У міжнародній практиці план розвитку підприємства подається у вигляді бізнес-плану, що, по суті, є структурованим описом проекту розвитку підприємства. Якщо проект пов'язаний із залученням інвестицій, то він носить назву «інвестиційний проект» [6].

Проекти прийнято розділяти на тактичні і стратегічні. До останніх належать проекти, що передбачають зміну форми власності (створення орендного підприємства, акціонерного товариства,) або кардинальну зміну характеру виробництва (випуск нової продукції). Тактичні проекти звичайно пов'язані зі зміною обсягів продукції, що випускається, підвищенням якості продукції, модернізацією устаткування.

Тому проаналізуємо фактори та резерви підвищення економічної ефективності інвестиційної діяльності підприємств та

розробимо практичні рекомендації, виходячи із ситуації, що склалася в економіці країни на основі виявлених тенденцій розвитку підприємств та формування інституціональних передумов переходу до ринкових відносин. Економічна ефективність інвестиційної діяльності включає в себе джерела інвестицій, їх структуру, потенціал, направлення вкладень [7].

Процес оцінки інвестицій можна умовно розділити на три етапи:

- перший етап — оцінюється обсяг інвестицій і майбутніх грошових надходжень;

- другий етап — оцінка ступеня ризику інвестицій, очікуваних грошових надходжень і визначається з оціненого ступеня ризику відповідна вартість капіталу;

- третій етап — очікувані грошові надходження зводяться до теперішньої їх вартості (та певну дату), використовуючи обчислену вартість капіталу.

Порівнюючи теперішню вартість очікуваних грошових надходжень із затратами (дисконтованими), оцінюють реальну ефективність (цінність) інвестицій. Якщо теперішня (поточна) вартість надходжень від інвестицій вища, ніж затрати, то є підстави для реалізації даного інвестиційного проекту. Під час оцінки інвестиційних проектів використовуються, окрім загальноприйнятих показників, специфічні, притаманні для оцінки інвестицій. Найчастіше використовуються такі показники: чистий потік грошових засобів; період окупності інвестицій, чиста (нетто) теперішня вартість; внутрішня ставка (норма) доходу; індекс прибутковості. Кожен з цих методів оцінки має свої переваги та недоліки. Тому в кожному конкретному випадку необхідна комплексна оцінка ефективності інвестиційних проектів з використанням усіх можливих методів з подальшими висновками на базі отриманих результатів.

В світовій практиці для оцінки економічної ефективності інвестиційної

діяльності отримали розвиток методики, оснований на статичних та дисконтних показниках, що лежать в основі комерційної ефективності, яка відображає фінансові наслідки від реалізації проекту для його безпосередніх учасників, бюджетна відображає фінансові наслідки здійснення проекту для бюджетів різних рівнів, економічна ефективність враховує затрати та результати, які виходять за межі прямих фінансових інтересів учасників проекту.

Розраховуючи комерційну, бюджетну чи економічну ефективність інвестиційної діяльності, аналітики та експерти піддають оцінці ефективність інвестиційних проектів. Також треба зазначити, що у світовій практиці використовується значна кількість показників, які використовуються для оцінки фінансового становища підприємства:

а) Показники фінансової стійкості та структури капіталу. Однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є стабільність його діяльності з позиції довгострокової перспективи:

1) Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності) характеризує частку власних коштів підприємства (власного капіталу) в загальній сумі коштів, авансованих в його діяльність.

2) Коефіцієнт фінансового ризику показує відношення залучених коштів та власного капіталу, що показує скільки одиниць залучених коштів приходиться на кожну одиницю власних.

3) Коефіцієнт концентрації залученого капіталу показує частку позичених коштів у загальній сумі коштів, авансованих у діяльність підприємства.

4) Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень. Він показує, яка частина основних засобів та інших необоротних активів профінансована за рахунок зовнішніх інвесторів.

5) Коефіцієнт структури залученого капіталу показує частку довгострокових зобов'язань у залучених коштах.

Підвищення економічної ефективності інвестиційної діяльності українських підприємств потребує впровадження в реальну практику систем моніторингу. Об'єктами моніторингу, під яким розуміється не тільки збір та аналіз даних, але й управління інвестиційними процесами, які складаються з управління матеріально-технічними та фінансовими ресурсами, наука та освіта, інформаційні ресурси та кадровий потенціал. Для оцінки інвестиційної діяльності підприємства на даний час найбільш опрацьованими вважаються показники оцінки комерційної ефективності, які відображають тільки фінансові наслідки від реалізації проекту для його безпосередніх учасників і в основному розраховуються на мікрорівні.

На регіональному та державному рівні інвестиції «виходять» за межі показників комерційної ефективності і тут особливої значимості набуває бюджетна та економічна ефективність. Впровадження чіткого механізму комплексного аналізу та оцінки ефективності інвестиційної діяльності підприємств забезпечує позитивний вплив держави на прийняття інвестиційних рішень, і в послідовному призводить до більш раціонального використання капіталовкладень та формування сприятливого інвестиційного клімату [8].

Спираючись на зазначене, можна запропонувати пропозиції, щодо підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств в сучасних умовах. Для підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств на державному рівні необхідно [9]:

- розширити базу інвестиційних ресурсів, що спрямовуються в інноваційну сферу через механізми податкової, митної та регуляторної політики;

- акумулювати кошти населення у рамках систем соціального та пенсійного страхування;

- забезпечити реалізацію інвестиційного спрямування амортизаційної політики;

- посилити інвестиційне спрямування розвитку фондового ринку та його інфраструктури;

- запровадити механізм акумулювання вільних коштів у венчурних фондах;

- посилити інвестиційну активність населення та забезпечити гарантований захист його заощаджень;

- спростити доступ підприємств до довгострокових кредитів.

Підвищенню ефективності інвестиційної діяльності приватного підприємства сприятимуть такі чинники:

- оптимальне поєднання централізації і децентралізації управління інвестиційною діяльністю;

- вироблення нових цілей і завдань по вдосконаленню організації аналітичного забезпечення методичного апарату управління інвестиційною діяльністю;

- безперервне вдосконалення управління інвестиційною діяльністю;

- взаємодія і розумна регламентація;

- відповідність характеру роботи потенційним можливостям виконавця;

- проведення оцінки інвестиційних проектів з врахуванням факторів ризику, ліквідності та інфляції.

Впровадження в практику господарської діяльності підприємств України пропонованих рекомендацій дозволять підвищити їх конкурентоздатність і зайняти гідне місце в світовій економічній системі. Адже проблема активізації інвестиційної діяльності на підприємствах України є досить актуальною, вона стосується подолання незбалансованості та недосконалості в процесах здійснення інвестиційної діяльності безпосередньо на вітчизняних підприємствах. Основними перешкодами на шляху до реалізації поставлених цілей є недосконалість чинного законодавства, економічний спад та низька конкурентоспроможність національних підприємств порівняно із закордонними представниками. Вони повинні вирішуватись не тільки на рівні країни в цілому, але й на регіональному рівні зокрема. Дане питання не терпить відкладень, адже саме на ефективній

підприємницькій діяльності в Україні і буде базуватись стабільна та конкурентоспроможна ринкова економіка [10].

Висновки. Інвестиційну проблему в економіці України на нинішньому етапі його розвитку можна розв'язати шляхом забезпечення еквівалентності обміну між галузями і сферами економіки, встановлення економічно обґрунтованих та взаємовигідних цін на інвестиційні ресурси та визначення пріоритетних напрямків іноземного інвестування, які б забезпечили прискорений вихід економіки з кризового стану. З огляду на це, державна політика щодо формування інвестиційного клімату потребує докорінних змін і має проводитися на якісно вищому рівні. Вона має базуватися на забезпеченні стійкого підйому економіки України шляхом реформування фінансово-кредитної системи, удосконалення відносин власності, приватизаційного законодавства, земельних відносин, а також створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій.

Література:

1. Іноземні інвестиції в Україні: бар'єри, можливості і шанси. *Економіст* : журнал. 2010. №4. С. 54.
2. Ланченко Є.О. Аналіз інвестиційних процесів і зайнятості в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК* : міжнародний науково-виробничий журнал. 2010. №6. С. 81-86.
3. Вікарчук О.І. Інвестиційний фактор у формуванні ресурсного потенціалу. *Економіка. Управління, Інновації* : електронне наукове фахове видання. 2009. №2. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/index.html> (дата звернення 02.09.2018).
4. Парій Я.П. Діалектика інвестицій та розвитку національної економіки в умовах геополітичних трансформацій. *Державне управління: теорія та практика* : електронне наукове фахове видання. 2009. № 2 (10). 2009. – №2. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Pariy.pdf (дата звернення 02.09.2018).
5. Проблеми економічної ефективності інвестиційної діяльності підприємств та резерви її підвищення. Наукове товариство Івана Кушніра. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33972> (дата звернення 02.09.2018).
6. Інвестиційна політика підприємства. *Економіка*. URL :

<http://ukr.vipreshebnik.ru/investitsijnij-menedzhment/4044-investitsijna-politikapidpriemstva.html> (дата звернення 02.09.2018).

7. Бакаєв Л. О. Кількісні методи в управлінні інвестиціями: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 151 с.

8. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. Київ, 2009. 668 с.

9. Проблеми і перспективи інтеграції України до міжнародного інвестиційного ринку: монографія. Київ, 2004. 166 с.

10. Прямі іноземні інвестиції та технологічний трансфер у пострадянських країнах : навч. посібник. Київ : Відродження, 2003. 202 с.

References:

1. Inozemni investytsii v Ukraini: bariery, mozhlyvosti i shansy. *Ekonomist* : zhurnal. 2010. №4. S. 54.

2. Lanchenko Ye. O. Analiz investytsiinykh protsesiv i zainiatosti v ahrarnomu sektori ekonomiky. *Ekonomika APK* : mizhnarodnyi naukovy-vyrobnychy zhurnal. 2010. №6. S. 81-86.

3. Vikarchuk O. I. Investytsiinyi faktor u formuvanni resursnoho potentsialu. *Ekonomika. Upravlinnia, Innovatsii* : elektronne naukove fakhove vydannia. 2009. №2. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/index.html> (data zvernennia 02.09.2018).

4. Parii Ya. P. Dialektyka investytsii ta rozvytku natsionalnoi ekonomiky v umovakh heopolitychnykh transformatsii. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka* : elektronne naukove fakhove vydannia. 2009.

№ 2 (10). 2009. – №2. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Pariy.pdf (data zvernennia 02.09.2018).

5. Problemy ekonomichnoi efektyvnosti investytsiinoi diialnosti pidpriemstv ta rezervy yii pidvyshchennia. *Naukove tovarystvo Ivana Kushnira*. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33972> (data zvernennia 02.09.2018).

6. Investytsiina polityka pidpriemstva. *Ekonomika*. URL : <http://ukr.vipreshebnik.ru/investitsijnij-menedzhment/4044-investitsijna-politikapidpriemstva.html> (data zvernennia 02.09.2018).

7. Bakaiev L. O. Kilkisni metody v upravlinni investytsiinyi: navch. posibnyk. Kyiv : KNEU, 2000. 151 s.

8. Savytska H. V. Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva: navch. posib. Kyiv, 2009. 668 s.

9. Problemy i perspektyvy intehratsii Ukrainy do mizhnarodnoho investytsiinoho rynku: monohrafiia. Kyiv, 2004. 166 s.

10. Priami inozemni investytsii ta tekhnolohichnyi transfer u postradianskykh krainakh : navch. posibnyk. Kyiv : Vidrozhennia, 2003. 202 s.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2018 р.

Розділ 4. Облік, аудит та оподаткування

УДК 336.221:631.155:636.5.033

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Тулуш Л. Д.

*к.е.н, доцент, доцент кафедри національної економіки та фінансів, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (050)-93-35-695, e-mail.: tulush@ukr.net
ORCID: 0000-0006-7822-2103, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-74-83>*

TAX INCENTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF POULTRY FARMING IN UKRAINE

L. Tulush

*PhD, associate professor, associate professor of National Economy and Finance «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, Ukraine
tel.: (050)-93-35-695, e-mail.: tulush@ukr.net
ORCID: 0000-0006-7822-2103, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-74-83>*

Анотація. У статті на прикладі діяльності птахівничих підприємств розглядаються питання ефективності надання податкових преференцій для сільськогосподарських товаровиробників. Узагальнено досвід податкового стимулювання розвитку агропромислового виробництва, на прикладі галузі птахівництва оцінено його вплив на діяльність суб'єктів аграрного бізнесу. Визначено, що в аграрному секторі економіки сформовано сприятливі податкові умови для розвитку суб'єктів господарювання – в першу чергу, за рахунок застосування специфічного податкового інструментарію, що не має світових аналогів. Здійснено аналітичну оцінку наданих птахівничим підприємствам податкових преференцій, визначено їх структуру та особливості отримання. Встановлено, що внаслідок одержаних податкових преференцій птахівнича галузь отримала суттєвий імпульс для розвитку, який їй вдалося трансформувати в суттєве збільшення обсягів та маржинальності діяльності. Окреслено ключові проблеми застосування уніфікованих аграрних преференцій, що без суттєвих обмежень застосовуються сільськогосподарськими підприємствами різних напрямів діяльності. Виявлено нерівномірність впливу універсальних аграрних податкових преференцій на різні види аграрного бізнесу, внаслідок чого окремі галузі, в першу чергу птахівництво, отримали суттєві конкурентні переваги, внаслідок чого стали розвиватись фактично за рахунок інших та крім того, посилились процеси концентрації капіталу, що негативно позначається на рівні сільської зайнятості. Обґрунтовано висновок щодо недоцільності збереження наявних універсальних податкових преференцій, призначених для будь-яких суб'єктів аграрного бізнесу, незалежно від масштабів та спрямованості діяльності. Опрацьовано напрями розвитку податкової політики щодо аграрної галузі, зокрема сформовано пропозиції щодо звуження можливості користування інструментами податкового стимулювання для сільськогосподарських підприємств, діяльність яких, з огляду на стан врегулювання проблеми продовольчої безпеки по окремих видах продуктів харчування та рівень доходності відповідних суб'єктів, вже не потребує державного фінансового стимулювання. Практична реалізація напрацьованих пропозицій забезпечить підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, що направляються на підтримку розвитку агропромислового виробництва в Україні, в тому числі й рахунок мінімізації необґрунтованих податкових преференцій та пов'язаних з ними непродуктивних бюджетних втрат.

Ключові слова: сільське господарство, галузь птахівництва, державне фінансове регулювання, податкова політика, податкове стимулювання, податкові преференції, спеціальні режими оподаткування, податок на додану вартість, оподаткування доходів.

Формули: 0, рис.: 8, табл.: 1, бібл.: 21

Annotation. In the article on the example of the activity of poultry enterprises, the issues of the effectiveness of granting tax preferences for agricultural commodity producers are considered. The experience of tax incentives for the development of agro-industrial production is summarized, as an example of the poultry industry, its impact on the

activities of agricultural business entities is assessed. It is determined that in the agricultural sector of the economy favorable tax conditions for the development of economic entities have been formed - first of all, due to the use of specific tax instruments that do not have world counterparts. Analytical estimation of tax privileges provided to poultry enterprises was made, their structure and features of receipt were determined. It has been established that as a result of the tax privileges received, the poultry industry has received a significant impetus for development, which it was able to transform into a significant increase in volumes and marginality of activity. The main problems of the application of unified agricultural preferences are outlined, which are applied without any significant restrictions by agricultural enterprises of different directions of activity. The uneven impact of universal agrarian tax preferences on different types of agrarian business was revealed, as a result of which certain branches, primarily poultry farming, received significant competitive advantages, which resulted in actual development at the expense of others, and, moreover, the processes of concentration of capital, which negatively affects the level rural employment. The conclusion is based on the inappropriateness of preserving existing universal tax preferences, intended for any subjects of agrarian business, regardless of the scale and direction of activity. The directions of development of tax policy on the agrarian sector have been worked out, in particular, proposals have been made regarding the reduction of the possibility of using tax incentives for agricultural enterprises, whose activities, taking into account the state of regulation of the food security problem for particular types of food products and the level of profitability of the relevant entities, no longer require state financial incentives. The practical implementation of the developed proposals will increase the efficiency of the use of budget resources aimed at supporting the development of agro-industrial production in Ukraine, including the minimization of unjustified tax preferences and related unproductive budget losses.

Key words: agriculture, poultry industry, state financial regulation, tax policy, tax incentives, tax preferences, special tax regimes, value added tax, taxation of income.

Forlylas: 0, fig.: 8, tabl.: 1, bibl.: 21

Постановка проблеми. Надання податкових преференцій суб'єктам господарювання вимагає застосування зваженого підходу – як з огляду на формування конкурентних переваг для представників тієї чи іншої галузі, так і на зниження доходної спроможності бюджетів різних рівнів.

З кінця 90-х рр. для сільгосп підприємств були сформовані сприятливі податкові умови шляхом застосування спеціальних режимів: по-перше, оподаткування доходів у формі фіксованого сільгосподатку (ФСП) на базі грошової оцінки наявних угідь; по-друге, справляння податку на додану вартість (ПДВ), що передбачав залишення належних бюджету сум податку у розпорядженні суб'єктів господарювання.

Від самого початку запровадження спеціальних режимів оподаткування, птахівничі підприємства могли користуватись ними нарівні із іншими представниками аграрної галузі – без будь-яких додаткових обмежень. При цьому у них здебільшого відсутній об'єкт оподаткування, оскільки земельні угіддя використовуються лише у якості просторового ресурсу для розміщення виробничих потужностей, а не основного засобу виробництва.

Внаслідок отриманих податкових преференцій птахівничі підприємства отримали суттєвий імпульс для свого розвитку, який їм вдалося трансформувати в суттєве збільшення обсягів виробництва та зростання прибутків.

Проте, будь-які податкові преференції економічного спрямування є, по своїй суті, тимчасовими. З огляду на це, формування раціональної податкової політики передбачає їх своєчасний перегляд – як з метою недопущення необґрунтованих конкурентних переваг для окремих груп економічних суб'єктів, так і непродуктивних бюджетних втрат внаслідок надання податкових преференцій суб'єктам господарювання, які з огляду на рівень свого розвитку вже не потребують застосування до них заходів податкового стимулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням економічної ефективності функціонування галузі птахівництва присвячена значна кількість праць, серед яких варто виділити дослідження В. Гайдука [3], С. Карпенка [5], Б. Мельника [8], Ю. Мельника [9], В. Месель-Веселяка [1], Р. Миніва [10], І. Салькову [15], Л. Царука [18], І. Щетиніну [19], Ф. Ярошенка [20] та інших. Проте, в працях зазначених авторів проблема фінансового, і зокрема

податкового, регулювання розвитку галузі птахівництва, висвітлена недостатньо.

З іншого боку, в працях авторів, які досліджують ефективність механізмів фінансового, і зокрема, фіскального, стимулювання розвитку агропромислового виробництва, серед яких варто виділити О. Бербенець [2], Д. Денкова [4], Ю. Лупенка [6], Н. Малініну [7], О. Пирожок [11], О. Прокопчук [12], О. Радченко [14], Р. Сіраєву [16] та інших, не відображено аспектів їх конкретизації щодо проблем розвитку птахівничої галузі.

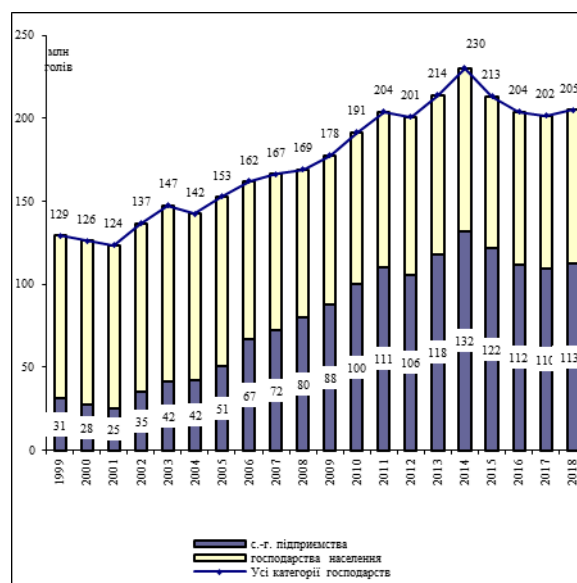
Огляд наявних наукових праць дає підстави стверджувати, що вплив механізмів фіскального стимулювання на різні види аграрного бізнесу залишається не до кінця дослідженим. Є припущення, що такий вплив може бути нерівномірним – з огляду на те, що окремі галузі, в силу притаманної їм специфіки (вищої маржинальності певної діяльності, швидшої оборотності капіталу тощо), внаслідок застосування «універсальних» - тобто доступних для всіх суб'єктів аграрного бізнесу - податкових преференцій можуть отримувати економічно необґрунтовані конкурентні переваги. Особливо це стосується галузі птахівництва, яка ще декілька років назад досягла вагомих показників свого розвитку, проте незважаючи на це, на її представників продовжує поширюватись дія механізмів фіскального стимулювання.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є оцінка ефективності заходів фіскального стимулювання розвитку галузі птахівництва в Україні та обґрунтування перспектив їх подальшого застосування в контексті проведення реформи податкової політики щодо аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність достатньо сприятливих умов оподаткування зумовила суттєве зростання обсягів агропромислового виробництва за рахунок притоку інвестицій та впровадження сучасних технологій ведення аграрного бізнесу [17; 21]. Особливо це стосується галузі птахівництва, яка завдяки реалізації

нових інноваційних рішень забезпечила чи не найвищі темпи зростання в секторі сільгоспідприємств з-поміж інших галузей сільського господарства.

Так, якщо на початку 2000-х рр. наявне поголів'я птиці у сільгосп-підприємствах не перевищувало 30 млн голів, то вже на початку 2010 р. склало понад 100 млн голів, а на початку 2014 р., в якому відбулась російська агресія, вже 132 млн. (рис. 1) - зростання склало майже п'ять разів.

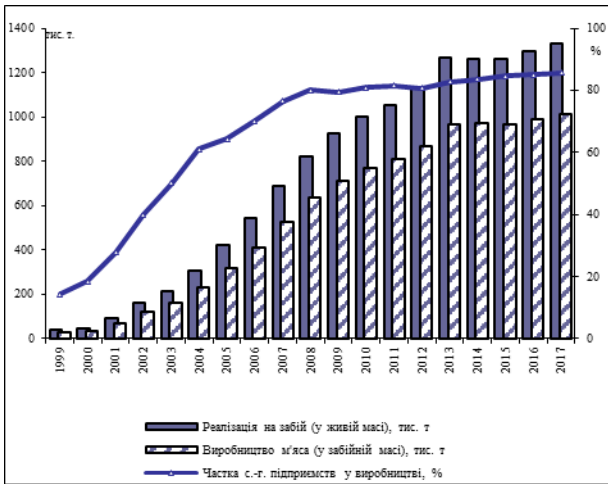
Рис. 1. Динаміка поголів'я птиці в Україні, млн. гол.

Джерело: Узагальнено за даними ДССУ.

Обсяги реалізації м'яса птиці сільгоспідприємствами за час надання податкових преференцій зросли із менш як 0,1 млн т на початку 2000-х рр. до майже 1,3 млн т. у 2013 р. – зростання склало майже в 15 разів (рис. 2).

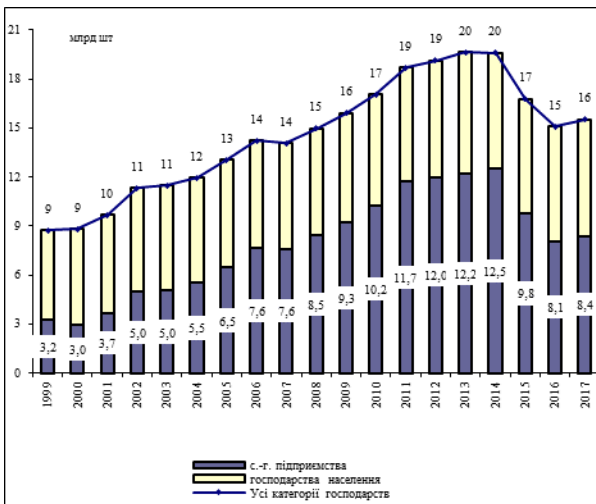
За час надання податкових преференцій значно зросли обсяги виробництва яєць – із менш як 3,0 млрд шт. на початку 2000-х рр. до понад 9,4 млрд у 2010 р. (більш як у 3,5 рази) та понад 11,7 млрд у 2014 р. (більш як у 4,4 рази) (рис 3).

Аналіз показників розвитку галузі птахівництва показує, що вже станом на початок 2010-рр. галузь птахівництва досягла значних показників розвитку та рентабельності діяльності (рис. 4).

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва м'яса птиці в Україні, тис. т

Джерело: Узагальнено за даними ДССУ

Рис. 3. Динаміка обсягів виробництва яєць в Україні, млрд шт.

Джерело: Узагальнено за даними ДССУ.

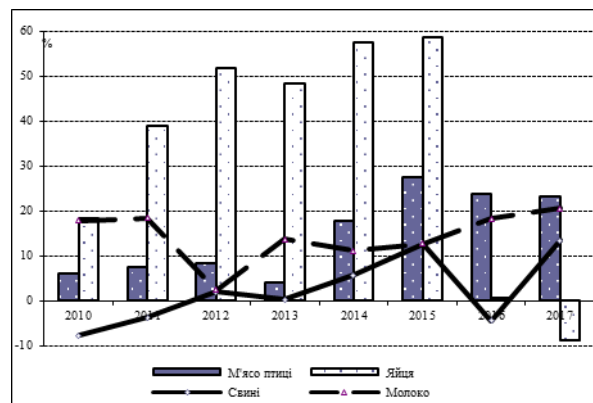
А станом на початок 2014 р. темпи зростання галузі фактично зупинились внаслідок обмеження можливостей споживання в Україні, обумовленого суттєвим зменшення чисельності населення України внаслідок агресії з боку РФ.

Починаючи з 2008 року, згідно із даними державної статистики та нашими розрахунками, виробництво м'яса птиці, жодного року не було збитковим – на відміну від виробництва м'яса інших видів, зокрема виробництва м'яса ВРХ, яке було хронічно збитковим та м'яса свиней.

Особливо це стосується сільгосп підприємств, які забезпечують

утримання значного поголів'я та переробку власно виробленої продукції.

У 2010-2012 рр. рентабельність виробництва м'яса птиці (включно з переробкою) коливалась у діапазоні у діапазоні 6-8 %, а з 2014 р., а після суттєвого зростання цін на м'ясо птиці - 18-24 %. З огляду на наявну оборотність капіталу в галузі, значення даного показника є досить високим - навіть зважаючи на ризикованість ведення даного виду бізнесу. Таке високе значення рентабельності діяльності – з огляду на високу оборотність капіталу - ставить під сумнів доцільність надання державної підтримки даній галузі.

Рис. 4. Рентабельність виробництва продукції птахівництва та окремих видів тваринницької продукції, %*

* Без м'яса ВРХ, виробництво якого до 2017 р. було хронічно збитковим.

Джерело: Узагальнено за даними ДССУ, рентабельність м'яса птиці – з врахуванням промпереробки.

За нашими розрахунками, за останні чотири роки (2014-2017 рр.) прибуток від виробництва та переробки м'яса птиці перевищив 21,5 млрд грн. або 1 млрд дол. США за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди – проте продовжував звільнятися від оподаткування.

Практично аналогічна ситуація складалась із виробництвом яєць – лише з тим виключенням, що даний напрям характеризувався високою рентабельністю у 2011-2015 рр. (коливання в діапазоні 40-60 %). За відповідний період виробники яєць отримали прибутку у обсязі понад 13,6 млрд грн. або 1,2 млрд дол. США за офіційним курсом НБУ. На відміну від

виробництва м'яса птиці, з 2016 р. рентабельність виробництва яєць знизилась фактично до нуля, а у 2017 році – була збитковою, адже ціни на яйця у цьому році не зросли.

Отже, якщо інші галузі тваринництва були або збитковими, або характеризувались незначним рівнем рентабельності, то птахівнича галузь у 2000-х лише в окремі роки була в цілому збитковою. А якщо брати до уваги те, що концентрація виробництва забезпечує вищу рентабельність діяльності, ніж задекларовані середні по галузі показники, то великі птахівничі підприємства останні п'ятнадцять років не зазнавали збитків, постійно нарощуючи прибутки.

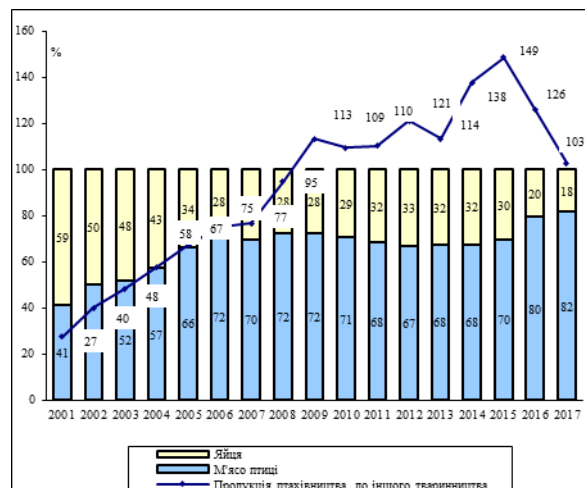
Суттєве зростання рентабельності діяльності у сфері виробництва та переробки м'яса птиці в першу чергу стало наслідком значного зростання цін на м'ясо птиці. Ціни реалізації м'яса птиці сільгосп підприємствами у 2017 р. у 2,3 рази перевищували ціни 2013 р., випередивши за темпами зростання ціни на усі інші види тваринницької продукції, крім м'яса ВРХ.

Внаслідок надання «універсальних» – для всіх сільгосп підприємств – податкових преференцій птахівничі підприємства отримали сприятливіші умови для свого розвитку – про це свідчить стрімке зростання їх доходів у порівнянні із доходами підприємств інших галузей тваринництва.

Якщо на початку 2000-х рр. доходи сільгосп підприємств від ведення птахівництва по відношенню до доходів від будь-яких інших видів діяльності у сфері тваринництва, разом узятих, склали близько чверті, то з 2009 р. – перевищували їх, а у 2014-2015 рр. розмір такого перевищення склав в середньому півтора рази (рис. 5).

У 2015-2016 рр. лише доходи від вирощування м'яса птиці перевищували доходи від будь-яких інших видів діяльності у сфері тваринництва, разом узятих. Причому обсяги доходів від вирощування та переробки м'яса птиці суттєво й зростали й на фоні збільшення

доходів від виробництва яєць. Якщо ще в середині 2000-х рр. відношення доходів від виробництва м'яса птиці лише у 1,4-1,5 рази перевищувало обсяги доходів від виробництва та реалізації яєць, то у 2016 р. відповідне відношення перевищило 4 рази.

Рис. 5. Відношення доходів від птахівництва до доходів від інших видів тваринництва та співвідношення між доходами від окремих видів птахівництва, %

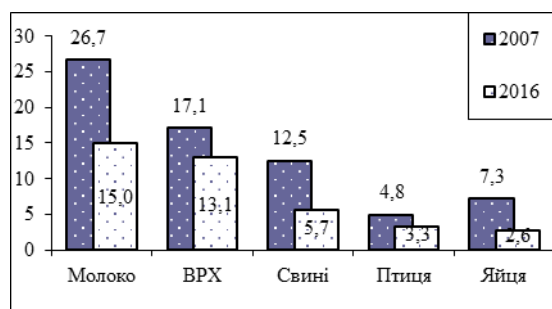
Джерело: Узагальнено за даними ДССУ

З 2008 року м'ясо птиці, яке має більшу цінову доступність у порівнянні із іншими видами м'яса, стало основним у раціоні харчування українців: його частка перевищила 46 % у загальних обсягах спожитого м'яса – за раціональної частки у 25 %. Натомість обсяги виробництва інших видів м'яса, зокрема свинини і яловичини, з року в рік скорочуються.

Застосування податкових преференцій на ринку продукції птахівництва посилює процеси концентрації виробництва в галузі. Так, якщо у середині 2000-х рр. понад три чверті ринку яєць утримувалось майже чотирма десятками птахофабрик, кожна з яких виробляла понад 50 млн шт. яєць в рік, то у 2016 р. така ж частка забезпечувалась лише 17 птахофабриками – кожна із обсягами виробництва у понад 100 млн. Причому лише дві з них забезпечують обсяги виробництва у понад 500 млн шт. на рік і утримують понад 45 % ринку яєць.

У 2005 р. лише сім птахофабрик – із обсягами виробництва понад 100 тис т – утримували майже три чверті ринку м'яса птиці. У 2016 р. їх частка на ринку зросла до 85 %, а мінімальний обсяг виробництва перевищив 500 тис т.

Галузі птахівництва притаманна найменша, з-поміж інших видів тваринницької продукції, частка витрат на оплату праці у виробничих витратах – 3,3 % у 2016 р. проти 5,7 % – для м'яса свиней та 13,1 % – ВРХ (рис. 6).

Рис. 6. Частка витрат на оплату праці у виробничих витратах по окремих видах тваринницької продукції у сільгосп підприємствах, %

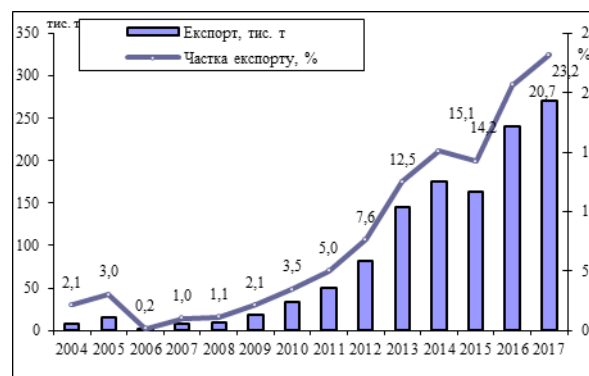
Джерело: Узагальнено за даними ДССУ

Виробництво м'яса птиці чи яєць об'єктивно потребує меншої чисельності працівників, ніж для виробництва інших видів м'яса чи молока. Як наслідок, незважаючи на досить суттєві обсяги діяльності птахівничих підприємств, чисельність працівників, зайнятих в Україні на виробництві м'яса птиці, є на 8,7 % меншою за відповідний показник по м'ясу свиней та 18,8 % - м'яса ВРХ. Лише кожен п'ятий працівник, зайнятий у тваринництві, працює на підприємствах птахівничої галузі – при тому, що доходи від птахівництва перевищують доходи від інших видів діяльності у тваринництві, разом узяті.

Окремо аналізу потребує експорторієнтованість продукції птахівництва. У 2017 р. майже чверть виробленого в Україні м'яса птиці та майже п'ята частина вироблених яєць спрямовувались на експорт, тоді як ще у 2012 р. відповідні показники не перевищували 7,5 % (рис. 7 та 8).

Конкурентоспроможність вітчизняної продукції птахівництва на світових ринках забезпечується, поряд з іншим, й за рахунок бюджетних ресурсів, недотриманих внаслідок надання податкових преференцій.

За нашими розрахунками, за останні 4 роки (2014-2017) птахівничі підприємства лише від діяльності по вирощуванню та переробці птиці отримали прибутку обсягом понад 21,5 млрд грн. або 1 млрд дол. США за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди. Враховуючи це, пільга у вигляді звільнення від прямого оподаткування прибутку птахівничих підприємств (за рахунок надання їм можливості сплачувати ФСП, який пізніше транс-формувався в єдиний податок 4 групи), генерованого діяльністю з виробництва та переробки м'яса птиці, перевищила 3,9 млрд грн. або 185 млн дол.

Рис. 7. Динаміка обсягів експорту м'яса птиці, тис. т

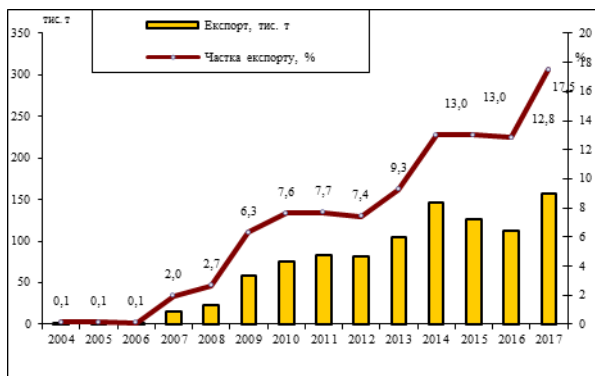
Джерело: Узагальнено за даними ДССУ

Діяльність у сфері виробництва яєць, рентабельність якої у 2012-2015 рр. перевищувала 50 %, принесла птахофабрикам за ці чотири роки прибуток у обсязі понад 12,1 млрд грн. або більш як 1 млрд дол. США за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди.

Пільга у вигляді звільнення від прямого оподаткування прибутку птахівничих підприємств від діяльності з виробництва яєць перевищила у 2012-2015 рр. 2,3 млрд грн. або 195 млн дол. (табл. 1).

Таким чином, преференції птахівничим підприємствам лише у вигляді звільнення від сплати податку на прибуток за чотири

роки (м'ясо птиці – 2014-2017 рр.; яйця – 2012-2015 рр.), за нашими оцінками, перевищили 6,2 млрд грн. або 380 млн дол. за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди.

Рис. 8. Динаміка обсягів експорту яєць (включаючи яйцепродукти), тис. т
Джерело: Узагальнено за даними ДССУ

забезпечила преференція у вигляді можливості застосування спецрежиму справляння ПДВ або так званої ПДВ-аккумуляції - можливості залишення у своєму розпорядженні належних держбюджету сум ПДВ.

За останні чотири роки (2014-2017; 2017 – квазіаккумуляція) обсяги ПДВ-аккумуляції по діяльності з виробництва та переробки м'яса птиці перевищили 6,5 млрд грн. або 340 млн дол. за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди.

По діяльності з виробництва яєць відповідна преференція за останні чотири найбільш прибуткові роки (2012-2015) перевищила 3,5 млрд грн. або 310 млн грн. Сукупно застосування режиму ПДВ-аккумуляції забезпечило птахівничим підприємствам лише за чотири роки (2012-2015 рр.) понад 10 млрд грн. або 650 млн дол. додаткових фінансових ресурсів.

Сприятливий порядок оподаткування ПДВ експортних поставок продукції птахівництва, який передбачав здійснення ПДВ-відшкодування при експорті – в умовах, коли по непереробленій рослинницькій продукції експортне ПДВ-відшкодування не здійснювалось – забезпечив птахівничим підприємствам за останні чотири роки (2014-2017) додаткових фінансових ресурсів у обсязі: - по діяльності з виробництва та переробки м'яса птиці - майже 3,0 млрд грн. або 195 млн дол.; - по діяльності з виробництва яєць - майже 1,4 млрд грн. або 90 млн дол.; загалом – 4,4 млрд грн. або 285 млн дол.

Загалом обсяг податкових преференцій птахівничим підприємствам лише за останні чотири найбільш прибуткові для птахівництва роки (м'ясо птиці – 2014-2017 рр.; яйця – 2012-2015 рр.) оцінюється у понад 20,6 млрд грн. або 1,3 млрд дол. за офіційним курсом НБУ за відповідні періоди, з яких практично половина – це суми ПДВ-аккумуляції.

За період надання державної фінансової підтримки птахівничій галузі в Україні ,

Таблиця 1

Оцінка обсягів наданих птахівничим підприємствам податкових преференцій

Показники	2008-2017 рр.		2014-2017 рр.*	
	млрд. грн.	млн. дол.	млрд. грн.	млн. дол.
Доходи, всього	257	21334	151,2	8706
- в тому числі м'ясо птиці	189,0	15332	115,7	5585
яйця	68,0	6002	35,5	3121
Прибутки, всього	40,9	2916	34,2	2094
- в тому числі м'ясо птиці	25,7	1516	21,9	1025
яйця	15,2	1400	12,3	1069
Потенційний податок на прибуток, всього	7,8	593	6,2	380
- в тому числі м'ясо птиці	4,8	295	3,9	185
яйця	3,0	298	2,3	195
ПДВ-аккумуляція**	16,9	1477	10,0	650
- в тому числі м'ясо птиці	11,3	960	6,5	340
яйця	5,6	517	3,5	310
Відшкодування ПДВ при експорті	7	437	4,4	285
- в тому числі м'ясо птиці	5,0	286	3,0	195
яйця	2,0	151	1,4	90
Всього податкових преференцій	31,7	2507	20,6	1315
- в тому числі м'ясо птиці	21,1	1541	13,4	720
яйця	10,6	966	7,2	595

* По діяльності з виробництва яєць – 2012-2015 рр., оскільки у 2016-2017 рр. вона була збитковою.

** У 2017 р. – квазіаккумуляція ПДВ.
Джерело – авторські розрахунки.

Значно більші обсяги фінансової підтримки птахівничим підприємствам

зокрема у формі податкових преференцій, вона досягла:

- високих показників розвитку, зокрема повного задоволення внутрішньої потреби у продукції птахівництва та забезпечення виходу на світовий ринок;

- значного зростання рентабельності діяльності (в першу чергу діяльності, пов'язаної із виробництвом м'яса птиці).

Разом з тим, за час надання податкових преференцій у галузі поглибилися процеси концентрації виробництва – значна частка ринку сконцентрована у невеликої кількості крупних гравців. Внаслідок цього бюджетні ресурси у формі податкових преференцій використовуються лише кількома компаніями, тоді як європейські стандарти підтримки передбачають «розпорошення» бюджетних ресурсів серед максимальної кількості реципієнтів.

Поширення дії «універсальних аграрних» податкових преференцій на птахівничі підприємства призвело до того, що м'ясо птиці в Україні фактично витіснило інші, більш дорогі види м'яса – внаслідок цього порушується збалансованість раціону харчування населення України. М'ясо птиці є найбільш доступним для споживача, а термін окупності інвестицій в птахівничу галузь – суттєво коротшим за скотарство чи свинарство.

Обсяг податкових преференцій, наданих птахівничим підприємствам за останні чотири роки (2014-2017 рр.), в середньому на рік перевищував 5 млрд грн. При цьому, для забезпечення беззбитковості виробництва, наприклад, яловичини у 2014-2016 рр. достатньо було б щорічно виділяти бюджетні дотації у обсязі близько 1,1 млрд грн. А для забезпечення рівня рентабельності виробництва яловичини хоча б на рівні 15 %, що вкрай необхідно для даного виду аграрного бізнесу з огляду на тривалий період окупності капіталу, – необхідно було щорічно дотувати виробництво даного виду продукції на суму близько 1,7 млрд грн. (третину від обсягу наданих птахівникам преференцій).

Також необхідно звернути увагу на те, що обсяг освоєних капітальних інвестицій

усією галуззю тваринництва у 2015-2016 рр. складав в середньому близько 6,4 млрд грн. щорічно, тобто лише в 1,3 рази перевищував загальний обсяг наданих птахівникам податкових преференцій. Практично така ж сума запланована як бюджетний ресурс підтримки розвитку АПК у Держбюджеті-2018 для усіх галузей та категорій товаровиробників.

Висновки. Вплив універсальних податкових преференцій на різні види аграрного бізнесу є нерівномірним – окремі галузі, з огляду на притаманну їм специфіку, (вищу маржинальність, більшу оборотність) отримали конкурентні переваги, внаслідок чого після надання податкових преференцій стали розвиватись більш інтенсивніше, фактично «пригнічуючи» інші. Особливо це стосується галузі птахівництва, яка ще декілька років назад досягла пристойних показників розвитку (як в частині обсягів виробництва, так і рентабельності діяльності), проте її представники продовжували користуватись податковими преференціями майже двадцятирічної давнини, що запроваджувались в умовах зовсім іншої моделі та стану розвитку аграрного сектору економіки України.

Подальше збереження податкових преференцій для птахівничих підприємств є недоцільним з огляду на те, що поширення універсальних «аграрних» податкових преференцій на птахівничі підприємства обумовлює «ефект витіснення» - м'ясо птиці в Україні фактично витісняє інші, більш дорогі види м'яса, внаслідок чого суттєве зростання обсягів виробництва м'яса птиці негативно позначається на обсягах виробництва інших видів м'яса.

Галузь птахівництва в Україні досягла високого рівня розвитку, який фактично робить недоцільним надання її представникам державної фінансової підтримки – в першу чергу у формі податкових преференцій.

Враховуючи це в процесі формування доходної бази з метою прогнозування параметрів Держбюджету-2019 необхідно

забезпечити своєчасний перегляд наданих податкових преференцій окремим категоріям сільгосп підприємств і в першу чергу, птахівничим підприємствам. Переведення птахівничих підприємств на загальний режим оподаткування забезпечить суттєве зростання доходів держбюджету і при цьому суттєво не вплине на розвиток даної галузі в Україні.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.
2. Бербенець О. В. Плюси й мінуси державного регулювання на ринку продукції птахівництва. *Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2006. № 6. С. 28–31.
3. Гайдук В.И., Гайдук Н.В. Тенденции развития продукции птицеводства в РФ. *Научный журнал Кубанского гос. аграрного ун-та*. 2016. № 115. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tendentsii-proizvodstva-produktsii-ptitsevodstva-v-rossiyskoj-federatsii> (дата звернення 02.09.2018).
4. Денков Д. Мільярдер на дотаціях: про що мовчить власник «Нашої Ряби». *Економічна правда*. 19.02.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/19/634207/> (дата звернення 02.09.2018).
5. Карпенко С. Основні тенденції розвитку птахівництва. *Тваринництво сьогодні*. 2016. №7. С. 3–9. URL: <http://www.ait-magazine.com.ua/sites/default/files/karpenko.pdf> (дата звернення 02.09.2018).
6. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 5-17.
7. Малініна Н. М., Тулуш Л. Д. Посилення регулювальних властивостей прямого оподаткування у сфері агропромислового виробництва. *Вчені записки Університету "КРОК". Серія «Економіка»*. 2014. № 35. С. 86-94.
8. Мельник Б. Фінансове забезпечення приросту виробництва продукції птахівництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. № 3. С. 17–23.
9. Мельник Ю. Ми готові надалі будувати нові потужності та нарощувати виробництво агропродукції. *Аграрний тиждень*. 03.10.2014. URL: <http://a7d.com.ua/novini/18595-yury-melnik-mi-gotov-nadal-buduvati-nov-potuzhnost-ta-naroschuvati-virobnictvo-agroprodukcui.html> (дата звернення 02.09.2018).
10. Минів Р., Вороний І. Особливості розвитку м'ясного птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України. *Науковий вісник Львівського нац. ун-ту ветеринарної медицини та*

біотехнологій. Серія: Економічні науки. 2017. Т. 19. С. 77-81.

11. Пирожок О. Ігри в дотації: як аграрії взяли 4 мільярди. *Економічна правда*. 01.02.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/> (дата звернення 02.09.2018).

12. Прокопчук О., Тулуш Л. Направления реформирования системы налогового регулирования агропромышленного производства на Украине. *Финансы и кредит*. 2016. № 14. С. 58-68.

13. Птицеводческая отрасль получила необоснованные конкурентные преимущества. *Латифундист*. 09.01.2018. URL: <https://latifundist.com/novosti/38437-ptitsevodcheskaya-otrasl-poluchila-neobosnovannye-konkurentnye-preimushchestva--mnenie> (дата звернення 02.09.2018).

14. Радченко О., Тулуш Л. Державна фінансова підтримка тваринництва в умовах реформування спецрежимів оподаткування. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного ун-ту*. 2016. № 24. Т. 3. С. 219-230.

15. Салькова І. Тенденції розвитку птахопродуктового підкомплексу АПК України. *АгроСвіт*. 2015. № 19. С. 21–24.

16. Сираева Р., Гильмутдинова Ф. Теоретические аспекты государственной поддержки птицеводства. *Вестник Башкирского гос. аграрного ун-та*. 2015. № 4. С. 140-143.

17. Тулуш Л.Д. Ефективність застосування спеціальних податкових режимів у сфері агропромислового виробництва. *Вчені записки Університету "КРОК". Серія «Економіка»*. 2014. №38. С. 68-76.

18. Царук Л. Сучасний стан виробництва продукції птахівництва в Україні. *Аграрна наука та харчові технології*. 2017. Вип. 1. С. 159-170.

19. Щетиніна І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності птахівничої галузі в умовах економічної кризи. *Птахівництво*. 2009. № 64. С. 204–208.

20. Ярошенко Ф. О. Птахівництво України: проблеми і перспективи розвитку. К.: Аграрна наука, 2004. 502 с.

21. Tulush L.D. Improving the tax regulation of agricultural activities. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 65-69.

References:

1. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku) / za red. M.V. Prsyazhniuka, M.V. Zubtsia, P.T. Sabluka, V.Ia. Mesel-Veseliaka. K.: NNTs IAE, 2011. 1008 s.
2. Berbenets O. V. Plusy y minusy derzhavnoho rehuliuвання na rynku produktsii ptakhivnytstva. *Derzhava i rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpryemnytstvo*. 2006. № 6. С. 28–31.
3. Haiduk V.Y., Haiduk N.V. Tendentsyy razvytyia produktsyy ptitsevodstva v RF. *Nauchnii zhurnal Kubanskoho hos. ahrarnoho un-ta*. 2016. № 115. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tendentsii-proizvodstva-produktsii-ptitsevodstva-v-rossiyskoj-federatsii>

proizvodstva-produktsii-ptitsevodstva-v-rossiyskoy-federatsii (data zvernennia 02.09.2018).

4. Dienkov D. Miliarder na dotatsiakh: pro shcho movchyt vlasnyk "Nashoi Riaby". *Ekonomichna pravda*. 19.02.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/19/634207/> (data zvernennia 02.09.2018).

5. Karpenko S. Osnovni tendentsii rozvytku ptakhivnytstva. *Tvarynnytstvo sohodni*. 2016. №7. С. 3–9. URL: <http://www.ait-magazine.com.ua/sites/default/files/karpenko.pdf> (data zvernennia 02.09.2018).

6. Lupenko Yu. O., Tulush, L. D. Opodatkuvannia silskoho hospodarstva v umovakh transformatsii spetsialnykh podatkovykh rezhymiv. *Ekonomika APK*. 2016. № 1. S. 5-17.

7. Malinina N. M., Tulush L. D. Posylennia rehuliuvalnykh vlastyvoستي priamoho opodatkuvannia u sferi ahropromysloвого vyrobnytstva. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK". Serii «Ekonomika»*. 2014. № 35. S. 86-94.

8. Melnyk B. Finansove zabezpechennia pryrostu vyrobnytstva produktsii ptakhivnytstva. *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomia*. 2005. № 3. S. 17–23.

9. Melnyk Yu. My hotovi nadali buduvaty novi potuzhnosti ta naroshchuvaty vyrobnytstvo ahroproduktsii. *Ahrarnyi tyzhden*. 03.10.2014. URL: <http://a7d.com.ua/novini/18595-yury-melnik-mi-gotov-nadal-buduvati-nov-potuzhnost-ta-naroshchuvati-virobnictvo-agroprodukcii.html> (data zvernennia 02.09.2018).

10. Myniv R., Voronyi I. Osoblyvosti rozvytku miasnoho ptakhivnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy. *Naukovyi visnyk Lvivskoho nats. un-tu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii. Serii: Ekonomichni nauky*. 2017. T. 19. S. 77-81.

11. Pyrozhok O. Ihry v dotatsii: yak ahraryi vzialy 4 miliardy. *Ekonomichna pravda*. 01.02.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/> (data zvernennia 02.09.2018).

12. Prokopchuk O., Tulush L. Napravleniia reformuvannia systemi nalohovoho rehulirovannia ahropromishlennoho proyzvodstva na Ukrainy. *Fynansi y kredyt*. 2016. № 14. S. 58-68.

13. Pitysevodcheskaia otrasl poluchyla neobosnovannie konkurentnie preymushchestva. *Latyfundyst*. 09.01.2018. URL: <https://latifundist.com/novosti/38437-ptitsevodcheskaya-otrasl-poluchila-neobosnovannye-konkurentnye-preimushchestva--mnenie> (data zvernennia 02.09.2018).

14. Radchenko O., Tulush L. Derzhavna finansova pidtrymka tvarynnytstva v umovakh reformuvannia spetsrezhymiv opodatkuvannia. *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnoho ahraryno-tekhnichnoho un-tu*. 2016. № 24. T. 3. S. 219-230.

15. Salkova I. Tendentsii rozvytku ptakhoproductovoho pidkompleksu APK Ukrainy. *AhroSvit*. 2015. № 19. С. 21–24.

16. Syraeva R., Hylmutdynova F. Teoretycheskye aspektyi hosudarstvennoi podderzhky pitysevodstva.

Vestnyk Bashkyrskoho hos. ahrarynoho un-ta. 2015. № 4. S. 140-143.

17. Tulush L.D. Efektyvnist zastosuvannia spetsialnykh podatkovykh rezhymiv u sferi ahropromysloвого vyrobnytstva. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK". Serii «Ekonomika»*. 2014. №38. S. 68-76.

18. Tsaruk L. Suchasnyi stan vyrobnytstva produktsii ptakhivnytstva v Ukraini. *Ahrarna nauka ta kharchovi tekhnologii*. 2017. Vyp. 1. S. 159-170.

19. Shchetynina I. Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ptakhivnychoi haluzi v umovakh ekonomichnoi kryzy. *Ptakhivnytstvo*. 2009. № 64. С. 204–208.

20. Iaroshenko F. O. Ptakhivnytstvo Ukrainy: problemy i perspektyvy rozvytku. K.: *Ahrarna nauka*, 2004. 502 s.

21. Tulush L.D. Improving the tax regulation of agricultural activities. *Ekonomika APK*. 2013. № 4. S. 65-69.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2018 р.

Розділ 5. Економіка та управління державою і суб'єктами господарювання

УДК 330.3

ВПЛИВ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ НА ВЗАЄМОДІЇ У СУСПІЛЬСТВІ ТА ЕКОНОМІКУ

Даценко Ю.М.

аспірант кафедра національної економіки та фінансів,
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (095)-660-51-32, e-mail.: jam555dr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1101-2135, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-84-90>

INFLUENCE OF RENEWABLE ENERGY ON RELATIONSHIPS IN SOCIETY AND ECONOMICS

Y. Datsenko

postgraduate student of Department of National Economics and Finance, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (095)-660-51-32, e-mail.: jam555dr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1101-2135, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-84-90>

Анотація. На сьогоднішній день людство стає свідком суттєвих змін у світовій енергетиці. Науково-технічний прогрес призводить до трансформації енергетичного і промислового устаткування, підвищення ефективності та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Останніми роками світова енергетика спиралась переважно на горючі корисні копалини, проте використання відновлювальної енергетики поступово набирає оберті. Найближчим часом вона може стати основним джерелом енергії. Наприклад у 2017 році в США використання відновлювальних джерел енергії вперше перевищило атомну енергетику. Дослідженням стану відновлювальної енергетики займаються багато організацій, зокрема НДО REN21, статистичне агенство EIA та ін. Крім того, праці Джеремі Ріфкіна зробили великий вклад у розвиток цієї теми. Використання відновлювальної енергетики може створювати умови для зменшення залежності, що заохочує прозорість, рівноправність та сприяє співробітництву між людьми. Відновлювальні джерела енергії можуть сприяти створенню конкурентного середовища для виробників та споживачів і формувати горизонтальні типи зв'язків у суспільстві. Основним завданням даної статті є аналіз впливу ВДЕ на взаємодії в суспільстві, економіку України та світу в цілому. Зважаючи на проведені дослідження, можна припустити, що використання горючих корисних копалин призводить до концентрації влади та ресурсів у руках обмеженого кола людей, що спричиняє збільшення вертикальних типів зв'язків у суспільстві. За оцінками IRENA, Україна має найбільший потенціал ВДЕ серед держав Південно-Східної Європи. За умови розвитку відновлювальної енергетики, можна сподіватися на соціально-економічний розвиток та зменшення залежності від держав, що володіють значними ресурсами нафти й газу. Це може бути одним із методів впровадження інституціональних змін в економіку України.

Ключові слова: відновлювальна енергетика, суспільство, економіка.

Формул: 0, **рис.:** 3, **табл.:** 3, **бібл.:** 14

Annotation. Today, the humanity is bearing witness of significant changes in world energy. Scientific progress causes the transformation of energetical and industrial equipment, as well as the increase of efficiency and decrease of negative effect on the environment. In the recent years, the world energetically relied on the fossil fuels; however, the use of renewable energy is getting wider. In the near future, it may become the main source of energy; for example, in USA, in 2017, the use of renewable energy has surpassed the use of nuclear one for the first time. The specialization of many organizations, such as a research institute of REN21 or statistics agency EIA is the state of renewable energy sources. Also, works of Jeremy Rifkin were behind of any value in research on this theme. The use of renewable energy would allow decreasing the dependence and creating more clear and equal partnership between peoples. Renewable energy would also allow creating a competitive environment for both providers and consumers of energy and horizontal relationships in the society. The main purpose of this article is to analyze the influence of renewable energy over the relationships in the society, the economics in Ukraine and all over the world. As per the research which has been performed, it may assume that the use of fossil fuels cause the growth of the power of the people and resources in

possession of a narrow group of men which increases the level of vertical relationships between peoples. As per reports of IRENA, Ukraine does have the greatest potential of renewable sources of energy in Southeastern Europe. One can expect the socioeconomic growth and decrease of dependence of countries that own the significant resources of oil and gas – provided, there are improvements of current industry of renewable energy are made. That would be one of methods of performing the institutional changes in the economics of Ukraine.

Key words: renewable energy, society, economics.

Formular: 0, fig.: 3, tabl.: 3, bibl.: 14

Постановка проблеми. З початку XXI ст. у світовій енергетиці відбуваються поступові зміни. Розвиток науки і техніки, який з кожним роком прискорюється значними темпами, призводить до зміни енергетичного і промислового устаткування, підвищення ефективності та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. У 2016 році світова енергетика спиралась переважно на горючі корисні копалини [7]. Але використання відновлювальної енергетики поступово збільшується і в найближчій перспективі вона може стати основним джерелом енергії. Наприклад в 2017 році в США використання відновлювальних джерел енергії (далі ВДЕ) вперше випередило атомну енергетику [12].

Метою статті є дослідження впливу ВДЕ на економічний розвиток та взаємодії у суспільстві. Тому доцільно навести визначення основних термінів.

ВДЕ – енергія джерел, які є невичерпними (Сонця, вітру та ін.).

Економічний розвиток – підвищення економічного потенціалу, збільшення обсягів виробництва. В даній статті основним показником, який характеризує цю категорію, є валовий внутрішній продукт (ВВП).

Взаємодії у суспільстві – стійка система добровільних відносин суб'єктів, що належать до одного або різних рівнів службової ієрархії та володіють різними ресурсними можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан використання відновлювальних джерел енергії знаходить своє відображення у звітах багатьох організацій. Зокрема французька некомерційна організація REN21 щорічно публікує свій звіт про стан відновлювальної енергетики в світі. Останній випуск «Renewables 2018 Global Status Report» вийшов 2018 року.

Американське статистичне агенство ЕІА публікує звіти про стан енергетики в США кожного місяця. Останній випуск, який береться до уваги в даному дослідженні датований липнем 2018 року. Його оригінальна назва «U.S. Energy Information Administration July 2018».

Неоціненний вплив у дослідження зв'язку відновлювальних джерел енергетики та типів взаємодій у суспільстві зробив Джеремі Ріфкін. Його праця під назвою «Третя промислова революція: Як горизонтальні взаємодії змінюють енергетику, економіку й світ у цілому», видання 2016 року, допомогла поглянути на суспільство з точки зору проблем енергетики. Інші дослідження та публікації, що використані у цьому дослідженні відображено у списку літератури.

Дослідження впливу відновлювальних джерел енергії на взаємодії в українському суспільстві досі не знайшло достатнього відображення в наукових працях. У даній статті частково розглянуто стан відновлюваних джерел як в Україні, так і в світі, а також динаміку взаємодій у цьому контексті.

Формування цілей статті. Основною ціллю даної статті є аналіз впливу ВДЕ на взаємодії в суспільстві, економіку України та світу в цілому. Для цього використано такі методи дослідження: історичний метод дослідження, кореляційний, порівняльний аналіз та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії великі економічні перетворення відбуваються тоді, коли нова енергетична система зливається з новою комунікаційною технологією. Джеремі Ріфкін виділяє три промислових революції (табл. 1).

Основою першої промислової революції було використання пару в друкарстві. Саме

воно в той час було основною комунікаційною системою.

Таблиця 1
Результати промислових революцій

Назва промислової революції	Результати промислової революції
I промислова революція	Поява щільно забудованих міст, багатоквартирних будинків, багатоповерхових фабрик, хмарочосів.
II промислова революція	Поява промзон, приміських житлових зон.
III промислова революція	Призводить до перетворення осель в будинки з подвійним призначенням – житло й міні-електростанцію.

Джерело: [1]

Нова технологія значно підвищила швидкість друку і знизила її вартість. Книги, газети й журнали швидко розповсюдились по Європі й Америці. Вперше в історії з'явився стимул до масової грамотності. У XIX ст. на американському та європейському континентах було створено велику кількість державних шкіл. Це стало поштовхом до появи грамотної робочої сили, розвитку фабричних виробництв, залізної дороги і становленню економіки на основі пару й вугілля.

На початку XX ст. з'явилися електричні засоби комунікації. Це співпало з початком використання двигуна внутрішнього згорання, що стало початком другої промислової революції. Електрифікація фабрик дала початок ері масового виробництва товарів споживання, найбільш визначним з яких був автомобіль. Ford Model T з бензиновим двигуном, який виготовила компанія Г. Форда, змінив просторово-часову орієнтацію суспільства. Люди масово почали змінювати коней на автомобілі. Відбулося стрімке збільшення попиту на паливо, нафтова індустрія почала масштабні пошуки покладів нафти і невдовзі США стали найбільшим виробником нафти в світі. Протягом декількох десятиліть бетонні автостради прошили вздовж і впоперек територію США. Американці почали переїздити в нові пригородні райони, які ще зовсім недавно були ізольованими сільськими поселеннями. Було прокладено телефонні лінії, з'явилось телебачення та радіо. Вони

досить сильно змінили суспільство, створивши комунікаційну мережу, яка з'єднувала рознесені на великі відстані виробництва тієї епохи.

Третя промислова революція поєднує в собі такий зв'язок: відновлювальні джерела енергії та інтернет-комунікації. Представники музичної індустрії навіть не могли уявити силу горизонтальних взаємовідносин, поки маса людей не почала обмінюватись музикою онлайн через інтернет і прибутки компаній, що заробляти на музичних дисках не впали. Раніше важко було уявити, що величезний масив інформації, який знаходився в багатотомних енциклопедіях можна буде побачити у будь-якій точці світу онлайн і безкоштовно завдяки Wikipedia.

У наш час найбільші економіки світу активно інвестують у розвиток відновлювальних джерел енергії. За даними впливових експертів у сфері фотоелектричних систем PV Market Alliance, у 2016 році в світі було побудовано 75 ГВт фотоелектричних сонячних електростанцій [13]. Цей показник на 50% вищий за результати попереднього року. Завдяки цьому сукупна потужність даного виду енергетики перетнула позначку в 300 ГВт. У 2016 році в Китаї було введено рекордні 45% світового об'єму сонячних електростанцій. У Сполучених Штатах Америки також було поставлено рекорд, але по міркам цієї країни. Там у 2016 році було введено 13 ГВт. Також високі показники показують Японія, Індія та країни Західної Європи (табл. 2).

З 2000 року зберігається тенденція до нарощування кількості установок сонячних електростанцій у світі загалом. Це свідчить про те, що ринок відновлювальної сонячної енергетики збільшується високими темпами. Причини такі: перспективність, безпека для навколишнього середовища, відносно невичерпне джерело енергії, захищеність від подорожчання вичерпних джерел енергії та закінчення горючих корисних копалин, автономія та відносна незалежність від політики країн-

експортерів нафти та газу, зелені тарифи, компенсація вартості технологічного приєднання, посилення екологічних стандартів.

На основі цих даних можна побудувати діаграму і знайти залежність.

Таблиця 2
Встановлена потужність об'єктів ВДЕ у світі й темпи зростання ВВП

Рік	Встановлена потужність (МВт) об'єктів ВДЕ у світі, %	Темпи зростання світового ВВП, %
2006	1,6	5,3
2007	2,6	5,2
2008	6,6	3,1
2009	8	-0,8
2010	17,2	5,1
2011	30,7	3,8
2012	29,1	3,1
2013	37,4	3,3
2014	40,2	3,3
2015	50,5	3
2016	56,2	3,1
2017	131,8	3,2

Джерело: [13], [10]

На рис. 1 можна спостерігати досить високу позитивну залежність між встановленими потужностями відновлювальних джерел енергії у світі та світовими темпами росту ВВП. Варто зробити уточнення, що на ріст світового ВВП впливає досить багато факторів, які не враховані при розрахунках залежності на попередньому рисунку.

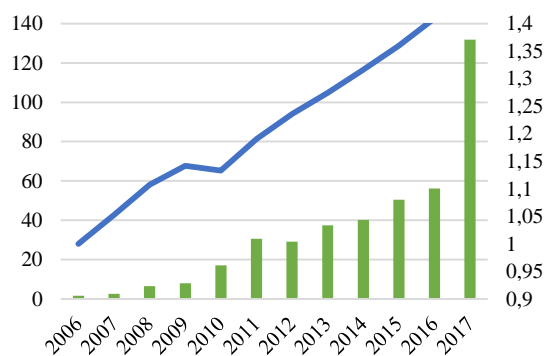
Проте коефіцієнт кореляції на рівні 0,7604 показує, що дійсно є лінійна залежність між досліджуваними показниками. Також, слід зауважити, якщо не брати до уваги показники 2017 року, коли встановлена потужність ВДЕ у світі зросла більш ніж у 2 рази, а темпи росту ВВП майже не змінились, то коефіцієнт кореляції становив 0,948 (сильна позитивна залежність).

Досліджуючи відновлювальні та горючі джерела енергії, можна порівняти інвестиції у ВДЕ та середню ціну нафти у світі (рис. 2). Це може показати тенденції у світовій енергетиці та спрогнозувати подальший розвиток.

Дана діаграма показує, що разом зі зниженням цін на нафту зростають інвестиції у відновлювальні джерела енергії в світі. Це може свідчити про поступовий перехід світового господарства на відновлювальні джерела

енергії та зниження використання енергії на основі нафти.

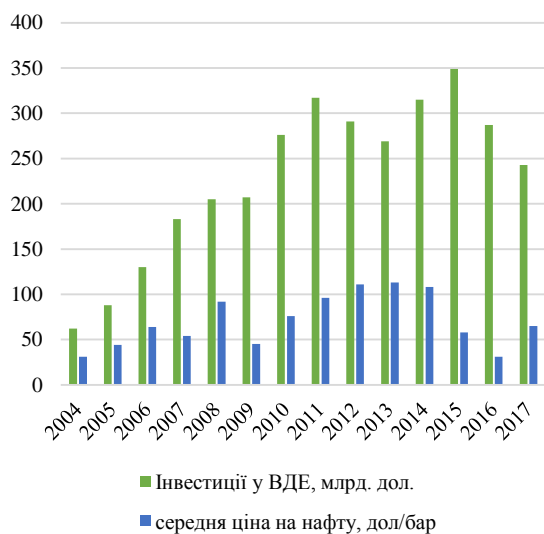
Позитивна залежність між рівнем встановлення ВДЕ у світі та ВВП
 $(y = 0,0035x + 1,1033)$
 $R^2 = 0,7604$ (з урахуванням 2017 р.)
 $R^2 = 0,9284$ (без урахування 2017 р.)

Рис. 1. Залежність між рівнем встановлення ВДЕ у світі та ВВП

Через низку факторів, у тому числі й через стрімкий розвиток відновлювальних джерел енергії, інтернет, соціальні мережі та інше, люди набувають більших соціальних зв'язків, усе більше скупчуючись в певних місцях. Згідно звіту ООН в 2008-2009 роках міське населення світу вперше перевищило сільське [1].

Порівнюючи з минулим, ще 5 століть тому середньостатистична людина на Землі за все своє життя могла зустріти лише 1000 чоловік [1].

Рис. 2. Порівняння світового рівня інвестицій у ВДЕ та середньої ціни на нафту

Джерело: [3], [11]

Сьогодні мешканця Києва можуть оточувати сотні тисяч людей в радіусі одного кілометра. Завдяки соціальним мережам, які є стимулом для використання відновлювальних джерел енергії, з будь-якої точки на планеті можна спілкуватися з різними людьми.

На відміну від тих часів, коли майже не було альтернативи горючим корисним копалинам, сьогодні активно зароджується економіка на основі ВДЕ, які є всюди і в більшій мірі безкоштовні – енергія води, вітру, сонця та ін. На думку дослідників, цю розсіяну енергію будуть збирати в багатьох місцях, об'єднувати й ділитися нею через енергетичні мережі [1]. Такий розрізнений характер відновлювальних джерел енергії потребує співробітництва, а не командної ієрархічної системи з вертикальним типом відносин. Також, розрізненість та співробітництво призводить до більш широкого розповсюдження благ.

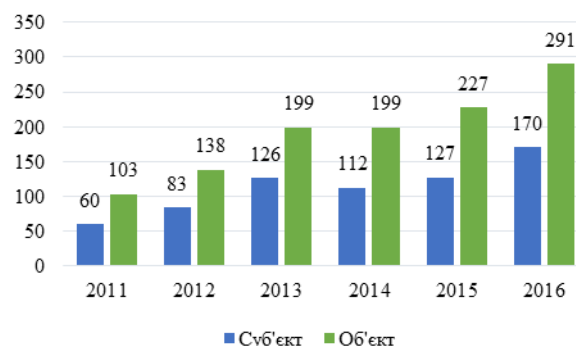
Частковий перехід від ринків до мереж надає бізнесу іншу орієнтацію. Антагоністичні та конкурентні відносини між покупцями і продавцями трансформуються на співробітництво між постачальниками і користувачами. Прагнення зберегти у своїй власності інформацію змінюється відкритістю і спільною власністю заснованою на довірі. Завдяки широкому використанню відновлювальних джерел енергії, на зміну особистій вигоді приходять спільний інтерес. Виробництво стає горизонтальним і це може мати великі наслідки для економіки й суспільства.

В Україні діє система стимулювання розвитку ВДЕ. Вона включає «зелені» тарифи. Держава зобов'язується купувати енергію у станцій на основі ВДЕ за «зеленим» тарифом до 2030 р. [3].

За даними міжнародного агентства IRENA, в Україні найбільший потенціал використання відновлювальних джерел енергії серед держав Південно-Східної Європи - 408,2 ГВт [3]. Це показує перспективність цієї галузі та здатність створення відносно автономії та незалежності від поставок енергії з інших

країн. В Україні найбільш рентабельними є вітрові та сонячні електростанції [3].

На діаграмі нижче зображено динаміку відновлювальної енергетики в Україні за останні роки.

Рис. 3. Кількість об'єктів та суб'єктів, які виробляють електроенергію з використанням ВДЕ

Джерело: [3]

З попередньої діаграми видно стійку тенденцію до збільшення кількості суб'єктів та об'єктів відновлювальної енергетики. Можна зробити висновок, що Україна перебуває у тренді з іншими країнами у сфері ВДЕ.

Далі можна прослідкувати залежність між встановленими потужностями ВДЕ в Україні та рівнем ВВП нашої держави.

**Таблиця 3
 Встановлена потужність ВДЕ в Україні та номінальний ВВП України**

Рік	Встановлена потужність об'єктів ВДЕ в Україні, МВт	Номінальний ВВП України, млн.грн.
2009	126	913345
2010	146	1082569
2011	410	1316600
2012	645	1408889
2013	1187	1454931
2014	967	1566728
2015	1001	1979458
2016	1118	2383182
2017	301	2982987

Джерело: [3], [8]

При розрахунках лінійної залежності між встановленими потужностями відновлювальної енергетики в Україні та ВВП нашої держави, спостерігається слабка лінійна залежність. У даному випадку коефіцієнт кореляції дорівнює 0,2739. Порушення тенденції спостерігається лише на межах 2013-2014

та 2016-2017 років. Можна припустити, що воно є результатом не тільки економічних, а й політичних факторів.

Висновки. У статті було розглянуто вплив ВДЕ на економіку й типи зв'язків у суспільстві. Спираючись на проведені дослідження, можна припустити, що використання горючих корисних копалин призводить до концентрації влади та ресурсів у руках обмеженого кола людей, що призводить до збільшення вертикальних типів зв'язків у суспільстві.

Використання відновлювальних джерел енергії може створювати умови для зменшення залежності від інших учасників ринку. Це заохочує прозорість, рівноправність та стимулює людей до співробітництва. ВДЕ можуть впливати на створення рівних конкурентних умов для виробників та споживачів і формувати горизонтальні типи зв'язків у суспільстві.

Вертикальний тип зв'язків може перешкоджати творчій деструкції, захисту приватної власності (крім еліти, в руках якої перебуває влада й горючі джерела енергії), розвитку інститутів громадянського суспільства, високій соціальній активності. ВДЕ та горизонтальні зв'язки можуть сприяти діяльності зі зростаючою віддачею, максимальній відкритості публічної звітності, контролю суспільства за діяльністю влади.

Усвідомлюючи переваги від використання ВДЕ, світова економіка демонструє стабільну тенденцію до переходу від використання нафти, газу до відновлювальної енергетики на основі енергії сонця, вітру та ін.

За оцінками IRENA, Україна має найбільший потенціал ВДЕ серед держав Південно-Східної Європи. За умови розвитку відновлювальної енергетики, можна сподіватися на покращення соціально-економічного становища в нашій державі та зменшення залежності від політичної кон'юнктури держав, що володіють значними ресурсами нафти й газу. Це може бути одним із методів впровадження інституціональних змін в економіку України.

Література:

1. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом : научное пособие. Москва : Альпина нонфикшн, 2016. 410 с.
2. Гайдаєнко І. Альтернативна енергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. URL : http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzzui_2014_34_23.pdf (дата звернення 06.08.2018).
3. Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні. 2017. 36 с. URL : <http://energymagazine.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukraini.pdf> (дата звернення 06.08.2018).
4. Шевцов А. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії в Україні у світлі нових європейських ініціатив. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/2.htm> (дата звернення 06.08.2018).
5. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 48 с.
6. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 78 с.
7. Проскуракова Л. Н. Возобновляемая энергетика 2030: Глобальные вызовы и долгосрочные тенденции инновационного развития. URL : https://issek.hse.ru/data/2017/04/04/1168471430/Renova_Energy.pdf (дата звернення 06.08.2018).
8. Валовой внутренний продукт Украины, Минфин. URL : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/?2016> (дата звернення 06.08.2018).
9. Влияние распространения ВИЭ на национальную экономику. URL : <http://renen.ru/influence-of-the-spread-of-res-on-the-national-economy/> (дата звернення 06.08.2018).
10. Темпы роста ВВП Мира в целом. URL : <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=world&table=ggecia&time=2> (дата звернення 06.08.2018).
11. Crude Oil (petroleum); Dated Brent Daily Price. URL : <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=crude-oil-brent&months=360> (дата звернення 06.08.2018).
12. EIA: Drilling Productivity Report - July 2017 – eng. URL : <https://nangs.org/analytics/eia-drilling-productivity-report-july-2017-eng-pdf> (дата звернення 06.08.2018).
13. PV Market Alliance announces the 2017 PV market at 75 GW and a stable market in 2018. URL : <http://www.pvmarketalliance.com/pv-market-alliance->

announces-the-2016-pv-installations-at-75-gw-and-a-stable-market-in-2017/ (дата звернення 06.08.2018).

14. Renewables 2017 Global Status Report. URL : http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2017/06/17-8399_GSR_2017_Full_Report_0621_Opt.pdf (дата звернення 06.08.2018).

Reference:

1. Ryfkyn Dzh. Tretia promishlennaia revoliutsiia: Kak horyzontalnie vzaymodeistviia meniaiat enerhetyku, ekonomyku y myr v tselom : nauchnoe posobyie. Moskva : Alpyna nonfykshn, 2016. 410 s.

2. Haidaienko I. Alternatyvna enerhetyka v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku. URL : http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzzui_2014_34_23.pdf (дата звернення 06.08.2018).

3. Rozvytok vidnovliuvanykh dzherel enerhii v Ukraini. 2017. 36 s. URL : <http://energymagazine.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukraini.pdf> (дата звернення 06.08.2018).

4. Shevtsov A. Netradytsiini ta vidnovliuvalni dzherela enerhii v Ukraini u svitli novykh yevropeiskykh initsiatyv. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/2.htm> (дата звернення 06.08.2018).

5. Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: analit. dop. Kyiv : NISD, 2012. 48 s.

6. Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: zahalni tendentsii, rehionalni osoblyvosti : analit. dop. Kyiv : NISD, 2014. 78 s.

7. Proskuriakova L. N. Vozobnovliaemaia enerhetyka 2030: Hlobalnie vizovi y dolhosrochnie tendentsyy ynnovatsyonnoho razvytyia. URL : https://issek.hse.ru/data/2017/04/04/1168471430/Renova_Energy.pdf (дата звернення 06.08.2018).

8. Valovoi vnutrennyi produkt Ukrayni, Mynfyn. URL : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/?2016> (дата звернення 06.08.2018).

9. Vlyiane rasprostraneniya VYՁ na natsyonalnuuu ekonomyku. URL : <http://renen.ru/influence-of-the-spread-of-res-on-the-national-economy/> (дата звернення 06.08.2018).

10. Tempi rosta VVP Myra v tselom. URL : <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=world&table=ggecia&time=2> (дата звернення 06.08.2018).

11. Crude Oil (petroleum); Dated Brent Daily Price. URL : <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=crude-oil-brent&months=360> (дата звернення 06.08.2018).

12. EIA: Drilling Productivity Report - July 2017 – eng. URL : <https://nangs.org/analytics/eia-drilling-productivity-report-july-2017-eng-pdf> (дата звернення 06.08.2018).

13. PV Market Alliance announces the 2017 PV market at 75 GW and a stable market in 2018. URL :

<http://www.pvmarketalliance.com/pv-market-alliance-announces-the-2016-pv-installations-at-75-gw-and-a-stable-market-in-2017/> (дата звернення 06.08.2018).

14. Renewables 2017 Global Status Report. URL : http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2017/06/17-8399_GSR_2017_Full_Report_0621_Opt.pdf (дата звернення 06.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

УДК 38.761:64

ЕКОНОМІКА ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ: ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Плетенецька С.М.¹, Яценко В.С.²

¹ к.е. н., доцент кафедри національної економіки та фінансів, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: Sv.Pl@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9797-5944

² к.п.н., старший науковий співробітник відділу навчання географії та економіки, Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Вул. Січових Стрільців, 52-д, 02000, Україна
тел.: (067)-235-38-92, e-mail.: iatsenko_v@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7803-5586, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-91-95>

ECONOMY OF THE USE OF WATER RESOURCES: ECOLOGICAL ASPECT

S. Pletenetska¹, V. Yatsenko²

¹ PhD in economics, associate professor department of national economy and finance «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: Sv.Pl@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9797-5944

² PhD, senior research fellow, department of geography and economics, Institute of pedagogics of national academy of sciences of Ukraine, Kyiv, 52-D Sichovykh Striltsiv, 02000, Ukraine,
tel.: (067)-235-38-92, e-mail.: iatsenko_v@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7803-5586, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-91-95>

Анотація. Економіка використання водних ресурсів має життєво важливе значення для досягнення цілей у сфері сталого розвитку та інших належних цілей у соціальних, екологічних та економічних сферах. У статті розглянуто важливе значення комплексного водного контролю, з важливим компонентом якого є робота від громадськості, це еколого-вихована освіта та освіта з питань збереження здорових екосистем та зміцнення добробуту людини. Автори статті окремо характеризують особливості економії використання водних ресурсів у світі та Україні, зокрема, використання земельних та підземних поверхневих вод, впливу господарської діяльності людини на охоронювані озера. Поверхнева вода повсюди додавала різні типи забруднень, зроблені приклади важливих світових та вітчизняних регіонів водокористування. Надмірна дефляція підводних вод призводить до руйнування гірських порід та просідання поверхні міст, що в тій же черзі небезпечно для висотного будівництва та транспортної інфраструктури. Прямий вплив на природоохоронний водний фонд здійснює господарська діяльність людини. Прикладом роботи кар'єру, що призводить до пересипання території України, становить понад 40 тисяч гектарів сільськогосподарських та лісових угідь. В результаті автори схильні до розробки та основи нової концепції з управління водними ресурсами в сільському господарстві України, де рекомендується включати в себе систему заходів щодо ведення сільського господарства та забезпечення безпеки продуктів харчування. Зокрема, передбачити можливості для модернізації систем зрошення, вдосконалення збирання та зберігання дощової води, обробки та повторного використання води, заходи щодо зниження забруднення води. Ця стаття допоможе з'ясувати фундаментальні зміни в економіці використання водних ресурсів з акцентом на пошуках шляхів вирішення проблеми досягнення загального доступу до якісної питної води та санітарії.

Ключові слова: водні ресурси, якість питної води, гідроекологічний стан природних водойм, комплексне управління водними ресурсами, поверхневі води, ґрунтові води, підземні води, природно-заповідний водний фонд, економіка води.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15

Annotation. The economy of the use of water resources has vitally an important value for achievement of aims in the area of steady development and other proper aims in social, ecological and economic areas. In the article investigational importance of complex water control, one with the important component of which there is work from громадськостю, is the еколого-вихована education and education on questions of maintainance of healthy екосистем and strengthening of welfare of man. The authors of the article separately characterize the features of economy of the use of water resources in the world and to Ukraine, in particular, is the use of, ground and underground surface-water,

influence of economic activity of man, on the protected lakes. Superficial water everywhere added the different types of contaminations, examples of important world and domestic regions of водокористування are made. Surplus deflation of underwaters results in destruction of mountain breeds and просідання of surface of cities, which in same queue dangerous for height building and transport infrastructure. Direct influence on a природо-охоронний water fund carries out economic activity of man. An example of working a quarry, which results in overdrying of territory of Ukraine in over 40 thousands of hectare of agricultural and forest lands is made. In a result authors are predisposed to development and ground of new conception from water control in agriculture of Ukraine, where recommend to include the system measures of conduct of agriculture and providing of food safety. In particular, foresee facilities on modernization of the systems of irrigation, to improve collection and storage of rain-water, processing and repeated use of water, measures, on the decline of contamination of water. This article will help to find out fundamental changes in the economy of the use of water resources with an accent on the searches of ways of decision of problem of achievement of general access to the high-quality drinking-water and sanitation.

Key words: water resources, quality of drinking-water, гідроекологічний state of natural reservoirs, complex water control, are superficial water, ground water, underground water, naturally protected water fund, economy of water.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15

Постановка проблеми. Водні ресурси мають вирішальне значення для сталого розвитку, ліквідації бідності, а також між водними ресурсами, енергетикою, продовольчою безпекою та харчуванням існують нерозривні зв'язки, які абсолютно необхідні для розвитку людських ресурсів та забезпечення здоров'я й благополуччя людей і мають життєве важливе значення для досягнення цілей в області сталого розвитку та інших відповідних цілей у соціальній, екологічній та економічних областях.

Дана стаття допоможе виявити основоположні зміни в економіці використання водних ресурсів, які відбулись та відбуваються після закінчення Міжнародного десятиліття дій «Вода для життя», 2005 – 2015 років з акцентом на пошуки шляхів розв'язання проблеми досягнення загального доступу до води і санітарії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на окреме висвітлення проблеми економіки використання водних ресурсів, зокрема, в загальних нормативно-правових документах ООН (Інчхонській декларації [11], Міжнародному десятиліттю дій «Вода для сталого розвитку», 2018 – 2028 роках [12], Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року [14], новин ООН [8] тощо), загальнонаукових працях українських вчених з питань раціонального використання та охорони водних ресурсів (роботи М. А. Хвесика [4], [5], А. В. Яцика [6], [7], О. А. Василенко [1], Л. А. Волкової і Т. О. Басюк [9],

О. С. Петренко [13] та ін.) і регіональних досліджень гідроекологічного стану природних водойм (наприклад, Тилігульського лиману [2], Південного Бугу [3], Шацького національного природного парку [15] та київських водойм [10]).

У період практичної реалізації резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародному десятиліттю дій «Вода для сталого розвитку», 2018 – 2028 роках» слід акцентувати увагу на створенні в Україні відповідних умов дотримання прав людини доступу до безпечної питної води і санітарії [12, 1], в національній економіці спостерігається використання неефективних і нераціональних методів господарювання та експлуатації водних ресурсів тощо.

Не останню роль в діяльності національної економіки відіграє його нормотворча діяльність приведення у відповідність до міжнародних документів, врахування екологічного стану навколишнього середовища та створення ефективної системи комплексного управління водними ресурсами, яка на даний час в науковій літературі не досліджена. Тому автори статті звертають особливу увагу на використання екологічного аспекту з питань економіки водних ресурсів тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питань економіки використання і екологічного стану водних ресурсів світу та України, збільшення частки екологічної інформації про природні водойми, поліпшення соціальних

та інтегративних практик, розвиток морально-громадських цінностей особистості як бережливе ставлення до води.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умовно проблему економіки використання водних ресурсів можна розділити на чотири підгрупи: дефіциту водних ресурсів, водопостачання і санітарії, танення морського льоду і покривних льодовиків та забруднення морського середовища.

За браком обмеженого обсягу статті, приділимо основну увагу першій підгрупі. Так, з 2005 року вітчизняні і міжнародні організації постійно акцентують свою увагу екологічному стані та використанні водних ресурсів. Під *водними ресурсами* ми будемо мати на увазі, придатні для використання води морів, річок, озер, штучних водойм, а також підземні води, ґрунтова волога, лід гірських та покривних льодовиків, водяну пару атмосфери. Загальна тенденція в світі зберігається на рівні до 5% збільшення асигнувань на водопостачання, санітарію і гігієну. При цьому 80% країн заявляють, що цих засобів все ще недостатньо. За розрахунками Всесвітнього банку, щорічні інвестиції у розвиток інфраструктуру подачі води і зміцнення послуг у сфері санітарії необхідно збільшити у три рази до 114 млрд. дол. США.

Використання води на душу населення – один з основних показників добробуту народу. В середньому на кожного жителя Землі на рік припадає близько 11 тис. м³ прісної води, але джерела (річні стоки) розподілено нерівномірно. Країни Африки – 0,70 тис. м³, Польщі – 1,72 тис. м³, Румунії – 1,76 тис. м³, Китаю та Індії мають 3,1 і 3,4 тис. м³ води на рік на кожну людину, Велика Британія – 5,0 тис. м³, Франція – 7,3 тис. м³, США – 14,7 тис. м³, Бразилія – 42,1 тис. м³, Норвегія – 108,8 тис. м³, Канада – 125,4 тис. м³. Україна – лише 0,9 тис. м³ – 0,67 тис. м³ на рік на одну людину.

Інші факти, які наводять міжнародні організації ООН [12]: у 2,1 млрд. осіб немає доступу до чистої питної води

(ВОЗ/ЮНІСЕФ, 2017 рік); у 4,5 млрд. осіб немає доступу до основних послуг в області санітарії (ВОЗ/ЮНІСЕФ, 2017 рік), нестача води впливає на 40% населення планети (ВОЗ, 2018 рік); 90% стихійних лих пов'язано з водою (МСУОБ, 2018 рік), 80% стічних вод повертаються до навколишнього середовища без адекватної обробки (ЮНЕСКО, 2017 рік).

Поверхневі води постійно піддаються різноманітним видам забруднення. Показовим приладом можна назвати забруднення токсичними речовинами води Індо-Ганського річкового басейну. Приблизно 60% ґрунтових вод на глибині до 200 м на території басейнів рік Інд, Ганг і Брахмапутра містять аномально високі концентрації солей і миш'яка, як повідомила про це міжнародна група геологів. Зокрема, було відзначено, що в країні діють застарілі стандарти очистки води, прийняті ще в 1983 році, хоча нині якість води, що поступає до киян з Дніпра й Десни, значно погіршилась (там майже вся таблиця Менделєєва). До речі, неякісною водою користуються жителі більше ніж 200 українських міст. Якщо врахувати, що ми щоденно скидаємо десятки тисяч тон неочищених стічних побутових і промислових вод або сільськогосподарських відходів у водні системи, то чиста питна вода стала дефіцитом і буде ще більшим дефіцитом з посиленням процесів змін клімату.

Заповідні озера. Не краща ситуація і з станом природно-заповідного водного фонду України. Про це свідчать результати дослідження Н. В. Хомік та В. І. Матейчик, наукових співробітників Шацького національного природного парку [15]. Безпосередньо біля кордону з Україною, південніше населеного пункту Хотислав Малоритського району Брестської області Білорусі, 1994 році запроектовано та розпочато будівництво потужного комплексу з видобутку та виробництва будівельних матеріалів, до якого входять кар'єр «Хотиславський» і виробничі потужності. 2012 році кар'єр відновив роботу й виходить на велику потужність, що може призвести до непередбачуваних

наслідків для природного середовища регіону. Кар'єр розташований у безпосередній близькості до кордонів України, зокрема території ШНПП, а саме: оз. Кримно – 17 км, оз. Мошно – 19 км, оз. Пісочне – 20 км, оз. Світязь – 26 км; його площа близько 240 га та глибина розробки 35 м із загальним об'ємом розробки 93 млн т піску та 117 млн т крейди. Розробку планують проводити впродовж 45 років і перетинати водоносні горизонти четвертинних та верхньокрейдяних порід, які є основним джерелом питного водопостачання. Плановий водовідлив під час осушення кар'єру за проектом становив у перший рік розробки 10 тис. м³ за добу з наступним збільшенням до 48 тис. м³ за добу, що може призвести до пересушення на території України 40 тис. га сільськогосподарських та лісових угідь, у тому числі 12 тис. га меліорованих земель.

Підземні води на сьогодні найбільш експлуатований природний ресурс міських агломерацій та світових міст. Наприклад, під рівниною, де розташований Пекін, тисячоліттями накопичувалися ґрунтові води. Із-за буріння свердловин і надмірного викачування підземних вод та руйнування гірських порід китайська столиця осідає на 11 см у рік. Виявити це явище вдалося за допомогою супутниковим знімкам та вченим, які їх обробили Роберт Томасоу і Чен Мі [8]. Теж саме можна сказати і про Київ, так за деякими оцінками з початку активної експлуатації водоносних горизонтів (друга пол. XIX ст.) поверхня опустилася на десятки метрів. Нерівномірне зниження рівня поверхні найбільш небезпечно для висотних будівель і транспортних тунелей.

Ґрунтові води. Прояв суховіїв в деяких регіонах України (наприклад, влітку 2018 року у шести районах півдня України оголошено надзвичайний стан) обертається зниженням виробництва зернових і різкими скачками цін на продовольство тож слід аграрному секторі економіки змінювати підходи до використання води та скорочувати її втрати у ході виробництва й збуту

продовольчої продукції. Як свідчать праці українських вчених М. А. Хвесик [4], О. А. Василенко [1], О. С. Петренко [13], А. В. Яцик [6, 7] та ін. на сільське господарство приходиться до 70% загального об'єму використання прісної води. Як відзначають міжнародні експерти в рамках стратегії подолання дефіциту водних ресурсів у світі слід знижувати післяурожайні втрати. Адже 30% всього виробленого продовольства у світі, а це приблизно 1,3 млрд. тон, втрачається або викидається на шляху просування товару від виробника до кінцевого споживача. Зниження цих втрат приведе до ослаблення тиску на природні ресурси, які необхідні для виробництва продовольства, такі, наприклад, як ґрунти і вода.

Висновки. 1) Розширювати обізнаність громадськості про важливість підтримки здорових екосистем і добробуту людини за допомогою розв'язання взаємопов'язаних проблем якості питної води в ході комплексного управління водними ресурсами. 2) Підвищувати розуміння важливості якості питної води, стимулюючи уряд, громадські організації, спільноти і окремих людей в світі та в Україні займати активну позицію у цьому питанні, приймаючи такі заходи, як попередження забруднення, очистка і відновлення. 3) Розробити нову концепцію з управління водними ресурсами у сільському господарстві України, куди включити системні заходи ведення сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, передбачити кошти на модернізацію систем зрошення, поліпшити збір і зберігання дощової води, переробка і повторне використання води, заходи зі зниження забруднення води.

Література:

1. Василенко О. А. Раціональне використання та охорона водних ресурсів : навч. посіб. для студ. напряму «Водні ресурси» вищ. навч. закл. Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт., Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування. Рівне, 2007. 245 с.
2. Водні ресурси та гідроекологічний стан Тилігульського лиману : навч. пос. Одеса : ТЕС, 2014. 277 с.

3. Водні ресурси та якість річкових вод басейну Південного Бугу : навч. пос. Київ : Ніка-Центр, 2009. 182 с.

4. Водні ресурси у вимірах природного багатства України : навч. пос. Київ : ДУ «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. 108 с.

5. Водні ресурси у на рубежі XXI ст. : проблеми раціонального використання, охорони та відтворення навч. пос. Київ, 2005. 459 с.

6. Водні ресурси: використання охорона відтворення управління : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Генеза, 2007. 357 с.

7. Водні ресурси : використання, охорона, відтворення, управління : підруч. для студентів ВНЗ. Київ : Талком, 2014. 405 с.

8. Водные ресурсы. Новости ООН URL : <https://news.un.org/ru/search/водные%20ресурсы>, свободный. – В общем. с экрана. – Язык рус. (дата звернення 10.10.2018).

9. Волкова Л. А. Водні ресурси, їх використання та охорона : практикум: для студ. напряму підгот. 6.060103 (проф. спрямування «Гідромеліорація», «Водопостачання та водовідведення»). Рівне : НУВГП, 2011. 96 с.

10. Екологічні проблеми Київських водойм і прилеглих територій навч. посібник. Київ : Наук. думка, 2015. 189 с.

11. Инчхонская декларация и ЦУР 4 – Образование-2030 : Рамочная программа действий. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656R.pdf> (дата звернення 10.10.2018).

12. Международное десятилетие действий «Вода для устойчивого развития», 2018 – 2028 года . URL : <http://www.un.org/ru/events/waterdecade/>, свободный (дата звернення 10.10.2018).

13. Петренко О. С. Охорона водних ресурсів : конспект лекцій. Київ : КНУБА, 2014. Ч. 1: Вода. Водні об'єкти і ресурси. Водокористування. Якість води. 2014. 68 с.

14. Преобразование нашего мира : Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/285/75/PDF/N1528575.pdf?OpenElement>, свободный. (дата звернення 10.10.2018).

15. Хомік Н. В. Водні ресурси Шацького національного природного парку : сучасний стан, охорона, управління. Київ : Аграр. наука, 2013. 239 с.

Reference:

1. Vasylenko O. A. Ratsionalne vykorystannia ta okhorona vodnykh resursiv : navch. posib. dlia stud. napriamu «Vodni resursy» vyshch. navch. zakl. Kyiv. nats. un-t bud-va i arkhит., Nats. un-t vodnoho hosp-va ta pryrodokorystuvannia. Rivne, 2007. 245 s.

2. Vodni resursy ta hidroekolohichni stan Tylihul'skoho lymanu : navch. pos. Odesa : TES, 2014. 277 s.

3. Vodni resursy ta yakist richkovykh vod baseinu Pivdennoho Buhu : navch. pos. Kyiv : Nika-Tsentr, 2009. 182 s.

4. Vodni resursy u vymirakh pryrodnoho bahatstva Ukrainy : navch. pos. Kyiv : DU «Іn-t ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», 2016. 108 s.

5. Vodni resursy u na rubezhi XXI st. : problemy ratsionalnoho vykorystannia, okhorony ta vidtvorennia navch. pos. Kyiv, 2005. 459 s.

6. Vodni resursy: vykorystannia okhorona vidtvorennia upravlinnia : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Heneza, 2007. 357 s.

7. Vodni resursy : vykorystannia, okhorona, vidtvorennia, upravlinnia : pidruch. dlia studentiv VNZ. Kyiv : Talkom, 2014. 405 s.

8. Vodnie resursi. Novosti OON URL : <https://news.un.org/ru/search/vodnie%20resursi>, svobodnii. – V obshchem. s ekrana. – Yazik rus. (data zvernennia 10.10.2018).

9. Volkova L. A. Vodni resursy, yikh vykorystannia ta okhorona : praktykum: dlia stud. napriamu pidhot. 6.060103 (prof. spriamuvannia «Hidromelioratsiia», «Vodopostachannia ta vodovidvedennia»). Rivne : NUVHP, 2011. 96 s.

10. Ekolohichni problemy Kyivskykh vodoim i prylyhlykh terytorii navch. posibnyk. Kyiv : Nauk. dumka, 2015. 189 s.

11. Ynchkhonskaia deklaratsiia y TsUR 4 – Obrazovanye-2030 : Ramochnaia prohramma deistvii. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656R.pdf> (data zvernennia 10.10.2018).

12. Mezhdunarodnoe desiatiletie deistvii «Voda dlia ustoichyvoho razvytyia», 2018 – 2028 hoda . URL : <http://www.un.org/ru/events/waterdecade/>, svobodnii (data zvernennia 10.10.2018).

13. Petrenko O. S. Okhorona vodnykh resursiv : konspekt lektzii. Kyiv : KNUBA, 2014. Ch. 1: Voda. Vodni obiekty i resursy. Vodokorystuvannia. Yakist vody. 2014. 68 s.

14. Preobrazovanye nasheho myra : Povestka dnia v oblasti ustoichyvoho razvytyia na peryod do 2030 hoda. URL : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/285/75/PDF/N1528575.pdf?OpenElement>, svobodnii. (data zvernennia 10.10.2018).

15. Khomik N. V. Vodni resursy Shatskoho natsionalnoho pryrodnoho parku : suchasnyi stan, okhorona, upravlinnia. Kyiv : Ahrar. nauka, 2013. 239 s.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

УДК 330.3 + 304.4 : 911.373

ІНТЕРЕСИ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРІОРИТЕТІВ

Терон І.В.

*к.е.н., ст.наук.співр., пров.наук.співр. відділу проблем формування соціального капіталу,
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України,
м.Київ, бульвар Тараса Шевченка, 62, 02000, Україна
тел.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-96-104>*

THE INTERESTS OF THE SOCIAL DEVELOPMENT SUBJECTS IN RURAL SETTLEMENTS: ESSENCE AND STRUCTURE OF PRIORITIES

I. Teron

*candidate of economic sciences, senior researcher, leading researcher in department of problems of social capital formation, M. V. Ptukha institute of demography and social studies National Academy of sciences,
Kyiv, bulvar Tarasa Shevchenka, 62, 02000, Ukraine
tel.: (044)-486-62-37, e-mail.: irinat@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2492-2515, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-96-104>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності інтересів основних суб'єктів соціального розвитку поселень як важливого індикатора ефективності реформ. Визначено, що гармонізація і збалансоване забезпечення інтересів основних суб'єктів соціального розвитку є умовою досягнення необхідних параметрів якості та динаміки суспільно-економічного прогресу. Сформульовано напрями соціального розвитку сільських поселень, які враховують мультикомпонентність та інтегративність цього феномену. Виокремлено основні суб'єкти соціального розвитку сільських поселень — державу, сільське населення, бізнес-спільнот. Обґрунтовано конкретний зміст та трирівневу структуру інтересів суб'єктів соціального розвитку (державно-поселенські; громадівсько-поселенські; індивідуально-поселенські), які можуть бути реалізовані у цьому процесі. Визначено, що дані інтереси у сфері соціального розвитку сільських поселень мають спільну природу, теоретично є в цілому взаємно несуперечливими і навіть гармонійними. Доведено що через максимізацію найбільш впливовими учасниками соціального розвитку власних вигід, неоднорідність, змінність їх інтересів у динаміці в нестабільних умовах зовнішнього середовища відбулось порушення паритету у системі інтересів суб'єктів соціального розвитку сільських поселень. За широкого декларування дотримання потреб та інтересів сільських мешканців на сьогодні відсутні реальні механізми забезпечення їх соціально-економічних потреб та формування повноцінного середовища життєдіяльності. Визначено, що нині соціальні потреби сільських мешканців ігноруються, їх інтереси при виборі пріоритетів регулювання сільського соціального розвитку та прийнятті управлінських рішень не враховуються належною мірою. Це має негативні наслідки для соціодинаміки розвитку сільських територій України: руйнування соціальної інфраструктури; зростання безробіття, міграцію робочої сили, деградацію людського капіталу, непродуктивну мутацію соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний розвиток, сільське поселення, суб'єкти соціального розвитку, забезпечення інтересів, сільська громада, соціальна інфраструктура
Формули: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13

Annotation. The article is devoted to the study of the essence of interests of the main subjects of settlements social development as an important indicator of the reforms effectiveness. It is determined that harmonization and balanced provision of interests of the main subjects of social development is a condition for achieving the necessary parameters of quality and dynamics of social and economic progress. The directions of social development of rural settlements are formulated, taking into account the multicomponentity and integrity of this phenomenon. The main subjects of social development of rural settlements — the state, rural population, business communities — are singled out. The concrete content and three-level structure of interests of social development subjects (state-settlement, community-settlement, individual-settlement) that can be implemented in this process is substantiated. It is determined that these interests in the field of social development of rural settlements have a common nature, in theory, in general, are mutually incompatible and even harmonious. It has been proved that due to the maximization of the most influential participants in the social development of their own benefits, the heterogeneity, the variability of their interests in the dynamics under unstable environmental conditions, there was a violation of parity in the system of interests of the subjects of social

development of rural settlements. With the broad declaration of the needs and interests of rural residents, there are currently no real mechanisms for ensuring their socioeconomic needs and forming a full-fledged life environment. It is determined that social needs of rural residents are now being ignored, their interests in choosing priorities of regulation of rural social development and making managerial decisions are not taken into account to the appropriate extent. This has negative consequences for the sociodynamics of the development of rural areas of Ukraine: the destruction of social infrastructure; rising unemployment, labor migration, degradation of human capital, unproductive mutation of social capital.

Key words: social development, rural settlement, subjects of social development, provision of interests, rural community, social infrastructure.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13

Постановка проблеми. Сучасний динамічний реформаційний контекст регіонального розвитку в Україні визначає не лише позитивні зміни, а й виникнення низки суттєвих проблем і соціальних дисбалансів сільського розвитку. Сільські поселення, порівняно з міськими, характеризуються значно вищими параметрами демографічних втрат, соціальних ризиків і соціального відторгнення, мутацій соціального капіталу, суттєво нижчим рівнем трудового доходу, гіршою якістю життя населення тощо. Якщо розглядати під соціальним розвитком села «комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку з облаштуванням сільських територій, соціальним і матеріальним забезпеченням достатнього життєвого рівня сільського населення на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства, а також вільного розвитку кожного селянина» [8], а основою будь-яких суспільних відносин є суб'єкт-суб'єктні взаємодії та їх цілі, яких прагнуть досягти у зв'язку з конкретними інтересами, а також методи, засоби й інститути, за допомогою яких дані інтереси формуються і реалізуються, то можна стверджувати, що інтереси набувають ролі ключового системного інтегратора соціального розвитку сільських поселень (далі по тексту — СРСП).

Оскільки інтереси СРСП є драйвером активності соціальних суб'єктів — представників певних спільнот, з цього випливає, що загрози, ризики і проблеми сільського соціального розвитку зумовлені деструктивними змінами у диспозиції інтересів суб'єктів цього розвитку, у джерелах, можливостях та ефектах забезпечення їх інтересів, а також

структурі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Відтак лише ті соціальні системи регіонів, де переважають процеси взаємореалізації й гармонізації інтересів, характеризуються загальним прогресом і динамічним зростанням. Тоді як системи, де домінують тенденції ігнорування базових інтересів окремих суб'єктів відносин, є гранично нестабільними і конфліктними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес як соціальний та економічний феномен залучає увагу дослідників упродовж досить тривалого часу. Ґрунтовний теоретико-методологічний базис дослідження економічних інтересів трансформаційного та ринкового періодів економіки закладено працями В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Гриценка, М. Єрмошенка, К. Ерроу, С. Ковальчука, С. Мочерного, М. Поручника, А. Чухна та інших. Публікації В. Власюка, С. Дорогунцова, В. Лексина, М. Чумаченка, А. Швецова присвячені аналізу і забезпеченню регіональних інтересів у аспекті регіонального розвитку.

Теоретичні аспекти інтересів сільського населення та прикладний механізм їх реалізації розкрито в роботах М. Лихачова, А. Улезько та І. Семенова. Поселенський контекст соціально-демографічного розвитку сільських територій України за умов економічних трансформацій досліджували В. Борщевський, С. Гудзинський, О. Заставецька, І. Прокопа, О. Попова; Л. Шепотько. Обґрунтуванню нагальності концептів соціоекономіки сільських територій присвятили праці В. Геєць, О. Бородіна, І. Прокопа та О.Павлов. Попри те, що сучасна наука вбачає у дослідженні інтересів можливість їх своєчасного

забезпечення, узгодження і координації, запобігання соціальним кризам та аномаліям [5], поза колом наукових пріоритетів залишились інтереси суб'єктів СРСП у їх множинності, взаємозв'язку та взаємозалежності та стан їх забезпечення у нинішніх нестабільних умовах соціального розвитку сільських територій.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження сутності, рівнів, структури, пріоритетів та суперечностей реалізації інтересів основних суб'єктів соціального розвитку сільських поселень.

Вклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з розуміння багатоплановості й інтегративності характеру соціального розвитку сільських поселень, укрупнено виокремимо такі його складові: (1) розвиток об'єктів соціальної інфраструктури; (2) якісне покращення параметрів демографічної ситуації та позитивну динаміку людського капіталу сільських поселень; (3) забезпечення ціннісної орієнтації, гуманізації, соціалізації, соціальної ефективності та соціальної справедливості економічної діяльності на сільських територіях; (4) повноцінне збалансоване відтворення та безпеку природного середовища людського розвитку сільських територій; (5) гармонізацію соціальних зв'язків і взаємсприятливість міжсуб'єктних відносин; досягнення суспільної злагоди та формування продуктивного соціального капіталу на селі.

Зміст розвитку сільських поселень (та його соціальної складової) пояснює множинність суб'єктів суспільних відносин, коло інтересів яких торкається тих чи інших аспектів цього розвитку. Для структурування інтересів суб'єктів СРСП використаємо умовний поділ М. Лихачовим інтересів на: державно-поселенські; громадівсько-поселенські; індивідуально-поселенські [4].

Виокремлюючи сільське населення як найбільш чисельну групу суб'єктів СРСП, зазначимо його суттєву гетерогенність. У селі можуть мешкати не лише фермери та члени їх сімей, безробітні/економічно неактивні особи, наймані працівники чи

самозайняті — працюючі у сільському господарстві, сполучених виробництвах, соціальних об'єктах чи поза межами даного населеного пункту на засадах маятникової міграції, представники виконавчої влади та власники бізнесу тощо. Зміст, диспозиція та ієрархія особистісних інтересів селян залежать від їх суспільно-економічних ролей та економічного потенціалу, що, в свою чергу, пояснює велику різноманітність поведінкових типів сільських мешканців. Попри це, спільність їх життєвого простору й територіальна зумовленість задоволення більшості інтересів соціального плану як правило, у межах одного села, а також почасти — тип, ресурсна потужність поселення впливають на ймовірний спектр можливостей задоволення потреб і тому об'єднують зазначені інтереси та концентрують на найбільш пріоритетних і актуальних спільних напрямках забезпечення інтересів.

Трирівневу структуру інтересів сільського населення, що можуть бути реалізовані у процесі СРСП акумульовано утворюють:

— патерналістська підтримка державою відродження селянства [6] як носія самобутніх українських традицій, норм моралі та взірців національно-культурної спадщини і досвіду господарювання; дієве державне сприяння розвитку сільської зайнятості та гарантування робочого місця; забезпечення нарівні з містянами доступу до суспільних благ; охорона державою рекреаційного потенціалу сільських територій та ін. (*державно-поселенський аспект*);

— складові належної якості життя індивіда та його родини — гідний стабільний трудовий дохід; гарантованість та безпечність зайнятості; добрий стан здоров'я та наявність хороших ресурсів для його підтримки; належна якість, територіальна й фінансова доступність соціальних послуг; сприятливе природне середовище життєдіяльності (*індивідуально-поселенські інтереси*). Окремі дослідники вважають

індивідуально-поселенські інтереси базовими для територіальних і колективних, адже, не вирішивши особистісних проблем, людина не буде включатися в інші соціальні відносини [4].

— оптимальні умови реалізації потреб громади в цілому і кожного її члена зокрема, або принаймні, досягнення мінімально суспільно прийняттого рівня їх задоволення (*громадівсько-поселенські інтереси*). Інакше, це інтереси у виконанні поселенням соціальної функції життєзабезпечення: якісне повноцінне задоволення потреб в матеріальних, духовно-культурних та інших соціальних благах, належне функціонування транспорту, освітлення вулиць, водопостачання, збереження пам'яток культури, сприятливість екології тощо. При цьому місцевий інтерес громад депресивних і відсталих у соціально-економічному аспекті поселень спрямований на досягнення середнього по країні рівня забезпечення. Ресурсно потужні поселення прагнуть максимізації параметрів соціального розвитку. Причому громади усіх типів і рівнів розвитку сільських населених пунктів намагаються досягти своїх цілей, максимально використовуючи не лише власні можливості і засоби, а й насамперед державні.

Другий впливовий суб'єкт СРСП — бізнес-співтовариство — представники великого, малого та середнього бізнесу (власники, управлінський склад і персонал в цілому; фермери та члени їх сімей), неформальні об'єднання тощо. Соціальний розвиток поселення розглядається підприємцями як один з резервів та ймовірних напрямів зміцнення і розширення бізнесу. Адже змісту цього розвитку безпосередньо торкаються такі чинники досягнення основних цілей бізнесу:

—сприятливість щодо підприємництва державних інститутів, умов використання робочої сили поселень й земельних, водних, лісових ресурсів та надр (*державно-поселенські інтереси*);

—забезпеченість конкретного бізнесу

продуктивною, мотивованою робочою силою, природними ресурсами, інфраструктурними об'єктами; позитивна налаштованість сільської громади щодо підприємців і бізнесу, стабільність громадського життя на селі (*громадівсько-поселенські інтереси*);

—максимізація особистого доходу як основи платоспроможності власних соціальних потреб (*індивідуально-поселенські*) та соціально відповідальної бізнес-діяльності.

Держава має забезпечувати суспільні потреби — ключові соціально-економічні потреби нації як втілення особливих інтересів індивідів — учасників системи суспільного поділу праці [2].

Виходячи з обґрунтованої А. М. Колотом сутності ідеї соціальної держави [3], спектр її інтересів як суб'єкта і ключового регулятора СРСП включає досягнення соціальної справедливості, солідарності й створення умов для розвитку громадянського суспільства, економічно і соціально ефективного економічного зростання та розподілу створеного суспільного продукту в інтересах більшості населення. Конкретизуючи ці положення стосовно *державно-поселенського аспекту інтересів* у сфері СРСП, виділимо:

—соціальну безпеку функціонування сільської економіки;

—забезпечення селянам населенню високих стандартів якості життя;

—оптимальне використання кожним сільським поселенням свого потенціалу (демоєкономічного, природоресурсного) соціального розвитку;

—досягнення загальнонаціонально ефективних параметрів гомогенності сільського соціального простору;

—нарощування продуктивних людського та соціального капіталів поселень як основи соціальної стабільності сільських територій.

Саме ця складова державного інтересу у сфері СРСП є квінтесенцією національних інтересів у рурально-поселенському розрізі та ключовим системним інтегратором інтересів усіх суб'єктів

соціального розвитку сільських територій, покликаним стати підґрунтям консолідації суспільства та мінімізації деструктивних соціальних проявів у територіальному розрізі.

Громадівсько-поселенські інтереси, які має виражати місцеве самоврядування, зорієнтовані на забезпечення сукупності якнайсприятливіших умов реалізації соціальних потреб, спільних для усієї сільської громади. У цьому плані актуальним напрямом є досягнення формування продуктивного соціального капіталу в громаді та її конструктивної співпраці з місцевою владою. Тому важливою є відкритість сформованого представницького органу для кожного члена територіальної громади, а також можливість своєчасного реагування місцевого самоврядування на соціальні проблеми кожного мешканця, забезпечення адресності соціального захисту населення.

Виходячи із специфіки *індивідуально-поселенського інтересу*, можна зробити припущення щодо вірогідної його необов'язковості і відповідно — відсутності у спектрі інтересів держави щодо СРСП. Разом з тим, якщо інтерпретувати державу як відокремлену від суспільства інституційну структуру з професійним адміністративно-управлінським апаратом регулювання суспільних відносин, що захищає, насамперед, інтереси певної соціальної групи або окремих посадових осіб [13], то можна стверджувати, що індивідуально-поселенські інтереси держави втілені в інтересах конкретних можновладців та в цілому — інтересах державної бюрократії усіх гілок влади та рівнів, які можуть бути реалізовані у процесах СРСП. Ці інтереси можуть передбачати максимізацію владних ресурсів і повноважень, посилення потужності публічної влади задля реалізації різноспрямованих цілей:

- вирішення місцевих соціальних проблем і в цілому досягнення задоволеності селянами якістю свого життя й результатами діяльності конкретних владних осіб та державною

соціальною політикою,

— максимізації приватної корисності для корпоративного придатку державної системи, збереження залежності і керованості сільських поселень; посилення ресурсної основи саморозвитку державної бюрократії й самообслуговування. Даний індивідуально-поселенський інтерес держави — своєрідний прояв/елемент «корпоративного егоїзму» державно-бюрократичного апарату, який, однак, не існує в ізоляції від інтересів інших суб'єктів СРСП та сфер життя суспільства.

З наведеного видно позитивний взаємозв'язок більшості інтересів суб'єктів СРСП, і реалізація одного створює позитивний синергетичний ефект щодо забезпечення декількох інших інтересів — інших рівнів та інших суб'єктів соціального розвитку поселень. Тому попри суттєві відмінності в індивідуальних інтересах, спільність низки інтересів щодо СРСП створює об'єктивні передумови для їх консолідації та відповідно узгодженої взаємодії громадян як у межах зон локалізації їх спільного проживання, так і на загальнонаціональному рівні. Разом з тим, сучасна економічна теорія (теорема неможливості Ерроу [12]) заперечує можливість повного узгодження всіх інтересів окремих економічних суб'єктів: із сукупності індивідуальних інтересів неможливо сконструювати критерій суспільної корисності, який виключає можливість маніпулювання суспільними цілями та задіяти механізм реалізації інтересів, який за своєю природою не є тоталітарним чи авторитарним.

До того ж статуси суб'єктів, їх реальні ролі у регулюванні соціального розвитку сільських поселень, різний діапазон і впливовість ресурсів (економічних, політичних тощо) визначають суспільно-економічну поведінку носіїв того чи іншого інтересу, зорієнтовану на одержання максимальних специфічних особистих інтересів/вигід. Домінантна реалізація інтересів більш потужного й активного суб'єкта порушує паритет у системі інтересів, обмежує шанси і можливості інших суб'єктів СРСП,

інтереси яких реалізуються частково, ігноруються або ж підпорядковуються. За граничного варіанту нерівності вихідної соціальної диспозиції суб'єктів сільського розвитку, формально узгоджені і теоретично несуперечливі інтереси на практиці трансформуються у взаємно опозиційні та практично взаємовиключні інтереси, підриваючи цілісність системи інтересів та її внутрішні стійкі зв'язки.

Попри теоретичну тотожність індивідуально-поселенських інтересів держави і сільських спільнот в цілому, їх практичне тотожне забезпечення навряд чи можливе: зміст та рівень забезпеченості «егоїстичного інтересу» держави безпосередньо детермінує специфіку та рівень забезпечення інтересів сільського населення. За умов наявності у державній бюрократії «латентних» цілей або ж орієнтації на поточні цілі, а не на довгострокову перспективу, забезпечення особистих інтересів конкретних можновладців — представників певних органів влади усіх рівнів, індивідуально-поселенський чи громадсько-поселенський інтерес держави може бути зведений до обслуговування замовлень окремих груп спеціальних інтересів; лобювання проектів, вигідних впливовим суб'єктам економічних/політичних відносин; сприяння конкретним суб'єктам СРСП в отриманні преференцій за рахунок сукупних ресурсів сільських громад і сільських територій в цілому тощо. У результаті на тлі гострих соціальних протиріч інтереси сільських громад можуть бути нівельовані, а державні інтереси у сфері СРСП — сфокусовані на збереження неефективного курсу державної політики, консервуючи наявні проблеми й протиріччя соціального розвитку поселень, або ж загострюючи і породжуючи нову їх якість і новий виток їх дії. Так, протягом тривалого часу і донині діяльність в умовах пролонгованої політичної та економічної нестабільності, невизначеності та суперечливості макрополітичних орієнтирів до основи державної соціальної політики сільського розвитку де-факто була покладена

управлінська модель «сміттевого ящика» М. Коена, Дж. Марч, Дж. Олсена. Не опираючись на нормативну вертикальну ієрархію і раціональну бюрократію прийняття управлінських рішень, реалізація державою даної моделі в українських умовах відзначалась невідпрацьованістю технологій прийняття рішень, суперечливістю і слабкою обґрунтованістю орієнтирів сільського розвитку; плінністю виконавців, неузгодженістю ресурсного забезпечення обраним цілям та стану соціального розвитку сільських населених пунктів.

Щодо підприємців зазначимо, що поживним середовищем для регресивних гіпертрофованих змін у структурі та пріоритетності реалізації їх інтересів у сфері СРСП стали підміна державних інтересів інтересами державної бюрократії й корупційна взаємодія політичних інститутів з бізнесом. Це склало поживний ґрунт для нарощування підприємцями власності й прибутків через механізм нищівну експлуатацію місцевих виробничих та природних ресурсів, згорання мережі забезпечення життєдіяльності населення, зумовлюючи виникнення і поширення в сільській економіці взірців «дикого» капіталізму європейського взірця першої половини ХІХ-го сторіччя.

Така практика взаємодії суб'єктів соціального розвитку сільських поселень та реалізації їх відповідних інтересів на сьогодні має такі наслідки:

- перетворення населення, і насамперед сільських громад зокрема, із суб'єкта — в об'єкт соціального розвитку, нав'язування селянам правил соціальної поведінки та діяльності, які обмежують їх автономію, виключають вільний вибір способів самореалізації свого соціального потенціалу;

- ігнорування соціальних потреб та інтересів селян при виборі пріоритетів регулювання сільського соціального розвитку;

- скеровування обмежених бюджетних ресурсів на вирішення другорядних проблем або тих, які існують

лише гіпотетично, на ті рішення, яке не реалізуються; це визначає абсолютну взаємну автономність наявних проблем, прийнятих державно-адміністративних рішень, та результатів.

Зазначені проблеми збалансування інтересів позначилися на соціодинаміці розвитку сільських територій в Україні. Наявні дослідження (зокрема, [1; 7; 9; 10]) свідчать про наступне:

- прогресуюче руйнування, незадовільний технічний стан, неукмплектованість кваліфікованими фахівцями та необхідним оснащенням, ресурсна бідність та зумовлена цим низька функціональна спроможність соціальних об'єктів більшості населених пунктів, а також периферійність сільських поселень за нестачі доріг із твердим покриттям обмежують належний доступ селян до соціальних благ хоча б у мінімальному обсязі;

- децентралізація територіального управління задля економії бюджетних коштів зумовила ліквідацію багатьох об'єктів інфраструктури, погіршила у багатьох випадках організацію життєдіяльності мешканців сіл, скорочуючи робочі місця для селян;

- недостатність виробничого капіталу, низька доступність фінансових ресурсів ускладнюють підприємницьку діяльність для економічно активного сільського населення; тому звужується місткість сфери прикладання праці на селі, зростає кількість поселень без суб'єктів господарювання, де єдино можливою є зайнятість в особистому підсобному господарстві, і відповідно зростають ризики втрати основних джерел трудових доходів, падіння купівельної спроможності і поширення бідності;

- множинні загрози і ризики для сільських поселень генерує розвиток агрохолдингів з монокультурним виробництвом: зростання частки підконтрольних угідь і пов'язаних з цим процесів перерозподілу власності на селі супроводжується витісненням працездатних галузей сільського господарства, скороченням робочих місць і витрат на

людський капітал на користь росту частки орендної плати за земельні паї; знецінення сільської робочої сили; зниження керованості агропромислового виробництва, деградація ґрунтів, втрата агробіорізномаяття, вимивання коштів із бюджету села;

- з практики менеджменту виключено соціальний діалог, а керівники переважної більшості підприємств не зацікавлені у соціальному захисті інтересів працівників; тому позиції рядових працівників у відносинах із роботодавцем гранично ослаблені, на селі зростає безробіття і соціальне напруження;

- небезпечної гостроти набула проблема відтворення сільського населення, зростання рівня захворюваності та скорочення тривалості життя населення, міграційного відтоку молоді — не лише в межах країни; в умовах безвізу та сприятливих умов працевлаштування у Польщі, Чехії та деяких інших країнах ЄС посилилась міждержавна міграція сільської молоді;

- існування суттєвих перешкод щодо участі сільського населення в соціально-економічному та культурному житті суспільства та по суті перетворення його на соціально відторгнуту маргінальну групу, сформовану за ознакою периферійності місця проживання;

- низький рівень самоорганізації та неефективність самоуправління в сільських громадах через зниження якості людського капіталу, його соціальну ізоляцію; дефіцит довіри у сільського населення до тих, хто потенційно міг би сприяти формуванню продуктивного консолідуючого соціального капіталу; криза культури співмешкання і взаємопідтримки сільською спільнотою, розпад стійких колективістських взаємин і зв'язків, що склалися століттями.

Ймовірно, що така негативна ситуація посилюватиметься через низку наступних об'єктивних та суб'єктивних чинників:

- непрорахованість, системні вади та владно-волонтаристський й авторитарний підхід до практичної реалізації адміністративно-територіальної реформи,

необґрунтоване прискорення її темпів, що деструктивно позначається на життєдіяльності сільських громад, їх ресурсному забезпеченні;

– недостатню зрілість і готовність громадянського суспільства та його інститутів (партій, громадських утворень тощо) до повноцінного виконання функцій суб'єктів соціальної політики, оскільки в переважній більшості вони створені не з метою представництва і вирішення інтересів сільського населення, а задля забезпечення корпоративних і приватних інтересів (проведення потрібних кандидатів у представницькі органи влади тощо); мають кон'юнктурний характер і віртуальні взаємозв'язки з сільською спільнотою; обмежуються передвиборною активністю, а не формуванням і реалізацією стратегічних соціальних програм розвитку сільських поселень;

– практичне усунення держави від адвокації соціальних інтересів сільських громад, пояснюване створенням умов ринкової конкуренції; посилення протекціонізму держави щодо інтересів транснаціональних корпорацій, зацікавлених у поширенні своєї влади та власності на сільських територіях України з метою їх максимальної ресурсної експлуатації;

– руйнування соціокомунікацій представників різних соціальних верств населення, непродуктивність компонент соціального капіталу сільських громад (системна та міжособистісна довіра, солідарність, ідеологія) на різних рівнях (громадянин — громада; громадянин — державні владні установи; громада — громада; громада — різнорівневі владні установи держави), що ускладнює узгоджене відстоювання громадою власних інтересів; соціальна пасивність через недостатню поінформованість щодо можливостей громади;

– об'єктивну нерівність потенційних можливостей соціально-економічного розвитку регіонів, значне розшарування поселень за практично усіма параметрами екології, економіки, соціальної інфраструктури, людського розвитку,

громадянської активності тощо; наявність так званої регіональної ренти та перерозподіл ресурсів на користь більш потужних територій; виникнення, від впливом глобалізації, інноваційно-інформаційних технологій, суперечностей новітнього, неекономічного змісту глибинних господарських і суспільних процесів.

Висновки. Таким чином, основою соціального розвитку сільських поселень виступає гармонійне забезпечення системи інтересів суб'єктів цього розвитку. Без цього важко закласти надійне підґрунтя ефективних механізмів збалансування груп інтересів і вироблення спільного інтересу соціальних суб'єктів функціонування сільської поселенської мережі, а також забезпечити інклюзивність розвитку територій, який передбачає відновлення не лише економічного, але й соціального потенціалу сільських поселень.

Попри теоретичну узгодженість інтересів держави, бізнесу та населення за основними напрямками соціального розвитку сільських поселень, проведений аналіз свідчить про наявність численних загроз, ризиків та проблем у процесах реалізації їх інтересів, що гальмує та ускладнює виконання поселеннями базових економічних і соціальних функцій формування повноцінного життєвого середовища. У підсумку це веде до знелюднення територій, загрози порушення продовольчої безпеки, соціальної напруженості, уповільнення та обмеження реформаційних перетворень вже на національному рівні. Відтак важливими напрямками наукових пошуків є визначення, на основі виокремлених у роботі змістовних характеристик інтересів, з'ясування емпіричного зв'язку ключових параметрів узгодження цих інтересів із макропоказниками динаміки та якості інклюзивності суспільного зростання.

Література:

1. Геєць В., Юрчишин В., Бородіна О., Прокопа І. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення). *Економіка України* : журнал. 2011. № 12. С. 4–14.
2. Енциклопедичний словник з державного

управління. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

3. Колот А. М. Держава як суб'єкт регулювання соціально-трудових відносин в умовах глобалізації економіки. *Стратегія економічного розвитку України* : наук. зб. Київ : КНЕУ, 2002. Вип. 1. С. 76–87.

4. Лихачев Н.Е. Социальные интересы белорусского села: теоретико-методологический аспект. *Вестник Магилеускага Дзяржаўнага Універсітэта імені А.А. Куляшова* : журнал. 2012. № 2 (40). С. 50-59

5. Мартинюк І. Историчні передумови міждисциплінарного дослідження проблеми інтересів. *Соціальні виміри суспільства* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Ін-ту соціології НАН України, 2010. Вип. 2 (13). 2010. С. 44-54.

6. Семенова ИМ. Экономические интересы сельского населения: сущность и механизмы реализации. *Вестник Воронежского государственного аграрного университета* : науч. зб. Воронеж, 2016. № 3 (50) 237. С. 229-239.

7. Бородіна О.М., Прокоп І.В. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір : монографія. Київ, 2012. 320 с.

8. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: монографія. Харків, 2007. 208 с.

9. Теорія, політика та практика сільського розвитку : навч. посібник. Київ : НАН України; Ін-т екон. та прогнозів, 2010. 376 с.

10. Терон І.В. Ефективність і динаміка соціального капіталу на ринку праці сільських територій. *Інноваційна економіка* : журнал. 2016. № 1-2. 146-151.

11. Улезько А.В. Механизм реализации экономических интересов сельского населения : науч. пос. Воронеж : ФГБОУ ВО Воронежский ГАУ, 2017. 179 с.

12. Arrow K.J. and G. Debreu (1954) Existence of Equilibrium for a Competitive Economy. *Econometrica*. v.25. С. 265-290.

13. Nozick R. *Anarchy, state and utopia* : Basic Books, 1974. 367 p.

References:

1. Heiets V., Yurchyshyn V., Borodina O., Prokopa I. Sotsioekonomichna modernizatsiia ahrarnoho sektoru Ukrainy (kontseptualni polozhennia). *Ekonomika Ukrainy* : zhurnal. 2011. № 12. S. 4–14.

2. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia. Kyiv : NADU, 2010. 820 s.

3. Kolot A. M. Derzhava yak subiekt rehuliuвання sotsialno trudovykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii ekonomiky. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* : nauk. zb. Kyiv : KNEU, 2002. Vyp. 1. S. 76–87.

4. Lykhachev N.E. Sotsyalnie ynteresi belorusskoho sela: teoretyko-metodolohycheskyi aspekt. *Vestnyk Mahyleuskaha Dziarzhavnaha Unyversyteta ymeny A.A. Kuliashova* : zhurnal. 2012.

№ 2 (40). S. 50 59

5. Martyniuk I. Istorychni peredumovy mizhdystyplinarnoho doslidzhennia problemy interesiv. *Sotsialni vymiry suspilstva* : zb. nauk. prats. Kyiv : Vyd-vo In-tu sotsiologii NAN Ukrainy, 2010. Vyp. 2 (13). 2010. S. 44 54.

6. Semenova Y.M. Ekonomicheskiye ynteresi selskoho naseleniya: sushchnost y mekhanyzmi realizatsyy. *Vestnyk Voronezhskoho hosudarstvennoho ahrarnoho unyversyteta* : nauch. zb. Voronezh, 2016. № 3 (50) 237. S. 229 239.

7. Borodina O.M., Prokop I.V. Sotsioekonomichnyi rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymir : monohrafiia. Kyiv, 2012. 320 s.

8. Stativka A. M. Orhanizatsiino-pravovi pytannia sotsialnoho rozvytku sela v Ukraini: monohrafiia. Kharkiv, 2007. 208 s.

9. Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku : navch. posibnyk. Kyiv : NAN Ukrainy; Int ekon. ta prohnozuv, 2010. 376 s.

10. Teron I.V. Efektyvnist i dynamika sotsialnoho kapitalu na rynku pratsi silskykh terytorii. *Innovatsiina ekonomika* : zhurnal. 2016. № 1 2. 146 151.

11. Ulezko A.V. Mekhanyzm realizatsyy ekonomicheskikh ynteresov selskoho naseleniya : nauch. pos. Voronezh : FHBOU VO Voronezhskiyi HAU, 2017. 179 s.

12. Arrow K.J. and G. Debreu (1954) Existence of Equilibrium for a Competitive Economy. *Econometrica*. v.25. S. 265-290.

13. Nozick R. *Anarchy, state and utopia* : Basic Books, 1974. 367 r.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2018 р.

УДК 351.84

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ФІНАНСУВАННЯ

Гребень С.Є.

аспірант, ПрАТ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
м. Київ, вулиця Фрометівська, 2, 02000, Україна,
тел.: (068)-420-79-12, e-mail.: cvetikus77@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0432-9132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-105-111>

THE MODERN STATE OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND ITS FINANCING

S. Greben

postgraduate student, PJSC "Interregional Academy of Personnel Management",
Kyiv, str. Frometivska, 2, 02000, Ukraine,
tel.: (068)-420-79-12, e-mail.: cvetikus77@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0432-9132, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-105-111>

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні та джерел її фінансування. Проаналізовано розміри видатків зведеного бюджету України на вищу освіту та проведено їх порівняння з загальною сумою видатків та розміром валового внутрішнього продукту. Проведено аналіз динаміки кількості закладів вищої освіти України, який показав їх зменшення як в цілому, так і за різними формами власності. Вивчено динаміку кількості студентів закладів вищої освіти України за формами навчання. Досліджено співвідношення між кількістю прийнятих на початковий цикл навчання та кількістю випущених студентів закладів вищої освіти в Україні, в тому числі й по закладах вищої освіти III - IV рівнів акредитації. Систематизовано основні наслідки зменшення контингенту студентів для закладів вищої освіти, які призводять до зменшення кількості ставок для викладачів, зменшення обсягів фінансування та їх реорганізацію чи закриття. Досліджено основні джерела фінансування вищої освіти в цілому та у закладах вищої освіти III - IV рівнів акредитації. З'ясовано, що співвідношення між бюджетним та комерційним фінансуванням змінилось у бік переважання державного фінансування здобуття освітніх послуг, що пов'язано, з одного боку, зі зменшенням кількості вступників, а, з іншого – із зниженням платоспроможності населення та його здатності витратити кошти на отримання освіти. Встановлено основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні, які полягають в зниженні частки бюджетного фінансування у співвідношенні з ВВП; зниженні кількості вступників до ЗВО, в тому числі й до ЗВО III - IV рівнів акредитації для здобуття вищої освіти; зменшенні кількості осіб, які вступають у порівнянні з тими, які випускаються; зниженні обсягів фінансування здобуття освіти не лише за рахунок коштів держави, а й за рахунок юридичних та фізичних осіб тощо.

Ключові слова: освіта, заклад вищої освіти, контингент студентів, джерела фінансування.
Формул: 0, рис.: 3, табл.: 10, бібл.: 3

Annotation. The article analyzes the current state of development of higher education in Ukraine and sources of its financing. The analysis of the expenditures of the consolidated budget of Ukraine for higher education and their comparison with the total amount of expenditures and the size of the gross domestic product have been analyzed. An analysis of the dynamics of the number of institutions of higher education in Ukraine has been carried out, which showed their decrease both in general and in different forms of ownership. The dynamics of the number of students of institutions of higher education of Ukraine by the forms of study was studied. The correlation between the number of students admitted to the initial cycle of studies and the number of graduated students of higher education institutions in Ukraine, including higher education establishments of III - IV accreditation levels, was researched. The main consequences of reducing the contingent of students for higher education institutions are systematized, which leads to a reduction in the number of rates for teachers, a decrease in funding amounts and their reorganization or closure. The main trends of the higher education of higher education in general and higher education institutions of III - IV accreditation levels were investigated. It was clarified that the relation between budget and commercial financing has changed in the direction of the predominance of state financing of obtaining educational services, which is connected with one duplicate, with a decrease in the number of admissions, and, on the other hand, with a decrease in the solvency of the population and its ability to spend money on getting education. The main tendencies of the development of higher education in Ukraine, which are the reduction of the share of budget financing in relation to gross domestic

product, are established; reduction of the number of admissions, including to institutions of higher education of III-IV levels of accreditation for higher education; reducing the number of people who step in compared with those that are produced; reducing the amount of funding for education not only at the expense of the state, but also at the expense of legal entities and individuals, etc.

Key words: education, institution of higher education, student contingent, sources of financing.

Formulas.: 0; fig.: 3; tabl.: 10, bibl.: 3

Постановка проблеми. Сучасна освіта відіграє суттєву роль в становленні кожної людини при формуванні духовності, розумінні та пізнанні людиною свого існування, нагромадженні нею професійних знань, навичок, мотивації до подальшого самовдосконалення.

Порівнюючи освіту України на етапі становлення незалежності та сьогодні, доцільно вказати на суттєві зміни, яких вона зазнала в питаннях якості, формах викладання, практичній орієнтованості тощо [1].

Реформування освіти, яке проводилось в останні роки, не завжди було ефективне, оскільки не змогло розробити ефективний механізм її фінансування на державному, місцевому та недержавному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам освіти у своїх працях приділяли увагу такі вітчизняні фахівці: В. Андрущенко, В. Базилевич, Д. Богиня, Т. Боголіб, Я. Болюбаш,

В. Воронкова, Н. Верхоглядова, В. Вознюк, Г. Дмитренко, В. Журавський, Т. Ілляшенко, С. Каламбет, І. Каленюк, В. Кремень, В. Крижно, О. Луцій, О. Мармаза, С. Ніколаєнко, І. Новікова, М. Степко, Т. Оболенська, А. Павленко, Г. Педченко, В. Пожуєв, Т. Решетілова, А. Таркуцяк, О.Телетов та ін. Однак у сучасних умовах розбудови економіки знань аналіз ринку освітніх послуг потребує поглибленого висвітлення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні сучасного стану розвитку вищої освіти в Україні та джерел її фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Конституції України визначено, що держава забезпечує доступність та безоплатність освіти в державних та комунальних навчальних закладах. Проте, в державному бюджеті щороку закладається занадто низький рівень її фінансування (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки зведеного бюджету України на вищу освіту у 2000 - 2017 роках

	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
на освіту – всього, в т.ч.	7085,5	26801,8	79826,0	114193,5	129437,7	177755,7
у % до загальних видатків	14,7	18,1	21,1	16,8	15,5	16,8
у % до ВВП	4,2	6,1	7,4	5,7	5,4	5,2
на вищу освіту	2 285,5	7 934,1	24 998,4	30 981,8	35 233,6	38 681,1
у % до загальних видатків	4,7	5,7	6,6	4,6	4,2	3,7
у % до ВВП	1,3	1,8	2,3	1,6	1,5	

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Не дивлячись на те, що в абсолютному виразі сума витрат зведеного бюджету України на освіту щороку зростає, її частка становить близько 30% від загальної суми витрат, та близько 5% від ВВП, що свідчить про фінансування лише поточних потреб та відсутність перспективного фінансування розвитку ЗВО.

Такі зміни у фінансуванні призводять до зменшення кількості закладів вищої освіти, яке відбувається через їх об'єднання (злиття) або закриття (табл. 2).

Так, за період з 2010 р. по 2018 р. кількість всіх видів освітніх закладів зменшилась на 152 од. або на 23%. При цьому зменшення закладів вищої освіти відбувалось на 41 од. (14%), в т.ч. по ЗВО державної та комунальної власності – на 19 од. (9%) та приватної власності – на 22 од. (30%).

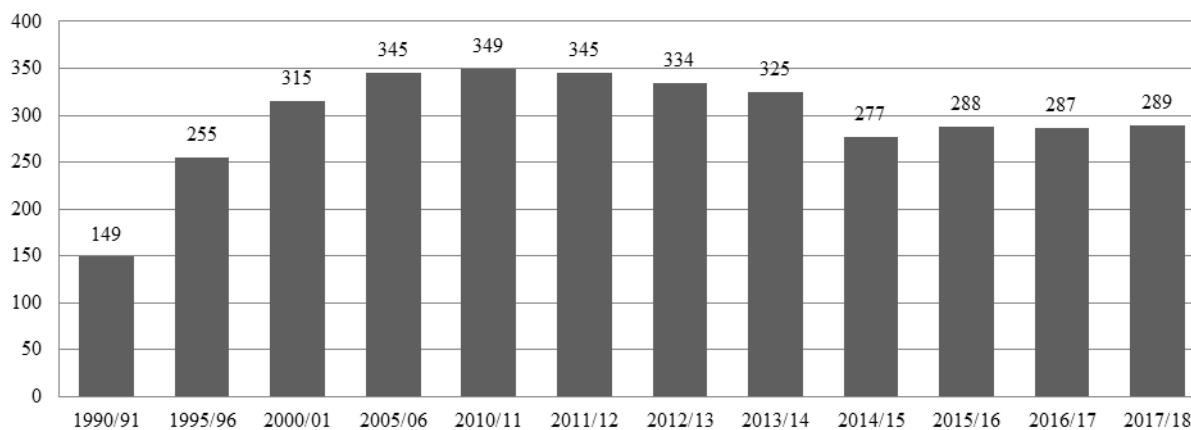
На сьогодні в Україні функціонує 289 закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації, і спостерігається тенденція до їх зменшення (рис. 1).

Таблиця 2

Аналіз динаміки кількості закладів вищої освіти України

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість закладів освіти-усього, од.	813	805	785	767	664	659	657	661
у тому числі за формами власності								
державною та комунальною	637	633	619	609	520	525	527	533
приватною	176	172	166	158	144	134	130	128
Кількість ЗВО III-IV рівнів акредитації-усього, од.	330	326	316	309	277	288	287	289
у тому числі за формами власності								
державною та комунальною	231	227	220	218	197	208	209	212
приватною	99	99	96	91	80	80	78	77

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Рис. 1. Кількість ЗВО III-IV рівня акредитації за 1990–2018 н.р.

Джерело: складено автором на основі [2]

Не менш важливою причиною зниження кількості ЗВО є зменшення контингенту студентів (табл. 3).

Порівняння кількості студентів у 2017/2018 н.р. та 2010/2011 н.р. вказує на його зниження в цілому на 57% (879546 осіб), в т.ч. за денною формою навчання – на 35%, за вечірньою - на 175% та заочною – на 1,16%.

Здійснюючи порівняння кількості студентів, прийнятих на початковий цикл навчання, та випущених студентів закладів вищої освіти, було встановлено, що щороку це співвідношення стає все більше (табл. 4)

Таблиця 3

Аналіз динаміки кількості студентів закладів вищої освіти України

Форми навчання	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
денна	1509049	1403249	1352150	1309592	1153293	1141291	1140100	1119061
вечірня	8887	7665	6586	5555	4797	3822	3312	3225
заочна	900175	835449	747438	677735	531136	460157	443342	416279
усього, осіб	2418111	2246363	2106174	1992882	1689226	1605270	1586754	1538565

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Співвідношення між кількістю прийнятих на початковий цикл навчання та кількістю випущених студентів закладів вищої освіти в Україні

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість прийнятих на навчання - усього, осіб ¹	506486	409541	427874	428356	361110	323064	313856	323577
у тому числі за формами навчання								
денною	371584	282293	317294	315569	279632	263713	255095	260188
вечірньою	1602	1274	1091	876	804	500	423	472
заочною	133300	125974	109489	111911	80674	58851	58338	62917
Кількість випущених з ВНЗ - усього, осіб ²	636291	609033	595251	560381	484482	447418	386668	421131
у тому числі за формами навчання								
денною	346345	336900	330716	321807	293553	272977	239268	262769
вечірньою	2906	2912	2675	2324	1695	1619	1438	1301
заочною	287040	269221	261860	236250	189234	172822	145962	157061

¹Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня)).

²Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня)).

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Так, рис. 2 більш наглядно демонструє щорічне зниження контингенту студентів, що призводить до зменшення кількості ставок для викладачів, зменшення обсягів фінансування ЗВО та, як наслідок, їх реорганізацію чи закриття. Однаково важливим це питання є для як для державних, так і для недержавних навчальних закладів.

За останні п'ять років кількість випускників ЗВО значно перевищує кількість прийнятих на перший курс навчання, у середньому на 34 %, на відміну від початку ХХІ ст. Така тенденція є, безперечно, наслідком демографічної кризи та відтоку абітурієнтів і студентів за кордон.

Аналіз співвідношення між кількістю прийнятих на навчання та кількістю випущених студентів закладів вищої освіти України III - IV рівнів акредитації доводить попередні висновки про негативну тенденцію до зниження контингенту студентів (табл. 5).

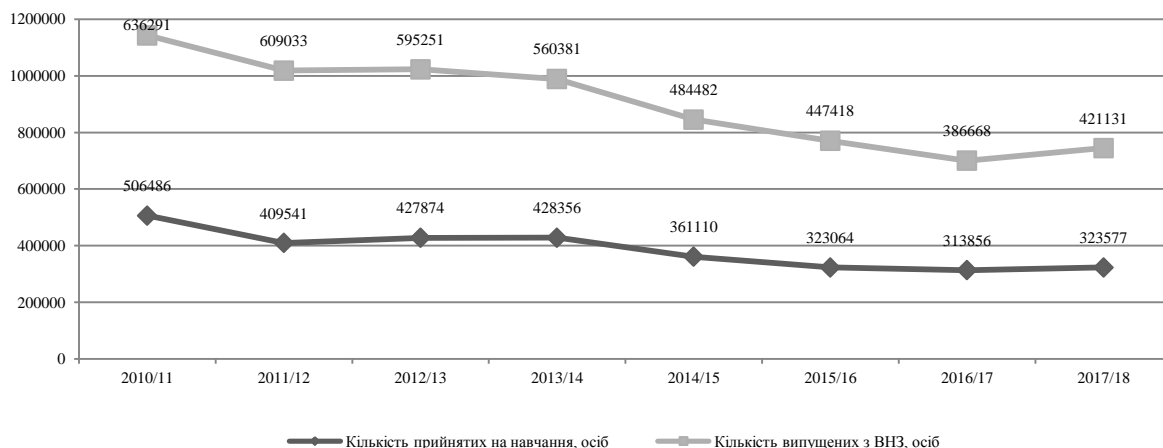
Вивчення кількості студентів на 10 тис. населення України показало, що досить

значна його частка навчається у закладах вищої освіти, в тому числі й III - IV рівнів акредитації (табл. 6).

Станом на 2017–2018 н.р. контингент студентів на 10 тис. населення країни становив 363 особи, що на 46% менше, ніж у 2010–2011 н.р. Такі дані засвідчують зменшення здобувачів вищої освіти і зменшення фахівців із відповідними кваліфікаціями в майбутньому.

Диверсифікація джерел фінансування вищої освіти та зменшення державного замовлення на окремі спеціальності поступово призводить до збільшення обсягів фінансування освіти за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб (рис. 3).

Найбільша частка у фінансуванні освіти у 2010/2011 н.р. – це кошти фізичних осіб (понад 50%), що засвідчує стабільно високий попит на вищу освіту, зумовлений платоспроможністю населення й законодавчо затвердженим правом державними ВНЗ надавати платні послуги (табл. 7).

Рис. 2. Аналіз вступу й випуску студентів ВНЗ України за 2010-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Таблиця 5

Співвідношення між кількістю прийнятих на навчання та кількістю випущених студентів закладів вищої освіти України III - IV рівнів акредитації

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість студентів - усього, осіб	2066667	1899138	1770311	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Кількість прийнятих на навчання - усього, осіб	381362	307316	331164	337420	291647	259904	253217	264448
Кількість випущених з ВНЗ - усього, осіб	528875	515032	505420	471717	405392	374028	318681	359901

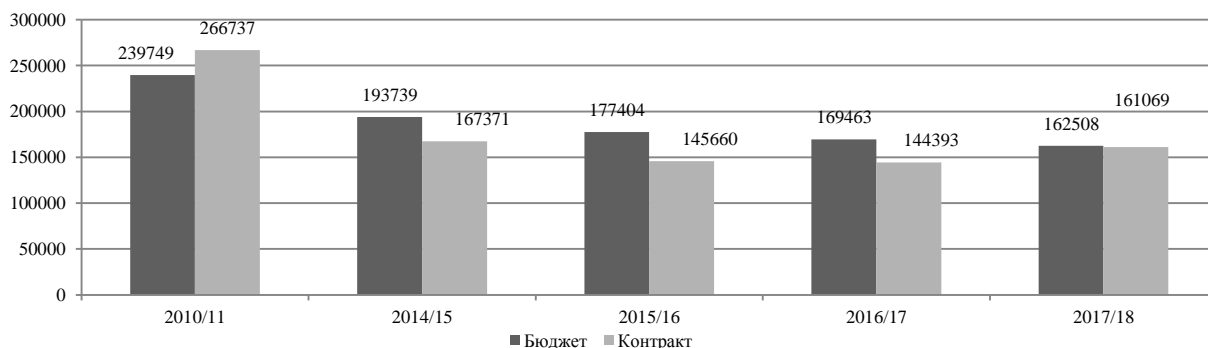
Джерело: складено автором на основі [2-3]

Таблиця 6

Кількість студентів на 10 тис. населення

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Всі ЗВО	557	519	488	463	393	375	372	363
ЗВО III - IV рівнів акредитації	476	439	410	389	335	322	321	314
У % до загальної кількості	85%	85%	84%	84%	85%	86%	86%	87%

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Рис. 3. Структура чисельності студентів ВНЗ III-IV ступенів за джерелами фінансування їх навчання, 2010-2018 рр., тис. осіб

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Проте, у 2017/2018 н.р. таке співвідношення змінилось у бік переважання державного фінансування здобуття освітніх послуг, що пов'язано, з одного боку, зі зменшенням кількості вступників, а, з іншого – із зниженням платоспроможності населення та його

здатності витратити кошти на отримання освіти. Вивчення джерел фінансування освіти серед вступників ЗВО III - IV рівнів акредитації показало аналогічну тенденцію до зниження частки контрактників (табл. 8).

Таблиця 7

Кількість прийнятих на навчання студентів до ЗВО на початковий цикл за джерелами фінансування їх навчання

Джерела фінансування	2010/11		2014/15		2015/16		2016/17		2017/18	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Державний бюджет, ос.	212894	42,0	171882	47,6	156872	48,6	149710	47,7	142434	44,0
Місцевий бюджет, ос.	26855	5,3	21857	6,1	20532	6,4	19753	6,3	20074	6,2
Кошти юридичних, ос.	1021	0,2	779	0,2	782	0,2	712	0,2	504	0,2
Кошти фізичних, ос.	265716	52,5	166592	46,1	144878	44,8	143681	45,8	160565	49,6
Усього, ос.	506486	100	361110	100	323064	100	313856	100	323577	100

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Таблиця 8

Кількість прийнятих на навчання студентів до ЗВО III - IV рівнів акредитації на початковий цикл за джерелами фінансування їх навчання

Джерела фінансування	2010/11		2014/15		2015/16		2016/17		2017/18	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Державний бюджет, ос.	170616	44,8	147502	50,5	134194	51,6	126839	50,0	121495	45,9
Місцевий бюджет, ос.	3360	0,9	2615	0,9	2864	1,1	2776	1,1	3186	1,2
Кошти юридичних, ос.	941	0,2	763	0,3	765	0,3	651	0,3	492	0,2
Кошти фізичних, ос.	206445	54,1	140767	48,3	122081	47,0	122951	48,6	139275	52,7
Усього, ос.	381362	100	291647	100	259904	100	253217	100	264448	100

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Аналізуючи статистичні дані, можна констатувати, що станом на 2017–2018 н. р. кількість студентів, які вступали на навчання на різні спеціальності до ЗВО України, становила 323,577 тис. осіб, а саме: за кошти бюджету держави – 162,508 тис. осіб (50,22 %) і за кошти фізичних осіб – 161,069 тис. осіб (49,78 %).

Вважаємо, що структура здобувачів вищої освіти за джерелами фінансування навчання розподілена майже пропорційно. Аналіз динаміки контингенту студентів за відповідними джерелами фінансування навчання засвідчив, що за період з 2010–2018 н. р. кількість студентів, які навчаються за кошти юридичних та

фізичних осіб, знизилася значно більше (на 79,4 %), ніж кількість студентів, які навчаються за кошти державного й місцевих бюджетів (на 34,26 %), причиною є зменшення доходів домогосподарств, коливання курсів валют, інфляція та інші негативні чинники.

Аналогічна ситуація спостерігається і серед джерел фінансування навчання студентів ЗВО III - IV рівнів акредитації (табл. 10). Структурно контингент студентів за джерелами фінансування навчання протягом останніх п'яти років змінювався й починаючи з 2014–2015 н. р. й по теперішній час майже досяг рівнозначності 50/50 %.

Таблиця 9

Кількість студентів ЗВО за джерелами фінансування їх навчання

Джерела фінансування	2010/11		2014/15		2015/16		2016/17		2017/18	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Державний бюджет, ос.	926396	38,3	751123	44,5	732018	45,6	732949	46,2	684685	44,5
Місцевий бюджет, ос.	91006	3,8	82118	4,9	79446	4,9	73610	4,6	73083	4,7
Кошти юридичних, ос.	8624	0,4	10370	0,6	10236	0,6	9624	0,6	7057	0,5
Кошти фізичних, ос.	1392085	57,5	845615	50,0	783570	48,9	770571	48,6	773740	50,3
Усього, ос.	2418111	100	1689226	100	1605270	100	1586754	100	1538565	100

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Таблиця 10

Кількість студентів ЗВО III - IV рівнів акредитації за джерелами фінансування їх навчання

Джерела фінансування	2010/11		2014/15		2015/16		2016/17		2017/18	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Державний бюджет, ос.	798571	38,6	663194	46,1	649225	47,2	652935	47,7	608625	45,8
Місцевий бюджет, ос.	14486	0,7	12201	0,8	14722	1,1	12317	0,9	12944	1,0
Кошти юридичних, ос.	8374	0,4	10223	0,7	9520	0,7	9227	0,7	6968	0,5
Кошти фізичних, ос.	1245236	60,3	752337	52,4	701693	51,0	694953	50,7	701427	52,7
Усього, ос.	2066667	100	1437955	100	1375160	100	1369432	100	1329964	100

Джерело: складено автором на основі [2-3]

Висновки. Отже, здійснене дослідження уможливило встановлення тенденцій розвитку вищої освіти в Україні, які полягають в зниженні частки бюджетного фінансування у співвідношенні з ВВП; зниженні кількості вступників до ЗВО, в тому числі й до ЗВО III - IV рівнів акредитації для здобуття вищої освіти; зменшенні кількості осіб, які ступають у порівнянні з тими, які випускаються; зниженні обсягів фінансування здобуття освіти не лише за рахунок коштів держави, а й за рахунок юридичних та фізичних осіб тощо.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-19 (поточна редакція). Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. Режим доступу <http://www.http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 24.02.2018).

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим

доступу: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 24.02.2018).

3. Інформація щодо фінансування освіти і науки в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-vukra%D1%97ni/> (дата звернення: 24.02.2018).

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. №2145-19 (potochna redaktsiia). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2017. – № 38-39. Rezhym dostupu <http://www.http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (data zvernennia: 24.02.2018).

2. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: www.ukrstat.gov.ua (data zvernennia: 24.02.2018).

3. Informatsiia shhodo finansuvannya osvity i nauky v Ukraini [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-vukra%D1%97ni/> (data zvernennia: 24.02.2018).

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

Розділ 6. Менеджмент та адміністрування

УДК 331.3

КОМПЕТЕНТНІСТНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Карюк В.І.

*к.е.н., доцент кафедри туризму, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна*

тел.: (097)-40-06-739, e-mail.: cryshaleva.voda@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2800-6565, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-112-118>

COMPETENT APPROACH TO MANAGING THE DEVELOPMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

V. Karyuk

*Ph.D., associate professor at the department of tourism, «KROK» University,
Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine*

tel.: (097)-40-06-739, e-mail.: cryshaleva.voda@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2800-6565, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-112-118>

Анотація. На основі детального вивчення поглядів різних вчених на поняття компетентності, проаналізовано та розмежовано основні складові у структурі компетентності відповідно до різних підходів, та визначено, що організація процесу навчання на основі компетентнісного підходу зосереджується на тому, що персонал в результаті навчання зможе вміти робити, а не на тому, чого працівники мають навчатися. Виділено основні принципи компетентнісного підходу, до яких відносяться: навчання для життя, успішної соціалізації в суспільстві; самостійність планування працівником своїх результатів й удосконалення їх у процесі постійної самооцінки; власна мотивація та відповідальність за результат; матрична система управління, делегування повноважень, свобода у виборі засобів набуття працівниками компетенцій. Визначено основні функції компетентнісного підходу в навчанні та перепідготовці персоналу підприємства: операціональна, діяльнісно-технологічна, виховна, діагностична. Запропоновано та проаналізовано показники розвитку кадрового потенціалу підприємства відповідно до двох груп: професійне навчання (частка працівників, які пройшли професійне навчання в протягом періоду; частка годин, затрачених на професійне навчання, у загальному балансі часу фірми; рівень засвоєння нових знань і навичок; величина витрат на професійне навчання у загальному обсязі витрат підприємства) та кваліфікаційне просування (питома вага працівників, що підвищили розряд у звітному році, в загальній чисельності персоналу на кінець року; частка працівників, що оволоділа новими спеціальностями у звітному році, у загальній чисельності персоналу на кінець року; питома вага керівників, які підвищили кваліфікацію в звітному році в їх чисельності на кінець року; коефіцієнт внутрішньої мобільності). Визначено соціальні результати від упровадження компетентнісного підходу при навчанні та перепідготовці персоналу, до яких належать: ступінь застосування набутих знань та вмінь у процесі трудової діяльності; успішність навчання працівників за програмою підготовки; рівень розвитку трудової кар'єри працівника; здатність працівника засвоювати нові знання, уміння та навички; зниження опору нововведенням; рівень задоволеності керівництва якістю навчання працівника; рівень відчуття працівником стабільності та впевненості в майбутньому; рівень задоволеності працівника результатами підвищення кваліфікації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, навчання персоналу, перепідготовка кадрів, підвищення кваліфікації персоналу, розвиток кадрового потенціалу, соціально-економічний ефект.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 11

Annotation. Based on a detailed study of the views of various scholars on the concept of competence, the main components of the competence structure were analyzed and delimited, and it was determined that the organization of the learning process based on the competence approach focuses on what staff can be able to do as a result of training, and not what employees should learn to. The basic principles of the competence-based approach, which include: learning for life, successful socialization in society; the independence of the employee's planning of his own results and

their improvement in the process of constant self-assessment; own motivation and responsibility for the result; matrix management system, delegation of authority, freedom in choosing how workers gain competencies. The main functions of the competence-based approach in training and retraining of enterprise personnel are identified: operational, activity-technological, educational, diagnostic. The indicators of the development of personnel potential of the enterprise in accordance with the two groups were proposed and analyzed: vocational training (the proportion of employees who completed vocational training during the period; the proportion of hours spent on vocational training in the total time balance of the company; the level of assimilation of new knowledge and skills; the amount of expenses on vocational training in the total amount of expenses of the enterprise) and qualification promotion (the proportion of workers who increased the discharge in the reporting year in the total number of staff at the end of the year, the proportion of workers who mastered the new specialties in the reporting year, the total number of staff at the end of the year, the proportion of managers who have improved their skills in the reporting year in their number at the end of the year, the coefficient of internal mobility). The social results from the introduction of the competence approach in the training and retraining of personnel are defined, which include: the degree of application of acquired knowledge and skills in the process of labor activity; the success of employee training for the training program; the level of development of the employee's career; the employee's ability to absorb new knowledge and skills; reduced resistance to innovation; the level of satisfaction with the management of the quality of employee training; level of employee feeling of stability and confidence in the future; employee satisfaction with the results of advanced training.

Key words: competence, competence approach, personnel training, retraining of personnel, personnel development, human resource development, socio-economic effect.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 2, bibl.: 11

Постановка проблеми. У ХХІ столітті компетентнісний підхід є методологією, яка активно впливає на професійну підготовку працівників, оскільки за сучасних умов ключовою складовою людського капіталу підприємства є компетентний і мотивований працівник. Саме він є гарантом забезпечення функціонування і розвитку підприємства, реалізації його стратегічних цілей, що обумовлює необхідність розвитку професійної компетентності як управлінського персоналу, так і їх підлеглих. Компетентнісний підхід на сьогодні є ключовим у процесі модернізації професійної підготовки кадрів в Україні, саме тому висвітлення його основних положень в контексті удосконалення підходів до розвитку персоналу підприємств є актуальною потребою часу. Поняття «компетентність» дедалі ширше використовується у різних словосполученнях (компетентнісний підхід, компетентнісна освіта тощо) та на різних рівнях навчання.

Компетентнісно-орієнтоване навчання має бути спрямована на те, щоб відповідати особистим, соціальним, професійним та культурним потребам сучасного суспільства. За такого спрямування відбувається перехід від традиційного підходу, в центрі якого знаходиться викладання інформації, до навчання, де центром навчального процесу

безпосередньо являється персонал підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки на основі компетентнісного підходу розглянуті в роботах зарубіжних і вітчизняних учених: Л. Антонюк, М. Афанасьєва, В. Бобрицької, Н. Верхоглядової, Г. Ібрагімова, І. Іванової, А. Кібанова, О. Кобилянського, В. Лугового, М. Лайла, Е. Лейфа, Е. Моргунова, О. Овчарук, Н. Побірченко, Г. Сазоненко, П. Сенге, Л. Спенсера, К. Спруде, Дж. Ходкінсона, Д. Черваньова та ін. Так, на думку І. А. Ібрагімова, компетентність - це «сукупність повноважень, прав і обов'язків посадової особи». Компетентність розглядається як «сукупність якостей, знань і навичок працівника, необхідних для реалізації професійних компетенцій, тобто переліку відповідних повноважень якого-небудь органу або посадовця згідно законам, нормативним документам, статутам, положенням» [1]. Спруде К. А. класифікує компетентність за сферами застосування і виділяє в ній професійну компетентність, до складу якої входять: знання, вміння й навички в певній галузі, методичну компетентність - здатність самостійно вирішувати виникаючі проблеми, наявність системного мислення і соціальну компетентність, яка передбачає здатність до спілкування, співробітництва, здібність

до вирішення конфліктів, ініціативність [2]. Девід К. МакКлелланд виокремлює компетентність як здатність компанії і її персоналу виконувати необхідний функціональні обов'язки відповідно до певного бачення, місії й цінностей. Кожна компетенція, як єдність трьох складових: когнітивна (наявність системи професійних і спеціальних предметних знань), функціональна (володіння методами, технологіями, алгоритмами виконання дій), особистісна складова (етичні й соціальні позиції й установки, відношення до виконання дій) [3].

Однак, аналіз наукової літератури свідчить, що бракує робіт, які б мали прикладну направленість, зокрема в контексті запровадження програм підготовки і перепідготовки кадрів, а також підвищення їх кваліфікації на засадах компетентнісного підходу.

Формування цілей статті. Метою роботи є розгляд основних положень застосування компетентнісного підходу як методології при підготовці і перепідготовці кадрів на підприємстві, а також визначенні соціально-економічного ефекту від впровадження даної методології в програму розвитку персоналу.

У процесі дослідження використовувалися наступні методи: порівняння, аналізу і синтезу – при визначенні особливостей концептуальних підходів до структури компетентності у залежності від поглядів різних авторів на дефініцію цього поняття та при визначенні функцій компетентнісного підходу; методи системного та структурного аналізу – при дослідженні показників розвитку кадрового потенціалу на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із позицій компетентнісного підходу рівень освіченості та кваліфікованості визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань. Компетентнісний підхід не заперечує значення знань, але він акцентує увагу на здатності використовувати здобуті знання. Тобто, за такого підходу до розвитку кадрового

потенціалу, важливим стає не наявність у працівника внутрішньої організації знань, а здатність застосовувати компетентності в професійній діяльності.

У світовій практиці поняття компетентності є центральним. Ключові компетенції, визначені на симпозиумі «Ключові компетенції для Європи» (1996 р., м. Берн), ознаменували загальносвітову тенденцію оновлення освітнього процесу. Засадничі аспекти моделі оцінювання ключових компетентностей розробила Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development) в рамках проекту «Визначення та відбір компетентностей: концептуальні засади» (Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo).

На основі аналізу наукової літератури можемо зробити висновок, що в академічному європейському і світовому просторі не досягнуто консенсусу відносно терміну «компетенція» та його структури. У різних країнах та з точки зору різних підходів існують безліч його інтерпретацій (табл. 1).

Проаналізувавши різні підходи до сутності та структури поняття, можемо зробити висновок, що компетентнісний підхід – це така організація процесу навчання, яка зосереджується на тому, що персонал в результаті навчання зможе виконувати чи вміти робити, а не на тому, чого працівники мають навчатися.

Навчання на основі компетентнісного підходу формує у працівників якості для реалізації професійної діяльності, які необхідні для ринку праці, а критерії та параметри оцінки результатів навчання уніфікуються і виражаються у термінах і результатах, які можуть бути інтерпретовані і враховані на будь-якому підприємстві будь-якої країни.

Виділяють такі принципи компетентнісного підходу:

- навчання для життя, успішної соціалізації в суспільстві та особистісного розвитку на основі засвоєння соціально значущих умінь (компетенцій);

- надання можливості працівнику самому планувати свої результати й удосконалювати їх у процесі постійної самооцінки;

- різноманітні форми організації самостійної, осмисленої діяльності працівників у процесі навчання на основі власної мотивації та відповідальності за результат;

- матрична система управління, делегування повноважень, свобода у виборі засобів набуття працівниками компетенцій.

Активізація процесу навчання в рамках компетентісно-орієнтованого підходу передбачає посилене використання інноваційних методів навчання, які дозволяють наблизити процес навчання до умов реальної практики, зробити його

динамічним, творчим, дослідницько-орієнтованим.

Компетентності поділяються на: загальні та спеціальні. Загальні (generic) компетентності – знання, розуміння, навички та здатності, якими працівник оволодіває у рамках певної програми навчання, але які мають універсальний характер.

До спеціальних (subject related) відносяться компетентності, які є специфічними для даної предметної області (галузі/ сфери/ напрямку); безпосередньо пов'язані із спеціальними знаннями у галузі/ сфері/ напрямку; визначають профіль програми, тобто роблять її індивідуальною, істотно відмінною від інших програм.

Таблиця 1

Погляди на структуру компетентності у залежності від поглядів різних авторів на дефініцію цього поняття

№ п/п	Автор або джерело	Запропонована структура компетентності / компетенції
1	Європейська рамка кваліфікацій	Знання, уміння, компетенції (висвітлюються в термінах відповідальності і автономії).
2	Національна рамка кваліфікацій	Знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність.
3	Програма «DeSeCo»	Знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивація.
4	Міжнародний департамент стандартів	Знання, вміння, навички, навчальні досягнення.
5	Болонський глосарій	Знання, розуміння, навички.
6	Українсько-голландський проект з освітнього менеджменту (Ukrainian-Dutch Educational Management – UDEM)	Знання, необхідні для даної спеціальності або посади; уміння і навички, необхідні для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків; професійні, ділові та особистісно значущі якості, що сприяють якнайповнішій реалізації власних сил, здібностей і можливостей у процесі виконання функціонально-посадових обов'язків; загальна культура, необхідна для формування гуманістичного світогляду, визначення духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; мотивація професійної діяльності.
7	В. Байденко	Знання і їх застосування, уміння, навички, здібності, цінності і особисті якості.
8	І. Зимня	Готовність до проявлення компетентності (мотиваційний аспект); володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний аспект); досвід проявлення компетентності у різних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); відношення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); емоційно-вольова регуляція процесу і результату проявлення компетентності.
9	С. Трубочева	Мінімальний досвід діяльності, або попередній етап сформованості компетентності; соціальна, особистісна мотивація необхідності подальшого формування компетентності; знання, уміння, навички, необхідні для подальшого формування компетентності; способи діяльності на певному етапі формування компетентності; рефлексія ефективності отриманого результату.

Джерело: розроблено автором на основі [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10]

Все більший пріоритет у роботодавців одержують вимоги щодо наявності у працівників системних, інтелектуальних, комунікативних якостей, здатності до самоорганізації та до організації діяльності працівників, здатності до рефлексії власної діяльності.

Вимоги суспільства до персоналу постійно зростають, що породжує необхідність модернізації сучасної системи підготовки і перепідготовки кадрів і спонукає вчених до обґрунтування та пошуку способів реалізації компетентнісного підходу у процесі розвитку персоналу на підприємствах. Перехід до компетентнісного підходу означає: переорієнтацію з процесу на результат навчання в діяльнісному вимірі; зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у працівників здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Таким чином, компетентний фахівець повинен мати такі якості: упевненість у собі, постійне розширення власних можливостей, реалізація намічених цілей; здатність адекватно діяти в динамічному світі, непередбачуваних ситуаціях, професійна мобільність; здатність до навчання протягом усього життя; адекватність оцінки власних сил, здатність знаходити можливості для їх реалізації; здатність приймати рішення й досягати результату відповідно до поставленої мети; здатність брати на себе відповідальність за свої вчинки.

Динамічний розвиток ПАТ «Київський завод «Радар» стимулює удосконалення усіх виробничих процесів на підприємстві, і зокрема, діяльності по управлінню та розвитку кадрів. Виходячи із специфіки високотехнологічної діяльності, на заводі завжди існує гостра необхідність використання в кадровій роботі інноваційних підходів, дієвих методів і засобів для того, щоб гарантувати максимальну віддачу від кожного працівника. У 2014 році керівництвом ПАТ «Київський завод «Радар» була

здійснена радикальна перебудова, яка торкнулася зміни функцій, структури і складу кадрової служби, що дозволило розробити взаємозалежну скоординовану між різними ланками політику по управлінню персоналом, зокрема, серйозної уваги було приділено впровадженню засад компетентнісного підходу при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації персоналу підприємства.

Головні спеціалісти підприємства кожні три роки проходять курси підвищення кваліфікації, також кожні три роки спеціальною комісією проводиться атестація інженерно-технічного персоналу. Робітники і майстри складають екзамени по спеціальності і наявності знань, які відповідають певним посадам щорічно, а в разі незадовільного результату не допускаються до роботи. Оцінюючи досягнуті співробітниками результати, керівництво здійснює зворотній зв'язок з підлеглими і заохочує кращих з них, а також визначає напрями вдосконалення процесу праці. Співробітники, в свою чергу, активно користуються отриманою в ході атестації інформацією для підвищення власної кваліфікації.

Отже, підприємство активно займається розвитком персоналу та ефективно впроваджує компетентнісний підхід при його навчанні та підготовці, про що свідчать дані таблиці 2.

Ефективні заходи з розвитку персоналу на підприємстві ПАТ «Київський завод «Радар», які спрямовані на підвищення знань, навичок та організаційних вмінь працівників, відбиваються на результативності їхньої роботи, а це в свою чергу впливає на збільшення обсягу виробництва та відповідно прибутку при сталості постійних витрат.

Соціальні результати від впровадження заходів з навчання персоналу на основі компетентнісного підходу можна визначити за допомогою таких показників:

- ступінь застосування набутих знань та вмінь у процесі трудової діяльності;

Показники розвитку кадрового потенціалу на підприємстві ПАТ «Київський завод «Радар» у 2013-2018 роках

Група	Показники	Роки					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Професійне навчання	1.1. Частка працівників, які пройшли професійне навчання в протягом періоду, %;	58,1	59,9	59,2	61,7	62,8	65,6
	1.2. Частка годин, затрачених на професійне навчання, у загальному балансі часу фірми, %	5,9	6,6	6,2	6,8	6,9	7,2
	1.3. Рівень засвоєння нових знань і навичок, %	75,4	76,5	77,1	82,6	85,1	87,3
	1.4. Величина витрат на професійне навчання у загальному обсязі витрат підприємства, %	2,3	2,4	1,9	2,4	2,6	2,7
2. Кваліфікаційне просування	2.1. Питома вага працівників, що підвищили розряд у звітному році, в загальній чисельності персоналу на кінець року, %	3,3	4,5	2,7	3,8	4,3	4,7
	2.2. Частка працівників, що оволоділа новими спеціальностями у звітному році, у загальній чисельності персоналу на кінець року, %	1,1	1,0	1,1	1,3	1,4	1,5
	2.3. Питома вага керівників, які підвищили кваліфікацію в звітному році в їх чисельності на кінець року, %	27,3	28,1	27,2	27,5	28,1	27,8
	2.4. Коефіцієнт внутрішньої мобільності, %	9,4	8,7	8,2	9,5	10,2	10,4

Джерело: розраховано автором на основі даних підприємства

- успішність навчання працівників за програмою підготовки;
- рівень розвитку трудової кар'єри працівника;
- здатність працівника засвоювати нові знання, уміння та навички;
- зниження опору нововведенням;
- рівень задоволеності керівництва якістю навчання працівника;
- рівень відчуття працівником стабільності та впевненості в майбутньому;
- рівень задоволеності працівника опанованою професією чи результатами підвищення кваліфікації.

Висновки. Таким чином, підхід до процесу підготовки та перепідготовки кадрів на підприємстві, що базується на компетенціях є функціональним підходом, що підкреслює значущість життєвих та професійних навичок працівників та оцінює їхню майстерність відповідно до результатів практичного застосування. Впровадження компетентнісного підходу на підприємстві має розпочинатися із з'ясування вимог до необхідних компетенцій працівника, на основі яких буде формуватися модель професійної компетентності працівника та розроблятися методологія формування його професійної компетентності як фахівця. Завдяки такому алгоритму впровадження компетентнісного підходу

можна досягти необхідного рівня компетентності фахівця та усунути невідповідності між кваліфікаційними вимогами до працівника як виконавця робіт та працівника як інтелектуальної одиниці та джерела інноваційного розвитку.

Література:

1. Ибрагимов Г. И. Компетентностный подход в профессиональном образовании. *Educational Technology & Society* : журнал. Taiwan, 2007. № 10 (3) С. 361-365.
2. Спрудэ К. А. Оценка компетенций в разработке системы персонал-технологий организации. URL : <http://webcache.googleusercontent.com> (дата звернення 10.08.2018).
3. Дэвид К. МакКлеелланд. Понятие компетенции. URL : http://www.timetogo.ru/articles-what_is_competency.htm (дата звернення 10.08.2018).
4. Антонюк Л.Л. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід навч. пос. Київ : КНЕУ, 2016. 66 с.
5. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы : научное пособие. Москва : НИРРО, 2008. 352 с.
6. Лейко С.В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 4. URL : <http://pptp.org.ua/images/2013/04/15.pdf.pdf> (дата звернення 10.08.2018).
7. Преображенська О. С. Формування компетенцій корпоративного управління на основі знань підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка

та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» Харків, 2011. 22 с.

8. Сазоненко Г.С. Компетентність у системі неперервної освіти: акмеологічна модель: наук.-метод. посіб. Макарів : Софія, 2013. 411 с.

9. Селевко Г. Компетентности и их классификации. URL : http://matem.uspu.ru/i/inst/math/subjects/04OPDMAT_MAT2007D02.pdf (дата звернення 10.08.2018).

10. Чуланова О.Л. Основные риски при внедрении модели компетенций в управление персоналом организации. *Современные проблемы и перспективы экономического развития и управления*: сб. научн. тр. Сургут: ИЦ СурГУ, 2014. С.174-181.

11. Лановенко А.О. Компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівців. *Проблеми та перспективи формув. нац. гуманіт.-техн. еліти*: зб. наук. пр Харків : Нац. техн. ун-т «ХПІ», 2011. Вип. 29. С. 44–50.

References:

1. Ybrahymov H. Y. Kompetentnostnii podkhod v professyonalnom obrazovanuu. *Educational Technology & Society* : zhurnal. Taiwan, 2007. № 10 (3) S. 361-365.

2. Sprudэ K. A. Otsenka kompetentsyi v razrabotke systemi personal-tekhnologiyi orhanyzatsyy. URL : <http://webcache.googleusercontent.com> (data zvernennia 10.08.2018).

3. Dэvyd K. MakKlelland. Poniatyе kompetentsyy. URL : http://www.timetogo.ru/articles/what_is_competency.htm (data zvernennia 10.08.2018).

4. Antoniuk L.L. Kompetentnistnyi pidkhdid u vyshchii osviti: svitovi dosvid navch. pos. Kyiv : KNEU, 2016.66 s.

5. Boiatsys R. Kompetentnii menedzher. Model эffektyvnoi raboti : nauchnoe posobyе. Moskva : HIPPO, 2008. 352 s.

6. Leiko S.V. Poniattia «kompetentsiia» ta «kompetentnist»: teoretychnyi analiz. Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka : zb. nauk. pr. – 2013. – Vyp. 4. URL : <http://pptp.org.ua/images/2013/04/15.pdf.pdf> (data zvernennia 10.08.2018).

7. Preobrazhenska O. S. Formuvannia kompetentsii korporatyvnoho upravlinnia na osnovi znan pidpryiemstva: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)» Kharkiv, 2011. 22 s.

8. Sazonenko H.S. Kompetentnist u systemi neperervnoi osvity: akmeolohichna model: nauk.-metod. posib. Makariv : Sofiia, 2013. 411 s.

9. Selevko H. Kompetentnosty y ykh klasyfykatsyy. URL : http://matem.uspu.ru/i/inst/math/subjects/04OPDMAT_MAT2007D02.pdf (data zvernennia 10.08.2018).

10. Chulanova O.L. Osnovnie rysky pry vnedrenyy modely kompetentsyi v upravlenye personalom orhanyzatsyy. *Sovremennie problemi y perspektyvi эkonomycheskoho razvytyia y upravlenyia*: sb. nauchn. tr. Surhut: YTs SurHU, 2014. S.174-181.

11. Lanovenko A.O. Kompetentnisnyi pidkhdid u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv. *Problemy ta perspektyvy formuv. nats. humanit.-tekhn. elity*: zb. nauk. pr Kharkiv : Nats. tekhn. un-t «KhPI, 2011. Vyp. 29. S. 44–50.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2018 р.

УДК 330.341.1:37

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Петрова І.Л.¹, Сивка О.В.²

¹ д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу та поведінкової економіки, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: irinapl@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0515-5349

² магістрант, кафедри менеджменту, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: Olenas@ukr.net
ORCID: 0000-0007-2314-1022, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-119-126>

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN THE INSTITUTIONS OF EDUCATIONAL SPHERE

I. Petrova¹, O. Syvka²

¹ doctor of economics, professor, head of chair marketing and behavioral economics, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: irinapl@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0515-5349

² master's degree applicant, chair management, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: Olenas@ukr.net
ORCID: 0000-0007-2314-1022, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-119-126>

Анотація. У статті розкрито особливості інноваційної діяльності та менеджменту інновацій в освіті, охарактеризовано види інновацій, виявлено причини неготовності педагогів до впровадження інновацій та запропоновано заходи з підвищення їх інноваційної активності. Авторами проведено аналіз точок зору вітчизняних та зарубіжних учених у межах термінологічного апарату теми і подано власні визначення загального поняття інновацій та поняття інновацій в освітній сфері. Значна увага приділена специфіці управління інноваціями у сфері освіти. Розглянуто різні підходи до класифікації освітніх інновацій. Згідно одного з них, у статті виокремлено ретроінновації, аналогові інновації, комбінаторні інновації, сутнісні інновації. Іншим аспектом класифікації інновацій в освіті є їх поділ за об'єктами спрямування: у викладання, виховання, навчання, управління, підвищення кваліфікації та перекваліфікацію працівників сфери освіти. Доведено, що інноваційний процес це складна динамічна система, що здійснюється, насамперед у часі. Результатом інноваційного процесу є інновації. Автори виходять з того, що провідним фактором, який впливає на впровадження інновацій в освітній процес, є людський фактор, а саме готовність педагогів до інноваційної діяльності. У розвиток цього було проведено соціологічне дослідження «Готовність до впровадження інноваційних методів у роботі вчителів» на базі трьох шкіл Деснянського району міста Києва. Метою даного дослідження було визначити рівень готовності вчителів до впровадження інноваційних методів у роботі. У процесі дослідження було опитано 96 педагогів з різним педагогічним стажем, які викладають як у молодшій, так і у старшій школі, обох статей. На основі результатів дослідження у статті виявлено інтерес до інноваційних змін у педагогічній діяльності та розкрито причини недостатньої інноваційної активності педагогів, а також перешкоди на шляху розвитку інновацій. Обробка результатів опитування та інтерв'ювання вчителів дозволила сформулювати пакет заходів підвищення інноваційної активності в освітніх установах. Він містить пропозиції щодо удосконалення методів управління навчальним закладом, підвищення готовності педагогів до інноваційної діяльності, розвитку інноваційних якостей працівників школи, матеріального та нематеріального стимулювання за впровадження нових освітніх технологій.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, менеджмент інновацій, освітня установа.
Формул.: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 16

Annotation. The theoretical analysis and historical aspect of the concept of innovation, the innovation process from different points of view and the concept of innovative activity in the educational institution of foreign and domestic researchers are given in the article. The features of management of innovations in the educational sphere are revealed.

The types of innovations from the positions of novelty and sphere of distribution are presented. Such concepts, as retro innovation, analog innovation; combinatory innovation and essential innovation are characterized. It is considered what is include innovations in teaching, education, management and retraining of teaching staff. It is proved that the innovation process is a complex dynamic system, which is carried out, first of all in time. The results of innovative process are innovations. Also, one of basic factors is considered, that influences on introduction of innovations in an educational process - readiness of teachers to introduction of innovative methods in the work. On the basis of three schools of Desnianskyi district of Kyiv sociological research is carried out, which was to define the level of readiness of teachers to implementation of innovative methods in their work. The article reveals a level of interest in innovative changes in pedagogical activity and analyzes the causes of inadequate innovation activity, obstacles in the development and development of innovations. Based on the questionnaires and interviewing of school teachers, we have formed a package of measures to increase innovation activity in educational institutions, it is necessary to introduce the administration of the educational institution, to increase the readiness of the teaching staff to introduce innovative methods in their work.

Key words: innovation, innovative activity, management of innovation, educational institution.

Formulas: 0, **fig.:** 3, **tabl.:** 0, **bibl.:** 16

Постановка проблеми. Формування в Україні інноваційної моделі розвитку диктує нові пріоритети системі освіти, вимагаючи її стабільної динамічності, невинного генерування інновацій, які б сприяли безперервному оновленню знань, і як наслідок – формуванню людського капіталу високої якості, економічному й соціальному зростанню країни.

У сучасному суспільстві інновації є основою нової економіки, що базується на знаннях, і основним фактором підвищення конкурентоспроможності країни. На важливості ролі інновацій у вирішенні актуальних глобальних проблем наголошував у своїй промові генеральний директор всесвітньої організації інтелектуальної власності френсіс гаррі, зазначивши, що «перед світом стоять дві домінуючі проблеми – проблема пошуку шляху до економічного росту й проблема зміни клімату. Інновації лежать в основі вирішення обох цих проблем» [16]. Френсіс гаррі назвав інновації основним джерелом економічного росту та простором між проблемою та її вирішенням. Розвиток інновацій потребує якісного людського капіталу, який формується у сфері освіти. Саме освітні інновації мають стати рушієм прогресивних суспільних змін. Разом з тим, сфера освіти в Україні знаходиться лише на перших етапах трансформації, для яких характерні високі бар'єри на шляху впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики інновацій у сфері освіти займаються

Л. Ващенко [1], Л. Даниленко [4], І. Дичківська [6], В. Паламарчук [14], І. Петрова [8,9], О. Савченко [15], П. Друкер [7], О. Дубасенюк [10], І. Єрмаков [11], О. Ковальчук [12], П. Микитюк [13], та ін. Дослідження інновацій, започатковані з середини ХХ ст., зосереджені на теоретичному обґрунтуванні різноманітних аспектів інноваційних процесів у системі навчання і виховання, виробленні практичних рекомендацій щодо освоєння, впровадження, забезпечення оптимального режиму функціонування інноваційних проектів і програм.

Як засвідчує аналіз літературних джерел, питанню готовності до впровадження інноваційної діяльності у навчальних закладах, перешкодам, які існують, та можливостям їх подолання приділено недостатньо уваги, що обумовлює необхідність подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідити особливості інноваційної діяльності в освітніх установах, визначити готовність їх працівників до впровадження інновацій, проаналізувати причини недостатньої інноваційної активності та запропонувати заходи щодо її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Посилення соціальної ролі особистості в сучасному світі, бурхливі технологічні зміни, актуальність тенденцій гуманізації та демократизації суспільства зумовлюють необхідність переходу на інший тип навчання - «інноваційний», що є

нагальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки та практики. Завдяки діяльності працівників сфери освіти реалізується державна політика у створенні творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки й культури, збереженні та примноженні культурної спадщини і формуванні людини майбутнього. Освітня система покликана сформувати особистість, яка б могла вирішувати державні завдання за своїм покликанням, бути високо моральною, духовно розвиненою, творчою і мобільною у своєму розвитку.

Виконання цих завдань неможливе без упровадження інноваційних освітніх технологій, нових концепцій та методик навчання й виховання, нових технологій соціалізації, які сприяють зміні відносин суб'єктів навчального процесу та розвитку їхніх творчих здібностей.

Модернізація освіти є необхідною умовою інноваційного розвитку економіки та реалізації прогресивних соціальних змін в українському суспільстві [8].

Поняття „інновація” з'явилося у дослідженнях етнічних культур в XIX столітті. Його сутність полягала у запозиченні однією культурою елементів іншої [12]. На початку XX століття оформилася нова галузь знання - наука про нововведення, у рамках якої стали вивчатися закономірності технічних нововведень у сфері матеріального виробництва. В українській та зарубіжній літературі проблема інновацій довгий час також розглядалася в системі економічних досліджень. Однак згодом постала проблема оцінки якісних характеристик інноваційних змін у всіх сферах суспільної життєдіяльності. Так, у 60-і роки XX століття на стику філософії, психології, соціології, теорії управління, економіки й культурології починає активно розроблятися концепція соціальної інноватики. В зарубіжній педагогіці під інновацією розуміють будь-яке нововведення без розподілу його на відображення процесів створення нового і

його впровадження у практичну діяльність.[3]

Інноваційні процеси в освіті стали предметом спеціального вивчення приблизно з кінця 50-х років XX століття на Заході й в останнє десятиліття в нашій країні, хоча пошук нових технологій освітньої діяльності ведеться вже багато років. Проте єдиного наукового відображення терміну «інновація» дотепер не існує, його визначення потребує аналізу наявних наукових підходів та урахуванням сучасного стану педагогічної науки і практики.

Термін „інновація” ввів австрійський вчений Алоїз Шумпетер, який описав інноваційний процес, визначив суть інновацій та виокремив чинники інноваційного розвитку. У подальшому поняття „інновації” визначив теоретик менеджменту XX століття П. Друкер: «інновації (новаторство – це особливий засіб підприємців, за допомогою якого вони досліджують зміни в економіці та суспільстві з метою використання їх у бізнесі чи різних сферах обслуговування») [7].

На думку Петрової І. Л. та Сисоліної Н. П., інновація — це результат розроблення та впровадження нової або вдосконаленої технології в галузях промисловості, в управлінні, в комерційній, маркетинговій діяльності або соціальній сфері, який під час застосування дає можливість здобути комплексний ефект (економічний, соціальний, екологічний, науково-технічний та інший) [9].

Інновації в освіті визначаються як процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [2]. Під інноваційною освітньою діяльністю вбачаємо діяльність із удосконалення чи оновлення освітньої теорії та практики шляхом розробки, експериментальної перевірки, апробації,

опанування та збереження освітніх інновацій [5].

Поняття «інновація» в освіті вживається у наступних аспектах: форма організації освітньої діяльності; сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно-орієнтованої освіти; зміни в освітній практиці; комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень; результат інноваційного процесу [6].

Л. І. Даниленко розглядає інновацію не лише як результат впровадження нового, а й як новостворені або вдосконалені технології навчання, виховання, управління, які суттєво змінюють структуру і якість освітнього процесу. Вважає неможливим реформування освіти і школи, зокрема, без системного оновлення педагогічного процесу, без системного вивчення й аналізу педагогічних досягнень вітчизняних і зарубіжних колег [4]. В. Ф. Паламарчук розглядає інновацію «як результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем» [14]; О. Я. Савченко — як «процеси створення, поширення і використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому» [15]; І. Г. Єрмаков – як «актуально значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток» [11]; Л. М. Ващенко – як «нові ідеї в педагогіці», зорієнтовані на нові зміни різних структурних систем і компонентів освіти; процес залучення до практики освітніх технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних систем і компонентів освіти. Дане поняття має сумарний характер і складається з двох форм: власне ідеї та самого процесу її реалізації [1]. З

наведених визначень впливає багатоаспектність поняття інновацій в освітній сфері.

З нашої точки зору, інноваційна діяльність в освітній сфері є такою, що пов'язана зі створенням та впровадженням у практику нових ідей, технологій, продуктів та послуг освітнього характеру. Інновацією в освіті є результати інноваційної діяльності, якими можуть бути нові ідеї, технології продукти та послуги, пов'язані з модернізацією освітньої діяльності.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні спрямований на управління цілісним педагогічним процесом на науковій основі, розуміння всієї його складності, знання механізмів і закономірностей педагогічної взаємодії, які сприяють розвитку особистості, що є основним освітянським завданням. Діяльність кожного керівника, педагога освітнього закладу мають супроводжувати інноваційні процеси, які дають їм змогу професійно розвиватися, реалізовувати свій творчий потенціал.

Загальний інноваційний процес у системі управління охоплює сукупність окремих інновацій, кожна з яких може сприйматися як окремий інноваційний процес. Для управління нововведеннями необхідно мати банк інновацій (педагогічних ідей). Це картотека, в якій на картках фіксується кожне нововведення освітнього закладу, де занесена конкретна інформація. Банк педагогічних інновацій дає змогу керівникам навчальних закладів кваліфіковано здійснювати регулювання та корекцію нововведення. За визначенням П. Микитюк, «інноваційний процес» – це комплекс етапів, стадій, дій, пов'язаних з ініціюванням, розробленням методів та технологій, що мають нові властивості, які ефективніше задовольняють існуючі потреби, та такі, що з'являються та можуть з'явитися. А саме інноваційна діяльність, що поєднує науку, техніку є його складовою [13].

Отже, інноваційний процес – це складна динамічна система, що здійснюється,

насамперед у часі. Результатом інноваційного процесу є інновації.

В спеціальній літературі представлено різноманітні класифікації інновацій. Наведемо приклад двох шкал вимірювання інновацій: з позицій новизни та сфери поширення. За ступенем новизни виділяються наступні види інновацій [10].

Ретроінновація, коли в сучасну практику переноситься в дещо модифікованому вигляді вже ніби відомий в минулому феномен, який в силу історичних обставин перестав застосовуватися, наприклад гімназія, ліцей, профільне навчання та ін.; аналогова інновація, коли береться відомий підхід і вноситься часткова модифікація, наприклад, у рамках рейтингової оцінки застосовується 1000 бальна шкала або модульна система доповнюється блочно модульною; комбінаторна інновація, коли з кількох відомих блоків у результаті їх об'єднання створюється якісно новий продукт; сутнісна інновація, коли виникає дійсно новий підхід, наприклад школа діалогу культур.

За сферою поширення інновації можна виокремити інновації у викладанні, навчанні, вихованні, в управлінні, у перепідготовці кадрів.

Під інноваціями у навчанні розуміють нові методики викладання, нові способи організації занять, нововведення змісту освіти (інтеграційні (міжпредметні) програми, методи оцінювання освітнього результату). Під інноваціями у вихованні розуміються системи або довгострокові ініціативи, засновані на використанні нових виховних засобів, що сприяють соціалізації дітей та підлітків і дозволяють нівелювати асоціальні явища в дитячо-юнацькому середовищі. Під інноваціями в управлінні слід розуміти нововведення, спрямовані на залучення представників суспільства до управління освітніми установами, а також оригінальні схеми організації управлінської та господарської діяльності, маркетингові дослідження в практиці загальноосвітніх закладів, розробка систем автоматизації шкільного управління, утворення проблемних груп і

кафедр усередині закладу, створення опікунських і управлінських рад з реальними функціями, створення мережевої взаємодії і структури взаємодії шкіл, введення ваучерів у системі підвищення кваліфікації. Під інноваціями у підготовці та перепідготовці кадрів освіти слід розглядати нові методики викладання, форми і методи проведення занять, нові навчальні засоби і способи організації занять, а також нові програми перепідготовки кадрів, орієнтовані на зміну вимог до якості освіти, дистанційне навчання, створення мережевих структур, тьюторство; створення інтегрованих міжпредметних курсів з навчання нових професійних груп менеджерів освіти, експертів, учителів профільної школи). Сукупність усіх цих етапів утворює одиничний інноваційний цикл.

Фактором, який впливає на впровадження інновацій в освітній процес, є готовність педагогів. Нами було проведено соціологічне дослідження «Готовність до впровадження інноваційних методів у роботі вчителів» у трьох школах Деснянського району міста Києва. Метою даного дослідження було визначити рівень готовності вчителів до впровадження інноваційних методів у роботі. У процесі дослідження було опитано 96 педагогів з різним педагогічним стажем, які викладають як у молодшій, так і у старшій школі, обох статей.

Проводячи опитування, було з'ясовано, чи цікавлять педагогічний колектив інновації у сфері педагогіки. І, як виявилось, лише три педагоги цікавляться інноваціями суто теоретично. Всі інші налаштовані позитивно до інноваційних змін у сфері педагогіки (рис. 1). Але, зважаючи на відповіді більшості педагогів на наступні питання, також пов'язані з інноваційною діяльністю, ми дійшли висновку, що педагогів цікавлять новації, але на шляху їх освоєння вони зустрічають безліч перешкод.

Крім цього, нами було досліджено та проаналізовано причини, які, на думку педагогів, загалом гальмують

упровадження нових педагогічних ідей. Було виявлено, що більшість опитуваних, а саме 75 викладачів із 96, вважають причиною цього недостатнє матеріальне забезпечення, 42 з 96 - психологічну неготовність учнів до сприйняття інновацій та 42 з 96 - консерватизм в освіті (рис. 2). Цікаво те, що «погане володіння комп'ютером» та «недостатнє знання психології дитини» обрало досить мало педагогів, а саме : 12 та 9 відповідно.

Рис. 1 Виявлення цікавості до інноваційних змін у педагогічній діяльності

Джерело: власна розробка

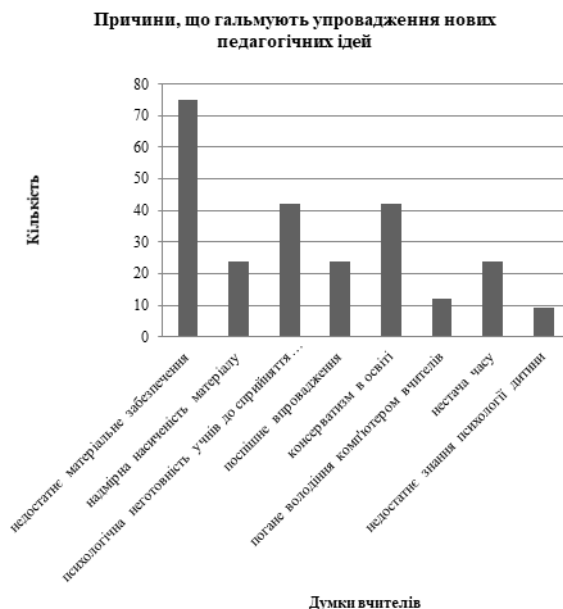
Якщо говорити про перешкоди, які стають на заваді розробці та освоєнні інновацій, то майже одногосно було вирішено, що це «відсутність часу».

Крім того, значна частина викладачів зазначила, що перешкодою для них є «відсутність стимулювання» (рис. 3). Інші підкреслили, що їм заважає відсутність необхідних знань та відсутність або недостатній розвиток дослідницьких умінь. На нашу думку, ці перешкоди є вирішуваними, і керівництву шкіл варто звернути увагу на подолання даних перешкод.

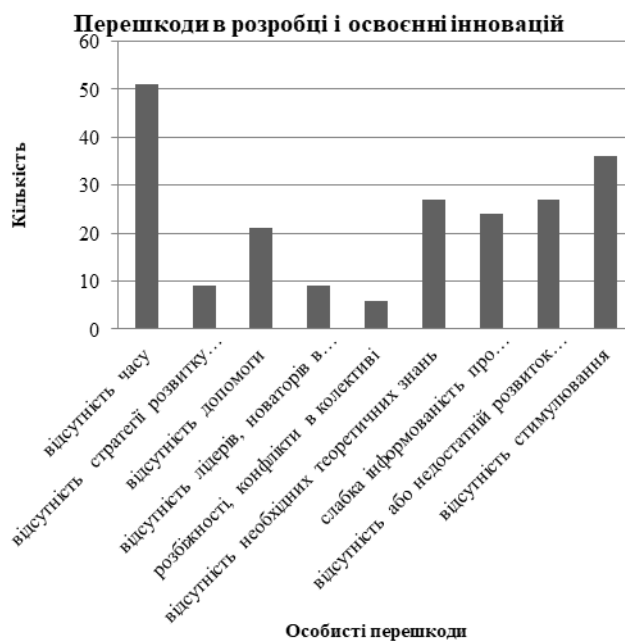
Отже, проведене нами соціологічне дослідження виявило ряд перешкод, які не дають можливості ефективно вводити інновації в освітній процес, а саме :

- недостатні інвестиції в освіту;

- недостатні компетенції вчителів для розробки, впровадження і засвоєння інновацій;
- недостатня мотивація до інноваційної праці
- недостатня кількість часу на здійснення інноваційних процесів.

Рис. 2 Причини, що гальмують упровадження нових педагогічних ідей
 Джерело: власна розробка

Рис. 3 Перешкоди в розробці та освоєнні інновацій

Джерело: власна розробка

На нашу думку, варто запровадити заходи, які б допомогли адміністрації навчальних закладів підготувати педагогів до інноваційної діяльності. На основі анкетування та інтерв'ювання педагогічних працівників нами було сформовано пакет заходів щодо підвищення інноваційної активності а освітніх установах. Серед них:

Створення креативних педагогічних гуртків.

Проведення виїзних колективних нарад, науково – практичних конференцій з питань розвитку інноваційної діяльності в освітній установі.

Впровадження знаку «Педагог – інноватор».

Нагородження педагогів – новаторів Похвальним листом.

Матеріальне стимулювання педагогів – новаторів (преміювання за висунуті і реалізовані ідеї, впроваджені освітні технології).

Надання додаткового фінансування для просування інноваційних ідей.

Застосування програм управління розвитком інноваційних якостей працівників школи.

Використання методики «Управління за цілями» для планування та оцінювання ефективності інноваційної діяльності педагогів.

Висновки. Розвиток інновацій є комплексним системним процесом, що поширюється на всі сфери суспільного життя. В сфері освіти інновації відіграють роль провідного фактору прогресивних перетворень, спрямованих на формування якісно нового потенціалу нації. На сучасному етапі існує чимало перешкод на шляху впровадження інновацій в освітню практику. Загальною тенденцією є неготовність працівників освіти до освітньої діяльності. Підвищення інноваційної активності працівників освітніх закладів потребує прийняття заходів щодо пріоритетного фінансування інноваційної діяльності, створення

стимулів до інноваційної праці, розвитку ефективної комунікації між усіма ланками інноваційного циклу.

Література:

1. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. Київ, 2005.
2. Ващенко Л. М. Інновації в освіті : енциклопедія освіти. Київ : Юніком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Грубіч Д. Ю. Педагогічні інновації в освіті : поняття та сутність. *Педагогіка та психологія* : журнал. Київ, 2011. Вип. 40(1). С. 34-39.
4. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: монографія. Київ : Міленіум, 2004. 358 с.
5. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті : монографія. Київ : Шк. світ, 2007. 120 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник 2-ге вид., доповн. К. : Академвидав, 2012. 352 с.
7. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво : навч. посібник. Київ : Україна, 1994. 319 с.
8. Петрова І. Л. Модернізація освіти як фактор інноваційної праці. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 18. Економіка і право: зб.наук.праць.* – Випуск 24. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. С. 38-46
9. Петрова І. Л., Шпильова Т. І., Сисоліна Н. П. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія. Київ : Дорадо, 2010. 320 с.
10. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті інтеграція науки і практики* : збірник науково-методичних праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
11. Єрмаков Г. Імідж сучасної школи: практико-зорієнтований посібник. Київ, 1997.
12. Ковальчук О. М. Управління інноваційною діяльністю – основа якісних змін в освіті *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: наук. зб.* Київ, 2012. № 22 (257), Ч. І.
13. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2009. 392с.
14. Паламарчук В. Ф. Інноваційні процеси в педагогіці : навч. посібник. Київ, 1994. С. 342.
15. Савченко О. Я. Державні стандарти шкільної освіти і управління інноваційними процесами: пед. газета. Київ, 2001. № 8. С. 6.
16. Генеральный директор ВОИС подчеркивает роль инноваций в решении глобальных проблем на Конференции министров в рамках ВТО. URL : http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2009/article_0052.html (дата звернення 03.10.2018).

Reference:

1. Vashchenko L. M. Upravlinnia innovatsiinyh protsesamy v zahalnyi serednii osviti rehionu: monohrafiia. Kyiv, 2005.

2. Vashchenko L. M. Innovatsii v osviti : entsyklopediia osvity. Kyiv : Yunikom Inter, 2008. 1040 s.
3. Hrubich D. Yu. Pedahohichni innovatsii v osviti : poniattia ta sutnist. Pedahohika ta psykhohiia : zhurnal. Kyiv, 2011. Vyp. 40(1). S. 34-39.
4. Danylenko L. I. Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: monohrafiia. Kyiv : Milenium, 2004. 358 s.
5. Danylenko L. Menedzhment innovatsii v osviti : monohrafiia. Kyiv : Shk. svit, 2007. 120 s.
6. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii : pidruchnyk 2-he vyd., dopovn. K. : Akademydav, 2012. 352 s.
7. Druker P. Yak zabezpechyty uspikh u biznesi: novatorstvo i pidpriemnytstvo : navch. posibnyk. Kyiv : Ukraina, 1994. 319 s .
8. Petrova I. L. Modernizatsiia osvity yak faktor innovatsiinoi pratsi. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriiia 18. Ekonomika i pravo: zb.nauk.prats. – Vypusk 24. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M.P.Drahomanova, 2014. S. 38-46
9. Petrova I. L., Shpylova T. I., Sysolina N. P. Innovatsiina diialnist: stymuly ta pereshkody: monohrafiia. Kyiv : Dorado, 2010. 320 s.
10. Dubaseniuk O. A. Innovatsii v suchasni osviti. Innovatsii v osviti intehratsiia nauky i praktyky : zbirnyk naukovo-metodychnykh prats. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. S. 12-28.
11. Yermakov H. Imidzh suchasnoi shkoly: praktyko-zoriientovanyi posibnyk. Kyiv, 1997.
12. Kovalchuk O. M. Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu – osnova yakisnykh zmin v osviti Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka: nauk. zb. Kyiv, 2012. № 22 (257), Ch. I.
13. Mykytiuk P. P. Innovatsiina diialnist: navch. posib. Kyiv : Tsentr navch. literatury, 2009. 392s.
14. Palamarchuk V. F. Innovatsiini protsesy v pedahohitsi : navch. posibnyk. Kyiv, 1994. S. 342.
15. Savchenko O. Ya. Derzhavni standarty shkilnoi osvity i upravlinnia innovatsiinykh protsesamy: ped. hazeta. Kyiv, 2001. № 8. S. 6.
16. Heneralni dyrektor VOYS podcherkyvaet rol ynnovatsyi v resheny hlobalnkh problem na Konferentsyy mynystrov v ramkakh VTO. URL : http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2009/article_0052.html (data zvernennia 03.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

УДК 339

РОЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ TOTAL QUALITY MANAGEMENT У ВИРОБНИЧИХ ЦІНАХ НА ЛІВІЙСЬКІЙ МЕТАЛУРГІЙНІЙ КОМПАНІЇ "LISCO"

Сафар Хішам

аспірант кафедри бізнес-адміністрування та управління проектами
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: hishamsafar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2492-2815, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-127-133>

THE ROLE OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT IMPLEMENTATION ON PRODUCTION RATES AT LIBYAN IRON & STEEL COMPANY "LISCO"

Hisham Safar

Ph.D. student, department of business administration and project management,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: hishamsafar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2492-2815, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-127-133>

Анотація. Лівійські виробничі компанії, такі як "Лівійська металургійна компанія" (LISCO), зіштовхуються з багатьма труднощами при впровадженні та підтримці відповідних систем управління якістю. TQM в даний час все ще нова концепція, яка зараз введена в LISCO з метою підвищення якості продуктивності. Їм також бракує знань про програми та підходи до управління загальною якістю (TQM). Крім того, ці аналізи можуть допомогти органам, що приймають рішення, зосередити увагу на сильних і слабких сторонах, пов'язаних із впровадженням систем якості. Це дослідження проводиться з метою визначення ролі, яку відіграє впровадження Total Quality Management (TQM) на продуктивність в Libyan Iron & Steel Company (LISCO). Дослідження було проведено в LISCO і на основі даних щодо виробничих ставок, наданих безпосередньо відділом виробничого планування. Для аналізу даних була схвалена описова статистика. Загальний результат показує, що практика TQM сприяє підвищенню продуктивності праці. Це показує позитивну взаємозв'язок між впровадженням TQM та продуктивністю. Підбиваючи підсумок, в даному документі використано деякі статистичні нариси при аналізі виробничих ставок в Лівійській металургійній компанії, з тим щоб отримати загальний огляд впровадження систем TQM та визначити відносну важливість продуктивності. Для досягнення мети цього дослідження було використано описовий аналітичний метод. Результати виявили, що виробництво підвищувало ставки після року першого застосування системи управління якістю.

Ключові слова: якість, контроль якості, загальне управління якістю (TQM), виробництво, виробництво компанії.

Формули: 0, рис.: 6, табл.: 3, бібл.: 11

Annotation. Libyan manufacturing companies such as Libyan Iron & Steel Company (LISCO) are struggling with many difficulties in implementing and maintaining a suitable quality management systems. TQM nowadays still a new concept which is now introduced in LISCO having the objectives of improving the quality of productivity. They are also lacking the knowledge of Total Quality Management (TQM) applications and approaches. In addition, these analyses can assist decision makers to focus on the strengths and weaknesses related to implementation of quality systems. This study is conducted to determine the role played by Total Quality Management (TQM) implementation on productivity in Libyan Iron & Steel Company (LISCO). The study was carried out at LISCO and based on production rates data, provided directly by production planning department. A descriptive statistics has been approved for data analysis. The overall result shows the TQM practices are contributing towards productivity. It reveals a positive relationship between implementing TQM and productivity. To summarise, this paper has used some of statistical sketches in the analysis of production rates in the Libyan Iron and Steel Company, in order to reach an overview about the implementation of TQM systems and determine the relative importance to the productivity. To achieve the aim of this investigation a descriptive analytical method was used. The finding revealed that the production raised rates followed the year of first application of a quality management system.

Key words; quality, quality control, total quality management (tqm), production, manufacturing companies.

Formulas: 0, fig.: 6, tabl.: 3, bibl.: 11

Stating the problem. Libyan manufacturing companies such as Libyan Iron & Steel Company (LISCO) are struggling with many difficulties in implementing and maintaining a suitable quality management systems. They are also lacking the knowledge of Total Quality Management (TQM) applications and approaches.

Analysis of recent research research and publication. The cost of quality became a considerable portion of the total production cost [2]. A study of Elmghadmi [4], has shown a positive relation of implementing TQM practices. Based on the study of Hokoma et al [5], the results show that the strategies applied by the executive management body towards implementation of the quality management techniques and methods are not effectively planned. The process of Quality management can be viewed from Quality Inspection, to Quality Control, to Quality Assurance then to the current Total Quality Management. Manufacturing companies are required to adopt the TQM approach to keep them in a high competition status [6].

In a study made by Alsaid, and Rekik [2], it was found that the actual implementation level of TQM practices in LISCO in Misurata is at modest level. However, Hokoma et al [5], have found that senior managers in the LISCO, are willing to improve their business areas through applying the latest quality and manufacturing management systems, in order to achieve a high level of improvements. The implementation level of the TQM practices in the Libyan cement industry is found slightly more than in the iron and steel industry including LISCO [3]. Another study has indicated that political and cultural factors, have a negative influence on TQM implementation in the country [8].

The company is facing a great challenges of its existence of maintaining recognised brand standards, as well as keeping LISCO in the top list of quality in the country, especially with the growing

concerns and demands from various players in the market. There are only few researches on TQM applications in LISCO, further works are desperately required to identify the problem.

Setting objectives. Research the role of total quality management implementation on production rates at Libyan Iron & Steel company «LISCO».

Research results. LISCO has adopted a clear vision to apply quality procedures which has led to different levels of quality awards and certifications such as ISO. LISCO's quality management system is based on the process approach in order to fulfil the international standard ISO 9001:2000 requirements. The quality control department has a clear links with other different departments within the company as described in figure1. The model was installed to ensure flexible information system exchanges between related departments to the process of production.

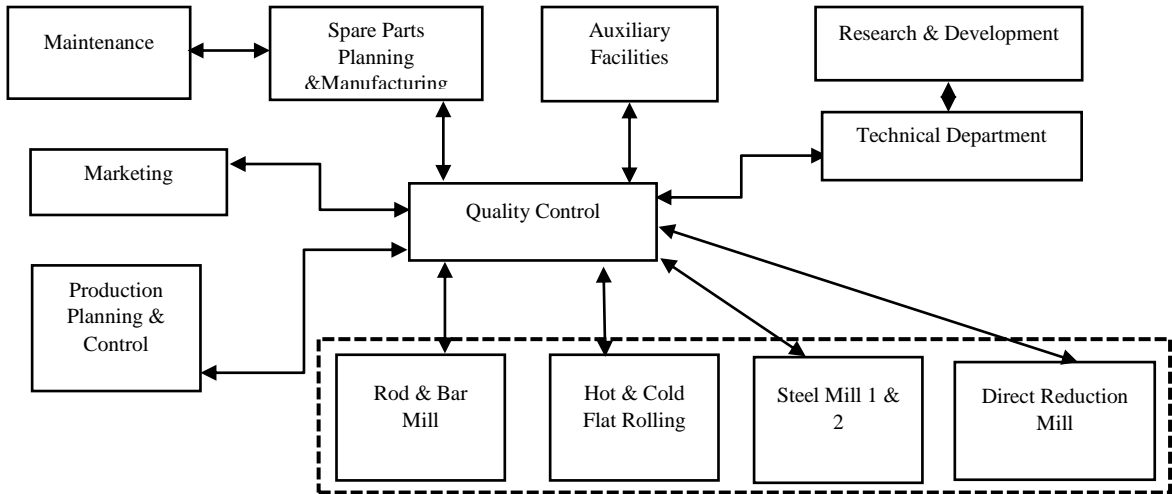
However, a proper icons have been added to the model to enhance quality efficiency by upgrading more effective aspects of TQM practices which are vital for company performance. These parts are; Research & Development, Technical Department, and Maintenance.

The inter-action among the processes of the quality management system is illustrated in the model; shown in figure 2. Concluded that, the flow of management processes including all activities to achieve the final product regarding customer satisfaction.

For TQM successful implementation, a suitable TQM framework for Libya's culture and political issues as an external factors are added which are believed to have a vital impact to the TQM success.

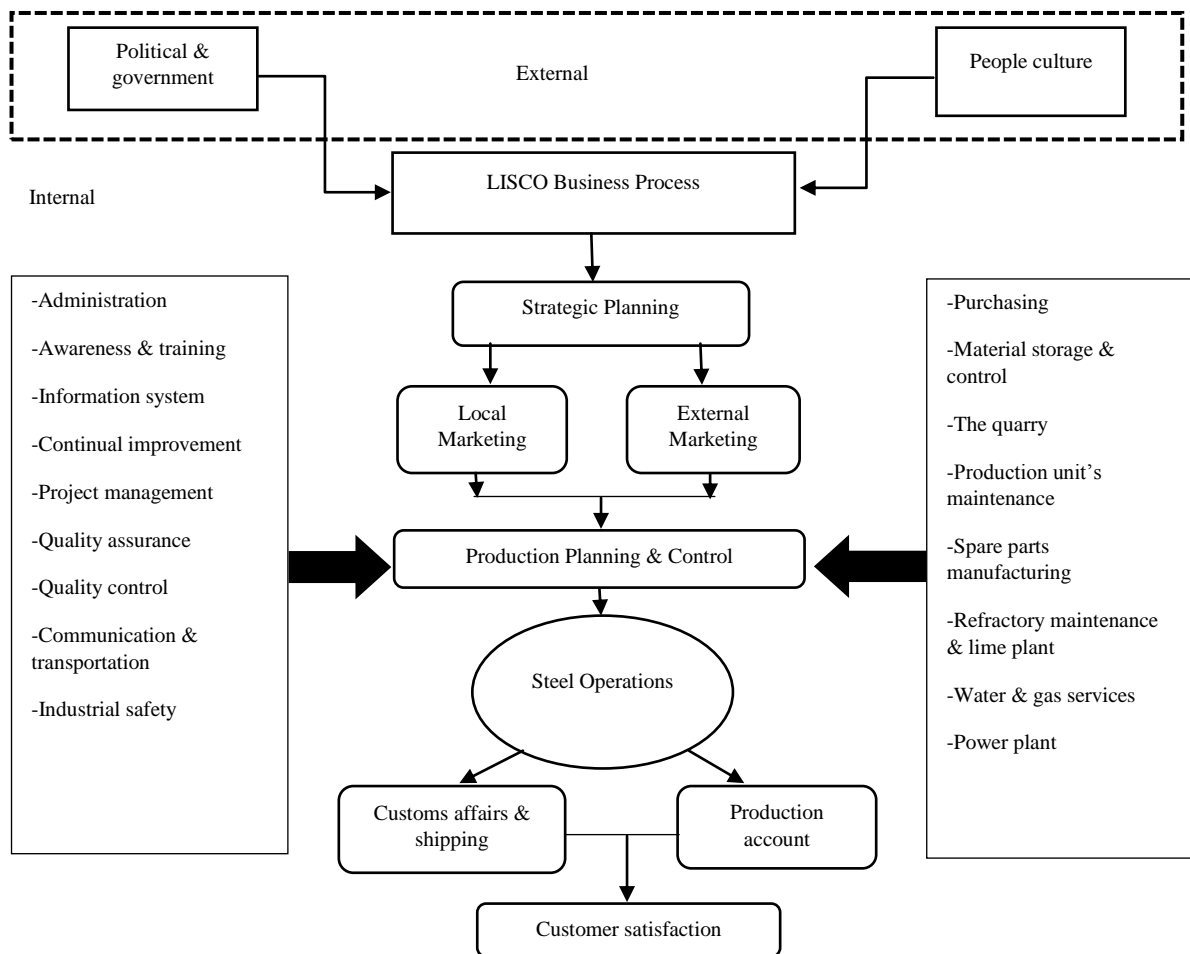
Since political factors play an important role, TQM implementation in LISCO is at modest level [8]. During the recent years, the company undergoes many difficulties due to administrative and operational problems.

Figure 1. Links between quality department and other departments in LISCO

Source: compiled by author [10]

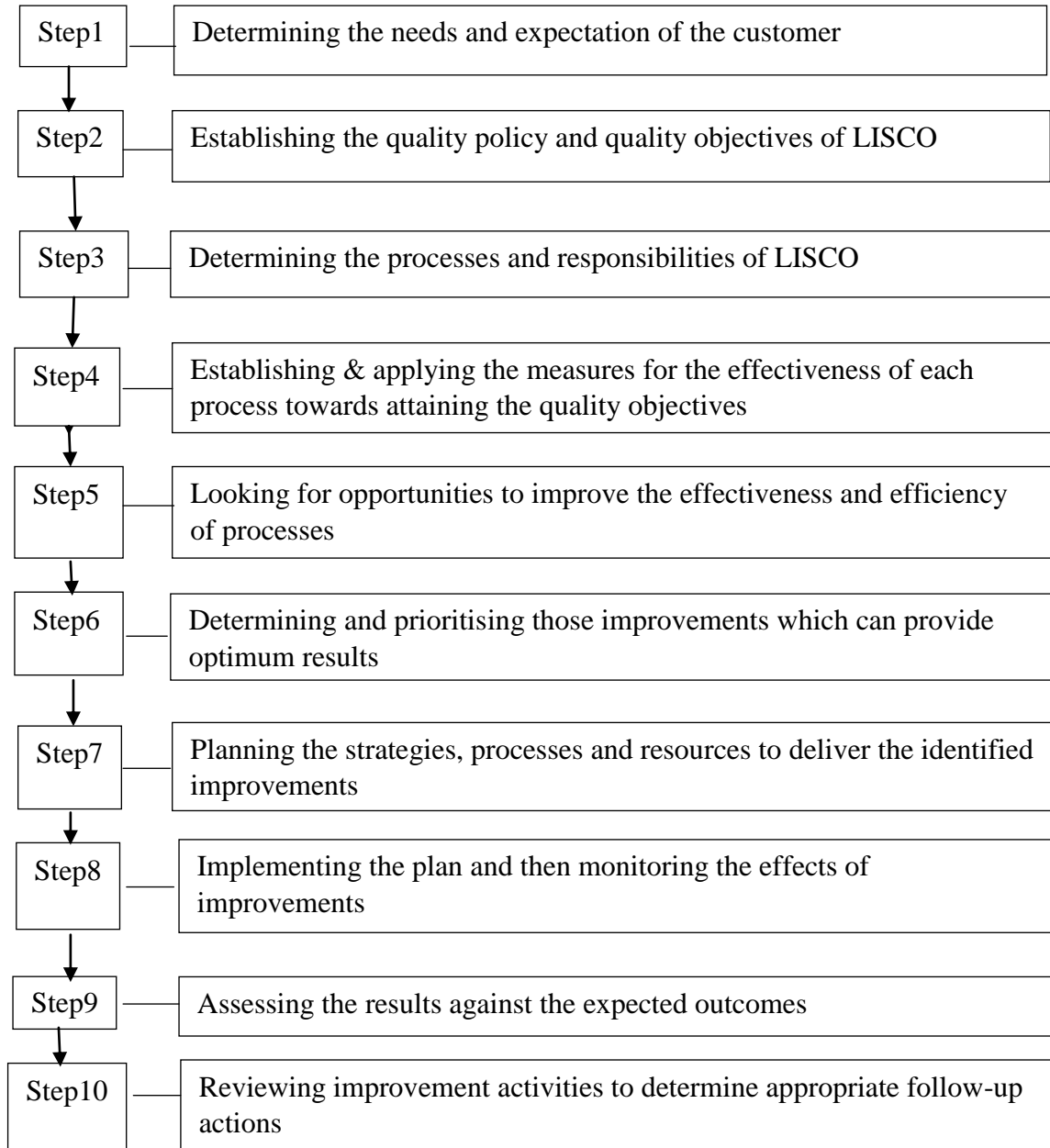

Figure 2. The inter-action model of the quality management system

Source: compiled by author [10]

LISCO's quality policy is provided to comply with relevant requirements and its products quality with customer's requirements, needs and expectations to

secure its leading position among iron and steel producing companies by establishing and reviewing periodically its quality objectives. It consists the following steps [10], which are illustrated in figure 3:

Figure 3. Quality Procedures in LISCO

Source: prepared by author

TQM is still a new concept which is now introduced in LISCO having the objectives of improving the quality of productivity.

The Company comprises of the following production plants: Direct

Reduction Plants, Steel Melt Shops, Bar-Rod- and Section Mills, Hot and Cold Rolling Mills, and Pickling- Tempering- Galvanizing Lines.

Table1 shows production rates for years from 2000 to 2017 just before, during and after the application of quality systems

towards to the overall quality system (TQM).

The yearly quantities produced by LISCO in the last 17 years in tons unit are shown in table1:

Table 1

Production achievement; 2000 - 7/2017 made by author.

Year	DR Plant		SMS Plant		Long Products	Hot Roll Plant		Cold Roll Plant			
	DRI	HBI	SMS1	SMS2		HSM	HSL	Pickling	CRM	TEMP	GAL
2000	1,047.20	455.4	632.1	422.8	553.8	403.55	37.1	89.129	44.946	22.689	31.287
2001	727.3	364.44	486.3	359.5	438.23	322.38	29.855	57.869	28.727	16.962	29.291
2002	738.6	431	444.3	444	406.76	408.8	39.777	45.853	35.87	17.275	28.9
2003	923.8	412.33	505.4	501	443.59	391.33	45.02	69.026	55.608	27.662	27.007
2004	976.8	606.7	544	482.4	488.8	428.81	36.8	64.036	50.189	25.266	18.535
2005	1,096.35	554.26	705	550.4	672.24	499.53	34.752	53.252	46.38	26.85	17.125
2006	1,069.85	563.1	530.5	620.1	505.4	564.75	40.706	81.494	67.885	48.688	9.28
2007	1,244.30	395	542.8	671.4	578.48	596.3	33.421	105.512	92.086	56.661	26.9
2008	1,064.50	504.88	603.8	533	606.615	480.43	41.807	95.182	82.36	63.141	17.187
2009	875.1	233.8	469.6	452	576.95	426.85	21.902	110.968	101.53	56.741	35.292
2010	754.8	516.86	259.8	509.7	503.146	465.26	37.114	94.583	93.998	63.864	20.671
2011	198.5	107.43	106.2	93.86	105.363	83.193	5.187	15.176	14.399	7.002	10.218
2012	266.67	241	223.6	91.43	292.516	70.536	10.521	11.131	11.345	8.443	0
2013	657.8	300	452.6	260.3	530.748	227	15.38	37.157	36.945	38.04	0
2014	714.2	280.57	481.3	220.2	467.3	203.66	15.114	35.552	35.521	29.748	0
2015	366.8	83.2	224.6	127.2	308.185	99.798	13.904	36.341	34.645	22.178	393
2016	555.4	143.45	367.6	124	406.5	133.63	12.564	27.982	28.839	16	2.132
JUL/ 2017	210.1	63	146.75	80.36	168.174	67,282	1.681	13.066	12.724	4.077	0

Source: data collected from production department and constructed by author

These data will enable a flexible description and analysis over these years, as well as to point up the different levels of production

rates. For more simplification, table2 has been made to expose the total production summation in tons for each year in table1.

Table 2

Total production summation for each year

Y	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Σ	3,686.03	2,831.56	3,012.44	3,374.87	3,703.80	4,239.01	4,092.47	3,773.16	4,075.72
Y	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Jul-17
Σ	3325.44	3299.13	736.31	1227.29	2556.17	2483.17	1316.85	1816.17	767.314

Source: prepared by author based on table1

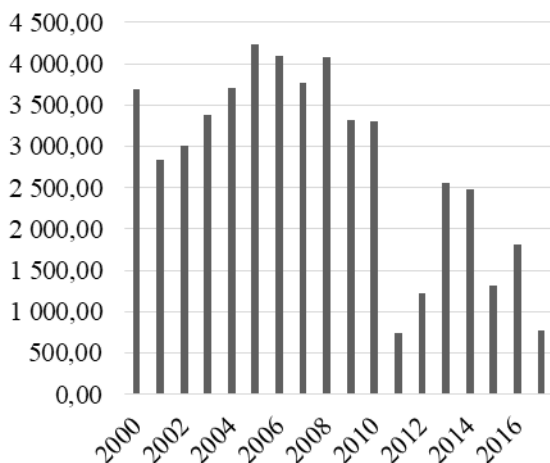
Gathering the production together for each year of the total of all process's plants can ease the reflection of productivity regarding TQM implementation in coming column chart in figure 4.

A common statistical graphic methods were used to expose these data in table 2 for each year in figure 4. It is clear from figure 4; the rise in production rates with the following years of the beginnings of ISO quality systems application in 2002, and then attempt to develop a comprehensive quality system such as (TQM), taking into account the

existence of many obstacles, especially, culture of absorbing TQM [9], and how to apply it as well as change resisting.

Figure 4, shows a fluctuation in production for example, the company's production rates began to rise until it reached the highest value in the year 2005, and then began to decline until it reached its lowest value during the year 2011, which coincided with the regional uprising events, and then began to rise again in 2013 after the state recovery. Also, the company was slightly affected by the global financial crisis, during the year 2009, as shown in Figure 4.

Nevertheless; in 2013, 2014, and 2015 the production rates started to rise up again gradually before declining again because of insufficient power supply on the following years as well as the political tensions in this period of time.

Figure 4. Representing the total production data from table 2

Source: made by author based on table 2

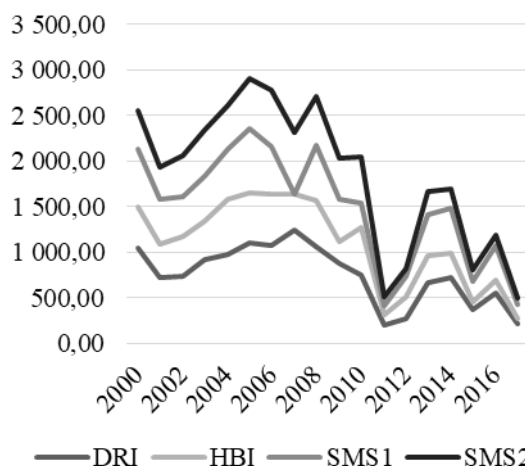
For a simplified explanation we would expose the productivity of the primary main factories in LISCO which are the base for the next production stages in figure 5.

From figure 5, it can be observed that the relationship between production rates and quality management systems implementation were clear to show a positive impact in the increase in total production. Noticing that, years later the implementation of quality systems, there were a clear output fluctuation on production rates due to several reasons as mentioned previously.

These difficulties are causing a negative impact on the organization's productivity [1]. It's quite obvious that applying a modern quality management system has made a tremendous impact on productivity [6], however, to overcome any exceptional circumstances, a quality discussion circles is advised to point the problem and set a suitable solution.

The company has obtained the first certificate of quality management system (ISO 9001:2000) in the year 2002, and is still going on the implementation of internal audit

to monitor its performance, and continuous improvement approach is an effort to reach the top rank of the total quality [11].

Figure 5. Productivity in tons per year of main factories

Source: made by author

ISO certificate applied in the field of quality, environment and general safety: 1 – ISO Certificate (ISO9001) for quality system. 2 - ISO Certificate (ISO14001) for environment Management System. 3 - ISO Certificate (ISO18001) for safety system.

Due to the company's commitment to satisfy customers by considering quality as one of its vital goals, the company has established the quality council aiming to fulfil the requirements of the international quality system (ISO) in all production trends. As a result, LISCO has been awarded the 12th European Award of quality for the year 1998, and the International Quality Certificate; (ISO 9001/2000) in 2002 [1]. From previous studies; there are many barriers prevent the company to implement TQM successfully such as: lack of top management commitment, poor vision and plan statement, the government influences, lack of TQM knowledge, employees involvement, financial support, as well as people culture [7, 8, 9]. Since TQM is a new philosophy of modern quality management system, therefore; there is a challenging approach to be installed and applied [6]. Unlikely, LISCO is characterised by good quality specifications, good grade of raw material, and up to date processing equipment with more skilled workers and

experienced managers due to continuous training and education. However, managers in LISCO are keen to apply the most recent systems to achieve a high quality level in process and production, but the implementation of these kinds of systems are still struggling [7]. The years of high productivity which resulted from improved quality, made their impact on sales in LISCO as illustrated on table 3.

Table 3

Sales achievement per tons; 2008 - 2015

Year	Long products	Hot roll products	Cold roll products	Galvanised products
2008	819228	88650	60626	17760
2009	806881	126153	67918	33567
2010	569832	142531	60534	25760
2011	103142	21059	3435	5398
2012	252820	77199	18525	6628
2013	511202	120203	37910	1881
2014	473251	95848	29241	2091
2015	347142	133540	34582	3268

Source: data collected from marketing department in LISCO made by author

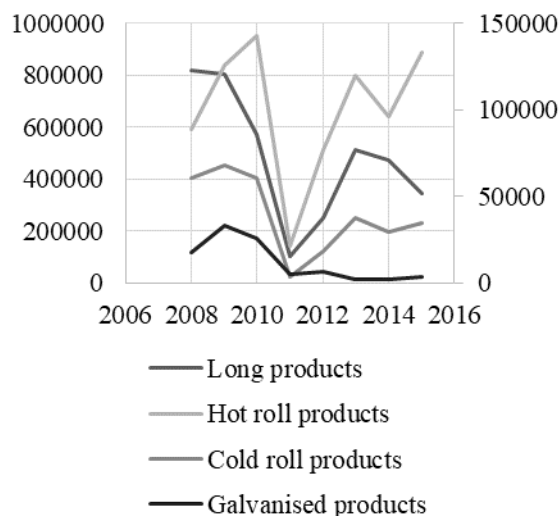
Data in table 3, which were collected from marketing department in LISCO, present indirect indication of improving quality after TQM implementation. Figure 6, gives a clearer picture of the previous data in table 3, regardless declining in 2011 due to country's instability as explained earlier.

Unexpected events often affect the different activities in LISCO behind the quality plans. In such case applying and manipulating quality management systems become out of control.

Conclusions. This paper has used a descriptive statistical method in the analysis of production rates in LISCO, in order to investigate the implementation of TQM system and determine the relative importance to the productivity. In addition, these analyses can assist decision makers to focus on the strengths and weaknesses related to implementation of quality systems.

The findings revealed that the high rates of production started at the application of a quality management system. Finally, installing modern quality management systems is approved to enhance the organizational performance for any manufacturing company; LISCO for instance. Senior managers need to take an action in order to achieve an effective and successful

implementation of TQM techniques and methods.

Figure 6. Printing the sales on table2 per tons over years for steel products

Source: made by author based on table 3

References:

1. Abugeddida R A, Analysis of the exports in the Libyan Iron and Steel Company (LISCO) the WEI International Academic Conference Proceedings, Antalya, Turkey, 2014.
2. Alsaid S A, Rekik S, Integrating the quality cost report with the TQM tools case study: at the bar and rod mill (TS-4) LISCO, 2017.
3. Arshida M M, Agil S O, Critical success factors for Total Quality Management implementation within the Libyan Iron and Steel Company, 2013.
4. Elmghadmi A S, The role of total quality management in the factories of calcareous stone in Libya, 2016.
5. Hokoma R A, Khan M K, Hussain K, The present status of quality and manufacturing management techniques and philosophies within the Libyan iron and steel industry, 2010.
6. Manjunath S J, Kumar G A, Impact of TQM implementation on productivity and quality- a study at General Motors, 2013.
7. Shokshok M A, Abukrais O A, An Investigation of Quality Practices in Libyan Industrial Companies, World Academy of Science, 2015.
8. Shokshok M A, an Investigation of Quality Practices in Libya and Arab Region Countries, 2016.
9. Shokshok M A, Quality Culture Framework Proposal for Libyan Industrial Companies, World Academy of Science, 2014.
10. Libyan Iron and Steel Company, quality manual guide, 2001.
11. Official site. URL: <http://www.libyansteel.com/>

Стаття надійшла до редакції 16.09.2018 р.

УДК 373.5. 091.26

УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНОЮ СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ НА ЗАСАДАХ М'ЯКОЇ СИСТЕМНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ П. ЧЕКЛАНДА

Паращенко Л.І.

*д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри управлінських технологій,
Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-244-31-02, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua*

ORCID: 0000-0003-0613-2998, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-134-142>

MANAGEMENT BY GENERAL SECONDARY EDUCATION ON THE BASIS OF THE QUALITY SYSTEM METHODOLOGY P. CHEKLANDA

L. Parashchenko

*doctor of science in public administration, associate professor, professor, department of management technologies,
"KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044) -244-31-02, e-mail.: lidmilapl@krok.edu.ua*

ORCID: 0000-0003-0613-2998, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-134-142>

Анотація. Світова практика свідчить, що система освіти може успішно функціонувати і розвиватись, забезпечуючи можливість здобуття загальної середньої освіти усім громадянам, якщо рівень витрат складає 5-7% ВВП. Існуючий упродовж останнього десятиліття обсяг державних витрат на освіту в Україні знаходиться на досить високому рівні (6-7% ВВП), який є значно вищим за середній світовий показник у цей період (4,9 % ВВП). За цим показником Україна є лідером у Східній Європі. Тож є підстави констатувати, що упродовж останніх десяти років Україна має більш, ніж достатній рівень фінансування освіти в абсолютних показниках. Існуюча норма українського законодавства щодо фінансування освіти у розмірі не меншому, ніж 10% національного доходу, з точки зору світової практики, видається децю завищеною. У світі є лише декілька країн, які витрачають на освіту більше цього показника (невеликі острівні держави, розташовані в Тихому океані або Карибському басейні). Підхід реформаторів при розробленні концепцій освітніх перетворень можна декодувати приблизно так – державний бюджет має передбачити видатки на освіту в розмірах, у «яких зможе», з них передусім буде сплачено зарплату освітянам, а останні за ці кошти виконуватимуть ту роботу, яка буде прописана в документах реформ. Освітні реформи ухвалюються, якість здійснюються, однак їхнє економічне забезпечення й взаємозв'язок з економікою жодного разу не були обраховані з потрібною і можливою глибиною, враховуючи здобутки як економічної науки, так і науки державного управління. Це зрештою й призвело до того, що система загальної середньої освіти опинилася в стані глибокої кризи. Свідченням цьому є катастрофічне падіння якості навчальних досягнень учнів, що показує аналіз результатів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) останніх років, падіння позиції України в міжнародних рейтингах, зокрема розвитку людського потенціалу, глобальної конкурентоспроможності тощо. За даними Програми розвитку ООН в Україні, лише 38% населення задоволені якістю національної системи освіти. Взаємозалежність освіти та економіки, функціонування ринку освітніх послуг і дію економічних механізмів вивчає окрема наукова галузь - економіка освіти.

Ключові слова: загальна середня освіта, вищий навчальний заклад, державні органи управління освітою, плуралістичність, соціоекономічна система, SATWOE.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12

Annotation. World practice shows that the education system can function successfully and develop, providing the opportunity for general secondary education to all citizens, if the level of expenditure is 5-7% of GDP. Existing in the last decade, the public spending on education in Ukraine is at a rather high level (6-7% of GDP), which is significantly higher than the world average over this period (4.9% of GDP). By this indicator, Ukraine is a leader in Eastern Europe. Therefore, there are grounds to state that over the last ten years Ukraine has more than enough education financing in absolute terms. The existing norm of Ukrainian legislation on financing education in the amount of not less than 10% of national income, from the point of view of world practice, seems somewhat overestimated. There are only a few countries in the world who spend more on education than this indicator (small island states located in the Pacific

or the Caribbean). The approach of reformers in developing the concepts of educational transformations can be decoded approximately so - the state budget should foresee the expenditures on education in the "who will be able to", first of all they will pay salaries to educators, and the last for these funds will carry out the work that will be recorded in the documents reforms. Educational reforms are adopted, somehow implemented, however, their economic support and the relationship with the economy have never been counted with the right and possible depth, taking into account the achievements of both economic science and the science of state administration. This eventually led to the fact that the system of general secondary education was in a state of deep crisis. Evidence for this is the catastrophic decline in the quality of academic achievement of students, which shows the analysis of the results of external independent evaluation (EAR) in recent years, the fall of Ukraine's position in international rankings, in particular human development, global competitiveness, etc. According to the United Nations Development Program in Ukraine, only 38% of the population are satisfied with the quality of the national education system. The interdependence of education and economics, the functioning of the educational services market and the operation of economic mechanisms is studied by a separate scientific branch - the education economy.

Key words: secondary education, higher education institution, state education authorities, pluralism, socioeconomic system, CATWOE.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення ринкової економіки, демократизації суспільства та модернізації державного управління на засадах сервісної держави особливої актуальності набуває завдання розвитку економічних відносин в системі шкільної освіти, що базується на пошуку альтернативних способів використання обмежених ресурсів і оптимізації співвідношення зисків і витрат кожним економічним агентом-суб'єктом системи ЗСО. Виходячи з цього положення і вибудовуватимемо логіку формування моделі економічних механізмів управління освітою. Опираючись на теоретичні здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців, шукатимемо відповідь, як в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів створити можливість для ефективного функціонування навчального закладу в процесі в виробництва освітніх послуг, тобто здійснення навчально-виховного процесу, відповідно до запитів особистості й суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальної середньої освіти займаються такі науковці, як: Аккофф Р., Суходоля О., Захарченко В., Чекланд П., Щедровицького П. та інші.

Як засвідчує аналіз літературних джерел, управління загальною середньою освітою на засадах м'якої системної методології П. Чекланда приділено недостатньо уваги, що обумовлює необхідність подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення сутності загальної середньої освіти як об'єкта державного управління в контексті суспільних трансформацій на засадах методології «м'яких» систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепцію м'якої системної методології (або методології м'яких систем, – Soft Systems Methodology, SSM), розроблено англійським дослідником П. Чекландом. Розвиток цього підходу описано у його книгах: «Системне мислення, практика систем» (1981); «М'яка методологія систем у дії» (1990); «Інформація, система та інформаційні системи» (1998); «SSM: 30-літня ретроспектива» (1999); «Навчаючись для дії» (2006). SSM – як підхід до вирішення багатограних управлінських проблем – установив розрізнення між «твердим» і «м'яким» системним мисленням і тепер викладається і використовується в усьому світі. Разом з тим на пострадянському освітньому просторі м'яка системна методологія П. Чекланда досліджується лише у працях В. Захарченка, В. Келле, М. Локтіонова і зовсім не застосовується для аналізу освітніх систем. На нашу думку, це є прогалиною в наукових дослідженнях, адже, як доречно обґрунтовує В. Захарченко, в SSM модерністська і постмодерністська раціональність інтегруються в єдину систему знання.

Якщо зібрати найсуттєвіше, що помічено в підході П. Чекланда у вказаних

працях, то його концепція бачиться так. По-перше, П. Чекланд виділяє три методологічні проблеми, розв'язанням яких він турбується: проблеми складності, соціального пізнання і ухвалення рішень або управління (менеджменту). Першу проблему він розглядає традиційно – в плані інтердисциплінарної редукції, згідно з якою закони, що діють на вищих рівнях в ієрархії системи, можна трактувати як закони вищого рівня складності. Друга проблема інтерпретується ним у дусі постмодернізму: дослідник у П. Чекланда є активним учасником явищ і процесів, що відбуваються в системі. При цьому самі системи мають здатність реагувати на зміст прогнозу. І, нарешті, третя проблема управління (менеджменту) в системі вирішується з опорою на базисні положення кібернетики Н. Вінера.

По-друге, принципова відмінність методології П. Чекланда від твердого системного підходу полягає в тому, що він оперує не з жорсткими (статичними), а з м'якими (динамічними, самокерованими) системами, «системами людської діяльності». У них він виділяє шість елементів. Першим і водночас центральним елементом м'якої системи є процес трансформації (Т), суть якого полягає у перетворенні певних вихідних умов чи внесків (w) у заданий результат (f). Процес трансформації включає і безпосередні об'єкти трансформації (e). Другим елементом системи виступає її власник (O – ownership), що має владу як створити, так і «виключити» систему (право вето). Власником може бути держава, певна фірма чи організація. Третій елемент – це діючі особи (A – actors), наприклад, менеджери, які перетворюють внески в результати і виконують певні дії в системі. В середині системи або за її межами перебуває четвертий елемент – замовники (C – customers), для яких функціонування системи важливе, насамперед, з погляду одержання заданого результату. В іншій версії мова йде про клієнтів системи (Client) – як кожного, хто може здобути певні переваги або втрати від системи.

П'ятий елемент – це обмеження з боку зовнішнього середовища (E – environmental constraints), які необхідно враховувати. До них належать організаційні правила, правові та етичні питання тощо. І, нарешті, шостий елемент – позиція дослідника (W – weltanschauung), яка робить осмисленою процедуру ідентифікації системи і значущим процес перетворення у певному контексті.

П. Чекланд описує основні принципи м'якого системного підходу в такий спосіб:

а) зустрічаючись із «м'якими» проблемами, рішення яких визначається можливістю збалансувати інтереси різних людей, необхідно намалювати найбільш повну картину проблеми, діючих сил та інтересів, а не представляти її відразу в термінах системних формалізмів;

б) доцільно проаналізувати ряд систем, релевантних завданню поліпшення даної проблемної ситуації, кожна з яких відображає окремий погляд на проблему. Таким чином, використання м'якого системного підходу приводить до створення ряду моделей для зіставлення їх з реальним світом, а не однієї, як у твердих методологіях;

в) якщо моделі твердих підходів є кресленнями для розробки майбутнього стану системи, «м'які» концептуальні моделі є основою для дискусій із впровадження змін. Тверді методології ведуть до розробки систем, у той час як м'які – до погоджених змін.

По-третє, П. Чекланда визначає 7 основних етапів реалізації м'якої системної методології, практичний алгоритм реалізації яких задається так:

Перший етап аналізу передбачає дослідження неструктурованої проблеми: визначення ролей клієнтів, людей, що мають і вирішують проблеми.

Другий етап фіксує проблемну ситуацію у вигляді певного опису; охоплює розгляд організаційних систем у контексті культури, дослідження соціальних ролей, норм поведінки й цінностей. Розпізнавання культурних аспектів ситуації сприяє процесу встановлення «культурально можливих» рекомендацій і обмежень. На

цьому етапі рекомендується надати проблемну ситуацію за допомогою «багатих зображень» (Rich pictures). Багаті зображення є способом найбільш повного фіксування інформації, що стосується ситуації. Багате зображення може показувати границі, структуру, потоки інформації і канали зв'язку. Але, зокрема, воно показує систему людської діяльності. Це елемент, що не включається в такі моделі, як схеми інформаційних потоків.

Третій етап припускає визначення системи, що відображає і зафіксує проблемну ситуацію, вивчення її політики, тобто того, яким чином здобувається і використовується влада в організації. Розуміння розподілу влади уможливило з'ясування небажаних наслідків її використання. На цьому етапі формулюються «корінні визначення» відповідних систем, які з різних аспектів оглядають цю проблемну ситуацію. Корінне визначення повинне бути стислим уявленням про систему в її фундаментальній формі. Щоб переконатися, що корінні визначення добре сформульовані, їхня структура повинна давати уявлення про всі елементи системи. Для перерахування цих елементів Чекланд використовує аббревіатуру CATWOE (customers, actors, transformation process, weltanschauung, owners, environmental constraints – клієнти, актори (учасники), процес трансформації, світогляд, власники, навколишнє середовище). Кожне кореневе визначення відображає окремий погляд на проблемну ситуацію. Не існує правильних або неправильних корневих визначень, а існують лише більш-менш вичерпні.

Четвертий етап включає побудову концептуальних моделей системи, які спрямовують спосіб розв'язання проблеми. Вони не прагнуть описати реальний світ, але акцентують увагу на формальній концепції системи людської активності. Моделі пов'язані з корневими визначеннями так, що утворюється взаємодоповнююча пара: визначення виражає, що являє собою система; модель – що вона робить. Один раз створена,

концептуальна модель може перевірятися, за Чекландом, «формальною системною моделлю», щоб переконатися, що вона не містить фундаментальних недоліків. У такий спосіб забезпечується зв'язок між твердими і м'якими системними.

методологіями: перші використовуються як формальні методи перевірки ходу м'якого системного проектування.

На п'ятому етапі проводиться зіставлення концептуальних моделей з дійсністю, точніше з проблемною ситуацією (тобто порівняння результатів етапу 4 з 2). Концептуальні моделі повинні формально порівнюватися з тим, що існує в реальному організаційному світі, з урахуванням уявлень про культуру організації, створеної на другому етапі. Порівняння повинне сприяти організації дискусії про можливі зміни, що мають відношення до проблемної ситуації. Таким чином, методологія спрощує соціальні процедури, в яких представляються різні світогляди і обговорюються шляхи їхнього використання і обліку в процесі ухвалення рішень.

Шостий етап припускає визначення комплексу реальних і бажаних (для суб'єкта) змін у системі, шляхів розв'язання проблеми, міркування аналітиків над бажаними і ймовірними змінами. Зміни, що здаються бажаними на основі системних моделей, можуть виявитися неможливими при врахуванні історії ситуації, структури влади або пріоритетів. Наприклад, може здаватися бажаним впровадження системи контролю за якістю, а можливим – лише робота зі скаргами клієнтів.

На сьомому етапі здійснюються дії суб'єкта, спрямовані на практичну реалізацію намічених змін. Аналітик, коли досягнута згода, діяльно сприяє впровадженню змін.

Закінчення вище описаного методологічного циклу розглядається не як «вирішення» основної проблеми, а лише як виникнення іншої, відмінної проблемної ситуації. За Чекландом, вирішення проблем у соціальних системах є

нескінченним процесом організаційного навчання. Це пояснюється тим, що організації складаються з індивідів і груп, що мають різне розуміння ситуації, у якій вони перебувають, а їхнє розуміння ситуації й необхідності змін завжди буде частково збігатися (інакше організація не змогла б існувати), але також завжди буде існувати достатнє розходження індивідуальних і групових поглядів для постійного росту числа варіантів планованих дій.

Говорячи про перспективи методології, П. Чекланд припускає, що, тоді як «тверда» методологія ґрунтується на парадигмі оптимізації, «м'яка» методологія охоплює парадигму навчання. Перша пов'язана з досягненням цілей і орієнтується на одержання генералізованих знань про закономірності поведінки системних об'єктів. Друга намагається працювати з різними баченнями ситуації, впроваджуючи системний процес навчання, у якому обговорюються різні погляди для того, щоб визначити найбільш ефективний шлях організаційного розвитку.

Сучасна система ЗСО найбільш адекватно може бути описана як «м'яка система». У системі ЗСО можна виділити і «власників», і «акторів», і «замовників» тощо. З переходом до ринкових відносин ЗСО має свого власника не тільки в особі держави, але й в особі певного підприємця, фірми і т.д. На її параметри, наприклад щодо ефективності функціонування та конкурентоспроможності, як правило, є певний замовник – держава чи ефективний власник. Крім того, варто враховувати, що ЗСО вивчається різноманітними дослідниками, які в своїх працях виходили з певних інтересів, чи то власників, чи то замовників, чи третіх осіб, які хочуть мати «об'єктивний діагноз» системи та прогноз її розвитку.

Шукаючи часову репрезентацію ЗСО, необхідно до історії українського шкільництва додати й сучасну дискусію про школу майбутнього. Якщо при системній реконструкції ЗСО обмежимося лише «сучасною школою», то чи дістанемо

ми її, зважаючи що школа зобов'язана встановити і встановлювати комунікації з випускниками минулих років та багатьма організаціями, які сприяють її діяльності.

Але якщо навіть знехтувати цими часовими і просторовими репрезентаціями системи ЗСО і спробувати абстрагуватися від емпіричних уявлень про ЗСО у формі населення України, щорічних когорт випускників шкіл, приміщень і пришкільних ділянок з метою виокремлення сухого залишку діяльності системи ЗСО, і розглядати її як підсистему в системі освіти за схемою МСКО, то межі системи ЗСО також не стануть чіткішими.

Досить вдалим є підхід визначення меж системи на основі оцінки наявної можливості впливу на об'єкт управління (ресурсів та повноважень), що коротко зводиться до визначення Р. Аккофа – «система перебуває на відстані моєї витягнутої руки». Іншими словами, це означає, що суб'єкт управління визначає для себе межі об'єкта управління, зважаючи на можливість безпосереднього впливу на процеси, для яких вистачає ресурсів та повноважень, тобто лише «керування».

Однак, як зазначає О. Суходоля для соціальних систем лише «керування» недостатньо, необхідно забезпечити також вплив на всі процеси, пов'язані з досягненням цілей, тобто необхідно також забезпечити й «управління» процесами, де ресурсів суб'єкта управління не вистачає. Для соціальних систем необхідний інший підхід щодо визначення меж об'єкта управління (системи), який, зокрема, запропонований Г. Щедровицьким: «межі системи там, де проходять процеси, що впливають на поведінку об'єкта управління».

Система ЗСО є системою з багатьма межами, або навіть «безмежною». Ще в 1995 р. Рон Ашкенас довів, що «безмежність» для будь-якої організації є передумовою успішності у ХХІ ст., і показав, як відкинути штучні перешкоди, що породжуються ієрархією чи географією, і ставати «безмежною» компанією зі здатністю до швидкого,

проактивного і творчого пристосовування до змін у навколишньому середовищі. Декому «безмежна організація» бачиться анархією і хаосом, іншим – викликом. Істина посередині цих двох полюсів. Кордони можуть бути вертикальними і горизонтальними, зовнішніми і географічними, але всі вони можуть бути гнучкішими. Кращі межі є тими, які є «водопроникними». Рон Ашкенас дослідив 500 компаній, щоб продемонструвати, як «зламувати» кордони, щоб збільшити потік ідей, ресурсів і талантів в організацію і з неї, нагору й униз по ієрархії й поверх географічних районів. Такі стратегії можуть використовуватися з метою прорватися через повільну бюрократію, мобілізувати акторів для змін, досягти короткострокових цілей, плануючи довгостроковий успіх становлення глобальної компанії.

«Безмежність» системи ЗСО реалізується сьогодні в напрямі її мережевого розвитку, але це не відкидає необхідності визначення й уточнення меж ЗСО як об'єкта державного управління. Державне управління ЗСО несе відповідальність переважно за роботу вчителів у 20 тисячах шкіл.

Тут цікаво побачити, що якщо МОН керує школами (зміст, підручники, ТЗН, ІКТ, процедури атестації – точніше про розподіл рівнів державного управління за сферами ЗСО – див. таблиці у працях;), то сплачується це все видатками з місцевого бюджету, які МОН не обраховує і свої командні директиви переважно не зіставляє з можливістю їх сплатити.

Отже, ЗСО є унікальною системою («безмежність», учителі – якнайбільш масова професія в суспільстві тощо). Відтак постає проблема керованості такої системи. Розуміння керованості системи ЗСО полягає у можливості регулювання її здатності адекватно визначати майбутнє суспільства і забезпечувати успішність у ньому її випускників. А міру успішності керованості визначатиме дистанція між реальним і необхідним.

Найголовніші і найпроблемніші межі в системи ЗСО – знаннєві. Яку сукупність

знань опановують і повинні опанувати учні, як окреслюється їхнє коло знання (незнання)? Від встановлення знаннєвих меж ЗСО залежить, зрештою, контент освіти, а від нього – її часові й просторові межі. Встановити знаннєві межі ЗСО повинне допомогти «корінне визначення» системи ЗСО.

«Корінне визначення» системи ЗСО. Складність такого визначення поняття ЗСО, яке стисле, але повного уявлення про систему в її фундаментальній формі, обумовлюється як багатьма теоретичними інтерпретаціями поняття освіти, так і тим, що визначення терміну «ЗСО» в Законах України «Про освіту» (Статті 29, 30) та «Про загальну середню освіту» (Стаття 3) недостатні для специфікації понять «повної ЗСО» і «базової ЗСО», встановлення ступеню її еквівалентності з поняттям «базової освіти», «освіти для всіх», що є висхідним пунктом освітніх реформ у контексті двох Всесвітніх конференцій з питань освіти: Джонотьєн / Таїланд, 1990 («Освіта для всіх») і Дакар / Сенегал, 2000 (Всесвітній форум з освіти). Встановлене законодавством визначення ЗСО С. Клепко характеризує як переважно «процесне», в якому «результатні» виходи процесу ЗСО – «оволодіння систематизованими знаннями», «всебічний розвиток особистості» тощо є лише декларативно вказаними. З метою окреслити масштаби і форми, зміст ЗСО С. Клепко пропонує таке визначення поняття повної ЗСО як рівня освіченості:

«Повна загальна середня освіта – це рівень всебічного (тобто інтелектуального, соціального, фізичного і психічного) розвитку особистості, здобуття якого:

1) є обов'язковим (тобто державою вимагається здійснення особистістю цілеспрямованої пізнавальної і практичної діяльності з оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво);

2) є необхідним для будь-якої постсередньої освіти або трудової діяльності в будь-якому обраному напрямку спеціалізації (тобто здатність

випускника до виходу на ринок праці чи початку виконання ним обов'язків батька-матері);

3) забезпечує свідоме ставлення до обов'язків людини і громадянина, вільне формування політичних і світоглядних переконань;

4) забезпечує здатність особистості до регенерації здобутих знань, тобто швидкого їх відновлення і розширення (здобуття компетентності навчатися протягом життя), та неможливість деградації цього рівня розвитку особистості за принципом Макса фон Лауе «освіта є те, що залишається після того, як все можливе забуде»;

5) забезпечує потенціал динамічного приведення рівня здобутої раніше ЗСО у відповідність до актуального сучасного чи майбутнього стану ЗСО, оскільки суспільні уявлення про вимоги до обсягу ЗСО швидко змінюються (наприклад, необхідність доповнення ЗСО, здобутої до впровадження інформатики в її зміст, сучасними знаннями про комп'ютер)».

Запропоновані критерії, а саме: обов'язковість, необхідність, плюралістичність, регенеративність і акумуляція – можна застосовувати при визначенні доцільності включення до ЗСО тих чи інших елементів навчальних предметів і освітніх галузей. Уточнюючи афоризм Макса фон Лауе, С. Клепко визначає ЗСО «як сукупність певних універсальних інтелектуальних, соціальних, фізичних і психічних автоматизмів (компетентностей, умінь, навичок, сценаріїв, стратегій діяльності, здатностей тощо), здобутих чи вироблених особистістю (бажано до 18 років), необхідних і достатніх для її впевненої і успішної спеціалізації в життєдіяльності, культурі й економіці свого суспільства та світу в цілому». Це визначення ЗСО як рівня освіченості надає можливість нам сформулювати корінне визначення системи ЗСО як соціоекономічної системи у формі сукупності навчальних закладів, що забезпечують здобуття такого рівня освіченості.

Осмилення категорії розвитку надає можливість встановити, що розвиток є генетична зміна якісних станів системи, зокрема, освітньої, що увиразнюється появою нових форм буття, нововведень, перетворенням внутрішніх і зовнішніх зв'язків при збереженні системної якості об'єктів, що розвиваються. Така об'єктивна природа організаційного розвитку системи ЗСО разом з тим у системі державного управління постає поняттям-конструктом, яке формується суб'єктами державного управління.

Розвиток системи ЗСО як соціоекономічної організації постає категорією теорії державного управління, що інтегрує інші види розвитку в суспільстві – соціальний розвиток, розвиток людини, інституційний розвиток. Розвиток ЗСО образно можна кваліфікувати як «розвиток розвитків». Розвиток освіти моделюється як багатоцільовий і багатокритеріальний процес, спрямованість якого обумовлена як метою розвитку людини, так і системою функціонуючих в суспільстві цінностей. У сферу важливих елементів функціонування і розвитку освіти як соціоекономічної системи безпосередньо включений людський капітал як багатоаспектне, багатогранне явище зі своїми особливостями і власною системою показників.

Розвиток системи ЗСО здійснюється за диференційно-інтеграційним законом розвитку за такими основними критеріями:

- впроваджуваний системою ЗСО обсяг загальноосвітніх знань як необхідної компоненти інноваційного розвитку суспільства (розвиток контенту – навчального плану, програм, освітніх стандартів тощо);

- темп організаційних змін організаційного розвитку ЗСО;

- рівень і глибина підготовки педагогічних кадрів (загальний розвиток і професійний розвиток шкільного персоналу, величина їх опору змінам);

- локальна широта охоплення системою ЗСО учнівського контингенту і

технологічна глибина моделей освіти, що забезпечують її розвиток.

Загальним для всіх перелічених критеріїв є те, що вони служать вимірами широти і глибини розгортання ЗСО як соціоекономічної організації, що надає суб'єктам можливість максимізації здобування матеріального, фінансового, соціального, інтелектуального, культурного, символічного капіталів.

Розвиток ЗСО конструюється і забезпечується діями державних органів управління залежно від структурних умов, успадкованих від минулого, та схем самоорганізації системи ЗСО, що дозволяють їй відтворювати існуючу структуру і підвищувати соціальну результативність і знижувати соціальні ризики в освіті.

Висновки. У результаті застосування системного аналізу в дослідженні ЗСО, зокрема такого його типу, як м'яка системна методологія П. Чекланда, встановлена теоретична і практична необхідність інтерпретації ЗСО як об'єкта державного управління у формі «м'якої системи», що найбільш повно відображає особливості функціонування і розвитку реальної системи освіти та надає потужний евристичний потенціал для вдосконалення розроблених та проектування нових механізмів, технологій та інструментів державного управління. Однак у системі державного управління переважає розуміння ЗСО як «твердої» системи та вироблення відповідних «твердих» управлінських рішень, що і породжує низку сучасних проблемних недоліків як системи ЗСО в цілому, так і застосованих до неї механізмів державного управління.

Здобутий системний опис сучасної української системи ЗСО надає нам право констатувати, що вона за своїм устроєм продовжує функціонувати подібно до системи планової економіки, в якій є два типи суб'єктів: центр, що ухвалює рішення щодо виробництва і споживання, але не має інформації про виробничі ресурси та індивідуальні потреби, і звичайні суб'єкти, які такою інформацією володіють. Системі ЗСО, організованій як планова система,

властиві відповідні проблеми. Передусім, на центрі, тобто МОН, лежить основне обчислювальне навантаження, що вимагає витрат істотних ресурсів. Разом з тим у МОН немає можливостей контролю ні за правильністю обчислень, оскільки перевірка сама по собі вимагає додаткової інформації і обчислювальних ресурсів, ні за тим, якою мірою об'єкти його управління додержуються наказів центра. Це надає суб'єктам системи ЗСО можливість не повідомляти центру правду про результати і ресурси в тих випадках, коли в результаті маніпуляції повідомлюваною інформацією вони можуть одержувати преференції, більше відповідні їхнім власним перевагам.

Внаслідок цього керуюча підсистема в системі ЗСО все більше дистанціюється від системи ЗСО як мережі ЗНЗ, що підтверджують майже нульовий міністерський вплив на кадрову вертикаль системи ЗСО, нестача фінансів, «косметичні» реформи без аналізу ефективності та віддачі від інвестицій у сферу освіти, відсутність налагодженого стратегічного і концептуального управління змінами. Окремі акти і навіть програми, прийняті поза загальним контекстом функціонування як виживання ЗНЗ, ще більше загострюють виникаюче протиріччя, що, в свою чергу, стає причиною проблем освітніх систем різного рівня загалом і ЗНЗ зокрема.

Література:

1. Checkland P. B. *Systems Thinking, Systems Practice*. Chichester, UK: John Wiley and Sons, 1999.
2. *Systems Thinking, Systems Practice* (1981); *Soft Systems Methodology in Action* (with J. Scholes, 1990); *Systems Information and Information Systems* (with Sue Holwell, 1998); *SSM: A 30-Year Retrospective* (1999); *Learning for Action* (with John Poulter, 2006).
3. Захарченко В. З позицій постмодерністської раціональності (Нові підходи до дослідження промислових територіальних систем). *Вісник НАНУ: журнал*. 2002. №8.
4. Келле В. В. Переосмысление системной методологии: версия П. Чекленда. Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник, 1995-1996. М., 1996. С. 378.
5. Локтионов М. В. О системных методологиях в менеджменте. *Вестник*

Московского университета : журнал. Серия 7. Философия. – 2000. – №5. – С. 105-120.

6. Checkland P. Towards a system-based methodology for real-world problem-solving. *Systems behavior* (J. Beison and G. Peters, eds.). L., 1976. P. 51-77.

7. Checkland P. OR and systems movement: mapping and conflict. *Journ. of opl. and res. soc.* 1983. Vol. 34. №6. P.661

8. Sterling Stephen. Whole Systems Thinking as a Basis for Paradigm Change in Education: Explorations in the Context of Sustainability. PhD Thesis, Department of Education, University of Bath, 2003. 476 p. P.274.

9. Fiszbein, Ariel. Decentralizing Education in Transition Societies: Case Studies from Central and Eastern Europe. Washington, D.C.: World Bank, 2001. P. 111

10. Щедровицкий П. Г. Изменения в мышлении на рубеже XXI столетия: социокультурные вызовы и последствия использования рамочных техник. Архив Чтений памяти Г.П. Щедровицкого. XIII Чтения. URL : <http://www.fondgp.ru/lib/chteniya/xiii/texts> (дата звернення 11.09.2018).

11. Аккоф Р. Цит. за Щедровицкий Г.П. Методология и философия организационно-управленческой деятельности: основные понятия и принципы: курс лекций. Москва: Наука, 2003. Т. 5. С. 366.

12. Суходоля О. М. Системний аналіз механізмів державного управління у сфері енергоефективності. *Державне управління: теорія та практика*: електрон. наук. фак. журн. НАДУ. 2005. № 2.

Reference:

1. Checkland P. B. *Systems Thinking, Systems Practice*. Chichester, UK: John Wiley and Sons, 1999.

2. *Systems Thinking, Systems Practice* (1981); *Soft Systems Methodology in Action* (with J. Scholes, 1990); *Systems Information and Information Systems* (with Sue Holwell, 1998); *SSM: A 30-Year Retrospective* (1999); *Learning for Action* (with John Poulter, 2006).

3. Zakharchenko V.Z. *pozytsii postmodernistskoi ratsionalnosti* (Novi pidkhody do doslidzhennia

promyslovykh terytorialnykh system). *Visnyk NANU: zhurnal*. 2002. №8.

4. Kelle V. V. Pereosmyslenye systemnoi metodolohyy: versyia P. Cheklenda. *Systemne yssledovaniya. Metodolohycheskye problem: Ezhehodnyk*, 1995-1996. M., 1996. S. 378.

5. Loktyonov M.V. O systemnkh metodolohiyakh v menedzhmente. *Vestnyk Moskovskoho unyversyteta : zhurnal. Seryia 7. Fylosofyia*. 2000. №5. S. 105-120.

6. Checkland P. Towards a system-based methodology for real-world problem-solving. *Systems behavior* (J. Beison and G. Peters, eds.). L., 1976. P. 51-77.

7. Checkland P. OR and systems movement: mapping and conflict. *Journ. of opl. and res. soc.* 1983. Vol. 34. №6. R.661.

8. Sterling Stephen. Whole Systems Thinking as a Basis for Paradigm Change in Education: Explorations in the Context of Sustainability. PhD Thesis, Department of Education, University of Bath, 2003. 476 r. R.274.

9. Fiszbein, Ariel. Decentralizing Education in Transition Societies: Case Studies from Central and Eastern Europe. Washington, D.C.: World Bank, 2001. P. 111

10. Shchedrovitskyi P. H. *Yzmeneniya v mshlenyy na rubezhe KhKhI stoletyia: sotsyokulturne vizovi y posledstvyia yspolzovaniya ramochnikh tekhnnyk*. Arkhyv Chtenyi pamiaty

H.P. Shchedrovitskoho. XIII Chtenyia. URL : <http://www.fondgp.ru/lib/chteniya/xiii/texts> (data zvernennia 11.09.2018).

11. Akkof P. Tsyt. za Shchedrovitskyi H.P. *Metodolohyia y fylosofyia orhanyzatsyonno-upravlencheskoi deiatelnosti: osnovnie poniatyia y pryntsypi: kurs lektsyi*. Moskva: Nauka, 2003. T. 5. S. 366.

12. Sukhodolia O. M. *Systemnyi analiz mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia u sferi enerhoefektyvnosti. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka: elektron. nauk. fakh. zhurn. NADU*. 2005. № 2.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2018 р.

Розділ 7. Маркетинг, підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 330.341.1+339.9+339.138

КОМПЛЕКС МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ СТАРТАП-ПРОЕКТІВ ТА ПОБУДОВА МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОГНОЗУВАННЯ ЇХ УСПІШНОСТІ НА РИНКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Кофанов О.Є.

*асистент кафедри інженерної екології, Інституту енергозбереження та енергоменеджменту, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, проспект Перемоги, 37, 03056, Україна
тел.: (044) 204-99-17, e-mail: aleckof@protonmail.com
ORCID: 0000-0003-2181-9288, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-143-150>*

THE COMPLEX OF THE STARTUP MARKETING STRATEGIES AND THE DEVELOPMENT OF THE MATHEMATICAL MODELS FOR PREDICTING THEIR SUCCESS ON THE MARKET OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL PRODUCTS

O. Kofanov

*assistant of the department of environmental engineering, Institute of energy saving and energy management, National technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute», Kyiv, Peremohy Ave, 37, 03056, Ukraine
tel.: (044) 204-99-17, e-mail.: aleckof@protonmail.com
ORCID: 0000-0003-2181-9288, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-143-150>*

Анотація. Стартуп-проекти є впливовим соціально-економічним явищем, а розвиток стартуп-індустрії – визначальним чинником конкурентоспроможності держави на світовій арені. Це зумовлює актуальність проведеного дослідження. Метою дослідження було встановлення факторів, які чинять найсуттєвіший вплив на розвиток окремих стартупів та стартуп-індустрії в країнах світу, побудова математичних моделей й розробка на їх основі методики прогнозування успішності стартупів, а також формування комплексу маркетингових стратегій стартуп-проектів. Відповідно до означеної мети створено регресійні моделі, у тому числі багатопараметричні, які можуть бути використані для оцінки успішності стартупів в країні на основі аналізу соціально-економічних показників, а також індексів й рейтингів країн світу. Як приклад наведено залежності й створені моделі для оцінки потенційної успішності стартуп-проектів в країні на основі показника свободи у країнах світу (FWS), індексу відкритості даних (ODB), а також одночасно ВВП (GDP) й індексу відкритості даних. Створено систему детермінант успішності стартуп-проектів, відповідно до якої детермінанти розподіляються на зовнішні (правове забезпечення, науково-технологічний рівень, конкурентне середовище тощо) і внутрішні (керівництво й лідерство, ресурсні можливості, показники колективу тощо). Запропоновано маркетингові стратегії стартуп-проектів – повністю незалежну, незалежну з мінімізацією втрати прав, акселерації масштабування, реанімації, мінімізації зусиль по просуванню та розроблено систему треків для них. Визначено етапи життєвого циклу стартуп-проекту – апробації, капіталізації й масштабування бізнесу. З'ясовано, що одним з ключових аспектів, які необхідно враховувати під час вибору маркетингової стратегії стартуп-проекту є ціноутворення. Встановлено, що диференціація є найбільш доцільним шляхом забезпечення конкурентоспроможності стартупу.

Ключові слова: стартуп, маркетингове забезпечення, маркетингові стратегії, успішність стартуп-проектів, прогнозування, математичні моделі, детермінанти.

Формул.: 4; рис.: 5, табл.: 0, бібл.: 12

Annotation. Startup-projects are an influential socio-economic phenomenon, while the development of the startup industry is a determining factor of the competitiveness of the country. This determines the relevance of the conducted investigation. The aim of the study was to identify the factors that have the most significant impact on the development of particular startups and startup industry in the countries around the world, as well as the construction of the

mathematical models and the development of the method for forecasting the success of startups; and also the formation of the complex of the startup marketing strategies. In accordance with the stated aim, regression models, including multi-parameter ones, were created. They can be used to evaluate the success of the startups in the country and are based on the analysis of the socio-economic indicators, as well as indices and ratings of countries around the world. The examples of the determined dependencies and created models for the evaluation of the startup success were presented. The following parameters have been used in the models: The Freedom in the World Score (FWS), The Open Data Barometer Score (ODB) and also GDP and ODB simultaneously. The system of the startup success determinants was developed. According to this system, determinants were divided into external (legal support, scientific and technological level, competitive environment, etc.) and internal (leadership, resource capabilities, indicators of the team, etc.). The marketing strategies for the startup projects were offered – completely independent, independent with the minimization of the rights loss, acceleration of the scaling, reanimation, minimization of the promotional efforts. A system of the tracks for them was developed. The stages of the life cycle of the startup-projects were defined – approbation, capitalization and business scaling. It was also established that pricing is one of the key aspects that have to be considered when choosing a marketing strategy for a startup-project. It has been determined that differentiation is the most appropriate way to ensure the competitiveness of the startup.

Key words: startup, marketing maintenance, marketing strategies, startup projects success, forecasting, mathematical models, determinants.

Formulas: 4; fig.: 5, tabl.: 0, bibl.: 12

Постановка проблеми. Стартап-проекти стали сьогодні впливовим соціально-економічним явищем, а розвиток стартап-індустрії в державі – визначальним чинником її конкурентоспроможності на світовій арені. Однак економічна сутність поняття «стартап», так само як і особливості створення подібних інноваційних проектів, все ще залишаються недостатньо вивченими через складність, взаємообумовленість й неочевидність процесів, які приводять їх до успіху. Це зумовлює актуальність проведення подальших досліджень у даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основоположних робіт, присвячених вивченню стартапів як інноваційного бізнес явища та особливостям їх створення й розвитку, особливе значення мають праці [1–3]. Успішність стартапів була предметом вивчення у публікаціях [4, 5]. У свою чергу, питання маркетингового забезпечення інноваційних й високотехнологічних проектів висвітлено у роботах [6, 7]. Проведений аналіз літературних джерел та досвіду стартапів показав, що подібні проекти розвиваються за різними «сценаріями», хоча в деяких з них і можна знайти певні спільні риси. Такі «сценарії», особливо в контексті маркетингового забезпечення, є дуже варіативними, а тому звести їх у певну структуру доволі складно. Визначення

чинників й детермінант успішності стартапів, а також побудова точних й адекватних прогнозних математичних моделей також залишається актуальним завданням.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є встановлення факторів, які чинять найсуттєвіший вплив на розвиток окремих стартапів та стартап-індустрії в країнах світу, побудова математичних моделей й розробка на їх основі методики прогнозування успішності стартапів, а також формування комплексу маркетингових стратегій стартап-проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті проведених досліджень побудовано математичні регресійні моделі й на їх основі розроблено методику прогнозування успішності стартап-проектів (та потенційно – стартап-індустрії) у конкретній державі на базі аналізу соціально-економічних показників розвитку країн світу, а також індексів й рейтингів, що визначаються авторитетними міжнародними організаціями.

При цьому обрані індекси і рейтинги характеризують відповідні їм соціально-економічні й політичні явища в країні. Створені математичні моделі дають змогу визначити, на що саме країні необхідно вплинути, щоб збільшити приріст успішних стартапів. Крім того, для інвесторів та інвестиційних груп, особливо

міжнародних, побудовані моделі є інструментом для прийняття зважених управлінських рішень на основі встановлення потенційного ступеню успішності стартапів.

У дослідженні, перш за все, використовувався показник кількості зареєстрованих функціонуючих стартап-проектів (St), фіксуємий за статистичними даними організації Startup Ranking [8]. З метою порівняння та інтерпретації даних щодо різних показників країн світу у розрахунках використовувались відношення цього показника до його середнього значення ($St_{av.}$) серед досліджуваних країн світу ($St / St_{av.}$). Отже, показник $St / St_{av.}$ є залежною ознакою і характеризує успішність стартап-проектів у певній країні. Чим більшим є розраховане за створеними регресійними моделями значення цього показника, тим вищою є потенційна успішність проектів в державі. Для усіх інших показників (незалежні ознаки) також використовувалось відношення кожного з них до відповідного середнього значення. Для визначення тісноти зв'язку між залежною і незалежними ознаками застосовувався коефіцієнт кореляції Спірмена. Оцінку достовірності регресійних математичних моделей проводили за коефіцієнтом детермінації R^2 . У якості прикладу наведено декілька побудованих залежностей та відповідних їм регресійних математичних моделей.

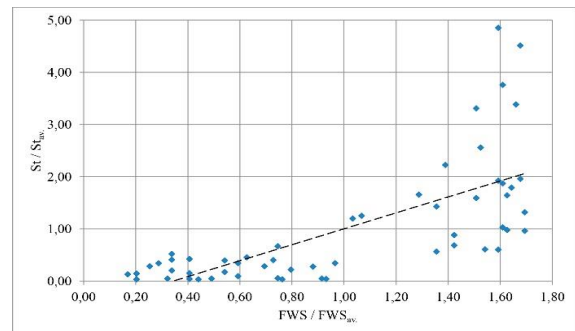
Отже, проаналізуємо вплив явищ й чинників, пов'язаних із реалізацією політичних і громадянських свобод, що характеризуються показником свободи у країнах світу (Freedom in the World Score, FWS) та систематизуються міжнародною неурядовою організацією Freedom House [9]. При оцінці показника FWS застосовується метод експертних оцінок із залученням аналітиків і наукових консультантів, використовуються матеріали преси, дані неурядових організацій, дослідницьких центрів тощо. Методологія і стандарти Freedom House засновані на «Загальній декларації прав людини» й застосовуються для оцінки всіх

країн і територій. На рис. 1 (а) показано залежність $St / St_{av.}$ від відношення показника свободи до його середнього значення $FWS / FWS_{av.}$, а також лінію тренда, яку з достатньо високою достовірністю можна описати лінійним рівнянням (1) з коефіцієнтом детермінації, що дорівнює 0,50. Наявність сильного позитивного зв'язку між досліджуваними величинами вказує на високе значення коефіцієнту кореляції Спірмена $r = 0,78$. Перевірка цього коефіцієнта кореляції за t-критерієм Стюдента доводить його значимість на рівні $\alpha \leq 0,01$ (довірча ймовірність $p \geq 0,99$).

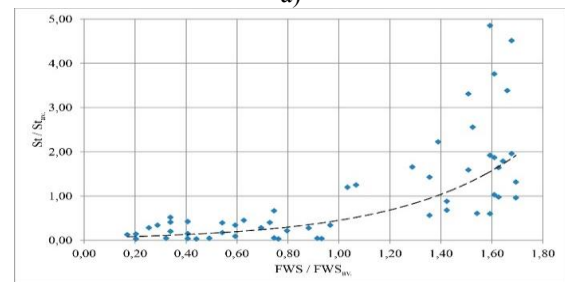
$$\frac{St}{St_{av.}} = 1,5275 \frac{FWS}{FWS_{av.}} - 0,5275 \quad (1)$$

Більш точно описує зазначену залежність експоненціальна модель (2), коефіцієнт детермінації R^2 якої дорівнює 0,58 (рис. 1 (б)). Таке значення коефіцієнту детермінації говорить про те, що факторна ознака $FWS / FWS_{av.}$ визначає 58 % дисперсії залежної ознаки $St / St_{av.}$.

$$\frac{St}{St_{av.}} = 0,0558e^{2,0871 \frac{FWS}{FWS_{av.}}} \quad (2)$$

а)

б)

Рис. 1. Залежність $St / St_{av.}$ від $FWS / FWS_{av.}$ описана математичними моделями (1) – а) та (2) – б)

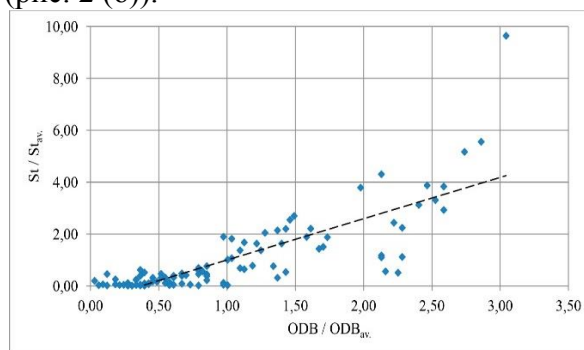
Побудовано автором на основі обробки статистичних даних з [8, 9]

Як показує аналіз досвіду успішних стартап-проектів, свобода породжує прагнення людей змінити світ на краще та необхідність створювати нове, а також усуває перешкоди, в тому числі психологічні, на шляху розвитку стартапів. При цьому свобода мислення на психологічному рівні сприяє генерації креативних та інноваційних ідей, що приводять до появи проривних інновацій.

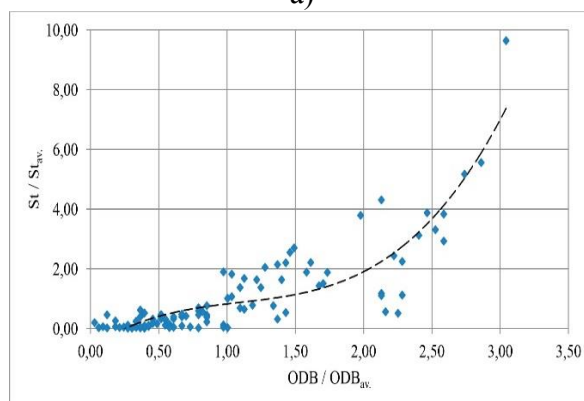
Окрім того, рівень свободи у країні впливає на всі складові комплексу маркетингу 4 P, а також на адаптованість законодавства країни до інноваційної діяльності, наявність механізмів привернення у державу додаткових інвестицій та зменшення тиску на стартап-проекти на початкових стадіях їх становлення. Таким чином, стартапи в країнах з більш високим рівнем свободи мають кращі можливості. Отже, отримані залежності показують, що для забезпечення успішності стартап-проектів необхідною умовою є дотримання політичних та громадянських свобод. Створені моделі (1) та (2) можуть бути використані для оцінки потенційної успішності стартапів в країні на основі показника $FWS / FWS_{av.}$.

Ще одним важливим показником, який було проаналізовано у межах дослідження, є індекс відкритості даних (The Open Data Barometer Score, ODB) [10]. Відкритість даних є суттєвою для розвитку бізнесу в країні, особливо коли мова йде про інноваційну сферу підприємницької діяльності та ринок науково-технічної продукції. Більш того, аналіз показує, що низку стартапів було створено на базі інноваційних ІТ-рішень, що використовують значні обсяги даних, які знаходяться у вільному доступі. На рис. 2 показано залежності показника $St / St_{av.}$ від відношення індексу відкритості даних до його середнього значення ($ODB / ODB_{av.}$), а також лінії тренда. Дану залежність з достатньо високою достовірністю можна описати лінійним рівнянням (3) з $R^2 = 0,66$ (рис. 2 (а)). Ще точніше зазначену залежність описує рівняння (4) з $R^2 = 0,77$

– поліноміальна залежність 3-го степеню (рис. 2 (б)).

а)

б)

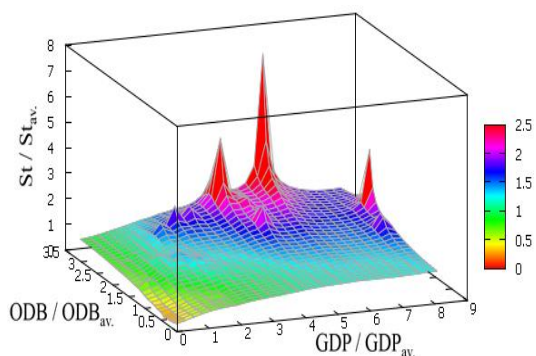
Рис. 2 Залежність $St / St_{av.}$ від $ODB / ODB_{av.}$, описана математичними моделями (3) – а) і (4) – б)

Побудовано автором на основі обробки статистичних даних з [8, 10]

$$\frac{St}{St_{av.}} = 1,5919 \frac{ODB}{ODB_{av.}} - 0,5919 \quad (3)$$

$$\frac{St}{St_{av.}} = 0,7357 \left(\frac{ODB}{ODB_{av.}} \right)^3 - 2,4083 \left(\frac{ODB}{ODB_{av.}} \right)^2 + 3,1559 \frac{ODB}{ODB_{av.}} - 0,6610 \quad (4)$$

Також в результаті проведення дослідження створено багатопараметричні регресійні моделі залежностей показника $St / St_{av.}$ від двох і більше параметрів. Приклад візуалізації залежності $St / St_{av.}$ від $ODB / ODB_{av.}$ та $GDP / GDP_{av.}$ (відношення ВВП країни (ВВП, млрд. дол. США PPP за даними [11]) до його середнього значення) наведено на рис. 3.

Рис. 3. Залежність St / St_{av} від ODB / ODB_{av} та GDP / GDP_{av} .

Побудовано автором на основі обробки статистичних даних з [8, 10, 11]

Проведений аналіз також надав можливість визначити детермінанти успішності стартап-проектів з урахуванням чинників, які впливають на них на різних етапах життєвого циклу. Систематизація цих чинників і встановлення взаємозв'язків надає можливість здійснювати управління ризиками послаблюючи дію негативних факторів і посилюючи дію позитивних. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних стартап-проектів, а також власного досвіду створено систему детермінант успішності стартап-проектів, відповідно до якої всі детермінанти розподіляються на зовнішні та внутрішні. Зокрема, до зовнішніх відносяться правове забезпечення, науково-технологічний рівень, конкурентне середовище тощо. У свою чергу, до внутрішніх належать керівництво й лідерство, ресурсні можливості, кадри (показники колективу) тощо. Деталізовану комплексну схему наведено на рис. 4.

Коректне маркетингове забезпечення є важливою складовою успішності стартапів. Тому в результаті проведених досліджень запропоновано маркетингові стратегії стартап-проектів та розроблено систему треків для них, яку наведено на рис. 5. Маркетингові стратегії поділяємо на повністю незалежну (позначено на рис. 5 як 1.1); незалежну з мінімізацією втрати прав (позначено як 1.2); акселерації масштабування (позначено як 2), коли стартап вийшов зразу на акселератор, а гроші потрібні для масштабування; реанімації (позначено як 3) – стартап не

зміг досягти успіху самостійно і тому звертається до акселератора за допомогою; мінімізації зусиль по просуванню (позначено як 4). Запропоновані прогностні моделі оцінки успішності стартап-проектів та методика, створена на їх основі, можуть бути використані під час реалізації зазначених маркетингових стратегій.

Для кожної з маркетингових стратегій є характерним певний алгоритм дій засновників для її практичної реалізації на конкретному етапі життєвого циклу стартапу. Встановлено, що є три ключові етапи, які узгоджуються зі стадіями становлення стартап-проектів, що описані у [12] Є. В. Чазовим (посівна стадія, «стартап» стадія, раннє зростання, розширення, проміжна стадія, вихід).

Визначено наступні етапи життєвого циклу стартап-проекту:

1) етап апробації – в цілому характеризується тим, що на ньому відбувається збирання грошей на створення дослідних зразків доведених до рівнів MVP (мінімально життєздатних продуктів);

2) етап капіталізації – характеризується конкурентною боротьбою між новоствореними компаніями за найшвидшу капіталізацію; при цьому стартап, який першим капіталізувався, отримує можливість довести технологію до промислової реалізації та серійного виробництва;

3) етап масштабування бізнесу – характеризується спрямуванням зусиль та ресурсів на укрупнення, розповсюдження на весь ринок з досягненням ефектів досвіду й масштабу, що дає можливість зменшити собівартість продукції і, як наслідок, розширити ринки збуту.

Одним з ключових аспектів, які необхідно враховувати під час вибору маркетингової стратегії стартап-проекту є ціноутворення. З точки зору ціноутворення, щоб бути прибутковим, підприємство повинне або бути високо диференційованим або мати велику ринкову частку, лідерство за витратами тощо.

Рис. 4. Система детермінант успішності стартап-проектів

Джерело: авторська розробка

При цьому однією з головних проблем стартапів є відсутність або обмеженість власних ресурсів. Тому в них немає можливості досягти лідерства за витратами і диференціація є найдоцільнішим шляхом забезпечення конкурентоспроможності. Вже на початкових стадіях розвитку стартапу необхідно розуміти за рахунок чого далі він зможе конкурувати з іншими компаніями.

Отже, з рис. 5 видно, яким чином відбувається реалізація кожної із визначених маркетингових стратегій стартап-проектів.

Висновки. Створено математичні регресійні моделі (та на їх основі методику прогнозування), у тому числі багатопараметричні, які можуть бути використані для оцінки успішності стартапів в країні на основі аналізу соціально-економічних показників, а також індексів й рейтингів країн світу. Зокрема, побудовано моделі залежностей показника успішності стартап-проектів St / St_{av} від відношення показника свободи до його середнього значення FWS / FWS_{av} , відношення індексу відкритості даних до його середнього значення ODB / ODB_{av} , а

також одночасно від ODB / ODB_{av} та відношення ВВП країни до його середнього значення GDP / GDP_{av} .

Зроблено висновок про доцільність використання соціально-економічних показників розвитку країн світу, а також індексів й рейтингів, що визначаються міжнародними організаціями для прогнозування успішності стартап-проектів (стартап-індустрії) у певній державі. Створено систему детермінант успішності стартап-проектів. Запропоновано маркетингові стратегії стартап-проектів (повністю незалежну, незалежну з мінімізацією втрати прав, акселерації масштабування, реанімації, мінімізації зусиль по просуванню) та розроблено систему треків для них. Визначено етапи життєвого циклу стартап-проекту – апробації, капіталізації й масштабування бізнесу. З'ясовано, що одним з ключових аспектів, які необхідно враховувати під час вибору маркетингової стратегії стартап-проекту є ціноутворення. Встановлено, що диференціація є найбільш доцільним шляхом забезпечення конкурентоспроможності стартапу.

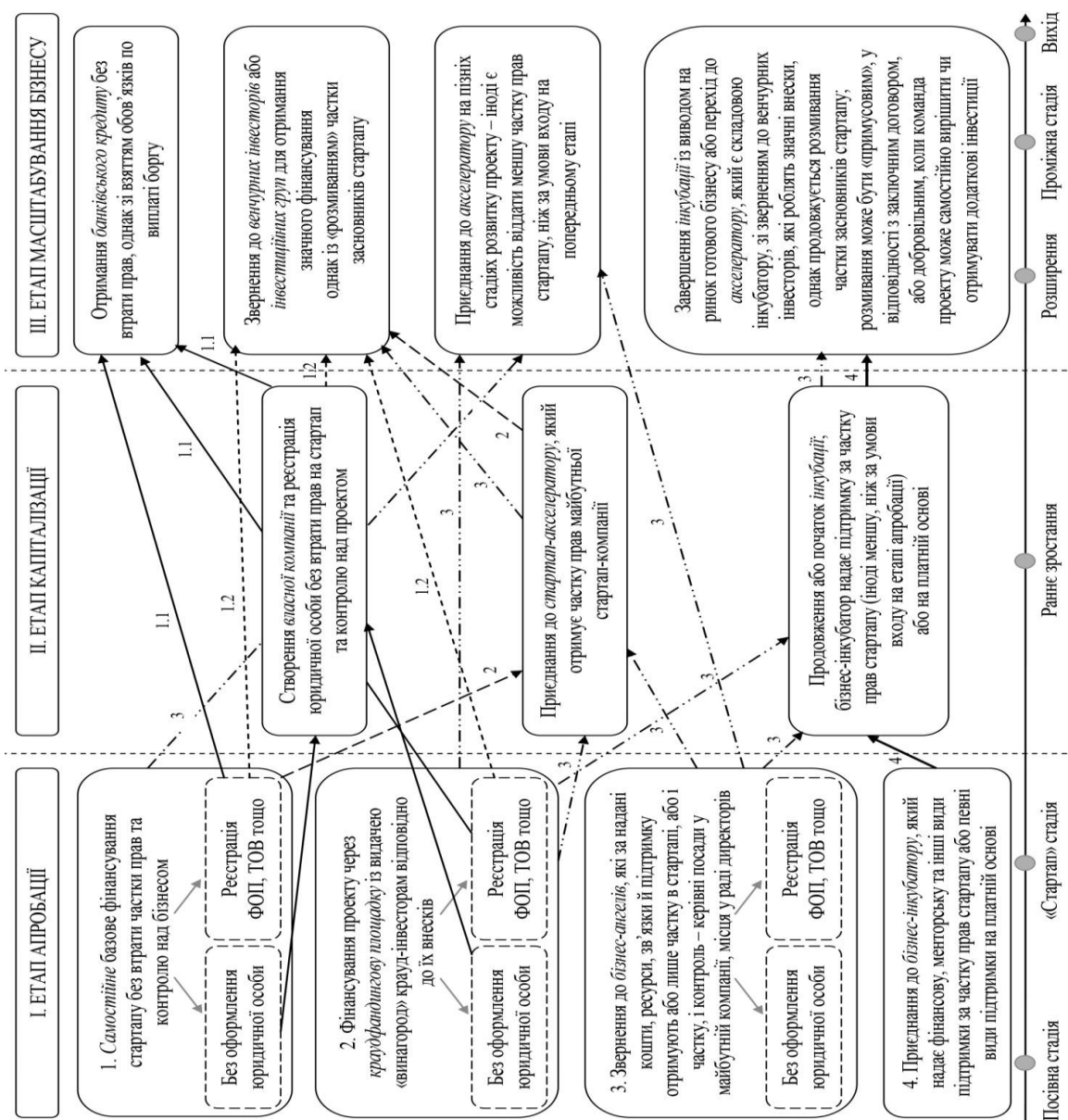

Рис. 5. Треки маркетингових стратегій стартап-проектів

Джерело: авторська розробка

Література:

1. Ries E. The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses. New York, NY: Crown Business, 2011. – 296 p.
2. Blank S. The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company. Pescadero, CA: K & S Ranch, 2012. 571 p.
3. Thiel P. Zero to one: Notes on startups, or how to build the future. New York, NY: Crown Business, 2014. 210 p.
4. Čirjevskis A. How to Define the Probability of Success of Innovative Startups? The 7th International Scientific Conference "Business and Management 2012". Selected papers (2012 p., м. Вільнюс). – Вільнюс: Vilnius Gediminas Technical University Publishing House Technika, 2012. С. 815–821. doi:10.3846/bm.2012.105.

5. M van Gelderen M. Success and risk factors in the pre-startup phase. Small Business Economics. 2006. № 26 (4). С. 319–335. doi:10.1007/s11187-004-6837-5.
6. Joglekar N. R. Marketing, R&D, and Startup Valuation. Ieee Transactions on Engineering Management. 2009. №56(2). P. 229–242. doi:10.1109/tem.2008.927827.
7. Yim H. R. A Strategic Pathway to Rapid Growth of Startups: Niche Marketing, Strategic Investment, and First Mover Advantage. Actual Problems of Economics. – 2010. №110. P. 307–341.
8. Startup Ranking URL: <http://www.startupranking.com/countries>. (дата звернення 10.09.2018).
9. Freedom in the world, Aggregate Score URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FIW_2017_Report_Final.pdf (дата звернення 10.09.2018).

10. Open Data Barometer. URL : http://opendatabarometer.org/?_year=2016&indicator=ODB (дата звернення 10.09.2018).
11. Heritage URL : <http://www.heritage.org/index/explore>. (дата звернення 10.09.2018).
12. Чазов Є. В. Стартап як нова форма ведення бізнесу. *Наукові праці НУХТ* : 2013. №52. С. 122–128.

References:

1. Ries E. The lean startup : How todays entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses. New York, NY : Crown Business, 2011. – 296 p.
2. Blank S. The startup owners manual: The step-by-step guide for building a great company. Pescadero, CA : K & S Ranch, 2012. 571 p.
3. Thiel P. Zero to one: Notes on startups, or how to build the future. New York, NY : Crown Business, 2014. 210 p.
4. Čirjevskis A. How to Define the Probability of Success of Innovative Startups? The 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”. Selected papers (2012 r., m. Vilnius). – Vilnius : Vilnius Gediminas Technical University Publishing House Technika, 2012. S. 815–821. doi:10.3846/bm.2012.105.
5. M van Gelderen M. Success and risk factors in the pre-startup phase. *Small Business Economics*. 2006. № 26 (4). S. 319–335. doi:10.1007/s11187-004-6837-5.
6. Joglekar N. R. Marketing, R&D, and Startup Valuation. *Ieee Transactions on Engineering Management*. 2009. №56(2). P. 229–242. doi :10.1109/tem.2008.927827.
7. Yim H. R. A Strategic Pathway to Rapid Growth of Startups : Niche Marketing, Strategic Investment, and First Mover Advantage. *Actual Problems of Economics*. – 2010. №110. P. 307–341.
8. Startup Ranking URL : <http://www.startupranking.com/countries>. (data zvernennia 10.09.2018).
9. Freedom in the world, Aggregate Score URL : https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FIW_2017_Report_Final.pdf (data zvernennia 10.09.2018).
10. Open Data Barometer. URL : http://opendatabarometer.org/?_year=2016&indicator=ODB (data zvernennia 10.09.2018).
11. Heritage URL : <http://www.heritage.org/index/explore>. (data zvernennia 10.09.2018).
12. Chazov Ye. V. Startap yak nova forma vedennia biznesu. *Naukovi pratsi NUKhT* : 2013. №52. S. 122–128.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018 р.

УДК 339.138

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ

Луценко К.О.¹, Луценко В.Ю.²

¹ к.п.н., дійсний член Міжнародної асоціації професорів слов'янських країн, доцент кафедри іноземних мов та спеціальної мовної підготовки, Університет «КРОК» регіони,
м. Кривий Ріг, вул. Старовокзальна буд. 39, 50004
тел.: (067)-97-12-577, e-mail: katernyaleksandrivalutsenko@gmail.com
ORCID: 0000-0007-8102-9721

² магістр I курс «Маркетинг», Університет «КРОК» регіони, м. Кривий Ріг, вул. Старовокзальна буд. 39, 50004
тел.: (097)-57-32-313, e-mail: kasperin07@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7830-4121, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-151-156>

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIONS IN THE SYSTEM OF MARKETING

K. Lutsenko¹, V. Lutsenko²

¹ PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), active member of the Association of the Professors from Slavonic Countries / APSC, associated professor of foreign languages and special language preparation department at «KROK» University regions, Kryvyi Rih, street Starovokzalna house 39, 50004
tel.: (067)-97-12-577, e-mail: katernyaleksandrivalutsenko@gmail.com
ORCID: 0000-0007-8102-9721

² 1st year holder of a master's degree at «KROK» University regions, Kryvyi Rih, street Starovokzalna house 39, 50004
tel.: (097)-57-32-313, e-mail: kasperin07@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7830-4121, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-151-156>

Анотація. У статті висвітлено сучасні тенденції розвитку комунікацій в системі маркетингу. Проаналізовано низку дефініцій поняття «маркетингові комунікації». Визначено, що маркетингові комунікації визначаються, як сукупність таких сигналів, які передаються цільовій аудиторії, доведено відсутність однозначного тлумачення сутності поняття «маркетингові комунікації». Вперше поняття «маркетингові комунікації» трактується як, сукупність таких сигналів, що мають комплексний характер і передають інформацію від фірми (підприємства) до цільової аудиторії за допомогою реклами, пропаганди тощо. Зауважено, що класичні види маркетингових комунікацій, такі як: реклама, публік рилейшнз, персональний продаж та стимулювання збуту з часом змінюються на новітні прогресивні тенденції, які тісно пов'язані з Інтернет-ресурсами. Усі вищезазначені види маркетингових комунікацій переміщуються на простори Інтернету, що спричинює їх трансформацію, модифікацію та пристосування під нинішніх умов. Актуальні тенденції розвитку маркетингових комунікацій також не стоять на місці. Вони трансформуються, оновлюються, підлаштовуються до вимог теперішнього споживача та науково-технічного процесу. Особливу увагу приділено визначенню сучасних тенденцій розвитку комунікацій в системі маркетингу, а саме: Ambient-media; електронна пошта; SMS-маркетинг; QR-кодування; мобільні додатки Viber, Telegram, What's up; соціальні мережі; інтернет-магазини; мобільні додатки до операційних систем IOS та Android тощо. Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання багатоаспектної проблеми вивчення актуальних тенденцій розвитку комунікацій в системі маркетингу. Перспективою подальшого дослідження вважаємо подальшу роботу над порушеною проблемою.

Ключові слова: маркетингові комунікації, споживач, тенденції розвитку, інтерактивні маркетингові комунікації, телекомунікації.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 14

Annotation. The article highlights modern trends of the development of communications in marketing. It is analyzed a number of definitions of the term «marketing communications». It is determined that common in these interpretations is that marketing communications are defined as the set of such signals which are transmitted to the target audience. Theoretical analysis of the problem revealed that in the scientific sources is lack of clear scientific position concerning the interpretation of essence of concept «marketing communication». For the first time the concept of "marketing communications" is interpreted as a set of such signals, having a complex character and convey the information from a company (enterprise) to the target audience through advertising, propaganda and et. all. It is seen that classical types of marketing communications: advertising, public relations, personal selling and sales promotion are gradually replaced with the modern progressive trends are closely linked with Internet resources. All the above-mentioned types

of marketing communications move to the Internet, which causes their transformation, change and adaptation to modern conditions. Modern trends in marketing communication is also not standing still. They transform, update, adjust to the demands of the modern consumer and technical process. Special attention is paid to the definition of modern trends in the development of communications in marketing namely: Ambient-media; email; SMS marketing; QR coding; mobile social networks Viber, Telegram, What's up; online shopping; mobile app for IOS and Android and so on. The study does not claim to the final solution of multidimensional problems of study of modern trends of development of communications in the marketing system. The prospect of further research considers as a further work on the raised issue.

Key words: marketing communications, consumer, trends, interactive marketing communications, telecommunications.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 14

Постановка проблеми. Впровадження людства в третє тисячоліття ознаменоване не стільки хронологічними змінами в літочисленні, скільки оновленим поглядом світової спільноти в майбуття, визначенням ціннісних властивостей суспільного життя, які характеризують його якість. Сьогодні, коли ринок перенасичений товарами на будь-який смак, перед виробниками постає проблема: яким чином розробити новий товар, встановити на нього оптимальну ціну та знайти ефективні канали збуту. Адже сучасний маркетинг вимагає не тільки виробництво якісної продукції, а й намагається встановити доступні ціни. Маркетингові комунікації є одним із засобів, які можуть в цьому допомогти. Ми живемо в період великого підйому технічного прогресу, який охоплює усі сфери людського буття і маркетингові комунікації не є винятком. Вони покликані проінформувати, переконати і нагадати покупцям про продукцію, а також створити позитивний імідж для фірми (підприємства). Саме тому актуальним є відстеження сучасних тенденцій у маркетингових комунікаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний розвиток маркетингових комунікацій є предметом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Так, окремі питання комунікаційних інструментів досліджені в працях Ф. Котлера, К. Келлера [1]; Р. Лепа, Д. В. Солоха, С. В. Коверга та інших [2]. Усвідомленню і систематизації інноваційних форм віртуальної комунікації та ефективного застосування їх у маркетинговій діяльності присвячені праці І. Л. Литовченко [3], Г. О. Шкляєвої

[4]. Питання інтегрованих маркетингових комунікацій розглядали такі зарубіжні вчені, як: О. Ферел та М. Хартлайн [5]; М. Бейкер [6]; Д. Бернет [7] та інші. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати недооцінку сучасних тенденцій розвитку маркетингових комунікацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження актуальних тенденцій розвитку комунікацій в системі маркетингу та визначення перспективних напрямків їх удосконалення.

Завдання дослідження: конкретизувати сутність поняття «маркетингові комунікації»; охарактеризувати актуальні тенденції розвитку комунікацій в системі маркетингу; визначити перспективні напрямки удосконалення комунікацій.

Окреслена мета вмотивувала вибір комплексу взаємопов'язаних методів: теоретичних – міждисциплінарний синтез і системний аналіз економічної, соціологічної, психологічної, наукової літератури для теоретичного вивчення проблеми розвитку комунікацій маркетингу; діалектичний метод пізнання – при дослідженні сутності поняття маркетингові комунікації; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень.

Виклад основного матеріалу дослідження дослідження. Теоретичний аналіз поставленої проблеми дозволив зазначити, що у наукових джерелах відсутня однозначна наукова позиція щодо тлумачення сутності поняття «маркетингові комунікації».

На нашу думку, найбільш доцільними тлумаченнями були такі (табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення дефініції «маркетингові комунікації»

№	Автор	Дефініція
1.	О. Ферел та М. Хартлайн	Маркетингові комунікації включають перенесення і розподіл ваги між покупцями і продавцями, між приватними особами та фірмами, так і між громадянами і фірмами [1, с. 291].
2.	Д. Шульц	Маркетингові комунікації – це диференційовані функції, які можуть бути запропоновані потенційним споживачам [2, с. 173-174].
3.	М. Г. Гребньов	Комунікація маркетингова – особистий продаж, реклама, включаючи паблік рилейшнз, стимулювання збуту, просування товару на ринку [3].
4.	І. В. Король.	Маркетингові комунікації – це сукупність сигналів, що виходять від підприємства на адресу різноманітних аудиторій: посередників, конкурентів, споживачів, постачальників, акціонерів, органів державного управління, власного персоналу з метою інформування, переконання, нагадування споживачам та ринку в цілому про свої товари і свою діяльність [4, с. 7].
5.	Ж.-Ж. Ламбен	Маркетингові комунікації – сукупність сигналів, які виходять від фірми на адресу різних аудиторій, в тому числі клієнтів, збутовиків, органів управління та власного персоналу [5, с.271].
6.	Дж. Бернет, С. Моріарті	Маркетингові комунікації – процес передачі інформації про товар цільовій аудиторії [6,с.29].
7.	Ф. Котлер	Загальна програма маркетингових комунікацій, яка називається комплексом просування, представляє собою специфічне поєднання засобів реклами, особистого продажу, стимулювання збуту і пропаганди [7, с.827].

Джерело: складено автором

Проаналізувавши різні точки зору щодо трактування поняття «маркетингові комунікації» ми зробили такі висновки:

1. Маркетингові комунікації це – сукупність сигналів;
2. Маркетингові комунікації передають інформацію;
3. Маркетингові комунікації поєднують засоби реклами, пропаганду тощо;
4. Маркетингові комунікації мають комплексний характер.

Спільним у цих трактуваннях є те, що маркетингові комунікації визначаються, як сукупність таких сигналів, які передаються цільовій аудиторії. А відмінним те, що цільова аудиторія для кожного тлумачення своя.

На нашу думку маркетингові комунікації – це сукупність таких сигналів, які мають комплексний характер і передають інформацію від фірми (підприємства) до цільової аудиторії за допомогою реклами, пропаганди тощо. Під сигналами, ми розуміємо нагадування (інформування) фірми (підприємства) споживачу про свою діяльність.

Поява інформаційних технологій прискорила та урізноманітнила засоби передачі сигналів від виробників до цільової аудиторії, що сприяло здоровій конкуренції, урізноманітненню товарів та послуг, а також покращенню якості виробництва. Сьогодні споживачі мають

змогу самостійно обирати те, що їм підходить за ціною політикою та якістю. Саме це ускладнює вибір бо існує багато подібної продукції і зробити правильний вибір не завжди легко.

Сучасні тенденції розвитку маркетингових комунікацій перебувають у постійному розвитку. Вони трансформуються, оновлюються, підлаштовуються до вимог сучасного споживача та науково-технічного процесу.

Ми вважаємо, наступні види маркетингових комунікацій, такі як: реклама, паблік рилейшнз, персональний продаж та стимулювання збуту – класичними. Вони потроху замінюються на сучасні прогресивні тенденції, які тісно пов'язані з Інтернет-ресурсами. Усі вищезазначені види маркетингових комунікацій переміщуються на простори Інтернету, що спричинює їх трансформацію, модифікацію та пристосування під теперішні умови.

Сьогодні треба розуміти, що споживач не хоче виходити за зону власного комфорту прагне отримати інформацію миттєво за допомогою актуальних телекомунікацій.

Так маркетингові комунікації інтегруються в інтерактивні, які дають змогу в стислі періоди часу не тільки отримувати необхідну інформацію, а й обирати, порівнювати з іншою. Сьогодні

споживачі стають активними членами процесу маркетингових комунікацій за рахунок появи новітніх засобів зв'язку, таких як мобільні телефони, електронна пошта, соціальні мережі, мобільні додатки для спілкування та обміну даними, які мають доступ до величезної бази маркетингової інформації про характеристики, ціни, якість, порівняльні характеристики, акції тощо.

Сучасні тенденції розвитку бізнесу також спрямовані на подальший розвиток електронної комерції. Це й спосіб є менш затратним для бізнесу і дає можливість охопити більш ширшу аудиторію. Створюються інтернет-магазини, реклама розсилається до споживачів за допомогою телефонних SMS; через мобільні додатки для спілкування такі як, Viber, Telegram, What's up; на електронну пошту тощо. Кожного дня з'являються нові можливості для передачі маркетингової інформації для споживача. За допомогою цих тенденцій створюється так званий «віртуальний ринок товарів та послуг», який і є реальним ринком для просування продукції.

Набуває все більшої популярності така тенденція як QR-кодування. За допомогою цього методу споживачі можуть перейти на персональний сайт виробника і дізнатися багато необхідної інформації, сплатити рахунки і навіть оплатити проїзд у транспорті. Це спосіб онлайн-взаємодії між виробником і споживачем. Приблизно 80% фірм за допомогою цього методу просувають свою продукцію та послуги, пропонують програми лояльності для своїх споживачів та звертають увагу на асортимент свого виробництва.

З кожним днем все більше фірм (підприємств) звертаються до цього методу.

Мобільні телефони також є платформою для маркетингових комунікацій. Операційні системи IOS та Android через мобільні додатки сприяють просування «віртуального ринку товарів та послуг» та створюють лояльне відношення споживачів до продукції. Виробники

намагаються через аналіз поведінки та емоції своїх потенційних споживачів, асоціації, прогнозування споживчого ринку, психологічного впливу збільшити ринок продажу. Вони намагаються привернути увагу до своєї продукції, змусити споживача забажати, зацікавитися і на кінець придбати товар чи скористатися послугою. Усе вищезазначене можна віднести до поняття нейромаркетингу.

Розсилка SMS повідомлень або SMS-маркетинг також є ефективним засобом просування товарів та послуг. За день можна розіслати інформацію від 500 до 2000 повідомлень різного характеру потенційним споживачам.

Ще одна сучасна тенденція – це Ambient-media або реклама у транспорті, приміщеннях, зупинках тощо або використання інфраструктури оточуючого середовища, де постійно перебувають потенційні споживачі. Ця тенденція є ефективною тому що споживачі зіштовхуються з рекламою у найнесподіваніших місцях перебування.

Отже, теоретичні та практичні основи вивчення досліджуваної проблеми дають можливість розшири існуючий список маркетингових комунікацій за рахунок новітніх телекомунікацій. Авторською науковою новизною вважаємо, розширенням цього списку наступним переліком сучасних тенденцій розвитку комунікацій в сфері маркетингу:

- Ambient-media;
- електронна пошта;
- SMS-маркетинг;
- QR-кодування;
- мобільні додатки Viber, Telegram, What's up;
- соціальні мережі;
- інтернет-магазини;
- мобільні додатки до операційних систем IOS та Android.

Без сумніву, це не повний список усіх тих можливостей для маркетингових комунікацій, який нам надає сучасний технологічний розвиток.

Висновки. Проведене теоретичне та практичне дослідження з вивчення сучасних тенденцій розвитку комунікацій

в системі маркетингу дозволили зробити такі висновки:

1. Маркетингові комунікації – це сукупність таких сигналів, які мають комплексний характер і передають інформацію від фірми (підприємства) до цільової аудиторії за допомогою реклами, пропаганди тощо (за авторською редакцією);

2. На розвиток сучасних маркетингових комунікацій впливає розвиток телекомунікацій;

3. Авторською науковою новизною є розширенням списку існуючих маркетингових комунікацій наступним переліком сучасних тенденцій розвитку комунікацій в сфері маркетингу: Ambient-media; електронна пошта; SMS-маркетинг; QR-кодування; мобільні додатки Viber, Telegram, What'sup; соціальні мережі; інтернет-магазини; мобільні додатки до операційних систем IOS та Android тощо.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання багатоаспектної проблеми вивчення сучасних тенденцій розвитку комунікацій в системі маркетингу. Перспективою вважаємо подальшу роботу над порушеною проблемою, зокрема таких її аспектів:

– розробку технології запровадження;

– теоретичне обґрунтування положень реалізації сучасних комунікацій в системі маркетингу.

З вивченням цих питань ми пов'язуємо подальше вдосконалення сучасних комунікацій в системі маркетингу.

Література:

1. Marketing Strategy, Fifth Edition O.C. Ferrell and Michael D. Hartline, South-Western, Cengage Learning, 2011. 769 p.

2. Schultz, Don. E., Tannenbaum, Stanley. I. and Lauterborn, R. F. Integrated Marketing Communications: Putting It Together and Making It Work, NTC Business Books, 1992. 217 p.

3. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» Уклад. М. Г. Гребньов. Київ : КНЕУ, 2003. 80 с. URL: <http://uchebnik-online.net/book/629-slovnik-klyuchovix-terminiv-z-disciplini-marketing-navchalne-vidannya-m-g-grebnov/11-z.html> (дата звернення: 08.09.2018).

4. Король І. В. Маркетингові комунікації: навчально-методичний посібник. Умань : Візаві, 2018. 191 с.

5. Ламбен Ж. Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива : НАВЧ. ПОС. Санкт-Петербург : «Союз», 1996. 870 с.

6. Бернет Дж., Мориарти С. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход : навч. посібник. Санкт-Петербург : «Союз», 2001. 864 с.

7. Котлер Ф., Армстронг Г. и др. Основы маркетинга: науч. пособие. Санкт-Петербург : «Союз», 1998. 1056 с.

8. Котлер Ф. Маркетинговый менеджмент підручник. Київ : Хімджест, 2008. 720 с.

9. Маркетинг та менеджмент: методи, моделі та інструменти: монографія / Лепа Р. М., Солоха Д. В., Коверга С. В. та ін. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. – 250 с.

10. Литовченко І. Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу: монографія. Київ, 2008. 196 с.

11. Шкляєва Г. О. Інтерактивні маркетингові комунікації у менеджменті підприємства. *Економічний нобелівський вісник* : журнал. Дніпро, 2014. № 1 (7). С. 509–515.

12. The Marketing Book Fifth Edition Michael J. Baker, Butterworth-Heinemann, 2003. 835 p.

13. Core Concepts of Marketing John Burnett, The Global Text Project, 2008. – 289 p.

14. Schultz, Don. E., Tannenbaum, Stanley. I. and Lauterborn, R. F. Integrated Marketing Communications: Putting It Together and Making It Work, NTC Business Books, 1992. 217 p.

References:

1. Marketing Strategy, Fifth Edition O.C. Ferrell and Michael D. Hartline, South-Western, Cengage Learning, 2011. 769 p.

2. Schultz, Don. E., Tannenbaum, Stanley. I. and Lauterborn, R. F. Integrated Marketing Communications: Putting It Together and Making It Work, NTC Business Books, 1992. 217 p.

3. Slovnik klyuchovykh terminiv z dystsypliny «Marketynh» Uklad. M. H. Hrebnov. Kyiv : KNEU, 2003. 80 s. URL: <http://uchebnik-online.net/book/629-slovnik-klyuchovix-terminiv-z-disciplini-marketing-navchalne-vidannya-m-g-grebnov/11-z.html> (data zvernennia: 08.09.2018).

4. Korol I. V. Marketynhovi komunikatsii: navchalno-metodychnyi posibnyk. Uman : Vizavi, 2018. 191 s.

5. Lamben Zh. Zh. Stratehycheskyi marketynh. Evropeiskaia perspektyva : NAVCh. POS. Sankt-Peterburh : «Soiuz», 1996. 870 s.

6. Bernet Dzh., Moryarty S. Marketynhovie kommunykatsyy: yntehryrovannii podkhod : navch. posibnyk. Sankt-Peterburh : «Soiuz», 2001. 864 s.

7. Kotler F., Armstronh H. y dr. Osnovi marketynha: nauch. posobyе. Sankt-Peterburh : «Soiuz», 1998. 1056 s.

8. Kotler F. Marketynhovyi menedzhment pidruchnyk. Kyiv : Khimdzhest, 2008. 720 s.

9. Marketynh ta menedzhment: metody, modeli ta instrumenty: monohrafiia / Lepa R. M., Solokha D. V., Koverha S. V. ta in. – Donetsk: TOV «Skhidnyi vydavnychiy dim», 2012. – 250 s.

10. Lytovchenko I. L. Metodolohichni aspekty Internet-marketynhu: monohrafiia. Kyiv, 2008. 196 s.
11. Shklyaiieva H. O. Interaktyvni marketynhovi komunikatsii u menedzhmenti pidpriemstva. Ekonomichnyi nobelivskyi visnyk : zhurnal. Dnipro, 2014. № 1 (7). S. 509–515.
12. The Marketing Book Fifth Edition Michael J. Baker, Butterworth-Heinemann, 2003. 835 p.
13. Core Concepts of Marketing John Burnett, The Global Text Project, 2008. – 289 r.
14. Schultz, Don. E., Tannenbaum, Stanley. I. and Lauterborn, R. F. Integrated Marketing Communications: Putting It Together and Making It Work, NTC Business Books, 1992. 217 p.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2018 р.

Розділ 8. Економічна безпека держави та суб'єктів господарської діяльності

УДК 330.3:338

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Денисенко М.П.¹, Бреус С.В.²

¹ доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-21-56, e-mail: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2, 01011, Україна
тел.: (044) 256-29-95, e-mail: breus_sv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0624-0219, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-157-167>

THE CURRENT STATE OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE AND THE RELATIONSHIP OF ECONOMIC SECURITY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

M. Denysenko¹, S. Breus²

¹ doctor of economics, professor of the department of business economics and tourism, Kyiv national university of technologies and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-21-56, e-mail: profden3@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8767-9762

² Ph.D (Economics), associate professor of the department of business economics, Kyiv national university of technologies and design, Kyiv, st. Nemyrovych-Danchenko, 2, 01011, Ukraine
tel.: (044) 256-29-95, e-mail: breus_sv@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0624-0219, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-157-167>

Анотація. В сучасних умовах рівень вищої освіти виступає основоположним чинником, що сприяє підвищенню рівня економічного розвитку держави та її конкурентоспроможності. Поглиблення розриву між освітою, наукою та виробництвом призводить до того, що вітчизняна вища освіта перестає виконувати соціально-економічні функції, сприяє зниженню якості вищої освіти, конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО), а відтак рівню економічної безпеки ЗВО, держави та національної безпеки в цілому. Сутність економічної безпеки та методологія її оцінювання досить ґрунтовно розглянута в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема Алімової Н. К., Демидова С. Р., Бабаєва В. Н., Момот Т. В., Пересипкіна М. Н., Мартинюка В. П., Козаченко Г. В., Тюленєва Г. Д. Незважаючи на значний вклад вчених за проблематикою дослідження слід зазначити, що в сучасних умовах відсутні комплексні обґрунтування аспектів, пов'язаних з дослідженням взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти. Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти. У статті досліджено теоретико-практичні аспекти функціонування вітчизняних закладів вищої освіти та забезпечення їх економічної безпеки. Розглянуті основні чинники, які справляють вплив на економічну безпеку закладів вищої освіти. Виокремлено загрози економічній безпеці закладів вищої освіти. Виокремлені основні чинники, що сприяють формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни. Зазначене обумовлює доцільність здійснення подальших досліджень, що передбачає з урахуванням зазначених чинників формування прогнозу рівня економічної безпеки закладів вищої освіти та методичного підходу до оцінювання ризиків економічній безпеці закладів вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, економічна безпека закладів вищої освіти, економічна безпека держави, національна безпека.

Формул.: 0, рис.: 0, табл.: 8, бібл.: 9

Annotation. In modern conditions, the level of higher education acts as the main factor contributing to raising the level of economic development of the state and its competitiveness. The deepening of the gap between education, science and production leads to the fact that domestic higher education ceases to perform socioeconomic functions, contributes to the reduction of the quality of higher education, the competitiveness of higher education institutions (HEI), and therefore the level of economic security of HEI, state and national security in general. The essence of economic security and the methodology for its evaluation are thoroughly considered in the works of both foreign and domestic scientists, in particular, Alimova N. K., Demydov S. R., Babaieva V. N., Momot T. V., Peresyphkina M. N., Martyniuk V. P., Kozachenko H. V., Tiulieniev H. D.. Despite the significant contribution of scientists to the research problem, it should be noted that under present conditions there are no comprehensive justifications for aspects related to the study of the relationship between the state of higher education in Ukraine and the economic security of higher education institutions. The purpose of the paper is to study the relationship between the state of development of higher education in Ukraine and the economic security of higher education institutions. The article deals with theoretical and practical aspects of the functioning of domestic institutions of higher education and ensuring their economic security. The main factors that affect the economic security of higher education institutions are considered. The threats to the economic security of higher education institutions are highlighted. The main factors contributing to the threat to the economic security of higher education institutions as a result of their negative change are identified. The said determines the expediency of carrying out further research, which provides, taking into account the above mentioned factors, the formation of a forecast of the level of economic security of higher education institutions and a methodological approach to the assessment of the risks to the economic security of higher education institutions.

Key words: institutions of higher education, economic security of institutions of higher education, economic security of the state, national security.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 8, bibl.: 9

Постановка проблеми. В сучасних умовах рівень вищої освіти виступає основоположним чинником, що сприяє підвищенню рівня економічного розвитку держави та її конкурентоспроможності.

Поглиблення розриву між освітою, наукою та виробництвом призводить до того, що вітчизняна вища освіта перестає виконувати соціально-економічні функції, сприяє зниженню якості вищої освіти, конкурентоспроможності закладів вищої освіти (ЗВО), а відтак рівню економічної безпеки ЗВО, держави та національної безпеки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність економічної безпеки та методологія її оцінювання досить ґрунтовно розглянута в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема Алімової Н. К. [1], Демидова С. Р. [2], Бабаєва В. Н., Момот Т. В., Пересипкіна М. Н. [3], Мартинюка В. П. [4], Козаченко Г. В., Тюленєва Г. Д. [5].

Незважаючи на значний вклад вчених за проблематикою дослідження слід зазначити, що в сучасних умовах відсутні комплексні обґрунтування аспектів, пов'язаних з дослідженням взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку стану розвитку вищої освіти в Україні з економічною безпекою закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розвитку економіки України забезпечення належного рівня підготовки фахівців, які можуть бути конкурентоспроможними на вітчизняному та міжнародних ринках праці сприятиме підвищенню конкурентоспроможності закладів вищої освіти (згідно з Законом України «Про освіту», прийнятим від 05.09.2017 року, усі вищі навчальні заклади (ВНЗ) стали закладами вищої освіти (ЗВО) [6] як на вітчизняній, так і на світовій арені сприятиме підвищенню рівня їх економічної безпеки, а у результаті, держави та національної безпеки загалом.

Загалом негативні тенденції, нарощування яких спостерігається в Україні справляють вплив на ефективність функціонування закладів вищої освіти (ЗВО), які є одночасного і елементами соціально-економічної системи і суб'єктами господарювання. Зокрема, нарощування негативних тенденцій у сфері вищої освіти призводить до:

Зменшення кількості ЗВО та студентів у них. Так, кількість ЗВО за даними

Державної служби статистики України (таблиця 1, таблиця 2) зменшилась на початок 2017-2018 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року на 12,42 % (з 330 до 289 ЗВО), а кількість студентів відповідно на 35,65 % (з 2066667 осіб до 1329964 осіб). Зважаючи на суттєве зменшення чисельності населення протягом 2010-2017 років на 7,78 % (з

45962947 осіб до 42386403 осіб), то зменшення кількості студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня (таблиця 1, таблиця 2), створює загрози функціонуванню вищої освіти загалом та діяльності закладів вищої освіти зокрема, а також сприяє формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти.

Таблиця 1

Кількість закладів вищої освіти України та студентів

Роки/показники							
2010/ 11*	2011/ 12*	2012/ 13*	2013/ 14*	2014/ 15*	2015/ 16*	2016/ 17**	2017/ 18***
Кількість закладів – усього ¹ , од							
330	326	316	309	277	288	287	289
у тому числі за формами власності:							
- державною та комунальною							
231	227	220	218	197	208	209	212
- приватною							
99	99	96	91	80	80	78	77
Кількість студентів – усього, осіб							
2066667	1899138	1770311	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Прийнято ² – усього, осіб							
381362	307316	331164	337420	291647	259904	253217	264448
Випущено ² – усього, осіб							
528875	515032	505420	471717	405392	374028	318681	359901
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, осіб ^{4****}							
45962947	45778534	45633637	45553047	45426249	42760516	42584542	42386403
Кількість студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня ^{4*****}							
450	415	388	367	317	322	322	314

¹З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

²Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

³Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

⁴Дані оцінки чисельності населення на 1 січня 2016 та 2017 рр. перераховані в адміністративно-територіальних межах на 1 січня 2018р., використано дані «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

* Використані дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використано дані за 2016/17 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

*** Використано дані за 2017/18 рік: «Вища освіта в Україні у 2017 році».

**** Використано дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік: «Населення України за 2016 рік»; за 2015/16 рік, 2016/17 рік, 2017/18 рік: «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

***** Для розрахунку використано дані за 2010/11 рік, 2011/12 рік, 2012/13 рік, 2013/14 рік, 2014/15 рік: «Населення України за 2016 рік»; за 2015/16 рік, 2016/17 рік, 2017/18 рік: «Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 року».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України.

Загалом зменшення кількості закладів вищої освіти можна було б вважати позитивною тенденцією, адже це може призвести за інших рівних умов до підвищення конкурентоспроможності вишів і загалом до підвищення якості вищої освіти за рахунок зменшення кількості неконкурентоспроможних вишів та зростання відповідальності за підготовку фахівців.

Проте в умовах розвитку економіки це також сприяє зростанню рівня безробіття в

регіонах і цілому в країні (за даними таблиці 3 рівень безробіття за даними за даними Державної служби статистики України у 2017 році порівняно з 2010 роком хоча і зменшився на 0,92 % (з 1713900 до 1698000 осіб), але порівняно з 2013 роком зріс на 12,42 %), а відтак справлятиме в перспективі негативний вплив на якість української вищої освіти.

Темпи зміни показників, які визначені на основі даних таблиці 1, узагальнено у таблиці 2.

Темпи зміни показників у відсотках до попереднього року

Показники	Роки							
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Темп зміни кількості ЗВО, % до попереднього року	X	-1,21	-3,07	-2,22	-10,36	3,97	-0,35	0,70
Темпи зміни кількості ЗВО з державною та комунальною формами власності, % до попереднього року	X	-1,73	-3,08	-0,91	-9,63	5,58	0,48	1,44
Темпи зміни кількості ЗВО з приватною формою власності, % до попереднього року	X	0,00	-3,03	-5,21	-12,09	0,00	-2,50	-1,28
Темпи зміни кількості студентів ЗВО, % до попереднього року	X	-8,11	-6,78	-5,48	-14,06	-4,37	-0,42	-2,88
Темпи зміни кількості прийнятих на навчання студентів у ЗВО, % до попереднього року	X	-19,42	7,76	1,89	-13,57	-10,88	-2,57	4,44
Темпи зміни кількості випущених студентів, % до попереднього року	X	-2,62	-1,87	-6,67	-14,06	-7,74	-14,80	12,93
Темпи зміни чисельності наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, % до попереднього року	X	-0,40	-0,32	-0,18	-0,28	-5,87	-0,41	-0,47
Темпи зміни кількості студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, % до попереднього року	X	-7,78	-6,51	-5,41	-13,62	1,58	0,00	-2,48

Джерело: авторська розробка

Цей негативний вплив підсилюється також нарощуванням тенденції перевищення темпів зменшення кількості студентів над темпами зменшення кількості ЗВО. У результаті відбувається нарощування негативних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти, у результаті дії яких відбувається поглиблення розриву якості підготовки фахівців для потреб економіки, зниження рівня матеріально-технічного забезпечення ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців та збільшення частки (таблиця 3) непрацевлаштованих випускників загальноосвітніх закладів та закладів вищої освіти (ЗОНЗ та ЗВО) та досить значною є частка їх непрацевлаштованих випускників.

Важливим чинником, що впливає на такий стан справ, є збільшення кількості абітурієнтів, які вступають на популярні, однак не затребувані в сучасних умовах спеціальності з точки зору забезпечення потреб промисловості і економіки в цілому спеціальностям. У результаті відбувається зменшення мобільності робочої сили та подальша локалізація випускників ЗВО у великих містах [7-8].

2. Переважання темпів зменшення кількості вступників до вишів над темпами

зниження кількості випускників. Так кількість вступників (прийнятих) на початок 2016-2017 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року за даними Державної служби статистики України (таблиця 1, таблиця 2) зменшилась на 30,66 % (з 381362 до 264448), а випускників (випущено) – на 31,95 % (з 528875 до 359901), що на фоні скорочення чисельності населення як у результаті природного, так і механічного приросту – скорочення становило 7,78 % (з 45962947 до 42386403 осіб).

3. Зменшення обсягу державного замовлення на початок 2017-2018 навчального року порівняно з даними на початок 2010-2011 навчального року відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за 2010-2017 роки (таблиця 4) на 28,52 % (випуск – з 255685 до 182752 осіб) та 42,78 % (прийом – з 263739 до 150905 осіб).

Зменшення загального обсягу державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями можна було б вважати позитивною тенденцією, якби не переважання темпів зменшення прийому студентів до ЗВО для навчання за рахунок коштів фізичних осіб у 2010-2011 з 206445 осіб до 139275 осіб у

2017-2018 році (табл. 5) та кількості фізичних осіб (таблиця 6) на 43, 67 % (з студентів, що навчаються за рахунок 1245236 до 701427 осіб).

Таблиця 3

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2017 рр. (у середньому за період)

2010 рік ¹	2011 рік ¹	2012 рік ¹	2013 рік ¹	2014 рік ¹	2015 рік ¹	2016 рік ¹	2017 рік ¹
1. Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб							
1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0
2. Темп зміни безробітного населення у віці 15-70 років, % до попереднього року							
X	-3,03	-4,34	-4,99	22,33	-10,44	1,42	1,012
3. За причинами незайнятості, відсотків:							
- вивільнені з економічних причин							
33,0	27,7	23,5	21,9	22,3	27,8	22,4	23,2
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін							
27,2	30,1	34,0	34,6	31,8	28,9	33,0	34,5
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму							
10,0	9,2	8,4	8,1	7,8	7,5	9,4	8,2
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів							
15,5	18,1	16,9	16,8	16,7	16,4	15,6	12,2
- робота має сезонний характер							
6,3	6,9	8,8	8,4	9,3	9,9	9,7	10,1
- незайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо							
2,4	2,5	2,5	3,8	4,6	3,7	3,2	4,9
- звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії							
0,9	0,9	1,5	1,2	1,4	0,9	1,8	2,0
- демобілізовані з військової строкової служби							
1,3	1,2	1,4	1,0	0,3	0,3	0,7	0,7
- інші причини							
3,4	3,4	3,0	4,2	5,8	4,6	4,2	4,2

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015-2017 роки – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

4. Зменшення можливостей відтворення інтелектуального потенціалу держави, що характеризується наряду з іншим, за даними Державної служби статистики України (таблиця 7), зменшенням кількості аспірантів у 2017 році порівняно з 2010 роком на 22,69 % (з 28630 до 22134 осіб), загальної кількості науково-педагогічних працівників у ЗВО (до прийняття у Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. ЗВО поділялись за рівнями акредитації на ВНЗ I–IV рівнів, за 2016 рік та 2017 рік наводяться дані з розподілом ЗВО на університети, академії, інститути) на 24,47 % (з 142691 до 107773), при цьому збільшення кількості докторантів на 11,16 % (з 1236 до 1374 осіб) не здатне нівелювати негативний вплив інших чинників, які впливають на формування загальних негативних тенденцій. При чому найбільшими темпами по роках відбулось зменшення кількості аспірантів (з -1,14% у 2011 році до -3,08% у 2017 році) та докторантів (зменшення почалось з 2014 році, протягом 2015-2016 років спостерігалось збільшення їх кількості, а у

2017 порівняно з 2016 роком їх кількість зменшилась на 7,41 %).

Кількість студентів, що навчаються у ЗВО за різними джерелами фінансування їх навчання наведено у таблиці 6.

5. Зниження конкурентоспроможності ЗВО як на світовій арені, так і в межах держави та конкурентоспроможності вищої освіти й держави в цілому, адже хоча і відбулось (за даними Державної служби статистики України, Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, таблиця 8) збільшення видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту з 24998,4 млн грн у 2010 році до 38681,1 млн грн у 2017 році в абсолютному виразі, але питома вага їх у загальних видатках зведеного бюджету (377842,8 млн грн у 2010 році порівняно з 1056759,9 млн грн у 2017 році) зменшилась з 6,62 % до 3,7 %, при цьому слід зважати також на значні темпи інфляції та зменшення курсу національної валюти по відношенню до долара США та Євро.

Таблиця 4

Обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями та темпи їх зміни у відсотках до попереднього року

Освітньо-кваліфікаційні рівні	Роки							
	2010*	2011**	2012***	2013****	2014*****	2015*****	2016*****	2017***** *
Бакалавр (випуск)	128054	122333	132524	121061	127851	96587	108680	105427
Бакалавр (прийом)	131947	104796	126833	122693	119332	97026	86925	82693
Темп зміни кількості бакалаврів (випуск), % до попереднього року	X	-4,47	8,33	-8,65	5,61	-24,45	12,52	-2,99
Темп зміни кількості бакалаврів (прийом), % до попереднього року	X	-20,58	21,03	-3,26	-2,74	-18,69	-10,41	-4,87
Спеціаліст (випуск)	87610	85939	79660	74575	67499	61579	39171	40472
Спеціаліст (прийом)	86808	80624	78518	67762	69480	40469	37866	-
Темп зміни кількості спеціалістів (випуск), % до попереднього року	X	-1,91	-7,31	-6,38	-9,49	-8,77	-36,39	3,32
Темп зміни кількості спеціалістів (прийом), % до попереднього року	X	-7,12	-2,61	-13,70	2,54	41,75	-6,43	-100,00
Магістр (випуск)	40021	42330	41196	42308	41760	39646	25852	36853
Магістр (прийом)	44984	43226	44180	41662	42634	39814	65043	68212
Темп зміни кількості магістрів (випуск), % до попереднього року	X	5,77	-2,68	2,70	-1,30	-5,06	-34,79	42,55
Темп зміни кількості магістрів (прийом), % до попереднього року	X	-3,91	2,21	-5,70	2,33	6,61	63,37	4,87
Всього (випуск)	255685	251602	253380	237944	237110	294399	173703	182752
Всього (прийом)	263739	228646	249531	232117	231446	177309	189834	150905
Темп зміни загальної кількості студентів (випуск), % до попереднього року	X	-1,60	0,71	-6,09	-0,35	24,16	-41,0	5,21
Темп зміни загальної кількості студентів (прийом), % до попереднього року	X	-13,31	9,13	-6,98	-0,29	-23,39	7,06	-20,51

* Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2010 році». Від 14 липня 2010 р. № 580. Документ 580-2010-п. Редакція від 29.12.2010, підстава v1654731-10.

** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2011 році». Від 29 червня 2011 р. № 709. Документ 709-2011-п. Редакція від 07.05.2012, підстава 1413-2011-п.

*** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році». Від 17 травня 2012 р. № 583. Документ 583-2012-п. Редакція від 28.12.2012, підстава v1520731-12.

**** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб у 2012 році». Від 28.12.2012 р. № 1520. Документ v1520731-12.

***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році». Від 20 травня 2013 р. № 362. Документ 362-2013-п. Редакція від 31.12.2013, підстава v1596731-13.

***** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 році». Від 31.12.2013 № 1596. Документ v1596731-13.

***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2014 році». Від 11 червня 2014 р. № 212. Документ 212-2014-п. Прийняття від 11.06.2014.

***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2015 році». Від 23 грудня 2015 р. № 1178. Документ 1178-2015-п. Прийняття від 23.12.2015.

***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2016 році». Від 6 липня 2016 р. № 408. Документ 408-2016-п. Редакція від 18.10.2017, підстава v1511731-17.

***** Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Зміни, що вносяться до обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2016 році». Від 26.12.2016. № 2134. Документ v2134731-16.

***** Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2017 році». Від 12 липня 2017 р. № 511. Документ 511-2017-п. Редакція від 18.10.2017, підстава v1511731-17.

Джерело: складено на основі даних Постанов Кабінету Міністрів України та Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, темпи зміни показників є авторською розробкою.

Прийом студентів до ЗВО за джерелами фінансування та навчання

Роки							
2010/11*	2011/12**	2012/13**	2013/14**	2014/15*	2015/16*	2016/17*	2017/18*
Усього, осіб ^{1,2}							
381362	314530	341290	337420	291647	259904	253217	264448
Темпи зміни загальної кількості прийнятих для навчання студентів, % до попереднього року							
X	-17,52	8,51	-1,13	-13,57	-10,88	-2,57	4,44
Прийом студентів для навчання за рахунок державного бюджету							
170616	145113	169811	162954	147502	134194	126839	121495
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок коштів державного бюджету, % до попереднього року							
X	-14,95	17,02	-4,04	-9,48	-9,02	-5,48	-4,21
Прийом студентів для навчання за рахунок місцевих бюджетів							
3360	3830	4326	2653	2615	2864	2776	3186
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок місцевих бюджетів, % до попереднього року							
X	13,99	12,95	-38,67	-1,43	9,52	-3,07	14,77
Прийом студентів для навчання за рахунок органів державної влади, юридичних осіб							
941	977	811	947	763	765	651	492
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, % до попереднього року							
X	3,83	-16,99	16,77	-19,43	0,26	-14,90	-24,42
Прийом студентів для навчання за рахунок фізичних осіб							
206445	164610	166342	170866	140767	122081	122951	139275
Темпи зміни кількості прийнятих для навчання студентів за рахунок фізичних осіб, % до попереднього року							
X	-20,26	1,05	2,72	-17,62	-13,27	0,71	13,28

¹Без осіб, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня).

²З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

* Використані дані за 2010/11 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використані дані за 2011/12 рік та 2012/13 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

*** Використані дані за 2013/14 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року».

**** Використані дані за 2016/17 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

***** Використані дані за 2017/18 рік «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Зважаючи на наведені вище дані слід зазначити, що розірваний зв'язок між освітою, наукою та виробництвом можна вважати однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог роботодавців. Зокрема, не на користь потребам економіки виступає відсутність преференцій при послідовному вступі до закладів нижчих рівнів акредитації, а відтак, до вишів, що призводить, зокрема, до поглиблення розриву в знаннях і подальших негативних трансформацій ринку праці. Держава не надає пільг при такій послідовності вступу до навчальних закладів, враховуючи їх профільність.

Підвищення ефективності функціонування ЗВО, аспірантури та докторантури як інструментів підготовки кадрів задля задоволення потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців є важливими завданнями на сучасному етапі розвитку економіки України.

Така ситуація свідчить, наряду з іншим, про розпорошення бюджетних коштів, так як вони не тільки не поповнюють ряди вчених ЗВО чи йдуть працювати в наукові установи, але й не здобувають наукові ступені.

Кількість студентів, що навчались у ЗВО за різними джерелами фінансування їх навчання

Роки							
2010/11*	2011/12**	2012/13***	2013/14****	2014/15*	2015/16*	2016/17****	2017/18*****
Усього студентів, осіб ¹							
2066667	1954789	1824906	1673287	1437955	1375160	1369432	1329964
Темпи зміни загальної кількості студентів, % до попереднього року							
X	-5,41	-6,64	-8,31	-14,06	-4,37	-0,42	-2,88
Кількість студентів, що навчались за рахунок державного бюджету							
798571	777379	767596	735864	663194	649225	652935	608625
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок державного бюджету, % до попереднього року							
X	-2,65	-1,26	-4,13	-9,88	-2,11	0,57	-6,79
Кількість студентів, що навчались за рахунок місцевих бюджетів							
14486	18372	18379	13087	12201	14722	12317	12944
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок місцевих бюджетів, % до попереднього року							
X	26,83	0,04	-28,79	-6,77	20,66	-16,34	5,09
Кількість студентів, що навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб ²							
8374	8886	6519	7829	10223	9520	9227	6968
Темпи зміни кількості студентів, що навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, % до попереднього року							
X	6,11	-26,64	20,10	30,58	-6,88	-3,08	-24,48
Кількість студентів, що навчались за рахунок фізичних осіб							
1245236	1150152	1032412	916507	752337	701693	694953	701427
Темп зміни кількості студентів, що навчались за рахунок фізичних осіб, % до попереднього року							
X	-7,64	-10,24	-11,23	-17,91	-6,73	-0,96	0,93

¹З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

²За даними: «Вища освіта в Україні у 2017 році» – «у тому числі навчались за рахунок: юридичних осіб».

* Використані дані за 2010/11 рік, 2014/15 рік та 2015/16 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року».

** Використані дані за 2011/12 рік та 2012/13 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

*** Використані дані за 2013/14 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року».

**** Використані дані за 2016/217 рік: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року».

***** Використані дані за 2017/18 рік «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Також варто зазначити, що суттєвий вплив на такий стан справ в сфері вищої освіти в сучасних умовах справляє незначний обсяг фінансування освіти, зокрема вищої, що сприяє не тільки погіршенню якості вітчизняної вищої освіти, але й – зниженню рівня економічного розвитку країни та являється загрозою економічній безпеці вищів [9].

Загалом негативні тенденції, нарощування яких спостерігається в Україні, справляють вплив на ефективність функціонування закладів вищої освіти (ЗВО), які є одночасного і елементами соціально-економічної системи і суб'єктами господарювання.

В цілому така ситуація у сфері вищої освіти призводить до поглиблення розриву зв'язку між освітою, наукою та виробництвом, зниженню конкурентоспроможності ЗВО як на світовій арені, так і в межах держави та конкурентоспроможності вищої освіти й держави в цілому, формуванню загроз економічній безпеці вищів.

На основі аналізу статистичних показників виокремлено основні чинники, що справляють найсуттєвіший вплив на функціонування вищої освіти загалом та діяльності закладів вищої освіти зокрема, а також сприяють формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни.

Кількість аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників, зокрема, тих, що мають науковий ступінь кандидата та доктора наук

Роки	Кількість аспірантів на кінець року ^{1*} , осіб	Кількість докторантів на кінець року ^{1*} , осіб	Всього науково-педагогічних працівників у ЗВО 3 та 4 рівнів акредитації ² , осіб	Науково-педагогічні працівники, мають науковий ступінь кандидата наук, осіб	Науково-педагогічні працівники, мають науковий ступінь доктора наук, осіб
2010	28630	1236	142691**	66689**	13367**
2011	28305	1292	139018***	67057***	13436***
2012	27999	1445	137112****	67675****	13826****
2013	26270	1454	135247*****	69582*****	14269*****
2014	23493	1418	117197*****	62158*****	12682*****
2015	24625	1483	111726*****	60628*****	12418*****
2016 ³	22838	1484	110055*****	61266*****	13072*****
2017 ³	22134*****	1374*****	107773*****	61157*****	13582*****

¹ Без урахування аспірантів із зарубіжних країн.

* Використані дані: «Підготовка наукових кадрів у 2016 році».

** За 2010 рік використані дані: «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року».

*** За 2011 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року».

**** За 2012 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року».

***** За 2013 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

***** За 2014 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

***** За 2015 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року».

² До прийняття у Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. [31] ВНЗ поділялись за рівнями акредитації на ВНЗ I–IV рівнів.

³ За 2016–2017 роки наводяться дані з розподілом ВНЗ на університети, академії, інститути.

***** За 2016 рік використані дані «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року»

(університетів, академії, інститутів).

***** За 2017 рік використані дані «Вища освіта в Україні у 2017 році».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України

До них слід віднести такі:

1. Кількість закладів вищої освіти.
2. Кількість студентів у закладах вищої освіти.
3. Кількість студентів у розрахунку на 10000 осіб наявного населення.
4. Кількість прийнятих на навчання студентів у заклади вищої освіти.
5. Кількість випускників закладів вищої освіти.
6. Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня.
7. Загальний обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями (випуск).
8. Загальний обсяг державного замовлення за освітньо-кваліфікаційними рівнями (прийом).
9. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок державного бюджету.
10. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок місцевих бюджетів.

11. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок органів державної влади, юридичних осіб.
12. Кількість студентів, що навчались у закладах вищої освіти за рахунок фізичних осіб.
13. Кількість аспірантів.
14. Кількість докторантів.
15. Загальна кількість науково-педагогічних працівників.
16. Кількість науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь кандидата.
17. Кількість науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь доктора наук.
18. Загальні видатки зведеного бюджету.
19. Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту.
20. Валовий внутрішній продукт.

Видатки зведеного бюджету на освіту

Роки							
2010* ¹	2011* ¹	2012* ¹	2013* ¹	2014** ¹	2015** ²	2016*** ^{2,3}	2017*** ^{2,3}
Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн, усього							
377842,8	416853,6	492454,7	505843,8	523004,8	679871,4	835832,1 ³	1056759,9
Темпи зміни загальних видатків зведеного бюджету, % до попереднього року							
X	10,32	18,14	2,72	3,39	29,99	22,94	26,43
Усього видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, млн грн							
79826	86253,6	101560,9	105538,7	100105,6	114193,5	129437,7	177755,7
Темпи зміни видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету, % до попереднього року							
X	8,05	17,75	3,92	-5,15	14,07	13,35	37,33 ⁵
Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, млн грн							
24998,4	26619,6	29335,9	30003,1	28340,5	30981,8	35233,6	38681,1
Темпи зміни видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, % до попереднього року							
X	6,49	10,2	2,27	-5,54	9,32	13,72	9,79
Видатки у % до загальних видатків зведеного бюджету, усього:							
100	100	100	100	100	100	100	100
з них на освіту, усього							
21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49	16,82
у тому числі на вищу освіту							
6,62	6,39	5,96	5,93	5,42	4,55	4,22	3,66
Видатки на вищу освіту у % до загальних видатків на освіту							
31,32	30,86	28,9	28,43	28,31	27,13	27,22	21,76
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн ^{4,5}							
1120585	1349178	1459096	1522657	1586915	1988544	2385367	2982920
Темпи зміни валового внутрішнього продукту, % до попереднього року							
X	20,40	8,15	4,36	4,22	25,31	19,96	25,05
Видатки у % до ВВП, усього:							
100	100	100	100	100	100	100	100
з них на освіту, усього							
7,12	6,39	6,96	6,93	6,31	5,74	5,43	5,96 ⁵
у тому числі на вищу освіту							
2,23	1,97	2,01	1,97	1,79	1,56	1,48	1,3 ⁵

¹Включаючи видатки бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

²Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

³На 01.03.2018.

* За 2010-2013 роки використано дані: «Продовження навчання та здобуття професії», 2016 рік.

** За 2014-2015 роки використано дані: «Продовження навчання та здобуття професії», 2017 рік.

*** За 2016-2017 роки використано дані: «Вища освіта в Україні у 2017 році».

⁴ За 2010-2015 роки використані дані «Національні рахунки освіти України у 2016 році».

⁵ За 2016-2017 роки використані дані «Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010-2017 роки».

Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України, темпи зміни показників є авторською розробкою

Висновки. Враховуючи вищезазначене слід констатувати, що за результатом аналізу виокремлені основні чинники, що сприяють формуванню загроз економічній безпеці закладів вищої освіти у результаті їх негативної зміни. Зазначене обумовлює доцільність здійснення подальших досліджень, що передбачає з урахуванням зазначених чинників формування прогнозу рівня економічної безпеки закладів вищої освіти та методичного підходу до оцінювання ризиків економічній безпеці закладів вищої освіти.

Література:

1. Алимova Н. К. Экономическая безопасность образовательного учреждения в условиях становления инновационной экономики : дисс. ... канд. экон. наук. Москва, 2009. 186 с.
2. Демидов С. Р. Теоретико-методологические основы и механизм обеспечения экономической безопасности высшего учебного заведения : дисс. ... докт. экон. наук. Москва, 2007. 296 с.
3. Бабаев В. Н., Момот Т. В., Пересыпкин М.Н. Экономическая безопасность высших учебных заведений в условиях модернизации высшего образования : проблемы и перспективы. *Науково-технічний збірник. Київ*, 2013. № 108. С. 519-527.
4. Мартинюк В. П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання. *Економіка. Менеджмент.*

Підприємництво : наук. журнал. Київ, 2013. № 25(II). С. 193-198.

5. Козаченко Г. В. Позиціонування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : збірник наукових праць. Київ, 2011. Випуск 24. С. 108-113.

6. Про освіту : Закон України Документ 2145-19. Прийняття від 05.09.2017, підстава 2233-19. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення 10.09.2018).

7. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вітчизняна вища освіта в умовах глобалізації та її вплив на ринок праці в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення* : виробничо-практичний науковий журнал. Київ, 2015. №3 (44). С. 32-36.

8. Денисенко М.П., Бреус С. В. Економічна безпека вищих навчальних закладів: основні тенденції на ринку праці. *Інвестиції: практика та досвід* : науково-практичний журнал. Київ, 2016. №14. С. 10-14.

9. Бреус С. В. Розроблення моделі оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. Харків, 2018. Т. 2, № 25. С. 176-182.

Reference:

1. Alymova N. K. Ekonomicheskaya bezopasnost obrazovatel'nogo uchrezhdeniya v usloviyakh stanovleniya ynnovatsyonnoy ekonomiky : dyss. ... kand. ekon. nauk. Moskva, 2009. 186 s.

2. Demydov S. R. Teoretyko-metodolohycheskye osnovy y mekhanizm obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti visshoho uchebnoho zavedeniya : dyss. ... dokt. ekon. nauk. Moskva, 2007. 296 s.

3. Babaev V. N., Momot T. V., Peresipkin M.N. Ekonomicheskaya bezopasnost visshykh uchebnykh zavedenyi v usloviyakh modernyzatsyy visshoho

obrazovaniya : problemi y perspektyvi. *Naukovo-tekhnichniy zbirnyk*. Kyiv, 2013. № 108. S. 519-527.

4. Martyniuk V. P. Ekonomichna bezpeka vyshchyykh navchalnykh zakladiv v Ukraini: peredumovy otsiniuvannya. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo* : nauk. zhurnal. Kyiv, 2013. № 25(II). S. 193-198.

5. Kozachenko H. V. Pozytionuvannya vyshchoho navchalnoho zakladu v ekspleinarnomu bazysi yoho ekonomichnoi bezpeky. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2011. Vypusk 24. S. 108-113.

6. Pro osvitu : Zakon Ukrainy Dokument 2145-19. Pryiniattia vid 05.09.2017, pidstava 2233-19. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (data zvernennia 10.09.2018).

7. Denysenko M. P., Breus S. V. Vitchyzniana vyshcha osvita v umovakh hlobalizatsii ta yii vplyv na rynek pratsi v Ukraini. *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia* : vyrobnycho-praktychnyi naukovyi zhurnal. Kyiv, 2015. №3 (44). S. 32-36.

8. Denysenko M.P., Breus S. V. Ekonomichna bezpeka vyshchyykh navchalnykh zakladiv: osnovni tendentsii na rynku pratsi. *Investytsii: praktyka ta dosvid* : naukovo-praktychnyi zhurnal. Kyiv, 2016. №14. S. 10-14.

9. Breus S. V. Rozroblennia modeli otsiniuvannya ekonomichnoi bezpeky zakladiv vyshchoi osvity. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky* : zb. nauk. prats. Kharkiv, 2018. T. 2, № 25. S. 176-182.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.

УДК 338.240

ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Захаров О.І.

*кандидат економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту менеджменту безпеки,
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел. (044)-455-57-07, e-mail: zaharov@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4892-6414, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-168-174>*

THE INNOVATION IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

O. Zakharov

*PhD in economics, professor, director of institute for security management,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel. (044)-455-57-07, e-mail: zaharov@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4892-6414, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-168-174>*

Анотація. У статті розглянуто роль і значення інноваційної діяльності як найважливішого чинника удосконалення системи економічної безпеки підприємства. Необхідність інноваційного розвитку систем економічної безпеки викликана тим, що в умовах перманентної економічної кризи на діяльність підприємства чинять негативний вплив загрози, які постійно існують і розвиваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі. У цих умовах для забезпечення стійкої діяльності і розвитку підприємства необхідно постійну увагу приділяти розвитку його системи економічної безпеки. Для того, щоб система економічної безпеки могла адекватно протидіяти не тільки тим загрозам, які існують в даний час, але й тим, що можуть виникнути в найближчій і віддаленій перспективі, необхідно її постійно модернізувати. Це можна здійснити лише за умови розробки та впровадження інновацій. У статті запропонована модель інноваційної діяльності в системі економічної безпеки підприємства. Розробка і впровадження інновацій в сфері економічної безпеки є складним процесом, успіх якого залежить від ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів. Серед таких факторів слід назвати також позицію керівників підприємства щодо інноваційного розвитку його системи економічної безпеки, а також наявних інтелектуальних, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів без яких розробити та впровадити інновації вкрай складно, а, в ряді випадків, практично неможливо. Для успішного здійснення інноваційної діяльності необхідно створити таку систему управління, яка здатна здійснювати моніторинг небезпечних для підприємства процесів, що відбуваються в економіці, своєчасно виявляти і оцінювати існуючі і прогнозувати появу нових загроз. А також аналізувати реальний стан системи економічної безпеки підприємства, виявляти її слабкі сторони і визначати її сегменти, які в першу чергу потребують модернізації на основі впровадження інновацій.

Ключові слова: інновації, система економічної безпеки, підприємство, загрози, економічна криза, механізм управління, механізм взаємодії, недержавна система безпеки підприємництва в Україні.

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 22

Annotation. In the article a role and value of innovative activity is considered as a major factor of improvement of the system of economic security of enterprise. The necessity of innovative development of the systems of economic security is caused that in the conditions of permanent economic crisis on activity of enterprise threats which constantly exist and develop in an external and internal environment render negative influence. In these terms for providing steady activity and development of enterprise permanent attention is needed to spare development of his system of economic security. In order that the system of economic security could adequately counteract not only to those threats which exist presently, but also that can arise up in the nearest and remote prospect it is necessary it constantly to modernize. It can be carried out only on condition of development and introduction of innovations. In the article the model of innovative activity is offered in the system of economic security of enterprise. Development and introduction of innovations in the field of economic security is a difficult process success of which depends on the row of objective and subjective factors. Including from position of leaders of enterprise in regard to innovative development of his system of economic security, and also present intellectual, financial, material and technical and other resources without which to develop and inculcate innovations extremely difficultly, and it is practically impossible in a number of cases. For successful realization of innovative activity it is necessary to create such control the system, which is able to carry out monitoring of unsafe for an enterprise processes which take a place in an economy, in good time to expose and estimate existing and to forecast appearance of new threats. And also to analyse the real state of the system of economic security of enterprise, expose its weak sides and determine its segments which above all things require modernization on the basis of introduction of innovations.

Key words: *innovations, system of economic security, enterprise, threats, economic crisis, management mechanism, mechanism of co-operation, non-state system of safety of enterprise in Ukraine.*

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl.: 22

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств в сучасних умовах залежить від їх здатності адекватно протидіяти існуючим та можливим загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища. Для цього вони повинні мати ефективні системи економічної безпеки, що використовують сучасні технології, методи, методики і технічні засоби протидії всім існуючим і можливим загрозам для їх діяльності в умовах нестабільної економіки. Створення сучасних систем економічної безпеки неможливо без активного впровадження інновацій в їх структури, управління, технічні засоби і технології, що використовуються. З огляду на те, що розробка і впровадження інновацій в систему економічної безпеки є складним видом діяльності, що вимагає значних інтелектуальних, фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, для його успішного здійснення необхідно використовувати всі власні ресурси підприємства. Для цього необхідно створити ефективний механізм управління і в повній мірі використовувати інтелектуальний потенціал підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії та практики інноваційної діяльності внесли вітчизняні та зарубіжні вчені: В. А. Василенко [1], О. І. Захаров [2], В. В. Крутов [5], Р. А. Фатхутдинов [7], И. Шумпетер [8] Б. Твісс [9] та інші. В своїх працях автори розглядають питання управління впровадженням інновацій з метою забезпечення конкурентоздатності, розвитку та економічної безпеки сучасних підприємств.

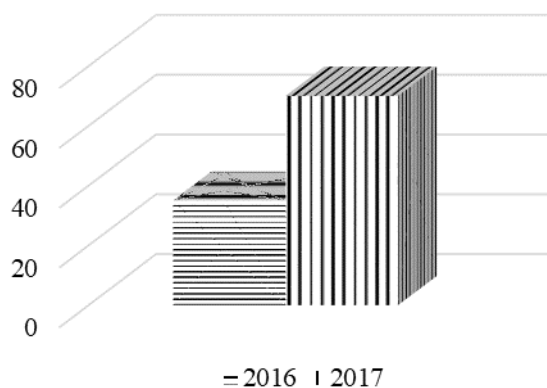
Огляд наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про те що питанням управління розробкою та впровадженням інновацій у системах економічної безпеки підприємств до наступного часу не приділялось достатньої

уваги. Можливо, така ситуація зумовлена тим, що інноваційна діяльність в основному розглядалася як фактор вдосконалення техніки та технологій. Тому механізми управління розробкою та впровадженням інноваційних рішень при забезпеченні економічної безпеки підприємств потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд питань організації інноваційної діяльності в системі економічної безпеки підприємства.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка знаходиться в кризовому стані. На діяльність вітчизняних підприємств впливають різні несприятливі фактори зовнішнього середовища. У цих умовах найважливішим завданням власників і керівників підприємств є забезпечення їх економічної безпеки. В даний час в нашій країні вже накопичений певний позитивний досвід активної протидії існуючим загрозам для діяльності і економічної безпеки вітчизняних підприємств. Однак слід враховувати, що внаслідок безперервних змін, що відбуваються як в світовій, так і у вітчизняній економіці, постійно з'являються нові і трансформуються вже існуючі загрози для діяльності підприємств. Це добре видно на прикладі трансформації, що відбувається в такому небезпечному вигляді економічних злочинів як рейдерські захоплення чужої власності. Це виражається в тому, що в даний час відзначається різка активізація рейдерських атак в цій області економіки як сільське господарство. Про це наочно свідчить значна динаміка зростання рейдерських захоплень агропідприємств в період 2016 - 2017 років (Рис. 1).

У чому причина такої активності рейдерів саме щодо сільськогосподарських підприємств?

Рис. 1. Рейдерські захоплення агропідприємств в 2016 – 2017 роках

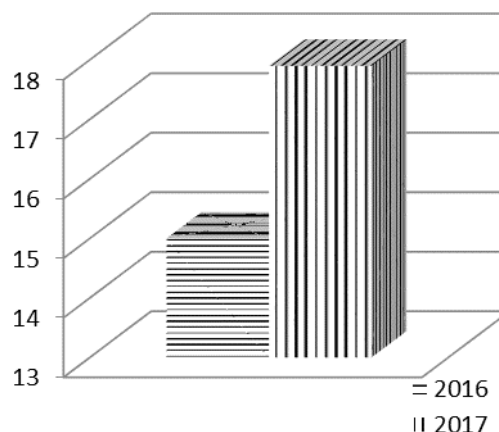
Джерело: розроблено автором на основі [6]

Причин тут декілька. Головна з них полягає в тому, що останнім часом в результаті впровадження інновацій, сільське господарство в Україні динамічно розвивається і стає прибутковим. За даними міністерства аграрної політики і продовольства виручка від експорту української аграрної продукції в 2017 році в порівнянні з 2016 роком збільшилася на 16.3% і склала 17.9 мільярда доларів (рис. 2). Іншою причиною стимулюючої дії рейдерів є зростання вартості не тільки агропродукції, а й безпосередньо землі. А також не маловажної причиною є можливе прийняття на законодавчому рівні рішення і про продажі землі в нашій країні. Все це стимулює дії рейдерів. Вони постійно вдосконалюють свою тактику і технології захоплення чужої власності. Однак слід враховувати, рейдерство хоча і дуже серйозна, але, на жаль не єдина загроза безпеці бізнесу в Україні.

У цих умовах, для того щоб успішно протидіяти всім існуючим і можливим факторам загроз вітчизняних підприємств, в якому б сегменті економіки вони не працювали, повинні звертати увагу на постійне вдосконалення своїх систем економічної безпеки. Вони повинні відповідати вимогам часу і бути здатними адекватно реагувати на всі зміни, що відбуваються як у вітчизняній, так і світовій економіці.

І завжди бути готовими адекватно реагувати на всі існуючі і знову виникаючі загрози для діяльності і економічної

безпеки підприємств. Для цього, системи економічної безпеки повинні постійно вдосконалюватися на основі впровадження інновацій.

Рис. 2. Виручка від експорту української аграрної продукції 2016 – 2017 роках

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Інноваційний розвиток системи економічної безпеки підприємств є складним завданням, успішне вирішення якої залежить від багатьох факторів. Особливу роль тут відіграє позиція власників бізнесу і керівників підприємства щодо того, якою має бути система економічної безпеки. Вони повинні своєчасно і однозначно визначити роль і місце системи економічної безпеки на підприємстві, кількісні та якісні параметри її персоналу, покладені на неї функції і завдання, а також механізми управління і взаємодії, структуру і інженерно-технічне оснащення. Важливу роль у створенні і забезпеченні ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства відіграють обсяги і своєчасність її фінансування. Адекватне фінансування дозволяє залучати необхідних висококваліфікованих фахівців у сфері безпеки та здійснювати якісне матеріально-технічне забезпечення діяльності з протидії всім існуючим і можливим загрозам економічної безпеки підприємства.

З огляду на постійне виявлення нових і зміни існуючих загроз у зовнішньому середовищі підприємства необхідно постійну увагу приділяти питанням модернізації його системи економічної безпеки. В даний час це можливо тільки за умови активного впровадження інновацій. Інноваційна діяльність в сфері забезпечення економічної безпеки сама по собі дуже складна. На думку автора [5] «... інновації у сфері економічної безпеки - це розробка і впровадження нових форм організації системи безпеки, механізмів управління та взаємодії, технічних засобів та технологій, форм і методів протидії викликам, небезпеки, загрози та ризиків, застосування яких окремо в різних видах комбінації підвищує ефективність діяльності системи безпеки підприємства». Інноваційні рішення можуть стосуватися вдосконалення практично всіх компонентів системи економічної безпеки підприємства в тому числі:

- організаційної структури штатного підрозділу економічної безпеки підприємства;
- механізму управління діяльністю системи економічної безпеки підприємства;
- механізму взаємодії внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки підприємства;
- технічних засобів відео спостереження та сигналізації;
- підвищення кваліфікації кадрів штатного підрозділу економічної безпеки;
- організації планування діяльності системи економічної безпеки;
- правого забезпечення діяльності щодо забезпечення економічної безпеки;
- технологій, методів і методик протидії різним видам загроз економічній безпеці підприємства.

Розробка і впровадження інновацій в системі економічної безпеки підприємства є складним видом діяльності, позитивні результати якої залежать від ряду факторів.

По-перше, необхідно, щоб керівники підприємства були особисто зацікавлені в

інноваційному розвитку системи економічної безпеки.

По-друге, на підприємстві повинні бути відповідні фінансові можливості для здійснення інноваційної діяльності.

По-третє, підприємство повинно мати відповідні інтелектуальні ресурси для розробки і впровадження інновацій в систему економічної безпеки.

По-четверте, необхідні адміністративні ресурси для організації процесу розробки і впровадження інновацій в діяльність системи економічної безпеки підприємства.

По-п'яте, значний вплив на розробку і впровадження інновацій надає науково-технічний прогрес, в тому числі в сфері безпеки.

По-шосте, при здійсненні інноваційного розвитку системи економічної безпеки підприємства необхідно враховувати передовий досвід в цій сфері інших суб'єктів господарської діяльності, в тому числі і зарубіжних.

По-сьоме, успішна розробка та впровадження інновацій в системі економічної безпеки в значній мірі залежить від правильного стимулювання фахівців, які задіяні для виконання цієї важливої і складної роботи.

Розглядаючи питання організації інноваційної діяльності в системі економічної безпеки підприємства слід враховувати, що «одним з найбільш цінних ресурсів підприємства є його персонал. Від рівня інтелекту, кваліфікації, явних и неявних знань, мотивації та інших якостей співробітників підприємства залежать всі напрямки його діяльності у тому числі ... розробка інновацій ... » [2]. На кожному підприємстві є висококваліфіковані фахівці, в тому числі в сфері ІТ технологій, безпеки, права, управління, економіки, фінансів, психології і так далі.

Розробка і впровадження інновацій в систему економічної безпеки є складним видом діяльності, що вимагає творчого підходу і прийняття нестандартних рішень з боку керівників підприємства. Модель інноваційної діяльності в системі

економічної безпеки підприємства представлена на рисунку 3. Найважливішими її компонентами є система управління інноваціями та система економічної безпеки з усіма її складовими. За допомогою інформаційно-аналітичної підсистеми системи управління інноваціями, керівники підприємства отримують інформацію про зовнішні і внутрішні загрози, стан і здатності системи економічної безпеки адекватно протидіяти виявленим загрозам, сучасних технологіях і технічних засобах забезпечення економічної безпеки і передовому досвіду в цьому виді діяльності в нашій країні і за кордоном. Дана інформація є основою для прийняття рішення по модернізації існуючої системи економічної безпеки на основі розробки і впровадження інновацій.

Для того, щоб ефективно використовувати всі власні ресурси підприємства при здійсненні інноваційної діяльності необхідно створити творчі групи, в які повинні бути включені провідні фахівці необхідного профілю всіх структурних підрозділів підприємства. Слід також створити ефективний механізм взаємодії. На думку автора [3] «...механізм взаємодії в системі економічної безпеки підприємства - це сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки, нормативно-правових баз і технічних засобів, що дозволяють планувати, здійснювати підготовку та проводити добре узгоджених за часом, місцем і змістом спільних дій...». Це дозволить найбільш раціонально використовувати при розробці і впровадженні інновацій у систему економічної безпеки підприємства інтелектуальні та інші ресурси всіх структурних підрозділів підприємства.

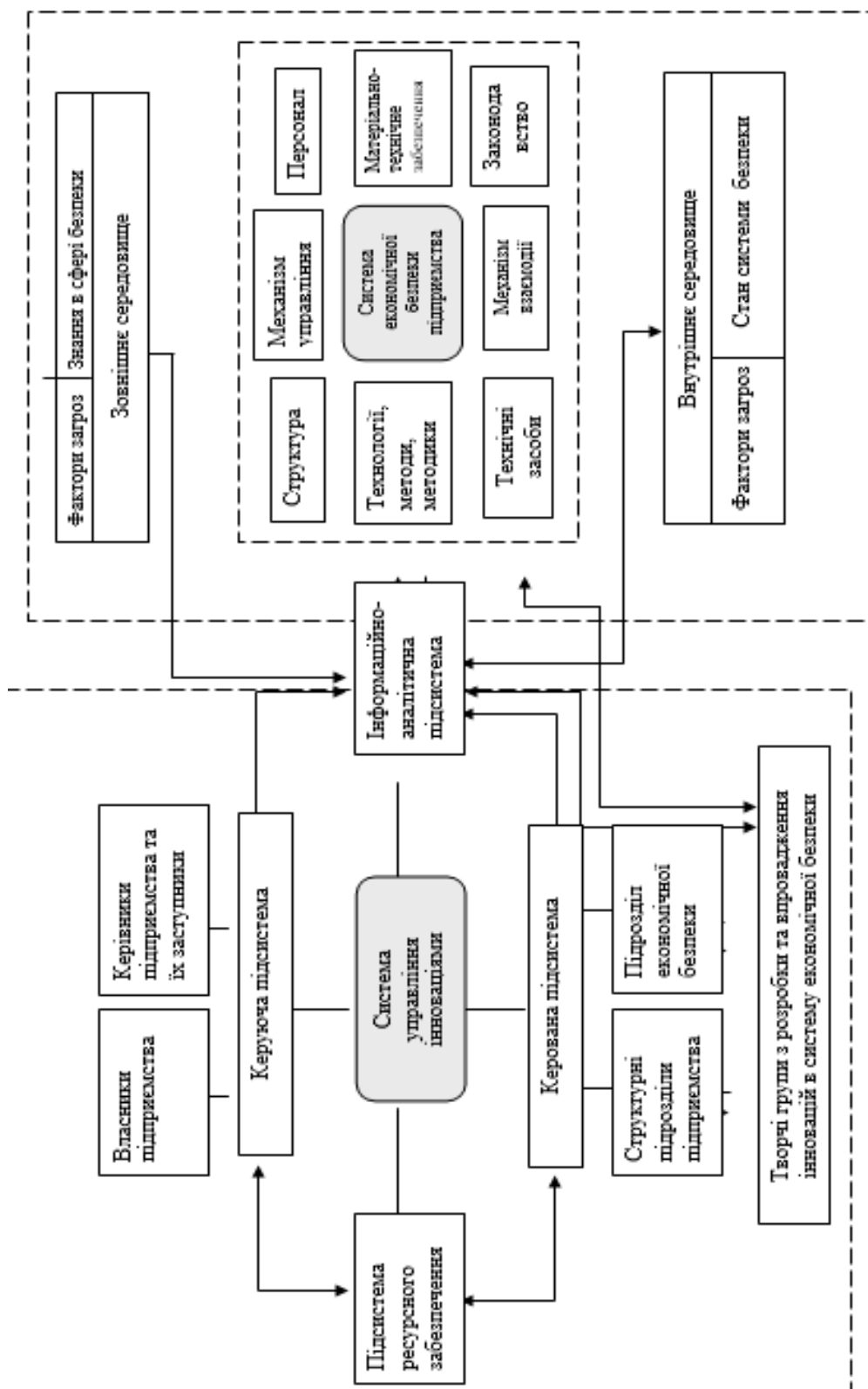
Висновки. В умовах системної економічної кризи, успішна діяльність вітчизняних підприємств можлива тільки за умови ефективної протидії несприятливих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Це можливо тільки при наявності у них сучасних систем економічної безпеки, які здатні

адекватно протидіяти не тільки існуючим в даний час загрозам у сфері економіки, а також тим, що можуть виникнути в найближчій і віддаленій перспективі. Для побудови таких систем економічної безпеки необхідно використовувати всі досягнення науки і техніки, а також передовий досвід систем економічної безпеки найбільш успішних як вітчизняних, так і зарубіжних підприємств. В даний час побудова нових і модернізація існуючих систем економічної безпеки, з урахуванням реально існуючих і потенційних загроз, можливо тільки за умови активної інноваційної діяльності.

У сучасних умовах розробка і впровадження інновацій в систему економічної безпеки підприємства є складним видом діяльності. Для успішного її здійснення необхідно використовувати всі власні ресурси підприємства. Без розробки і впровадження інновацій в системі економічної безпеки, підвищити ефективність їх діяльності практично неможливо.

Література:

1. Василенко В.А., Мельник І.Е. Стратегии и инновации в системе менеджмента : учебное пособие. Москва : МГИУ, 2001. 418 с.
2. Захаров О. І. Інноваційний менеджмент у сфері економічної безпеки. *Зовнішня торгівля. Економічна безпека* : наук. збірник. Київ, ТОВ «Дорадо – Друк» № 9. 2012. С.117-121.
3. Захаров О. І. Механізм взаємодії в системі управління комплексним забезпеченням економічної безпеки. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету, Серія: Економічні науки*, Випуск №43, Частина 1. / Черкаси: ЧДУТ, 2016.- С. 49-58
4. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницької діяльності: підручник. Київ :ТОВ «Гнозис», 2015. 216 с.
5. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні : підручник. Київ : «Фенікс», 2008. 408 с.
6. Полный отжим: число рейдерских захватов агропредприятий в Украине за последний год увеличилось вдвое. УНІАН. URL : <http://economics.unian.net> (дата звернення 02.09.2018).
7. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : науч. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 400 с.

Рис. 3. Модель інноваційної діяльності в системі економічної безпеки підприємства

8. Шумпетер И. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982.
9. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва : Экономика, 1989.
10. Василенко В.А., Мельник И.Е. Стратегии и

інновації в системі менеджмента : учебное пособие. Москва : МГИУ, 2001. 418 с.

11. Захаров О. І. Інноваційний менеджмент у сфері економічної безпеки. *Зовнішня торгівля. Економічна безпека* : наук. збірник. Київ, ТОВ «Дорадо – Друк» № 9. 2012. С.117-121.

12. Захаров О. І. Механізм взаємодії в системі управління комплексним забезпеченням економічної безпеки. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету, Серія: Економічні науки, Випуск №43, Частина 1.* / Черкаси: ЧДУТ, 2016.- С. 49-58

13. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності: підручник. Київ :ТОВ «Гнозіс», 2015. 216 с.

14. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні : підручник. Київ : «Фенікс», 2008. 408 с.

15. Полный отжим: число рейдерских захватов агропредприятий в Украине за последний год увеличилось вдвое. УНИАН. URL : <http://economics.unian.net> (дата звернення 02.09.2018).

16. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : науч. пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 400 с.

17. Шумпетер И. Теория экономического развития. Москва : Пргресс, 1982.

18. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва : Экономика, 1989.

19. Уткин Э.А. Инновационный менеджмент. Москва : Акалис, 1996.

20. Про інноваційну діяльність : Закон України. Сайт Верховної Ради України. URL : <http://rada.gov.ua/laws/show/40-15/> (дата звернення 02.09.2018).

21. АПК должен составлять 20-25% украинской экономики. URL : <http://milkua.info> (дата звернення 02.09.2018).

22. Портал Безпека URL : <http://bezpeka.com>. (дата звернення 02.09.2018).

Reference:

1. Vasylenko V.A., Melnyk Y.E. Stratehyy u ynnovatsyy v systeme menedzhmenta : uchebnoe posobyе. Moskva : MHYU, 2001. 418 s.

2. Zakharov O. I. Innovatsiinyi menedzhment u sferi ekonomichnoi bezpeky. Zovnishnia torhivlia. Ekonomichna bezpeka : nauk. zbirnyk. Kyiv, TOV «Dorado – Druk» № 9. 2012. S.117-121.

3. Zakharov O. I. Mekhanizm vzaiemodii v systemi upravlinnia kompleksnym zabezpechenniam ekonomichnoi bezpeky. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, Serii: Ekonomichni nauky, Vypusk №43, Chastyna 1. / Cherkasy: ChDUT, 2016.- S. 49-58

4. Zubok M. I. Informatsiina bezpeka v pidpriemnytskoi diialnosti: pidruchnyk. Kyiv :TOV «Hnozis», 2015. 216 s.

5. Krutov V.V. Stanovlennia ta rozvytok nederzhavnoi systemy bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini : pidruchnyk. Kyiv : «Feniks», 2008. 408 s.

6. Polnii otzhym: chyslo reiderskykh zakhvatov ahropredpriyatiy v Ukrainyе za poslednyi hod uvelychylos vdvoe. UNIAN. URL : <http://economics.unian.net> (data zvernennia 02.09.2018).

7. Fatkhutdynov R. A. Ynnovatsyonniі menedzhment : nauch. posobyе. Sankt-Peterburh : Pyter, 2002. 400 s.

8. Shumpeter Y. Teoriya ekonomycheskoho razvytyia. Moskva : Prhress, 1982.

9. Tvyss B. Upravlenye nauchno-tekhnicheskymy novovvedenyiamy. Moskva : Ekonomika, 1989.

10. Vasylenko V.A., Melnyk Y.E. Stratehyy u ynnovatsyy v systeme menedzhmenta : uchebnoe posobyе. Moskva : MHYU, 2001. 418 s.

11. Zakharov O. I. Innovatsiinyi menedzhment u sferi ekonomichnoi bezpeky. Zovnishnia torhivlia. Ekonomichna bezpeka : nauk. zbirnyk. Kyiv, TOV «Dorado – Druk» № 9. 2012. S.117-121.

12. Zakharov O. I. Mekhanizm vzaiemodii v systemi upravlinnia kompleksnym zabezpechenniam ekonomichnoi bezpeky. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, Serii: Ekonomichni nauky, Vypusk №43, Chastyna 1. / Cherkasy: ChDUT, 2016.- S. 49-58

13. Zubok M. I. Informatsiina bezpeka v pidpriemnytskoi diialnosti: pidruchnyk. Kyiv :TOV «Hnozis», 2015. 216 s.

14. Krutov V.V. Stanovlennia ta rozvytok nederzhavnoi systemy bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini : pidruchnyk. Kyiv : «Feniks», 2008. 408 s.

15. Polnii otzhym: chyslo reiderskykh zakhvatov ahropredpriyatiy v Ukrainyе za poslednyi hod uvelychylos vdvoe. UNIAN. URL : <http://economics.unian.net> (data zvernennia 02.09.2018).

16. Fatkhutdynov R. A. Ynnovatsyonniі menedzhment : nauch. posobyе. Sankt-Peterburh : Pyter, 2002. 400 s.

17. Shumpeter Y. Teoriya ekonomycheskoho razvytyia. Moskva : Prhress, 1982.

18. Tvyss B. Upravlenye nauchno-tekhnicheskymy novovvedenyiamy. Moskva : Ekonomika, 1989.

19. Utkyn Э.А. Ynnovatsyonniі menedzhment. Moskva : Akalys, 1996.

20. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL : <http://rada.gov.ua/laws/show/40-15/> (data zvernennia 02.09.2018).

21. APK dolzhen sostavliat 20-25% ukraynskoi ekonomiky. URL : <http://milkua.info> (data zvernennia 02.09.2018).

22. Portal Bezpeka URL : <http://bezpeka.com>. (data zvernennia 02.09.2018).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2018 р.

РИЗИКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАСОБИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

Коваленко В.В.

здобувач кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, вулиця Інститутська, 11, 29000, Україна
тел. (097)-174-01-78, e-mail: Viktoriakovalenko230969@gmail.com
ORCID: 0000-0004-5210-4698, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-175-180>

RISKS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE AND MEANS OF THEIR NEUTRALIZATION

V. Kovalenko

applicant, Department of International Economic Relations, Khmelnytsky National University,
Khmelnytsky, street Institut'skaya, 11, 29000, Ukraine
tel. (097)-174-01-78, e-mail: Viktoriakovalenko230969@gmail.com
ORCID: 0000-0004-5210-4698, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-175-180>

Анотація. Діяльність підприємств характеризується передусім певним рівнем економічної свободи суб'єктів господарювання. Незалежно від власного бажання, учасники економічних відносин протягом своєї діяльності мають справу із певним рівнем невизначеності та, як наслідок, відчують на собі вплив тих видів ризиків, що притаманні економіці країни у цілому, та безпосередньо галузі, у якій здійснює свою діяльність підприємство. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво та менеджери будуть спроможні уникнути можливих ризиків та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових внутрішнього та зовнішнього середовища. Саме тому необхідно вчасно виявити види ризиків, визначити джерела їх виникнення, сфери прояву, вчасно знайти шляхи зведення негативних наслідків до мінімуму. Кожному підприємству необхідна ефективна система управління ризиками. Мета управління ризиками – максимізувати позитивний їхній вплив та при цьому мінімізувати пов'язані з ними негативні фактори. Ефективний процес виявлення і керування ризиками допомагає досягнути розумних компромісів між заданими небезпеками та новими можливостями. Таким чином, розумне керування ризиками призведе до їхньої нейтралізації. Метою статті є дослідження ризиків та розгляд аспектів побудови системи управління ризиками на підприємствах. У статті досліджено сутність ризиків, які впливають на діяльність підприємства. Наводяться основні ефективні напрямки регулювання ступеня ризику. Визначаються методи управління ризиками, що використовуються у діяльності підприємств. Описуються основні етапи управління ризиками на стратегічному, тактичному та операційному рівнях управління. Характеризується методологія “Управління ризиками організації. Інтегрована модель”, яка була розроблена комісією Тредвея.

Ключові слова: ризик, мінімізація ризику, лімітування ризику, зниження ризику, уникнення ризику.
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation. The activities of enterprises are characterized primarily by a certain level of economic freedom of economic entities. Regardless of their own will, the participants of economic relations during their activity are dealing with a certain level of uncertainty and, consequently, affect the types of risks inherent in the economy of the country as a whole, and directly in the industry in which the company operates. The level of economic security of an enterprise depends on how efficiently its management and managers will be able to avoid possible risks and eliminate the harmful effects of certain negative components of the internal and external environment. That is why it is necessary to identify in a timely manner the types of risks, to determine the sources of their occurrence, the scope of manifestation, to find ways to minimize the negative consequences in a timely manner. Each company needs an effective risk management system. The purpose of risk management is to maximize their positive impact while minimizing the associated negative factors. An effective detection and risk management process helps to achieve reasonable trade-offs between these dangers and new opportunities. Thus, smart risk management will lead to their neutralization. The purpose of the article is to study the risks and consider the aspects of building a risk management system at the enterprises. The article investigates the essence of the risks that affect the activities of the enterprise. The main effective directions of risk control are given. The methods of risk management used in the activities of enterprises are determined. The main stages of risk management at the strategic, tactical and operational levels of management are described. Characterized by the methodology "Organization risk management. Integrated model", which was developed by the Commission of Treveda.

Key words: risk, risk minimization, risk limitation, risk reduction, avoid risk.
Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9

Постановка проблеми. Сучасний етап економічного розвитку підприємства характеризується радикальними політичними, економічними та

соціальними змінами, а також швидким розвитком науково-технічного прогресу, що проникає у всі сфери життєдіяльності людини, підприємства та країни у цілому. Наростання кризових явищ, посилення динамічності та невизначеності економічної ситуації вимагає від суб'єктів господарювання посилення уваги до питань власної економічної безпеки, виявлення і нейтралізації можливих загроз, ризиків і небезпек, які здатні негативним чином впливати на стан та результати їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань економічної безпеки на рівні держави та підприємства присвятили свої праці такі відомі вітчизняні та іноземні науковці як: А. Сміт, Т. Васильців, Г. Андрощук, О. Барановський, В. Шлемко, А. Мокій, С. Довбня, Т. Клебанова, О. Данченко, В. Вітлінський, О. Бондар, О. Користін та ін. Але не беручи до уваги на значну кількість наукових праць, що присвячені цій темі, залишаються неоднозначними та невирішеними проблеми попередження або нейтралізації ризиків економічної діяльності підприємств.

Незважаючи на те, що у більшості аспектів теоретичне обґрунтування управління ризиками вже розроблено, відкритими залишаються питання визначення структури управління ризиками та оцінки ризиків, тому питання залишається й досі актуальним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ризиків в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час підприємства змушені здійснювати свою діяльність в умовах нестабільності, глобалізації та мінливого зовнішнього середовища. Адаптація до цього вимагає від підприємства формування певного потенціалу ресурсів для забезпечення його розвитку. Одним із найвагоміших факторів ефективності діяльності підприємства є модернізація його основних фондів. Даний процес потребує значних інвестицій, які

завжди пов'язані із загрозами та ризиками. У цій ситуації захист підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що впливають на рівень економічного потенціалу підприємства означає його економічну безпеку як у стабільному економічному середовищі, так і у кризові періоди. Різниця полягає лише у визначенні завдань, які постають перед підприємством у той чи інший період.

Гарантування економічної безпеки підприємства включає в себе виокремлення, аналіз та оцінку існуючих загроз з кожної функціональної складової і опрацювання на їх основі системи застережних та протидійних заходів [1].

Систематизація матеріалів дозволяє нам виділити наступні етапи управління загрозами економічної безпеки підприємств легкої промисловості:

- оцінка господарської ситуації, що склалася на підприємстві;
- дослідження сфери можливого впливу внутрішніх та зовнішніх факторів;
- виявлення, аналіз та оцінка загрози;
- оцінка впливу виявленої загрози на діяльність підприємства;
- запобігання або нейтралізація загрози чи наслідків дії загрози;
- розробка заходів щодо запобігання подальшій появі загрози.

При цьому, необхідно пам'ятати, що на усіх етапах необхідно проводити діагностику середовища підприємства та систематично співставляти дійсний стан з бажаним, а також поєднувати функції контролю, планування й інформаційного забезпечення.

У першу чергу, для того, щоб попередити виникнення загрози і нейтралізувати її негативні наслідки необхідне ефективне управління ризиками, так як, на думку багатьох вчених, загроза – це негативний результат ризику. Тобто прогнозування можливості настання потенційно ризикової події та можливість вчасно вжити заходів щодо запобігання або зниження ступеня наслідків, які можуть настати від ризику, виключить настання загрози діяльності підприємства.

Наявність ризику в економічній діяльності означає, що задля досягнення поставлених цілей, підприємству потрібно розробляти плани його розвитку з врахуванням ймовірнісного характеру походження подій.

Для будь-якого підприємства вивчення та оцінка ризиків необхідні для того, щоб визначити настання подій із негативними наслідками, а також небезпеку виникнення непередбачених втрат, збитків та недоотримання прибутку в порівнянні з запланованим [2].

У цілях безпеки управління ризиком включає в себе такі методи:

- усунення чи запобігання ризику (необхідно уникати ризик неповернення кредиту, невиконання зобов'язань та ін.);

- зменшення несприятливого впливу тих чи інших факторів на результати виробництва та в цілому підприємницької діяльності;

- передача або переведення ризику;

- оволодіння ризиком, що є найбільш дієвим методом ризик-менеджменту, застосування якого доцільно та необхідно, коли потенційні втрати незначні та коли робиться все можливе для попередження чи зниження шкоди від впливу непередбачених обставин [3].

До головних ефективних напрямків регулювання ступеня ризику належать:

- уникнення ризику – заходи, що спрямовані на недопущення ризикових ситуацій. Ризикові ситуації виступають об'єктом превентивних заходів, які, у свою чергу, поділяються на універсальні (характерні для різних видів ризику та за суттю мають однаковий характер впливу) і спеціальні (спрямовані на недопущення окремих видів господарського ризику);

- вирівнювання ризику – процес нейтралізації негативного впливу здійснення ризикових операцій за рахунок паралельного проведення операцій, що дають гарантовано позитивний результат чи здійснення розподілу втрат серед суб'єктів, які причетні до господарського ризику. Для вирівнювання ризику потрібні незначні витрати. Вирівнювання ризику виступає невід'ємним складовим

елементом підприємницьких дій, свідченням високої економічної культури працівників досліджуваного підприємства. У залежності від змісту здійснюваних заходів є такі види вирівнювання ризику: вирівнювання ризику в просторі, вирівнювання ризику в часі та диверсифікація ризиків;

- збереження ризику на існуючому рівні. Це можливо за рахунок створення резервних фондів, самострахування підприємства, отримання кредитів, позик, державних дотацій для компенсування збитків та відновлення виробництва.

- зниження ризику – зменшення або розмірів можливого збитку, або ж ймовірності настання несприятливих подій. Найчастіше воно досягається за допомогою здійснення попереджувальних організаційно-технічних заходів, оптимізації товарно-матеріальних запасів, зменшення простоїв обладнання та лімітування.

У практиці існують такі форми профілактики ризику:

1. Мінімізація ризиків – сукупність дій, які направлені на зниження ризику шляхом його попередження або уникнення.

2. Диверсифікація ризиків, що дозволяє уникнути частини ризику при розподілі капіталу між різноманітними видами діяльності підприємства.

3. Лімітування ризиків – проводиться за тими видами господарської діяльності та господарських операцій, що можуть постійно виходити за встановлені межі допустимого ризику. Цей ризик лімітується шляхом встановлення відповідних економічних та фінансових нормативів.

4. Отримання додаткової інформації – це один із найважливіших способів зниження ризику. Цілком природно, що якби у менеджера була б більш повна інформація, то він міг би зробити кращий прогноз та знизити ступінь ризику.

Система профілактики ризиків хоч і знижує ймовірність їхнього виникнення, але вона не в змозі нейтралізувати всі пов'язані з ними негативні фінансові

наслідки. Частково цю роль може взяти на себе внутрішнє страхування ризиків, яке проводиться в рамках самого підприємства.

На стратегічному рівні передбачається виконання чотирьох етапів:

I. Визначення показників та меж допустимих значень.

II. Контроль досягнення обраних значень (саме на цьому етапі визначаються методи управління ризиками).

III. Обрання коригуючих заходів на підставі діагностики внутрішніх і зовнішніх ризикових факторів, оцінки рівня небезпеки, що дає змогу прийняти рішення про коригування.

IV. Заходи щодо ефективності управління ризиками.

На тактичному рівні управління передбачається проведення аналогічних етапів як і на стратегічному рівні, але за виключенням першого етапу.

На оперативному рівні за результатами контролю досягнення обраних значень вибираються коригуючі заходи, що дають змогу реалізувати заходи щодо ефективності управління ризиками.

Економічна безпека підприємства, незважаючи на самостійність, не може забезпечуватися лише на рівні підприємства. Насамперед держава повинна створити сприятливий клімат для ведення бізнесу як на регіональному, так і на національному рівнях.

Для того, щоб знизити ризик на підприємстві з мінімальними витратами та у найкоротший термін, використовують статистичні методи діагностики, які дадуть можливість встановити причини невідповідності продукції та розробити відповідні заходи.

Для організації системи управління ризиками Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредвея була розроблена методологія «Управління ризиками організації. Інтегрована модель» (COSO ERM), яка стала своєрідним розвитком загального документа COSO. Даний документ рекомендується використовувати як з метою вирішення

завдань з внутрішнього контролю, так і для переходу до більш широкого процесу управління ризиками [4].

Відповідно до методології COSO, система управління ризиками – це процес, який здійснюється радою директорів, менеджерами та іншими співробітниками, який починається при розробці стратегії та зачіпає всю виробничо-фінансову діяльність підприємства. Він спрямований на виявлення потенційних подій, що можуть впливати на організацію, і управління, що пов'язані з цими подіями ризиком, а також контроль за не перевищенням допустимого ризику [5].

У рамках системного підходу до управління ризиками, який лежить в основі COSO ERM передбачається безперервний аналіз ризиків на підприємстві та виділяються компоненти процесу управління ризиками підприємства [4].

Отже, методологія, що запропонована COSO, дозволяє не лише своєчасно виявляти ті оцінювати ризики, але враховувати загальні цілі підприємства в процесі їхнього аналізу, а також проводити постійну діагностику ризиків, що спричиняє їх своєчасне виявлення і доопрацювання контрольних заходів по вже виявлених ризиках.

На сьогоднішній день, на досліджуваних нами підприємствах застосовується лише фрагментарна система управління ризиками, так як за опитуванням керівники підприємств вважають управління ризиками спеціалізованою та відокремленою діяльністю. Це не дозволяє оперативно відслідковувати всі ризики та ефективно передавати інформацію про них всім зацікавленим співробітникам.

Контроль та зниження ризиків передбачають процедури валідації, верифікації та документування. У рамках цих заходів передбачається затвердження встановлених припустимих ризиків та заходів керування. При цьому виконується повторна оцінка ризиків, яка необхідна для того, щоб перевірити результативність вжитих заходів. На даному етапі переглядаються критерії припустимого

ризиків, проводиться заміна експертів та вносяться зміни до заходів управління. У результаті цього можна досягти зниження рівня ризику [6].

Для запобігання можливим негативним наслідкам підприємствам також доцільно розробити та запустити декілька нових виробів, збільшити виробничі потужності за існуючими високоліквідними товарами, що в даний час проводяться та успішно реалізуються, а також запровадити стратегію управління економічними ризиками.

На підприємствах рекомендується вести і підтримувати в належному стані внутрішні документи з планово-попереджувальними діями, визначити компетенції та повноваження осіб, які відповідальні на кожній ділянці виробництва у відповідних нормативних документах.

Окрім того, потрібно розробити стратегію, яка б на максимальному рівні забезпечила досягнення цілей підприємства за існуючих умов та тенденцій розвитку маркетингового середовища.

Висновки. Щоб запобігти негативних наслідків у вигляді загроз економічній безпеці підприємств або ж мінімізувати цей вплив, необхідно заздалегідь попідквалуватися про вибір заходів та методів, які забезпечать виявлення ризикової ситуації та ліквідувати її причини на самому початку.

Слід зазначити що задля нейтралізації будь-яких загроз економічній безпеці суб'єкти господарювання повинні спрямовувати свої зусилля на створення та підтримку власної системи економічної безпеки, яка створить умови для ефективного функціонування підприємства, досягнення ним поставлених цілей за умов жорсткої конкуренції та значних господарських ризиків, шляхом своєчасного виявлення та нейтралізації різних ризиків.

Література:

1. Костюк Ж. С. Шляхи попередження та нейтралізації ризиків та загроз економічній безпеці підприємств залізничного транспорту. *Вісник*

економіки транспорту і промисловості. 2014. Вип. 45. С. 88-92.

2. Данченко О. Б. Огляд методів аналізу ризиків в проектах. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. пр. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. №1(21). С. 57-64.

3. Некрасенко Л. А. Складові управління фінансовою безпекою підприємств. *Наукові праці ПДАА : збірник наукових праць*. Полтава: ПДАА. 2011. Вип. 3. Т.2 Економічні науки. С. 162-167.

4. Кашуба В. М. Риск-менеджмент как система управления финансовыми рисками компании. *ЭТАП : экономическая теория, анализ, практика : журнал*. Москва, 2012. №2. С. 68-83.

5. Вербицька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки :наук. журнал*. 2013. №5. С. 282-291.

6. Ролько О. Управління ризиками в системах управління. *Стандартизація. Сертифікація. Якість : науково-технічний журнал*. 2011. № 1. С. 47-52.

7. Пашнюк Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Сер. Економіка. Київ : Вид-во КНУ імені Тараса Шевченка. 2013. №20 (151). С. 93 – 96.

8. Іванків О. Діагностика загроз економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Ви-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 1. С. 40-45.

9. Балджи М. Д. Удосконалення процесу управління економічними ризиками при прийнятті народногосподарських рішень. *Вісник соціально-економічних досліджень : збірник*. Одеса, 2013. Вип. 4. С. 197-204.

Reference:

1. Kostiuk Zh. S. Shliakhy poperedzhennia ta neutralizatsii ryzykiv ta zahroz ekonomichnii bezpetsi pidpriemstv zaliznychnoho transportu. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2014. Vyp. 45. S. 88-92.

2. Danchenko O. B. Ohliad metodiv analizu ryzykiv v proektakh. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*: zb. nauk. pr. Luhansk : vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2007. №1(21). S. 57-64.

3. Nekrasenko L. A. Skladovi upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv. *Naukovi pratsi PDAA : zbirnyk naukovykh prats*. Poltava: PDAA. 2011. Vyp. 3. T.2 Ekonomichni nauky. S. 162-167.

4. Kashuba V. M. Rysk-menedzhment kak sistema upravleniia fynansovymy ryskamy kompanyy. *ЭТАП : экономическая теория, анализ, практика : журнал*. Moskva, 2012. №2. S. 68-83.

5. Verbitska I. I. Ryzyk-menedzhment yak suchasna sistema upravlinnia ryzykamy pidpriemnytskykh struktur. *Stalyi rozvytok ekonomiky :nauk. zhurnal*. 2013. №5. S. 282-291.

6. Rolko O. Upravlinnia ryzykamy v systemakh upravlinnia. Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist : naukovo-tekhnichnyi zhurnal. 2011. № 1. S. 47-52.

7. Pashniuk L. Zahrozy ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva ta zasoby yikh neutralizatsii. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Ser. Ekonomika. Kyiv : Vyd-vo KNU imeni Tarasa Shevchenka. 2013. №20 (151). S. 93 – 96.

8. Ivankiv O. Diahnostyka zahroz ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva y napriamy yikh nivelivannia v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lutsk

: Vyd-vo Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. 2016. № 1. S. 40-45.

9. Baldzhy M. D. Udoskonalennia protsesu upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy pry pryiniatti narodnohospodarskykh rishen. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zbirnyk. Odesa, 2013. Vyp. 4. S. 197-204.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2018 р.

УДК 338.240

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПРИВАТНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Лаптев М.С.

аспірант, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail: michael.laptev@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3537-6345, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-181-186>

INFLUENCE OF FACTORS OF THE INTERNAL ENVIRONMENT ON THE ECONOMIC SECURITY OF A PRIVATE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

M. Laptev

graduate student, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail: michael.laptev@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3537-6345, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-181-186>

Анотація. У статті розглянуті роль і значення внутрішнього середовища приватного закладу вищої освіти (ЗВО) в забезпеченні його стабільної роботи, розвитку і економічної безпеки в умовах економічної кризи і високого рівня конкуренції на ринку освітніх послуг в Україні. Внутрішнє середовище приватного ЗВО має складну структуру. Вона включає професорсько-викладацький склад, студентів, аспірантів і слухачів, а також персонал структурних підрозділів, які забезпечують навчальний процес і життєдіяльність приватного ЗВО. Внутрішнє середовище також включає будівлі, споруди, аудиторії, лабораторії, технічні засоби навчання, обладнання для проведення наукових досліджень і комп'ютерну техніку. Найважливішою складовою внутрішнього середовища є приміщення для заняття спортом, неформального спілкування та відпочинку студентів і викладачів. У внутрішньому середовищі постійно відбуваються складні процеси, які здійснюють прямий або опосередкований вплив на діяльність приватного ЗВО і стан його економічної безпеки. Слід враховувати, що на відміну від зовнішнього середовища, змінами, що відбуваються у внутрішньому середовищі повинні постійну увагу звертати на моніторинг процесів, що відбуваються у внутрішньому середовищі з метою своєчасного виявлення факторів загроз або формування негативних тенденцій в студентському середовищі, викладацькому складі і навчально-допоміжному персоналі. Це дозволить своєчасно вжити адекватних заходів щодо протидії виявлених факторів загроз і створити умови для забезпечення стабільної роботи і економічної безпеки приватного ЗВО.

Ключові слова: приватний заклад вищої освіти, загрози, економічна криза, система економічної безпеки, механізм управління, механізм взаємодії, недержавна система безпеки підприємництва в Україні.

Формули: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 15

Annotation. The role and significance of the internal environment of the private higher education institution in ensuring its stable operation, development and economic security in the conditions of the economic crisis and a high level of competition in the market of educational services in Ukraine are considered in the article. The internal environment of private higher education institution has a complex structure. It includes faculty, students, graduate students and trainees, as well as personnel of structural units that provide the learning process and livelihoods of private higher education institution. The internal environment also includes buildings, facilities, auditoriums, laboratories, technical facilities, equipment for research and computer technology. The most important component of the internal environment are the premises for sports, informal communication and recreation of students and teachers. In the internal environment, complicated processes are constantly occurring, which have a direct or indirect influence on the activity of a private higher education institution and the state of its economic security. It should be borne in mind that, unlike the external environment, changes in the internal environment can be managed in one way or another. For this purpose, the top management of the private higher education institution and its structural units should constantly focus on monitoring the processes that take place in the internal environment in order to timely identify the threat factors or the formation of negative trends in the student environment, the teaching staff and the training and support staff. This will allow timely adoption of adequate measures to counteract the identified threats and create conditions for ensuring stable work and economic security of a private higher education institution.

Key words: private institution of higher education, threats, economic crisis, economic security system, management, mechanism of interaction, non-state system of business security in Ukraine.

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 15

Постановка проблеми. Стабільна робота, розвиток і економічна безпека приватних закладів вищої освіти (ЗВО) в сучасних умовах в значній мірі залежить від їх здатності комплексно протидіяти всім існуючим і можливим загрозам. В тому числі загрозам, котрі можуть формуватися у внутрішній середі ЗВО. З огляду на великий вплив процесів, що відбуваються у внутрішньому середовищі приватного ЗВО, на стан його економічної безпеки, необхідно приділяти постійну увагу їх вивченню. Своєчасне виявлення, правильна оцінка і прогнозування характеру можливого впливу несприятливих факторів внутрішнього середовища на діяльність і стан економічної безпеки приватного ЗВО дозволить його системі безпеки ефективно та комплексно протидіяти їм.

Для успішного вирішення цього складного завдання система економічної безпеки приватних закладів вищої освіти повинна використовувати всі свої внутрішні ресурси: організаційні, інтелектуальні, правові, фінансові, матеріально-технічні та інші. Для цього необхідно створити відповідні механізми управління і взаємодії, узгодити інтереси, визначити завдання і технології всіх структурних підрозділів в системі економічної безпеки приватних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії та практики організації забезпечення економічної безпеки закладів освіти внесли відчизняні вчені: С.В. Бреус [5], О.І. Захаров [7], М.І. Зубок [8] та інші. В своїх працях автори розглядають питання організації, управління, технології здійснення та правового забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти у сучасних умовах.

Огляд наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про те що питанням впливу внутрішнього середовища на економічну безпеку приватних закладів вищої освіти не приділялось достатньої уваги. Можливо, така ситуація зумовлена тим, що основна

увага систем економічної безпеки закладів вищої освіти в основному приділялась організації протидії факторам загроз зовнішнього середовища. Тому механізми впливу процесів що відбуваються у внутрішньому середовищі на стан економічної безпеки приватних вищих навчальних закладів потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд факторів внутрішнього середовища приватного закладу вищої освіти які впливають на стабільність його функціонування, розвиток та економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час практично всі приватні ЗВО України змушені вирішувати питання забезпечення своєї економічної безпеки. Це викликано тим, що в період економічної кризи і нестабільної суспільно-політичної обстановки в країні на ринку освітянських послуг активно формуються нові та посилюються вже існуючі загрози для їх діяльності та економічної безпеки. Однією з найбільш серйозних сфер де існують загрози для економічної безпеки, приватного ЗВО є їх внутрішнє середовище.

Внутрішнє середовище кожного приватного ЗВО має дуже складну структуру. Це обумовлено, в першу чергу, специфікою його діяльності та тими завданнями які на нього покладені в сфері освіти і науки. В першу чергу це підготовка висококваліфікованих фахівців з вищою освітою, здатних знайти роботу на ринку праці, успішно виконувати свої функціональні обов'язки і в кінцевому підсумку зробити успішну кар'єру. Важливим напрямком в діяльності сучасного приватного ЗВО є науково-дослідницька робота як в інтересах вдосконалення самого навчального процесу, а так і розвитку бізнесу, техніки, технологій, розробки та впровадження інновацій.

Для вирішення таких складних завдань приватні ЗВО повинні мати добре підготовлений професорсько-

викладацький склад, здатний забезпечити якісний навчальний процес, а також високий рівень науково-дослідницької роботи і сучасну матеріально-технічну базу.

Внутрішнє середовище приватного ЗВО слід розглядати з двох позицій. З одного боку, в ньому міститься основний потенціал для забезпечення його стабільної роботи, розвитку та забезпечення економічної безпеки, але з іншого боку тут можуть формуватися найсерйозніші загрози не тільки для успішної діяльності приватного ЗВО, але і для самого його існування на ринку освітніх послуг.

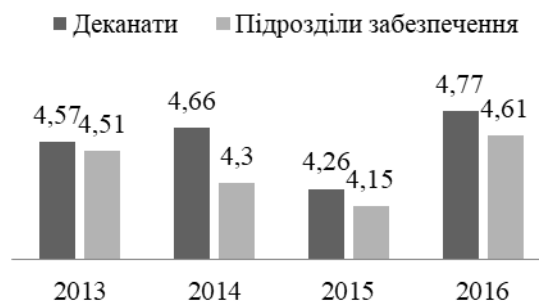
Внутрішнє середовище сучасного приватного ЗВО включає різні як матеріальні, так і нематеріальні фактори впливу на його діяльність і стану економічної безпеки.

При розгляді ролі і значення внутрішнього середовища в забезпеченні економічної безпеки підприємства слід зрозуміти головне. Воно полягає в тому, що практично всі компоненти внутрішнього середовища в тій чи іншій мірі впливають на діяльність підприємства, а значить і на його економічну безпеку [7].

Це підтверджують проведені дослідження впливу факторів внутрішнього середовища на економічну безпеку в одному з приватних ЗВО - університеті «Менеджмент та інформатики» (назва змінена). Результати дослідження показують, що студенти особливо увагу звертають на навчальні підрозділи та підрозділи забезпечення навчального процесу приватного ЗВО. При цьому вони більш високо оцінюють діяльність навчальних підрозділів університету, ніж підрозділів забезпечення (рис. 1.) до яких відносяться, в тому числі такі важливі як їдальня, інформаційного забезпечення, поліграфія та інші.

Для того, щоб ефективно управляти процесами, що відбуваються у внутрішньому середовищі необхідно визначити ті його складові, які найбільш

сильно впливають на діяльність, розвиток і економічну безпеку приватного ЗВО:

Рис. 1. Оцінка студентами діяльності структурних підрозділів приватного університету «Менеджмент та інформатика»

Джерело: розроблено автором

В умовах високого рівня невизначеності процесів, що протікають у вітчизняній економіці, сильної конкуренції на ринку освітніх послуг і складну демографічну ситуацію щодо потенційних абітурієнтів особливу роль і значення для стабільної роботи, і розвитку приватного ЗВО має його система управління. Це стосується в першу чергу стратегічного управління, так як освітній процес в значній мірі інерційний і залежить від змін, що відбуваються в економіки та трансформації споживчих переваг у сфері освіти.

Про це свідчать зміни, що відбуваються в престижності тих чи інших спеціальностей. З початку 90-х років були престижними спеціальності менеджера і економіста, потім юриста, а в даний час комп'ютерні науки, туризм, психологія. Це свідчить про важливість стратегічного планування розвитку приватного ЗВО. Необхідно вміти прогнозувати затребуваність тієї або іншої спеціальності в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Слід також враховувати, що відкриття навчання за новими спеціальностями пов'язано з ліцензуванням і акредитацією. Для їх проведення необхідно розробити необхідну навчально-методичну документацію, підібрати відповідних

викладачів і забезпечити інформаційне забезпечення навчального процесу і створити відповідну матеріально-технічну базу. Реальні результати відкриття нової спеціальності можуть бути через 6-8 років.

Професорсько-викладацький склад. Від нього в першу чергу залежить рівень освітнього, наукового і виховного процесу в приватному ЗВО і в кінцевому підсумку якість підготовки магістрів і бакалаврів. А це в значній мірі впливає на вибір місця вступу абітурієнтами та їх батьками в той чи інший приватний ЗВО. Науково-педагогічний склад це головне надбання і основа авторитету будь-якого сучасного ЗВО як в нашій країні, так і за кордоном. Формування науково - педагогічного складу тривалий і складний процес, який потребує часу і значних зусиль керівників приватного ЗВО, його навчально-наукових підрозділів і всього професорсько-викладацького складу.

Серйозний вплив на стабільну роботу і економічну безпеку приватного ЗВО надає стан його навчальної матеріально-технічної бази. Це обумовлено тим, що в умовах високого темпу розвитку науки і техніки, технологій і як наслідок активного впровадження інновацій в усіх сферах економіки та суспільного життя для підготовки висококваліфікованих магістрів і бакалаврів, здатних швидко адаптуватися на робочому місці, необхідні сучасні знання. Для їх отримання необхідно в навчальному процесі активно використовувати комп'ютери, мультимедійні та інші засоби навчання. Рівень розвитку навчальної матеріально-технічної бази є показником можливостей приватного ЗВО по здійсненню підготовки висококваліфікованих магістрів і бакалаврів. І є одним з факторів привабливості ЗВО в очах абітурієнтів, студентів та їхніх батьків.

Необхідно створити комфортне середовище для студентів, професорсько-викладацького складу і навчально-допоміжного персоналу приватного ЗВО. Світлі, просторі і теплі аудиторії і викладацькі значною мірою сприяють створенню атмосфери активної і творчої

роботи. Зовнішній вигляд приватного ЗВО, оформлення і чистота вестибюля, коридорів і аудиторій об'єктивно є його візитною карткою. Фактором емоційного сприйняття абітурієнтами, студентами та їх батьками як місця, з яким буде пов'язано кілька років життя і де відбудеться їх становлення як особистості, громадянина і фахівця здатного знайти і успішно виконувати роботу за своєю спеціальністю.

Найважливішим фактором внутрішнього середовища, який має суттєвий вплив на мотивацію абітурієнтів для вступу в той чи інший приватний ЗВО, а для його студентів продовжувати чи ні навчання в ньому, є рівень навчального процесу. Це обумовлено тим, що головною метою при вступі молодого людини в ЗВО є отримання якісної сучасної вищої освіти. Це багато в чому залежить від рівня організації навчального процесу, професіоналізму професорсько-викладацького складу, якості проведення всіх видів навчальних занять і консультацій. Безпосередньо навчальний процес є головним інструментом в складній справі по підготовці висококваліфікованих бакалаврів і магістрів.

Значний вплив на привабливість приватного ЗВО надає морально-психологічний клімат в його колективі, існуючі традиції, культура взаємин між викладачами і студентами, в студентських групах і серед професорсько-викладацького складу. Всі ці фактори в значній мірі впливають на комфортність перебування в стінах приватного ЗВО. І найголовніше - інформація про це, як правило, широко поширюється за межами приватного ЗВО. Все хороше формує позитивний імідж і залучає нових студентів та впливає позитивно на стан економічної безпеки, і навпаки такі негативні явища, як грубість викладачів, неповага до особистості студента, хабарництво, байдужість до проблем студентів формує негативний образ приватного ЗВО в очах абітурієнтів та їх батьків.

Всі вище перераховані фактори внутрішнього середовища здійснюють прямий або непрямий вплив на привабливість приватного ЗВО на ринку освітніх послуг в очах абітурієнтів, студентів та їхніх батьків. І в кінцевому підсумку в значній мірі впливають на їх вибір під час вступу на 1 курс бакалаврату, а також при прийнятті рішення про продовження навчання в магістратурі.

У свою чергу від кількості студентів залежить фінансово-економічний стан приватного ЗВО, а значить і його можливості інвестувати в підвищення рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу, розвиток своєї навчальної матеріально-технічної бази, вдосконалення навчально-методичного забезпечення навчального процесу та проведення науково-дослідницької роботи.

Без всього цього приватний ЗВО не зможе займати стійкі лідерські позиції на ринку освітніх послуг в умовах високої конкуренції. В кінцевому результаті це може привести до зниження стабільності в його роботі, втрати перспективи розвитку, зниження рівня економічної безпеки і в кінцевому підсумку до припинення функціонування на ринку освітніх послуг.

Висновки. У сучасних умовах для забезпечення стабільної роботи і розвитку приватного ЗВО необхідно створити ефективну систему економічної безпеки здатну активно протидіяти внутрішнім несприятливим факторам. Процеси, що відбуваються у внутрішньому середовищі, грають виключно важливу роль в забезпеченні стабільної роботи і економічної безпеки приватного ЗВО. Найважливішою її характеристикою є те, що вона в силу специфіки діяльності приватного ЗВО дуже складна. У внутрішньому середовищі можуть сформуватися в силу різних суб'єктивних і об'єктивних причин загрози для його діяльності та економічної безпеки. І в той же час тут знаходиться потенціал для розвитку приватного ЗВО. Слід також враховувати, що на процеси, що відбуваються у внутрішньому середовищі можуть в значній мірі впливати керівники

приватного ЗВО. Активно протидіяти факторам загроз і створювати сприятливі умови для розвитку позитивних тенденцій. Для того, щоб успішно керувати процесами, що відбуваються у внутрішньому середовищі необхідно здійснювати постійний моніторинг його стану і процесів, які відбуваються. Це дозволить своєчасно виявити всі негативні тенденції і вжити адекватних заходів з протидії.

Література:

1. Про освіту : Закон України, 5 вересня 2017 року, № 2145 – VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 03.08.2018).
2. Про вищу освіту : Закон України, 1 липня 2014 року, № 1556 – VII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 03.08.2018).
3. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000р.). *Вища освіта України* : журнал. 2001. №2. С. 5–13.
4. Боголиб Т. М. Университет как экономическая корпорация (опыт США). *Вісник економічної науки України* : наук. журнал. Київ, 2010. №2. С. 13–17
5. Бреус С. В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал*. Київ, 2015. № 8. С. 144-149.
6. Домбровська С. М. Трансформація державного управління освітньої політики України в контексті подальшого реформування та стабілізації. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Видавництво ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. Вип. 1. С. 293–298.
7. Захаров О.І Вплив чинників внутрішнього середовища на систему економічної безпеки підприємства. *Вісник Черкаського Університету, Серія: Економічні науки, № 1*. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. С. 32-38
8. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності: підручник. Київ : ТОВ «Гнозис», 2015. 216 с.
9. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні : навч. пос. Київ : «Фенікс», 2008 408 с.
10. Мартинюк В. П. Економічна безпека URL : <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf> (дата звернення 03.08.2018).
11. Снігир Л. П. Класифікація загроз економічній безпеці вищого навчального закладу/ *Вісник Хмельницького національного університету* : журнал. Хмельницький, 2015. №5. С. 28-32

12. Стеців І. С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку* : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 416 с.

13. Стеців І. С. Методика визначення собівартості навчання як спосіб забезпечення ефективного функціонування учбових закладів недержавного сектора економіки. *Стан і перспективи розвитку обліково інформаційної системи в Україні* : матеріали науково-практичної конференції (Тернопіль, 23–24 квітня 2010). Тернопіль, 2010. 257с.

14. Тюленев Г. Д. Основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ URL : <http://eme.ucoz.ua/pdf/251/25Tyul.pdf> (дата звернення 03.08.2018).

15. Тюленев Г. Д. Вищий навчальний заклад як економічна корпорація: доцільність та наслідки/ *Економіка. Менеджмент. Підприємництво* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля. 2011. Вип. 23. Ч. 1. С. 49–54.

Reference:

1. Pro osvitu : Zakon Ukrainy, 5 veresnia 2017 roku, № 2145 – VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (data zvernennia 03.08.2018).

2. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy, 1 lyupnia 2014 roku, № 1556 – VII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia 03.08.2018).

3. Andrushchenko V. P. Teoretyko-metodolohichni zasady modernizatsii vyshchoi osvity v Ukraini na rubezhi stolit (za materialamy dopovidi, vyholoshenoї na zasidanni zahalnykh zboriv APN Ukrainy 23 lystopada 2000r.). *Vyshcha osvita Ukrainy* : zhurnal. 2001. №2. S. 5–13.

4. Boholyb T. M. Unyversytet kak ekonomycheskaia korporatsiia (opit SShA). *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy* : nauk. zhurnal. Kyiv, 2010. №2. S. 13–17

5. Breus S. V. Problemy ta perspektyvy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh vyshchykh navchalnykh zakladiv. *Aktualni problemy ekonomiky* : naukovyi ekonomichnyi zhurnal. Kyiv, 2015. № 8. S. 144-149.

6. Dombrovska S. M. Transformatsiia derzhavnoho upravlinnia osvithoi polityky Ukrainy v konteksti podalshoho reformuvannia ta stabilizatsii /

S.M.Dombrovska. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia* : zb. nauk. pr. Kharkiv : Vydavnytstvo KharRI NADU «Mahistr», 2010. Vyp. 1. S. 293–298.

7. Zakharov O.I Vplyv chynnykyv vnutrishnoho seredovyscha na systemu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu, Seriia: Ekonomichni nauky, № 1. Cherkasy* : ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2017. S. 32-38

8. Zubok M. I. Informatsiina bezpeka v pidpriemnytskoi diialnosti: pidruchnyk. Kyiv : TOV «Hnozis», 2015. 216 s.

9. Krutov V.V. Stanovlennia ta rozvytok nederzhavnoi systemy bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini : navch. pos. Kyiv : «Feniks», 2008 408 s.

10. Martyniuk V. P. Ekonomichna bezpeka URL : <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf> (data zvernennia 03.08.2018).

11. Snihyr L. P. Klasyfikatsiia zahroz ekonomichnoi bezpetsi vyshchoho navchalnoho zakladu/ *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* : zhurnal. Khmelnytskyi, 2015. №5. S. 28-32

12. Stetsiv I. S. Ekonomichna bezpeka VNZ: sutnist ta osoblyvosti planuvannia. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* : zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2010. 416 s.

13. Stetsiv I. S. Metodyka vyznachennia sobivartosti navchannia yak sposib zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia uchbovykh zakladiv nederzhavnoho sektora ekonomiky. *Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo informatsiinoi systemy v Ukraini* : materialy naukovykh praktychnoi konferentsii (Ternopil, 23–24 kvitnia 2010). Ternopil, 2010. 257s.

14. Tiulieniev H. D. Osnovni napriamy pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh VNZ URL : <http://eme.ucoz.ua/pdf/251/25Tyul.pdf> (data zvernennia 03.08.2018).

15. Tiulieniev H. D. Vyshchyi navchalnyi zaklad yak ekonomichna korporatsiia: dotsilnist ta naslidky/ *Економіка. Менеджмент. Підприємництво* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дalia. Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia. 2011 Vyp. 23. Ch. 1. S. 49–54.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2018 р.

УДК 338.246.87 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Сугак Т.О.

здобувач, «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail: glawbuh@list.ru

ORCID: 0000-0003-3773-3462, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-187-194>

FEATURES OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE FINANCIAL COMPONENT OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

T. Sugak

applicant, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail: glawbuh@list.ru

ORCID: 0000-0003-3773-3462, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-187-194>

Анотація. У статті досліджено домінуючу роль фінансової складової серед основних функціональних складових економічної безпеки: фінансової, інформаційної, ринкової, складової бізнес-процесів, кадрової, техніко-технологічної. Висвітлено особливості інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової системи економічної безпеки підприємства. Сучасний етап розвитку економіки характеризується ризиками та загрозами, у зв'язку з чим значна кількість підприємств опиняються у ситуації неналежного рівня захищеності майна та інтересів від впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. В умовах забезпечення фінансової безпеки підприємства, всі її складові (і кредитно-грошова, і бюджетно-податкова та адміністративна політика, інше), знаходять своє відображення в одній з форм обліку, що передбачає не лише захист змісту інформації, але й засобів і технологій її отримання. Саме тому ці види інформаційно-аналітичного забезпечення актуалізують необхідність розробки методичних і організаційних засад як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень, у яких поряд з внутрішніми вимогами щодо задоволення інформаційних потреб враховується вплив зовнішнього середовища. З урахуванням домінуючого впливу фінансової складової системи ЕБП, специфічних вимог, пов'язаних з оцінюванням достовірності та захищеності її інформації, для вирішення тактичних та стратегічних завдань управління в будь-якій сфері підприємства доведено необхідність виокремлення її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційно-аналітичне забезпечення, фінансова складова системи економічної безпеки, загрози, ризики.

Формул: 0, рис.: 1, таб.: 1, бібл.: 16

Annotation. The article examines the dominant role of financial component among the main functional components of economic security: financial, informational, market, component of business processes, personnel, technical and technological. The peculiarities of informational and analytical support of the financial component of the system of economic security of the enterprise are highlighted. The current stage of development of a housekeeper is characterized by risks and threats, therefore a significant number of enterprises find themselves in a situation of inadequate level of protection of property and interests from the influence of factors of the internal and external environment. In conditions of financial security of the enterprise, all its components (and monetary, and fiscal and administrative and other policies), are reflected in one form of accounting, which involves not only the protection of the content of information, but also the means and technologies of it receiving. That is why these types of informational and analytical support update the need for the development of methodological and organizational foundations as a means of generating relevant information for the adoption of managerial decisions, which, in addition to the internal requirements for meeting information needs, takes into account the impact of the external environment. Taking into account the dominant influence of the financial component of the system of the EBU, specific requirements related to the assessment of the reliability and security of its information, to resolve the tactical and strategic tasks of management in any field of the company proved the need to distinguish its information and analytical support.

Key words: economic security, system of accounting and analytical support, financial component of the economic security system, threats, risks.

Formulas: 0, fig.: 1, tab.: 1, bibl.: 16

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки характеризується ризиками та загрозами, у зв'язку з чим значна кількість підприємств опиняються у ситуації неналежного рівня захищеності майна та інтересів від впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Для ефективного функціонування підприємства фінансові ресурси підприємства визначають стратегічні цілі його господарської діяльності, конкурентоспроможність продукції. Тому серед основних функціональних складових економічної безпеки саме фінансова складова має бути своєчасно забезпечена якісною інформацією. Для вирішення тактичних та стратегічних завдань управління економічною безпекою нагальним є необхідність розробки методичних і організаційних засад інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній літературі накопичено достатній досвід дослідження такої наукової проблеми як економічна безпека. Теоретичні аспекти та практичні рекомендації цього питання розроблено у роботах І. Бланка [2], Т. Васильціва, В. Волошина [4], Л. Волощук [7], Л. Гнилицька [13], С. Ілляшенко [12], О. Захарова, П. Пригунова [3], О. Ляшенко [15] та ін.

Відаючи належне науковій та практичній значущості існуючого наукового доробку, слід зазначити, що питання забезпечення економічної безпеки підприємства зумовили необхідність здійснення подальшого дослідження, керуючись передовим досвідом.

Формування інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової системи -економічної безпеки підприємства необхідно розглядати з різних позицій, зокрема з позиції взаємодії контрагентів і підприємства та з позиції самого підприємства. Це вказує на необхідність розробки методичних і організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки для прийняття управлінських

рішень, які забезпечуватимуть надання необхідної інформації користувачам про витрати з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Потреба суб'єкта господарювання в обліковій інформації як суттєвого чинника функціонування фінансової складової системи ЕБП потребують відступу від традиційних прийомів і техніки ведення обліку та складання звітності. Це в своїй сукупності створить умови для ефективного здійснення процесу виявлення і протидії різним загрозам, пов'язаним з використанням активів підприємства, забезпечить контроль та збереження майна власників, сприятиме збереженню та захисту інформації, зниженню інформаційного ризику для користувачів та забезпечить достовірне відображення інформації про певні параметри господарської діяльності в ретроспективному та перспективному розрізах.

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення особливостей інформаційного забезпечення фінансової складової системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективного функціонування підприємства система економічної безпеки формується за допомогою комплексу, який включає функціональну підсистему й підсистему забезпечення. З урахуванням системного підходу функціональні складові системи економічної безпеки включають інформаційну, фінансову, складову бізнес-процесів, ринкову, кадрову, техніко-технологічну, які найбільш повно розкривають методологічне, інформаційно-аналітичне, технічне та організаційне забезпечення функціонування системи ЕБП. Серед функціональних складових системи ЕБП фінансова складова є визначальною. Фінансові ресурси дозволяють забезпечити стабільний фінансовий стан підприємства, фінансову незалежність і стійкість. З законодавчої точки зору «фінансова безпека підприємства – це захищеність

життєво важливих інтересів підприємства, при якій забезпечується його стабільний розвиток, своєчасне визначення, запобігання і нейтралізація існуючих і потенційних загроз економічним інтересам» [1].

Тому управління підприємством повинно бути, в першу чергу, спрямованим на забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки шляхом чіткого управління фінансовими ресурсами, їх оптимального використання, забезпечення стабільного та позитивного фінансового стану. Рівень фінансової безпеки підприємства визначає його можливості забезпечувати інші складові його економічної безпеки. І навпаки, зміни в будь-якій сфері підприємства в кінцевому результаті відображаються у його фінансовій безпеці [8].

Аналіз наукової літератури з проблем фінансів дав змогу стверджувати, що існують декілька підходів до визначення сутності понять фінансова безпека підприємства. Перший підхід базується на пріоритеті фінансової складової у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Другий підхід базується на положенні, що фінансова безпека підприємства є самостійним науковим та практичним напрямом і суттєво відрізняється від економічної безпеки. Третій підхід передбачає використання поняття фінансово-економічна безпека підприємства, підкреслюючи взаємозалежність економічної та фінансової діяльності підприємства та визначальну роль фінансів у економічній системі [9].

Використання науковцями поняття «фінансова безпека» та «фінансова складова економічної безпеки» як тотожних та їх поєднання у спільному понятті «фінансово-економічна безпека підприємства» як частини і цілого в одному терміні, може свідчити про домінуючу роль фінансової складової системи економічної безпеки.

Серед визначень фінансової безпеки підприємства, наведених у табл. 1,

найбільш повно її сутність, на наш погляд, розкривається Пригуновим П. Я. та Захаровим О. І., які підходять до характеристики фінансової безпеки як до комплексної характеристики функціонування суб'єкта господарювання.

Аналіз еволюції тлумачень поняття фінансова безпека дозволив також визначити два ключових погляди на її сутність: 1) з позиції результату (статичний) – де фінансова безпека розглядається як певний стан (положення) підприємства чи рівень його стану; 2) з позиції процесу (динамічний) – де фінансова безпека розглядається як діяльність, спрямована на досягнення визначеного стану [7].

Узагальнюючи визначення фінансової безпеки підприємства, слід зробити висновок, що фінансова безпека підприємства більш за будь-які інші складові пов'язується з ключовими фінансовими показниками та відповідними якісними характеристиками його стану, діяльності та розвитку.

Для досягнення фінансової безпеки підприємства (ФБП) необхідно розробити механізм забезпечення фінансової безпеки, який включає організаційні, фінансові та правові засоби впливу, що мають на меті своєчасне виявлення, попередження та нейтралізацію загроз фінансовій безпеці підприємства. Ключовими функціями управління фінансовою безпекою мають виступати планування, моніторинг, діагностика, оцінка та контроль, котрі потребують відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення. Під інформаційно-аналітичним забезпеченням фінансової складової системи ЕБП слід розуміти сукупність інформації, методів, засобів і технологій її отримання, аналітичної оцінки, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень. Центральне місце у складі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства відводиться обліково-аналітичній інформації [10].

Таблиця 1

Підходи до визначення наукового поняття «фінансова безпека підприємства»

Автори	Визначення поняття «фінансова безпека підприємства»
Бланк І.О. [2]	Фінансова безпека - кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру
Пригунов П.Я., Захаров О.І. [3]	Фінансова безпека – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного й фінансового розвитку
Васильців Т.Г., Волошин В.І. та ін. [4]	Фінансова безпека - динамічна ознака фінансового стану підприємства, яка відображає його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого і збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів.
Кириченко О.А., Кім Ю. [5]	Фінансова безпека - фінансове положення і фінансова стабільність, що спроможні забезпечити підприємству нормальний ефективний розвиток його діяльності
Мунтіян В. [6]	Фінансова безпека - стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, відображеного в оптимальних значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних та обігових фондів підприємства, структури його капіталу, норм дивідендних виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку

Фінансова складова економічної безпеки підприємства має бути першочергово забезпечення якісною обліково-аналітичною інформацією. Ідентифікувати деструктивні чинники впливу на ЕБП та визначити ризики виникнення цих загроз можливо саме завдяки обліковій інформації. Організація процесу формування обліково-аналітичної інформації в системі інформаційного забезпечення фінансової складової системи ЕБП передбачає, що оперативні дані про фінансово-господарську діяльність організації в процесі оперативного обліку перетворюються на первинну облікову інформацію. Узагальнююча облікова інформація після її перевірки щодо достовірності являється базою для аналізу та синтезу. Згрупована належним чином аналітична інформація є основою для прийняття управлінських рішень щодо стану та рівня економічної безпеки підприємства, ефективності його діяльності та прогнозування заходів захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз [10].

Проте, облікова інформація, виступаючи внутрішнім ресурсом забезпечення за певних обставин сама може нести суттєві загрози фінансовій складовій системи ЕБП. Результати дослідження особливостей формування обліково-аналітичної інформації та існуючого стану бухгалтерського обліку

щодо забезпечення системи економічної безпеки підприємств інформаційними ресурсами свідчать про обмеженість їх формування та використання для виявлення та оцінювання резервів зростання вартості підприємств [10].

З огляду на те, що більшість підприємств на теперішній час залишаються технологічно відсталими, енергоємними, із слабкою диверсифікацією продуктів і ринків, процес виробництва та конкурентоздатність продукції цих підприємств знаходяться на низькому рівні. На конкурентоздатність та рівень прибутковості підприємства впливає рівень витрат. Для прийняття рішення необхідно оцінити можливі альтернативні варіанти розвитку діяльності. С. Легенчук наголошує, що для здійснення ефективного управління необхідним є забезпечення користувачів інформацією про зовнішнє середовище системи підприємства шляхом розширення його предмету через включення до його складу активу зовнішнього середовища і капіталу зовнішнього середовища [11].

Це вказує на необхідність розробки методичних і організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень які забезпечуватимуть надання необхідної

інформації користувачам про витрати з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Аналіз інформації, яка розкривається у фінансовій звітності, доводить тісний зв'язок та взаємовплив на складові системи ЕБП. Ця інформація необхідна, у першу чергу, широкому загалу зовнішніх користувачів для прийняття управлінських рішень у сфері економічної безпеки щодо співпраці з окремими контрагентами. Рівень інтерфейсної складової економічної безпеки також тісно пов'язаний з якісною характеристикою фінансової та нефінансової інформації, яка розкривається у звіті про управління, таксономії фінансової звітності. Така інформація може бути використана підприємством для формування іміджу відповідальності, надійності, стабільності.

Оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки здійснюється за даними управлінської та фінансової звітності, показники якої є індикаторами, що дають можливість визначити фінансово-економічний стан та зміни у господарській діяльності підприємства.

Разом з тим, як показує досвід, більшість вітчизняних бухгалтерів та фінансових менеджерів у своїй практичній діяльності націлені на формування показників, які враховують інтереси керівництва господарюючого суб'єкта. Суцільне розповсюдження навмисного маніпулювання фінансовими даними у звітності вітчизняних підприємств зумовило пошук шляхів для упередження цього явища [9].

Отже, враховуючи вище приведене, для оцінки впливу зовнішніх факторів загроз потрібне розширення наявного підходу до функціонування облікових систем, оскільки облік складає основне джерело інформації в процесі управління економічною безпекою. Це обумовлює необхідність розроблення методів діагностики фінансової безпеки підприємства, ідентифікації та нейтралізації зовнішніх та внутрішніх загроз шляхом моніторингу засобів і

об'єктів захисту для підвищення ефективності управлінських рішень.

Аналіз наукових публікацій останніх років показує, що для визначення кількісного та якісного рівня економічної безпеки використовується декілька основних підходів: індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний [12], програмно-цільовий [14], фінансовий [15], ризиковий [13]. Лідируючі позиції в оцінці стану системи економічної безпеки базуються на методиках фінансової діагностики, застосовуючи індексний або індикативний підхід. В якості індикаторів (індексів) економічної безпеки виступають різні групи показників, що характеризують специфічні аспекти соціально-економічної безпеки, при цьому для кожного показника встановлено порогове значення.

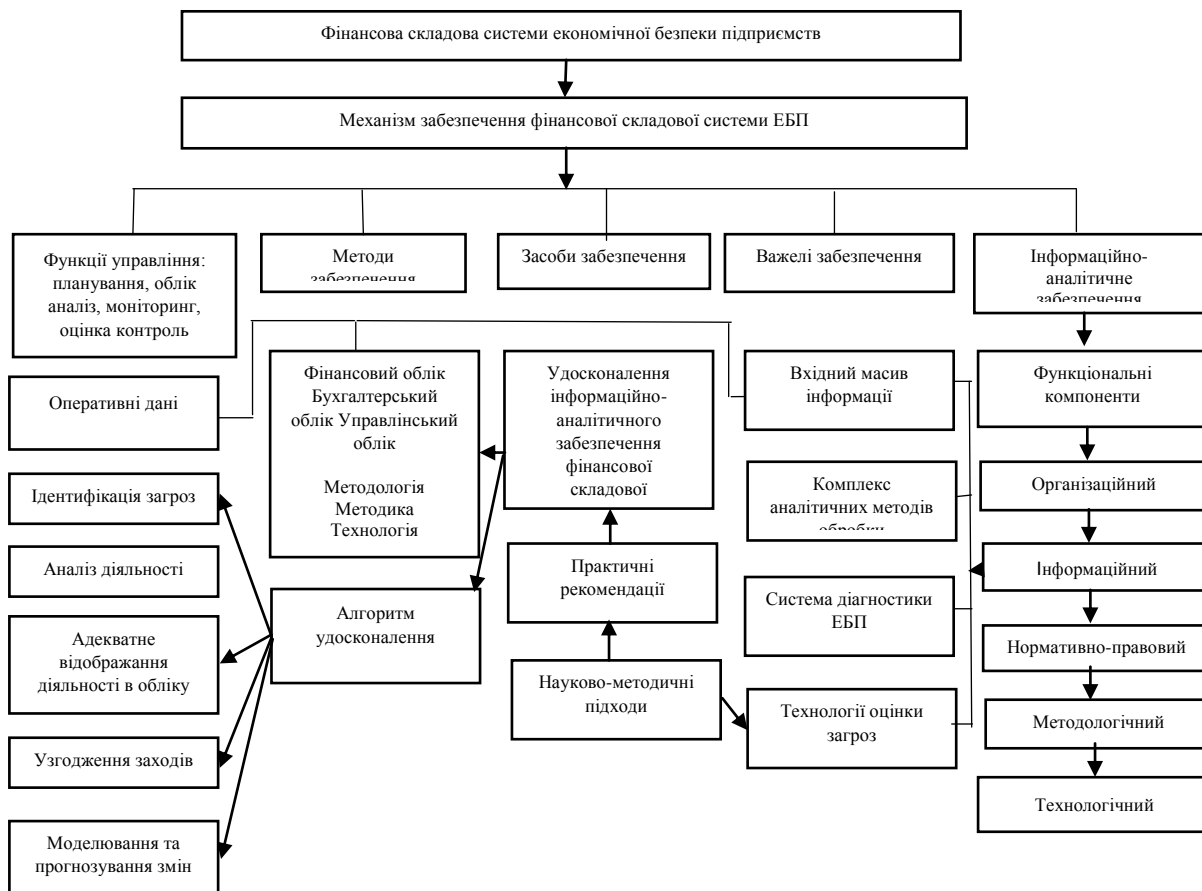
В процесі аналізу підходів до оцінювання стану ЕБП та практики вітчизняних підприємств виявлено, що для оцінки стану ЕБП традиційно використовуються фінансові показники. Поза увагою залишаються нефінансові показники діяльності підприємства, що впливає на об'єктивність оцінки.

Останні зміни законодавства [16], впливають не тільки на склад фінансової звітності, а й зобов'язують підприємства, які використовують Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності розкривати фінансову та нефінансову інформацію у фінансовій звітності для достовірного й повного відображення стану активів і зобов'язань та перспективного розвитку підприємства. Це визначає необхідність використання підходу, який дає можливість врахувати зв'язки між кількісними і якісними показниками, стратегічним і тактичними рівнями управління, минулими і майбутніми результатами.

З урахуванням значного впливу фінансової складової системи ЕБП, для розробки методичних і організаційних засад в процесі виявлення і протидії різним загрозам нагальним є виокремлення її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Структурно-логічну схему побудови інформаційно-аналітичного забезпечення

фінансової складової системи ЕБП надано на рис.1.

Рис.1 Структурно-логічна схема побудови інформаційно-аналітичного забезпечення фінансової складової системи ЕБП

Джерело: розробка автора

Таким чином, для ефективного функціонування фінансової складової системи ЕБП необхідною є розробка інформаційно-аналітичного забезпечення підприємства, важливою частиною якого є фінансова звітність, що потребує розкриття певного складу статей і показників фінансової звітності та її елементів щодо стану і перспектив розвитку підприємства., враховуючи основні ризики і невизначеності діяльності.

З урахуванням цього виникає необхідність імплементації методик обліку і аналізу у забезпеченні процесів з підтримання стану ЕБП, що потребує комплексного підходу у формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення

та дозволить удосконалити систему обліку в забезпеченні інформаційних потреб стейкхолдерів.

Висновки. Ефективне функціонування фінансової складової системи економічної безпеки підприємства насамперед залежить від можливості отримати та використати якісну інформацію про зміну зовнішнього і внутрішнього середовища. Задоволення інформаційних потреб користувачів — суб'єктів економічної безпеки потребує розробки методичних і організаційних засад обліково-аналітичного забезпечення фінансової складової системи ЕБП як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень.

Подальшого розгляду потребує процес удосконалення інформаційно-аналітичного

забезпечення фінансової складової системи ЕБП інструментами системи обліку.

Література:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 липня 2003 року. № 964 IV . Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №39, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2411 – VI(2411-17) від 01.07.2010 р.

2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия : пособие. Київ : Ника-Центр, Эльга, 2004. 784 с.

3. Захаров О.І. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посіб. Київ, 2010. 257с.

4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія Львів: Ліга-Прес, 2012. 386 с.

5. Кириченко О. А. Вплив інфляційних процесів на фінансову безпеку підприємства. *Економіка та держава* : журнал. 2009. №1. С. 32-46.

6. Мунтіян В. І. Нові виклики економічній безпеці держави. *Екон.- мат. моделювання соц.- екон. систем* : зб. наук. пр. Київ : МННЦ ІТіС, 2003. Вип. 4. С. 5-15.

7. Волощук Л. О. Проблеми фінансово-економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства. *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті* : матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Одеса, ОНПУ, 10-12 грудня 2014 року). Одеса, 2014. С. 34-36.

8. Філіппова С. В., Волощук Л. О., Черкасова С. О. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2015. 196 с.

9. Завора Т. М. Система інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств URL : http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/130/1/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB_%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB.pdf (дата звернення 02.08.2018).

10. Черкасова С. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки інноваційно-активних підприємств: монографія. Одеса, 2014 р. 198 с.

11. Легенчук С. Ф. Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: автореф. дис. ... докт. екон. наук. Житомир, 2011р. 37с.

12. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2003. № 3. С. 12-19.

13. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства: автореферат дисертації ... доктора економічних наук. Київ, 2013. 35 с.

14. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки* : журнал. 2009. № 4(94). С. 41-45.

15. Ляшенко О. М. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Киев, 2003. 280 с.

16. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-14. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 02.08.2018).

References:

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 19 lypnia 2003 roku. № 964 IV .Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2003. №39, iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom № 2411 – VI(2411-17) vid 01.07.2010 r.

2. Blank Y.A. Upravlenye fynansovoi bezopasnosti predpriyatya : posobyе. Kyiv : Nyka-Tsentr, Элha, 2004. 784 s.

3. Zakharov O.I. Orhanizatsiia ta upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodarskoi diialnosti: navch. posib. Kyiv, 2010. 257s.

4. Vasylytsiv T. H. Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia Lviv: Liha-Pris, 2012. 386 s.

5. Kyrychenko O. A. Vplyv inflatsiinykh protsesiv na finansovu bezpeku pidpriemstva. *Ekonomika ta derzhava* : zhurnal. 2009. №1. S. 32-46.

6. Muntian V. I. Novi vyklyky ekonomichnii bezpetsi derzhavy. *Екон.- мат. modeliuвання sots.- екон. system* : zb. nauk. pr. Kyiv : MNNTs ITis, 2003. Vyp. 4. S. 5-15.

7. Voloshchuk L. O. Problemy finansovo-ekonomichnoi bezpeky v protsesi innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva. *Problemy rynku ta rozvytku rehioniv Ukrainy v XXI stolitti* : materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. (Odesa, ONPU, 10-12 hrudnia 2014 roku). Odesa, 2014. S. 34-36.

8. Filyppova S. V., Voloshchuk L. O., Cherkasova S. O. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv realnogo sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-orientovanoho upravlinnia: monohrafiia. Odesa : FOP Bondarenko M. O., 2015. 196 s.

9. Zavora T. M. Systema informatsiino-analitychnoho zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv URL : http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/130/1/%D0%97%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB_%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB.pdf (data zvernennia 02.08.2018).

10. Cherkasova S. O. Oblikovo-analytychne zabezpechennia upravlinnia protsesom zmitsnennia

ekonomichnoi bezpeky innovatsiino-aktyvnykh pidpriemstv: monohrafiia. Odesa, 2014 r. 198 s.

11. Lehenchuk S. F. Rozvytok teorii i metodolohii bukhhalterskoho obliku v umovakh postindustrialnoi ekonomiky: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk. Zhytomyr, 2011r. 37s.

12. Yliashenko S. N. Sostavliaiushchye ekonomicheskoi bezopasnosti predpriatyia y podkhodi k ykh otsenke. Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal. 2003. № 3. S. 12-19.

13. Hnylytska L. V. Oblikovo-analitychne zabezpechennia funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: avtoreferat dysertatsii ... doktora ekonomichnykh nauk. Kyiv, 2013. 35 s.

14. Korobchynskyi O. L. Metodyka formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky

pidpriemstva. Aktualni problemy ekonomiky : zhurnal. 2009. № 4(94). S. 41-45.

15. Liashenko O. M. Ekonomicheskaiia bezopasnost predpriatyia: sushchnost y mekhanyzm obespechenyia : monohrafiia. Kyev, 2003. 280 s.

16. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r. № 996-14. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (data zvernennia 02.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 13.08.2018 р.

УДК 35.088.6

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ярової Т.С.

*к.н.держ. упр., доцент, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ, вул. Фрометівська, 2, 02000, Україна
тел. (044)-490-95-00, e-mail: tikhon_9563963@ukr.net*

ORCID: 0000-0002-7266-3829, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-195-203>

FORMATION OF THE CONCEPT OF PUBLIC SECURITY OF THE STATE

T. Yarovoy

*PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department Public Administration, Interregional
Academy of Personnel Management,
Kyiv, Str. Frometivska, 2, 02000, Ukraine
tel: (044)-490-95-00, e-mail: tikhon_9563963@ukr.net*

ORCID: 0000-0002-7266-3829, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-195-203>

Анотація. В статті представлено модель концепції громадянської безпеки держави на основі інтересів переважної більшості населення в Україні. В запропонованій концепції закладено інтереси переважної більшості громадян, а також створення умов для ефективного лобювання інтересів громадянського суспільства з урахуванням внутрішніх та зовнішніх загроз, ризиків та небезпек. Досліджено шляхи її формування. Проаналізовано стан захищеності громадянського суспільства в Україні від загроз, ризиків та небезпек, до яких віднесено внутрішні загрози та ризики і зовнішні. В якості об'єктів дослідження внутрішніх загроз було взято корупційну складову, лобювання інтересів бізнесових груп в супереч національним інтересам та судову систему, а також діяльність органів виконавчої влади та законодавчого органу. Об'єктами дослідження зовнішніх загроз було взято міжнародні бізнесові структури, іноземні держави та транснаціональні корпорації. Встановлено ряд факторів, які мають безпосередній вплив на лобістську діяльність громадян, серед яких найголовнішими виступають економічні фактори. Визначено залежність економічної безпеки громадянського суспільства та економічної безпеки держави. Досліджено роль та місце економічної безпеки держави в вирішенні проблем з забезпечення безпеки громадянського суспільства. Визначено місце технологій лобювання інтересів громадян в системі національної безпеки України, яка полягає в систематизованій діяльності з попередження загроз та ризиків національної безпеки, в економічній сфері, інформаційній, політичній та соціальній. Розглянуто сучасні інформаційні технології, які реалізують механізм комунікації в громадянському суспільстві, а також встановлено ряд запобіжників негативному впливу їх застосування деструктивними лобістськими формуваннями, на шляху до впровадження концепції громадянської безпеки в державному управлінні.

Ключові слова: концепція громадянської безпеки держави, громадянське суспільство, державне управління, положення закону, Конституція України, економічна безпека, національна безпека, народ України.

Формул: 0, **рис.:** 2, **табл.:** 0, **бібл.:** 17

Annotation. The article presents the model of the concept of civil security of the state based on the interests of the overwhelming majority of the population in Ukraine. In the proposed concept, interests of the overwhelming majority of citizens are laid, as well as the creation of conditions for effective lobbying of civil society interests, taking into account internal and external threats, risks and dangers. The ways of its formation are investigated. The state of security of civil society in Ukraine is analyzed from threats, risks and dangers, which include internal threats and risks and external ones. As objects of investigation of internal threats, a corrupt component was taken, lobbying interests of business groups in contradiction to national interests and the judicial system, as well as activities of executive authorities and legislative bodies. The objects of the study of external threats were taken by international business structures, foreign countries and multinational corporations. A number of factors have been established that have a direct impact on the lobbying activity of citizens, among which the most important are economic factors. The dependence of economic security of civil society and economic security of the state is determined. The role and place of economic security of the state in solving problems of ensuring the security of civil society is explored. The place of technologies of lobbying of citizens' interests in the system of national security of Ukraine is determined, which consists in the systematic activity on prevention of threats and risks of national security, in the economic sphere, information,

political and social. The modern information technologies that implement the mechanism of communication in civil society are considered, as well as a number of safeguards have been established for the negative impact of their use by destructive lobbyist groups, on the way to implementing the concept of civil security in public administration.

Key words: *the concept of civil security of the state, civil society, state administration, provisions of the law, the Constitution of Ukraine, economic security, national security, people of Ukraine.*

Formulas.: 0; fig.: 2; tabl.: 0, bibl.: 17

Постановка проблеми. Кардинальних змін в державному управлінні можна досягти лише систематизувавши усі зусилля та скоординувавши заходи направлені на покращення стану захищеності держави, громадян, економічного потенціалу та територіальної цілісності України. Так, технології лобювання інтересів громадян і суспільства, як комплекс методів та інструментів лобістської діяльності, що використовуються суб'єктами лобювання для реалізації власних інтересів можуть бути втілені з використанням спільних громадянських дій. Проте переважна більшість громадян займається лише тим, що намагається прокормити власні сім'ї в непростий для країни час. Неспроможність громадянського суспільства конкурувати з бізнесовими лобістськими групами, які мають вплив на законодавчу та виконавчу владу в Україні обумовлена корупційною складовою, оскільки громадяни не можуть використовувати адміністративні важелі. А зважаючи на можливості реалізовувати власні інтереси, закріплені Конституцією, народ України не може їх втілювати, оскільки відповідні технології лобювання інтересів громадянського суспільства законодавчо не врегульовані. Тому в державному управлінні, постає необхідність для створення єдиного системотворчого механізму відстоювання інтересів більшості громадян на основі реалізації технологій лобювання громадянського суспільства, створення умов для здійснення громадянської політики, знаходження ефективних важелів впливу на представників влади та забезпечення належної інформаційної підтримки широкого загалу в Україні, що в цілому можна представити як концепція з забезпечення безпеки громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатьох досліджень державної безпеки, можна виділити загальну думку, що головним критерієм захищеності, як громадянського суспільства, зокрема, так і держави в цілому, виступає економічний потенціал країни. О. Власюк наголошує на актуальності економічної складової в процесі забезпечення національної безпеки, як ключового фактору захищеності [1]. Г. Пастернак-Таранушенко у своїй монографії представляє концепцію економічної безпеки держави, де важливу роль відіграє економічна складова [2]. М. Єрмошенко, присвятивши наукову працю фінансовій безпеці країни, представляє її, як головний критерій оцінювання рівня національної безпеки [3]. О. Ляшенко, фахівець Інституту стратегічних досліджень при Президентові України постійно займаючись дослідженнями даної проблематики, вказує на першочерговість заходів з забезпечення економічної безпеки підприємств України, як складової національної безпеки, оскільки їх економічна активність є результатом фіскальної, соціальної, організаційної та інформаційної політик держави в контексті національного формату [4]. А. Сухорукова має аналогічну думку [5]. О. Власюк розглянув систему забезпечення національних інтересів комплексно, де важливу роль прибілів економічним інтересам громадянського суспільства [6]. Отже, думка вчених дає можливість сформулювати твердження про першочерговість та актуальність заходів в державному управлінні із забезпечення економічної безпеки громадян.

Формулювання цілей статті. Формування концепції громадянської безпеки держави на основі інтересів

переважної більшості населення в Україні. Дослідження шляхів створення даної концепції. Проведення аналізу стану захищеності громадянського суспільства в Україні від загроз, ризиків та небезпек. Розгляд можливих пропозицій щодо встановлення запобіжників негативному впливу деструктивних лобістських формувань, на шляху до впровадження концепції громадянської безпеки в державному управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвинених країн світу виокремлюється специфічною структурою прибутковості населення. Так, в країнах з розвиненим рівнем економічного потенціалу переважає середній клас [7], що й не дивно, оскільки економічні процеси в країні повністю пов'язані між собою. Відповідна динаміка характерна залежністю зайнятості населення в даних країнах та рівнем достатку переважної більшості. Таку залежність детально описує науковець Бернард Баумоль у своїй праці «Секрети економічних показників» [8]. Слід звернути увагу на дану багаторічну працю дослідника, яка характеризує не лише залежності тих, чи інших економічних показників, а й базу офіційних відкритих джерел інформації. Представлену наукову роботу можна вважати методичним посібником для будь-якого аналітика не лише в економічній сфері, а й в державному управлінні, оскільки її зміст включає практичні дієві рекомендації по роботі з даними, а не цитування визначень окремих понять, що дуже розповсюджено у вітчизняному науковому середовищі. Цінність полягає у вмісті безлічі інформаційних джерел, які характеризують економіку США, в основному, а також інших країн. Зважаючи на десятирічний вік запропонованої Б. Баумолем наукової роботи, переважна більшість інформаційних джерел і сама методологія їх систематизації ще й досі залишаються актуальними. Так, найголовніший показник, який характеризує економічний потенціал США, а відповідно і її економічну безпеку – це показник

зайнятості населення. На рис. 1, представлено залежності ряду економічних сфер в США від даного показника. Його актуальність характерна і для вітчизняної економіки, незважаючи на тіньовий сектор, рівень якого, (за даними досліджень МВФ, складає приблизно 44 % [9]), хоча і зменшився завдяки економічним реформам в нашій країні [10], та в подальшому ще має зменшитись, завдяки запропонованому урядом законопроекту направленому на детінізацію обігу товарів і послуг [11]. Отже, з цього випливає, що головним напрямом лобістської діяльності громадянського суспільства має бути розвиток економічного потенціалу переважної більшості громадян.

Чому в таких країнах, як Швейцарія, Норвегія, Нова Зеландія, Фінляндія, Австралія, Швеція, не виникають питання про фальсифікацію виборів, підкупу.

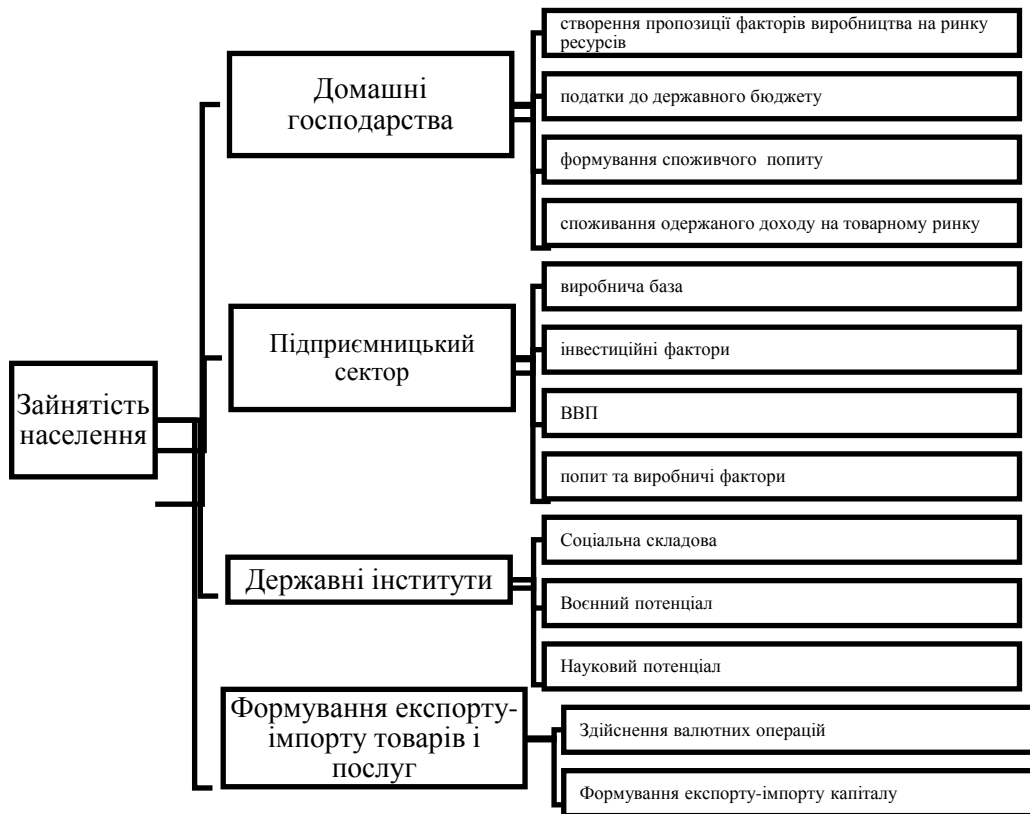
Відповідь дуже проста – там неможливо реалізувати зазначену діяльність, оскільки ступінь лобювання інтересів переважної більшості населення дуже високий. В цих країнах у громадянського суспільства є важелі впливу на державну владу, яка несе відповідальність перед народом, і чого не можна сказати про українські реалії.

Таким чином, найголовніша складова в вирішенні проблем з забезпечення безпеки громадянського суспільства полягає в розвитку економічного потенціалу самих громадян зокрема, та економічного потенціалу країни в цілому.

Разом із збільшенням зайнятості населення збільшується і виробничі потужності, оскільки зростають потреби в переробній промисловості, які безумовно відіграють ключову роль в експортних можливостях України та посиленні її позицій на міжнародних ринках. З цього випливає, що вирішити проблеми переважної більшості громадян в Україні шляхом швидких реформ не вдасться, так, як свідчить міжнародна практика, що без збільшення економічного потенціалу самих громадян, як суб'єктів лобювання власних інтересів, соціальних лобізм не

зможе існувати. Громадяни через низький рівень доходів, будуть прагнути прокормити власні сім'ї, а не займатися лобізмом. Тому першим кроком для реалізації інтересів громадянського суспільства є аналіз, пошук та

систематизація можливостей для покращення економічного потенціалу самих громадян, шляхом збільшення зайнятості населення та зростання рівня професійної активності.

Рис. 1 Залежність ключових суб'єктів національної економіки від показників зайнятості населення

Розроблено автором на основі джерела: [10]

Враховуючи викладене можна провести аналіз загроз та ризиків для громадянського суспільства, що обумовлені соціально-економічними факторами.

Головні ризики для громадянського суспільства знайшли своє відображення в «Стратегії національної безпеки України» [12], яка регламентована законом «Про національну безпеку України» [13], що діє на всій території нашої країни. Даний закон, відповідно до Стратегії національної безпеки зобов'язує формувати систему обміну інформацією між державними органами, приватним сектором і населенням стосовно загроз і ризиків для громадянського суспільства. На сам перед слід виділити основні

категорії ризиків для громадянського суспільства.

Ризики з боку міжнародного екстремізму і тероризму. Даний вид ризиків можна охарактеризувати і з боку внутрішньополітичної активності екстремістських груп, що можуть реалізовувати свою діяльність в різних регіонах України.

Внутрішньополітичні ризики, що пов'язані із зовнішніми впливами на певні політичні групи. До таких можна віднести:

- ризики, пов'язані із взаємодією громадянського суспільства і державної влади та їх нерозривним існуванням;
- ризики порушення демократичних принципів. В даний час існує значна кількість індексів демократії, які охоплюють різні аспекти демократичного

устрою і розвитку політичних систем, де на перший план виходять права людини. Дослідження відповідних індексів вже давно уособлено в кількісних вимір. Так, індекс демократії, розрахований за методикою британського дослідницького центру The Economist Intelligence Unit, в основі якого лежать комбінації експертних оцінок та результатів опитувань громадської думки з певних країн. Відповідні дослідження проводиться з 2006 року та публікується раз на два роки. Він складений із 60 ключових показників, які об'єднані у п'ять основних категорій, що і характеризують стан демократії в країні (виборчі процеси, діяльність уряду, політичне життя населення країни, політична культура, громадянські свободи). В результаті, використовуючи кількісні показники, формується якісна оцінка за критеріями: повна демократія, недостатня демократія, гібридний режим, авторитарний режим [14];

- ризики пов'язані з політичними партіями, інтереси яких можуть становити загрозу для громадянського суспільства;

- електоральні ризики громадянського суспільства також не можна недооцінювати, оскільки досить часто в нашій країні використовується адміністративних ресурс та відвертий підкуп виборців і т. д.;

- ризики місцевого самоврядування, що пов'язані із незбалансованістю доходної бази та витратних повноважень місцевих бюджетів, а також ізольованістю органів місцевого самоврядування від місцевих громад, а також низькою самоорганізованістю населення.

До наступної категорії ризиків для громадянського суспільства можна віднести зовнішні ризики у вигляді світових економічних криз, зовнішніх агресій та екологічного стану довкілля.

Із вище зазначеного слід відмітити, що враховуючи представлену структуру ризиків, суттєво зростає роль громадянського суспільства в забезпеченні безпеки держави, через зміцнення державності, а також відстоювання інтересів та прав самих громадян.

Українське суспільство відчуває на собі як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні ризики, оскільки знаходиться під тиском державної влади, що має вплив на функціонування громадських організацій, об'єднань та рухів в цілому. З погляду на пропозиції законодавця, щодо формування стратегії національної безпеки, що представлені в законі «Про національну безпеку України», можна виділити р. 3, ст. 4, п. 1, ч. 2 цього закону, де функцію контролю над процесом забезпечення національної безпеки виділено громадянському суспільству. Ст. 10, п. 2, ч. 2 дозволяє проводити інформаційно-аналітичну діяльність громадянським формуванням у сфері національної безпеки, зокрема створювати спеціальні фонди фінансування для такої діяльності та інформаційно-координаційні центри для розповсюдження, збору та аналізу інформації, що стосується національної безпеки.

З одного боку інформаційна складова відіграє ключову роль в лобіюванні громадянських інтересів, а з іншого, без активних заходів внутрішні загрози у вигляді корупції та судового свавілля складно подолати.

Отже, проблема лобіювання інтересів громадянського суспільства в країні залишається не вирішеною, а відсутність ефективних нормативно-правових важелів, які давали б можливість реалізовувати інтереси громадянського суспільства в умовах корупції та паралельного лобізму політичних організацій і фінансово-промислових груп, робить актуальним створення концепції громадянської безпеки, яка включає в себе ряд послідовних заходів, направлених на законне відстоювання інтересів переважної більшості населення в країні.

Необхідність розробки концепції забезпечення безпеки громадянського суспільства в Україні, обумовлена багатьма факторами, і, як зазначено в даній статті, головним з таких факторів виступає бідність громадян.

З погляду на зазначене, слід виділити ряд запобіжників, що дадуть можливість попередити спроби перешкоджання для реалізації народних інтересів. Перш за все це стосується контролю з боку громадськості, інструментами якого можуть виступати незалежні ЗМІ та незалежні соціальні мережі. Незважаючи на технологічні можливості контролю зазначених інструментів лобіювання інтересів громадськості у світі з'являються групи громадян, яких об'єднують цінності свободи та захищеності персональних даних в мережі Інтернет. Так, останнім часом починають з'являтися соціальні мережі, основані на новому принципі передачі даних, де кожен учасник є елементом загального ланцюга передачі даних і отримати доступ до яких не можливо. Соціальні мережі, побудовані на технології blockchain запобігають таким прикритим явищам, як торгівля даними з метою маніпулювання певними соціальними групами, а також виявленні та перешкоджанню лобістських проявів громадян, що прагнуть покращити свої економічні позиції. До таких соціальних мереж можна віднести: соціальну мережу Diaspora, яка має відкритий код, проте розташована на сервері, що робить її не захищеною з боку провайдера [15], або взагалі не прив'язану до серверу, соціальну мережу Scuttlebutt, побудовану на технології blockchain. Принцип дії такої соціальної мережі розробленою мандрівником та дослідником Домініком Тарром, нагадує принцип «сарафанного радіо», доступ до якого можна отримати лише перехопивши та розшифрувавши сам сигнал передачі даних [16], соціальна мережа Hubzilla також побудована на принципах недоступності до вмісту повідомлень. Зважаючи на те, що зазначені соціальні мережі, які ще поки перебувають в режимі тестування, кількість їх користувачі зростає, набагато випереджаючи всім відомі соціальні мережі [17].

Таким чином, закриті для доступу соціальні мережі не можуть бути інструментом для маніпуляцій

громадянським суспільством, з боку корпорацій та політико - бізнесових груп, оскільки, blockchain – платформа надає користувачам повний контроль над тим, хто і як користується їхніми особистими даними. Крім того, на відміну від централізованих мереж, де величезна кількість інформації знаходиться під захистом єдиної системи, запропонована технологія зберігає копії мережі на пристроях усіх користувачів, це означає, що зламати таку мережу практично неможливо.

Окремим пунктом слід виділити засоби масової інформації (ЗМІ), які можуть, як становити загрозу громадянському суспільству у вигляді викривленої інформації, з метою маніпуляції свідомістю громадян в рамках інтересів окремих суб'єктів лобіювання, так висвітлювати точну інформацію.

З погляду на трансформацію інформаційного простору, переходу до нової соціально-економічної ери, яка дістала назву «Четверта технологічна революція», де штучний інтелект став невід'ємною складовою людської діяльності, можна виділити таку думку, що суспільство завдяки комунікаційним технологіям складається із кожного громадянина, який має комунікаційний зв'язок із іншими громадянами. І вже не можна здійснювати державне управління поза увагою громадян, що в цілому сформували єдиний соціум, який при ефективній організації цілком може реалізовувати політику більшості в країні. Так, в багатьох розвинених країнах світу, громадяни активно приймають участь у державному управлінні, використовуючи концепції електронного голосування, електронної участі та ін.

Отже, не менш важливою складовою в формуванні системи забезпечення безпеки громадянського суспільства виступають організаційні аспекти. Використовуючи захищені засоби комунікації, громадяни, з метою реалізації власних інтересів мають реалізовувати алгоритми дій, направлені на досягнення кінцевого результату.

Так, можна сформувати єдину громадянську електронну систему комунікації, що діє за принципом запропонованим Домініком Тарром [16], яка не має серверного розташування, а реалізуються на, безпосередньо, пристроях користувачі. Електронна система комунікації має включати можливості проводити електронні голосування щодо вирішення тих, чи інших питань. Окрім голосування та комунікації, в ній має бути сформований ефективний механізм надання пропозицій та висвітлення подій, що стосуються безпеки суспільства та інших питань, пов'язаних із лобюванням громадянських інтересів. Алгоритмічно

вона має висвітлювати інформаційні повідомлення користувачів, структура та вид яких повинен бути побудований за стандартом соціальних мереж [17].

Організацію взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки держави та суб'єктів лобювання громадянських інтересів представлено у вигляді концепції громадянської безпеки держави (рис. 2)

Таким чином, створення єдиної системи забезпечення громадянської безпеки в державі дасть можливість збільшити вплив переважної більшості населення країни на процеси державного управління.

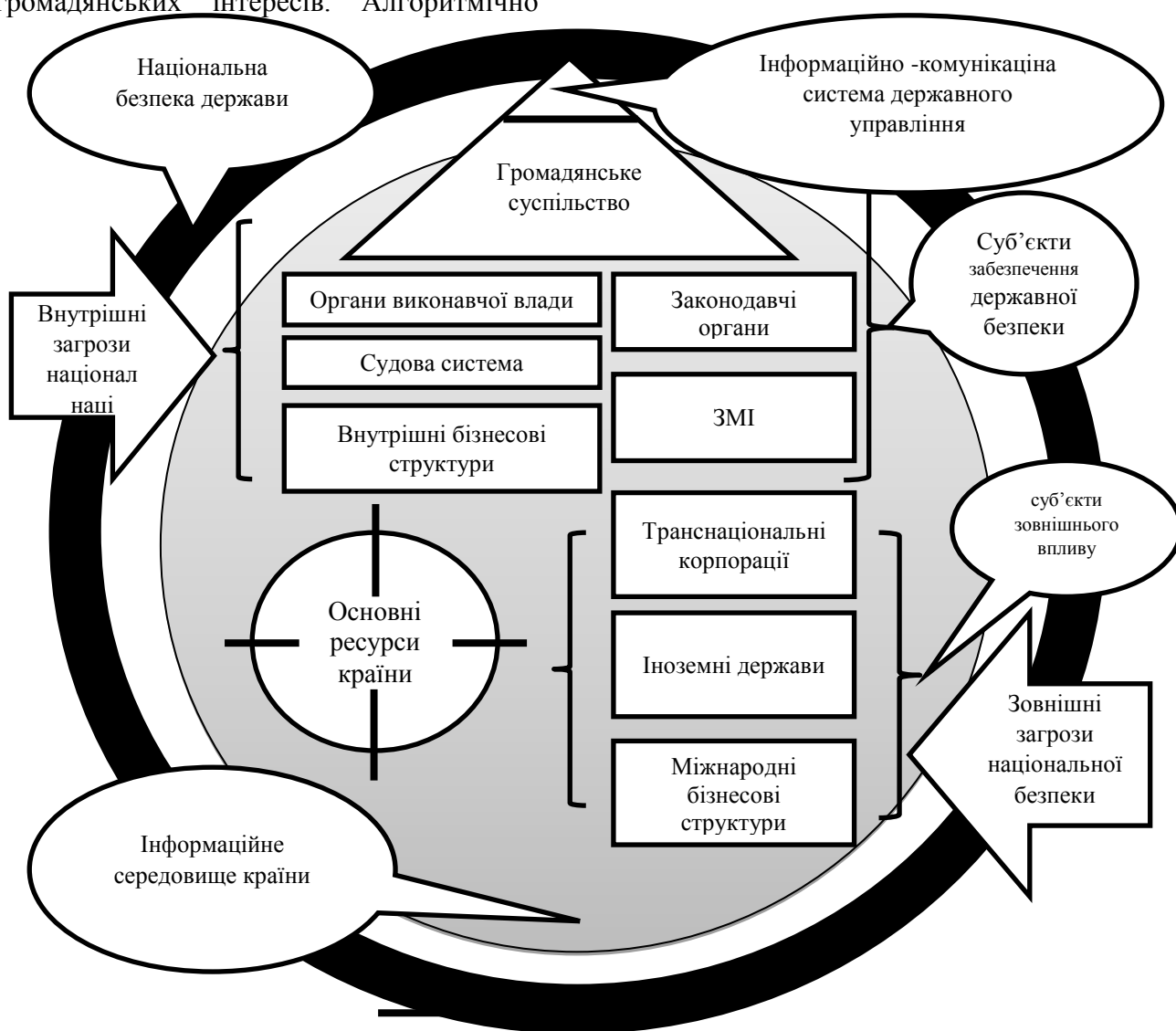

Рис. 2. Концепція громадянської безпеки держави
(Розроблено автором)

Висновки. Запропонована у статті модель концепції громадянської безпеки держави сформована на основі інтересів переважної більшості населення в Україні. Основними її складовими є: інформаційна складова, що дає можливість об'єднати загальні зусилля в забезпеченні безпеки держави та організаційна, яка відіграє координаційну роль в процесі лобювання інтересів громади. Мета створення концепції – забезпечення національної безпеки шляхом реалізації інтересів переважної більшості громадян, а також створення умов для ефективного лобювання інтересів громадянського суспільства з урахуванням внутрішніх та зовнішніх загроз, ризиків та небезпек.

Дослідження структури ризиків громадянського суспільства показало, що основними виступають економічні ризики, які можуть бути представлені у вигляді показників зайнятості населення в різних сферах економічної діяльності.

Зважаючи на збільшення ролі інформаційних технологій в соціальних системах, захищеність комунікаційної сфери громадянського суспільства потребує особливої уваги, оскільки, на сьогоднішній день, електронні соціальні системи є головним інструментом суб'єктів лобювання. В якості запобіжників неправомірного використання даних громадян, доцільно використовувати захищені інформаційні системи, які не можуть бути інструментом для маніпуляцій з персональними даними.

Література:

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : монографія. Київ, 2008. 48 с.
2. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. Київ, 2003. 320 с.
3. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. Київ, 2001. 309 с.
4. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко. — Луганськ : Вид-во СЧУ ім. В. Даля, 2011. — 400 с.
5. Сухоруков А. І. Національна економічна безпека : навч. посіб. Житомир : ПП Рута, 2010. 384 с.
6. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці Київ, 2016. 528 с.
7. Нерівність прибутків та показники бідності. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/web/experimental-statistics/income-inequality-and-poverty-indicators> (дата звернення 25.08.2018).
8. Баумоль Бернард Секрети економічних показників: Приховані ключі до майбутніх економічних тенденцій та інвестиційних можливостей : монографія. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. 352 с.
9. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583> (дата звернення 25.08.2018).
10. Щодо пріоритетних напрямів детінізації економіки України, Аналітична записка, Відділ макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки (Т. Тищук, О. Іванов). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/676> (дата звернення 25.08.2018).
11. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо заходів з детінізації обігу товарів і послуг № 7142 від 27.09.2017, Включено до порядку денного: 2543-VIII від 18.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62606 (дата звернення 25.08.2018).
12. Стратегія національної безпеки України, [Електронний ресурс] // Матеріали Національного інституту стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/strategiya_2015.pdf (дата звернення 25.08.2018).
13. Закон України Про національну безпеку України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241), Документ 2469-VIII, чинний, поточна редакція — Прийняття від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 25.08.2018).
14. Методика розрахунку індексу демократії. URL: <http://www.eiu.com> (дата звернення 25.08.2018).
15. Соціальна мережа з відкритим кодом. URL: <http://www.eiu.com/>; Dsaspора <https://diasporafoundation.org/> (дата звернення 25.08.2018).
16. Соціальна мережа Scuttlebutt. URL: <https://www.scuttlebutt.nz/> (дата звернення 25.08.2018).
17. Соціальна мережа Hubzilla. URL: <https://project.hubzilla.org/page/hubzilla/hubzilla-project> (дата звернення 25.08.2018).

Reference:

1. Vlasniuk O. S. Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku : monohrafiia. Kyiv, 2008. 48 s.
2. Pasternak-Taranushenko H. A. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia: monohrafiia. Kyiv, 2003 . 320 s.
3. Iermoshenko M. M. Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia : monohrafiia. Kyiv, 2001. 309 s.
4. Liashenko O. M. Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: monohrafiia / O. M. Liashenko. — Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2011. — 400 s.
5. Sukhorukov A. I. Natsionalna ekonomichna bezpeka : navch. posib. Zhytomyr : PP Ruta, 2010. 384 s.
6. Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky :Vybr. nauk. pratsi Kyiv, 2016. 528 s.
7. Nerivnist prybutkiv ta pokaznyky bidnosti. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/web/experimental-statistics/income-inequality-and-poverty-indicators> (data zvernennia 25.08.2018).
8. Baumol Bernard Sekrety ekonomichnykh pokaznykiv: Prykhovani kliuchi do maibutnikh ekonomichnykh tendentsii ta investytsiinykh mozhlyvostei : monohrafiia. Dnipropetrovsk: Balans Biznes Buks, 2007. 352 s.
9. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583> (data zvernennia 25.08.2018).
10. Shchodo prioritetnykh napriamiv detinizatsii ekonomiky Ukrainy, Analitychna zapyska, Viddil makroekonomichnoho prohozuvannia ta doslidzhen tinovoi ekonomiky (T. Tyshchuk, O. Ivanov). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/676> (data zvernennia 25.08.2018).
11. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zakhodiv z detinizatsii obihu tovariv i posluh № 7142 vid 27.09.2017, Vklucheno do poriadku dennoho: 2543-VIII vid 18.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62606 (data zvernennia 25.08.2018).
12. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy, [Elektronnyi resurs] // Materialy Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/strategiya_2015.pdf (data zvernennia 25.08.2018).
13. Zakon Ukrainy Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2018, № 31, st.241), Dokument 2469-VIII, chynnyi, potochna redaktsiia — Pryiniattia vid 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (data zvernennia 25.08.2018).
14. Metodyka rozrakhunku indeksu demokratii. URL: <http://www.eiu.com> (data zvernennia 25.08.2018).
15. Sotsialna merezha z vidkrytim kodom. URL: <http://www.eiu.com/>; Dsaspora <https://diasporafoundation.org/> (data zvernennia 25.08.2018).
16. Sotsialna merezha Scuttlebutt. URL: <https://www.scuttlebutt.nz/> (data zvernennia 25.08.2018).
17. Sotsialna merezha Hubzilla. URL: <https://project.hubzilla.org/page/hubzilla/hubzilla-project> (data zvernennia 25.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 28.08.2018 р.

Розділ 9. Інноваційна діяльність

УДК 378; 334;005.33

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДКРИТИХ ІННОВАЦІЙНИХ СТРУКТУР В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Хаустова Є.Б.¹, Шевченко Л.В.², Лебедєв М.К.³

¹ кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, вул. Мікільсько-Слобідська, 6/2, 02002, Україна,
тел.: (068)-36-35-901, e-mail.: g.haustova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1436-6137

² магістр кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, вул. Мікільсько-Слобідська, 6/2, 02002, Україна,
тел.: (067)-170-81-77, e-mail.: lyuba.shevchenko.98@gmail.com
ORCID: 0000-0006-2106-2036

³ магістр кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, вул. Мікільсько-Слобідська, 6/2, 02002, Україна,
тел.: (095)-683-40-37, e-mail.: Markomail3000@gmail.com
ORCID: 0000-0009-0236-5674, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-204-210>

ORGANIZATION OF OPEN INNOVATIVE STRUCTURES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Y. Khaustova¹, L. Shevchenko², M. Lebediev³

¹ Ph(D) Economic, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit,
Kyiv National University of Technology and Design,
Kyiv, Mykil'sko-Slobidska, 6/2, 02002, Ukraine
tel.: (068)-36-35-901, e-mail.: g.haustova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1436-6137

² Master of Accounting and Audit Department, Kiev National University of Technology and Design,
Kyiv, Mykil'sko-Slobidska, 6/2, 02002, Ukraine
tel.: (067)-170-81-77, e-mail.: lyuba.shevchenko.98@gmail.com
ORCID: 0000-0006-2106-2036

³ Master of Accounting and Audit Department, Kiev National University of Technology and Design,
Kyiv, Mykil'sko-Slobidska, 6/2, 02002, Ukraine
tel.: (095)-683-40-37, e-mail.: Markomail3000@gmail.com
ORCID: 0000-0009-0236-5674, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-204-210>

Анотація. Із процесами економічної інтеграції та появою нових інформаційно-комунікативних можливостей закриті інноваційні процеси в середині постійних наукових структур в кінці минулого століття довели свою неефективність, що призвело до появи та поширення відкритих інноваційних моделей (бізнес-інкубаторів для стартапів, технопарків та наукових парків). До макроекономічних проблем розвитку стартап- руху в Україні слід віднести нестабільний стан економіки, обмежений ринок інвестицій, який характеризується низьким рівнем сприйняття інновацій та платоспроможністю, а також недостатнім досвідом стартаперів. Інноваційний потенціал вітчизняних стартапів можна визначити як відносно незначний. Серед пріоритетних сфер реалізації успішних українських стартапів на міжнародному ринку слід відзначити: енергозбереження, охорону здоров'я, «розумний будинок», ІТ галузь. Складність взаємозв'язків та відносин між учасниками та організаторами наукових парків створює проблеми в організації їх роботи та потребує розробки заходів щодо удосконалення організаційної структури наукових парків, визначення пріоритетних заходів з розвитку та поширення відкритих інноваційних структур в діяльності ЗВО. Узагальнення досвіду створення організаційних структур наукових парків на базі ЗВО та розроблення загальної схеми взаємозв'язків між учасниками такої структури. Порівняльний аналіз принципових схем взаємовідносин між учасниками наукових парків на базі ЗВО та їх організаційних структур показав специфіку функціонування таких структур, що заснована на тимчасовій кооперації, розширення можливості удосконалення освітньої та наукової діяльності ЗВО, нарощування їх ділових зв'язків з місцевою науковою елітою та фінансовими колами разом із збільшенням своєї ділової академічної репутації, підвищення рівня інноваційного розвитку регіону. За результатами

проведеного аналізу організаційних структур наукових парків різних ЗВО України було розроблено загальну схему організації таких інноваційних структур. Серед заходів з удосконалення організації їх роботи можна виокремити: запровадження системи моніторингу та оцінювання результатів діяльності наукових парків, заохочування представників бізнесу до створення спільно із державою цільових фондів для стимулювання діяльності наукових парків, зокрема популяризація ендавменту, забезпечення публічного висвітлення інформації щодо діяльності наукових парків.

Ключові слова: відкриті інноваційні структури, ВНЗ, інноваційна діяльність, стартап, наукові парки, організаційна структура, венчурний бізнес, бізнес-інкубатор.

Формул: 0, рис.: 3, табл.: 0, бібл.: 15

Annotation. With the processes of economic integration and the emergence of new information and communication opportunities, the closed innovation processes in the middle of permanent scientific structures at the end of the last century have proved ineffective, which has led to the emergence and spread of open innovation models (business incubators for startups, technology parks and science parks). The macroeconomic problems of the development of the startup movement in Ukraine should include the unstable state of the economy, the limited investment market, characterized by a low level of perception of innovation or solvency, as well as insufficient experience of start-ups. Innovative potential of native start-ups can be defined as relatively insignificant. Among the priority areas of successful Ukrainian start-ups on the international market should be noted: energy saving, health care, «smart home», IT industry. The complexity of relationships and interconnection between participants and organizers of science parks creates problems in organizing their work and requires the development of measures to improve the organizational structure of scientific parks, identification of priority measures for the development and dissemination of open innovation structures in the activities of the HEI. Summarizing the experience of creating organizational structures of scientific parks on the basis of HEI and developing a general scheme of interconnections between participants of such a structure. The comparative analysis of the principal schemes of relations between the participants of scientific parks on the basis of HEI and their organizational structures showed the specific functioning of such structures, based on the temporary cooperation, the expansion of the possibility of improving the educational and scientific activities of the HEI, increasing their business ties with the local scientific elite and financial circles together with an increase in its business academic reputation, an increase in the level of innovative development of the region. According to the results of the analysis of organizational structures scientific parks of various ZOOs of Ukraine developed a general scheme of organization of such innovative structures. Among the measures to improve the organization of their work, one can distinguish: introduction of a system for monitoring and evaluating the results of activity of scientific parks, encouraging business representatives to create together with the state targeted funds to stimulate the activity of scientific parks, in particular popularization of the entanglement, providing public coverage of information on the activities of scientific parks.

Key words: open innovation structures, universities, innovative activity, startup, scientific parks, organizational structure, venture business, business incubator.

Formulas: 0, fig.: 3, tabl.: 0, bibl.: 15

Formulation of the problem. The concentration of human capital as an active part of intellectual capital in scientific and production associations in all its organizational forms in different countries always provided the implementation of scientific and technological innovations. In the last century, dominated the traditional vertical integration model based on large research structures, in particular, in the Soviet the economy within the framework of scientific and industrial associations, associations of enterprises of various industries, laboratories and design bureaus of large industrial associations (enterprises).

However, with the processes of economic integration and the emergence of new information and communication opportunities, increased mobility of workers scientists and the emergence of affordable

venture capital, closed innovation processes in the middle of permanent organizational structures in scientific activities have become ineffective, which led to the emergence of open innovation models and structures.

Analysis of recent research and publications. The theory of open innovation determines the process of scientific research and scientific and technical development as an open system, that is, the subjects of scientific activity can attract new knowledge and ideas, and also engage in the development of new products and technologies not only solely through their own internal research, but also in cooperation with other organizations and individuals [1]. Such an approach based on temporary cooperation eliminates the high cost of maintaining large research structures, eliminates the duplication of innovation by different actors, opens opportunities for

improving the activities of the latter, which in general raises the level of performance of intellectual activity.

Setting objectives. Research organization of open innovative structures in higher education institutions.

Research results. At the same time, the development of the attracted intellectual capital of relations becomes important, and the center of knowledge innovation shifts from centralized and vertical structures to horizontal in the form of startup companies, small innovative firms using the material base of intermediaries, which can serve as HEI, as well as other public and private organizations by creating - business incubators, technology parks and science parks - innovative enterprises and their associations that develop, produce and sell innovative products and (or) production or service, the amount of which in monetary terms exceeds 70% of its total volume of production and (or) services. [2]. The Law of the State Property Fund shall be the founders or co-founders of other legal entities, create educational, educational and scientific-scientific-production complexes, scientific parks, as well as to form part of a consortium, form the foundations of academic entrepreneurship in educational institutions [3].

The essence of the activity of the incubator, both commercial and non-profit, is to create conditions for the successful operation of venture capital firms (start-ups) and the implementation of their original scientific and technical ideas. Organizationally it looks like providing these firms (teams or individual developers) with material, informational, consulting and other services. Typically, commercial incubators make insignificant investments in promising projects, so-called sown investments. Recovery of incubator costs is ensured by participation in future profits of venture firms (startups). To this end, the incubator conducts an examination of projects for novelty and reliability, environmental and commerciality; searches for investors; can act as a guarantor in lending and investment relations.

Non-profit incubators do not have the purpose of making a profit, their task is to find among the projects a solution that has a social significance for a community or local

community that can fund its implementation. The nonprofit directions of the activity of incubators, created on the initiative of HEI, can be attributed to the process of acquiring entrepreneurial skills and knowledge among students and young people.

The history of startup is related to the notion of venture capital. For decades, venture capital was exclusively an American phenomenon - as early as the mid-1990s, almost 95% of all financial investments were owned by American companies globally. Today, their share is only 50%. After 2010, many countries came out of the global crisis, accompanied by an increase in technological innovation and volumes of investment in venture capital from \$ 52 billion to \$ 171 billion, and the number of transactions of about 8.5 thousand to 15.0 thousand, which concentrated in 20 cities of the world. By the growth rates of venture investments, the following cities and countries are distinguished: Bangkok (Thailand), Hangzhou (China), Jakarta (Indonesia), Sofia (Bulgaria), Dubai (OAE) [4].

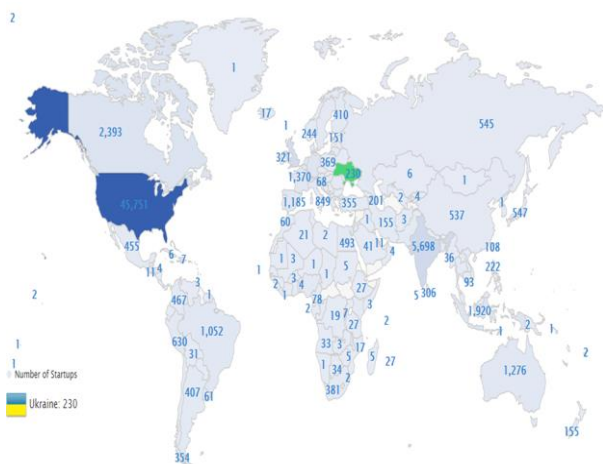
By volume of venture capital investment per inhabitant for the period from 2015-2017, the following are distinguished: New York (USA), Beijing (China), Boston (USA). However, leading positions are replaced by San Francisco (USA) and San Jose (USA) more than 10 thousand dollars. per person [4].

Innovative potential of domestic start-ups can be defined as relatively insignificant. Thus, an analysis of the number of successful startups showed that in 2016 Ukraine had registered 144 startups, in 2017 it had 173 startups and ranked 37th among 137 countries, and in 2018, 230 startups and 43 places out of 197 countries. In the ranking of countries by the number of startups in the first place are the United States (in 2018 - 45751 startups, in 2017 - 32413 startups), in the second - in India (in 2018 - 5698 startups, in 2017 - 3788 startups) and the third position passed from Indonesia (2018 - 1920 startups, in 2017 - 1520 startups) to the United Kingdom (2018 - 1258 startups, in 2018 - 4812 startups). More than one thousand startups are registered in countries such as Canada, Germany, France, Australia, Spain, Brazil. Significant rates of increase in the

number of operating startups are observed in Italy and Israel [4].

Important problems of startups in Ukraine are: an unstable state of the economy, a limited market characterized by a low level of perception of innovations, as well as insufficient experience of start-ups. The best domestic startups in the last 5-7 years include Petcube, Slickky, Augmented Pixels, Branto, Kwambio, eTachki, Allset, Mevics, etc. [5]. On the special crowdfunding platforms in 2017, Ukrainian start-ups collected nearly \$ 2 million and through direct investments of more than \$ 6 million are shown at Pic. 1.

Among the priority areas of successful Ukrainian start-ups on the international market should be noted: energy conservation, health care, «smart home», IT industry. In 2017, experts advised developers who want to enter the international market to focus on Fintech solutions (blockchain, bitcoins, payment systems - such as MoneyX, WayForPay, Allset), agrotech (tree drainage systems, automatic greenhouses, systems management, etc. - a bright representative of Agri Eye), as well as on the technologies of «smart home», such as the Ukrainian design of Ecoisme [6].

Picture 1. Number of registered startups by countries of the world

The operation of business incubators for start-ups on the basis of the HEI has a number of differences in comparison with the regional ones, namely:

- business incubator participants can use the business reputation (brand) of an educational institution to implement their

projects; in turn, the presence of innovative structures in the institution can create an appropriate image and attract potential partners, expand ties with the community;

- university business incubators may not be the main goal of profit making, since the involvement of youth in entrepreneurship and innovation creates the preconditions for the formation of new knowledge and ideas that can be realized in the future in the personal projects of youth and increase the value of education precisely at this.

Regarding the technology parks and science parks, they can consist of scientific and educational institutions, industrial enterprises, information and exhibition complexes, service services. The operation of parks is based on the commercialization of scientific and technical activities and the promotion of high-tech and science-intensive innovations in the sphere of material production. Parks are focused on forming a «critical mass» of scientific, technical and production products by park participants from selected and promising startups [7].

The complexity of interconnections and relationships between participants and organizers of science parks on the basis of HEI creates problems in organizing their work and requires the development of measures to improve the organizational structure of scientific parks, identification of priority measures for the development and dissemination of the stratospheric movement among the national HEI.

Formulating the goals of the article.

On the basis of generalization of the experience of creating organizational structures of scientific parks on the basis of HEI to form a general scheme of such a structure with the identification of the most important directions of coordination of interactions between its participants.

Presentation of the main research material.

In accordance with the Law of Ukraine «On Science Parks» of 25.06.2009 № 1563-VI, the scientific park is a «legal entity created on the initiative of a higher educational institution and / or a scientific institution by bringing together founders' contributions for the organization,

coordination and control of the process development and implementation of scientific park projects «The founder of the scientific park has the right to receive part of the profit from his activities in accordance with the statutory documents. The HEI and / or the scientific institution are involved in the formation of the authorized capital of the scientific park by introducing into it intangible assets (property rights to intellectual property objects), money, securities and other alienated rights that have a monetary valuation. Scientific, laboratory and research equipment, as well as components and materials imported into the territory of Ukraine for the implementation of scientific park projects, are exempted from payment of import duties in accordance with the procedure established by the Customs Code of Ukraine. Founders and partners of scientific parks, whose economic management or management is state property, can lease it for the implementation of projects of scientific parks [8].

The MES site has registered 24 scientific parks [9]. The first of them in 2006 became the science park «Kyiv Polytechnic» on the basis of KNTU «Kiev Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky», which shows an example of a successful technology transfer through open innovation in Ukraine. An analysis of the content of his intellectual products clearly confirms the dependence of the development of intellectual capital of the HEI on the volumes and rates of innovation development of industrial production as a customer and investor. In this case, the transfer was mainly carried out with products of nanotechnologies and satellite technologies, and the volume of revenues reached 10 million hryvnas [10].

The science park «Taras Shevchenko University of Kyiv» was created in the form of a corporation by the Taras Shevchenko University of Kyiv, the National University of Food Technologies and three institutes of the National Academy of Sciences of Ukraine: the Institute of Organic Chemistry, the Institute of Biochemistry them. O.V. Palladin and the Institute of Materials Science them IM Frantsevich Its structure, in addition to

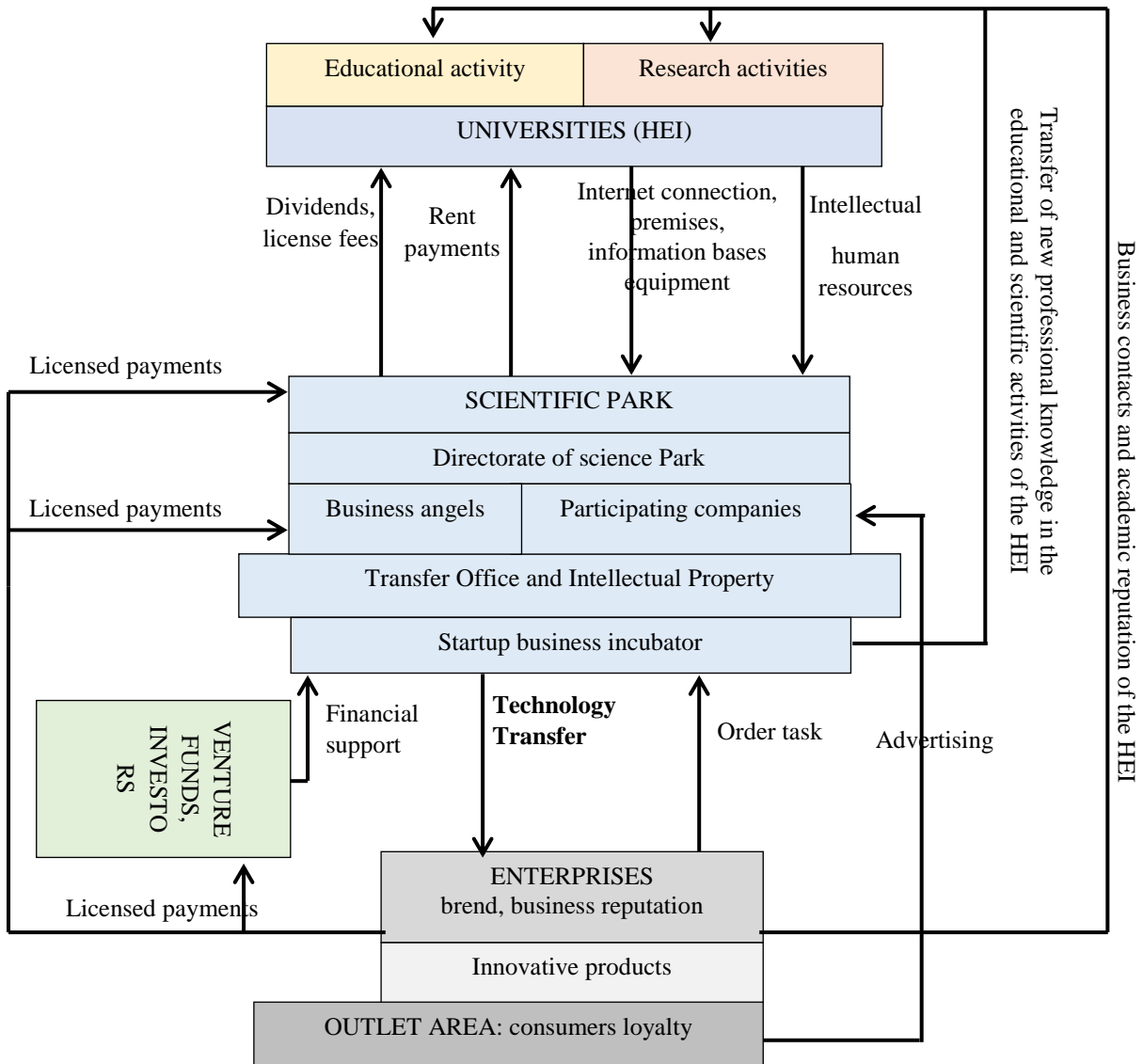
management, includes four centers: marketing research development, support for innovation entrepreneurship, intercultural professional communication and harmonization of terminology, professional audit of educational and research activities [11].

A clear scheme of interaction between the participants is observed in the scientific park «The use of natural resources and quality of life» [12]. The stages of the development of the scientific park are definitely determined by its leadership. However, the road map of the DonNU Podillya Scientific Park: distinguished by the specificity and interconnection of its work plans by 2030: since 2020 - convergent management, training in innovative management; starting from 2025 - start-up movement, support for the development of the region, campus construction, scaling up of intellectual property, adapting specialties to the needs of the practice, creating spin-off enterprises, quality certification, re-engineering; by 2030 - construction of RD network, development of R&D activities, clusterization, product diversification, IRO, growth of the share [13].

Successful researches and projects in various fields of science confirm that the State Pedagogical University «Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk» is a university of the European standard. The academic parked university works in the direction of commercialization of scientific developments, technological management, information and communication and technical support, accounting, financial and legal Accompanying the participants of the business incubator.

The scientists of Uzhgorod National University have developed the Innovative Program of the Scientific Park of this institution aimed at ensuring sustainable socio-economic development of the Transcarpathian region by introducing new forms of innovation and investment cooperation of the scientific and technical elite, business and financial circles, regional authorities and local communities and using their own energy, nature-raw materials, technological, logistical and human resources.

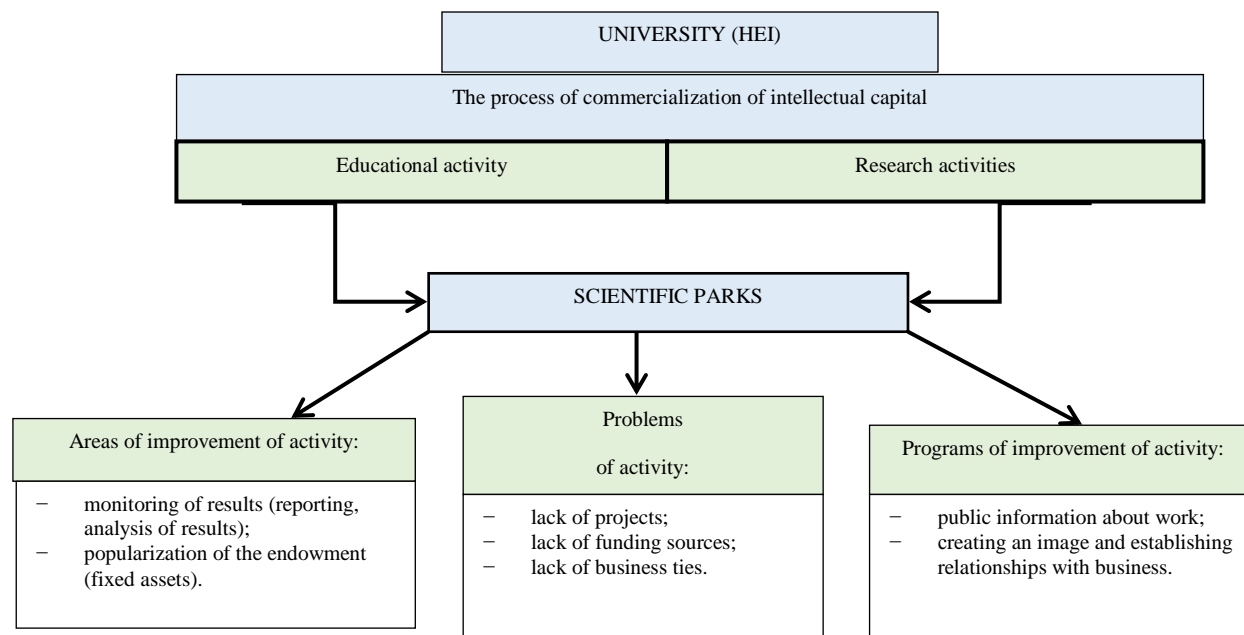
Figure 2. The general organizational structure and the nature of the interconnection between its participants in the secondary vocational area park (developed by the author)

According to the results of the research of the organizational structures of scientific parks of various ZAs of Ukraine, a general scheme for the organization of such innovative structures are shown at Pic. 2.

The directions of development and organization of such innovative structures are related to the increase in the number of projects that need production, the expansion of sources of funding, and the establishment of close cooperation between science parks and enterprises are shown at Pic. 3. Taking into account the aforementioned, among the measures aimed at improving the organization of open innovation structures on the basis of HEI Ukraine, one can distinguish: introduction of monitoring system, evaluation

of the results of scientific parks activities, and, accordingly, development of a system of reporting and indicators of the effectiveness of scientific parks; encouraging business representatives to create trust funds with the state in order to stimulate the activity of scientific parks, in particular popularization of the endowment; conducting joint activities for HEI groups in order to public awareness about the positive effects of the functioning of scientific parks.

Conclusions. The results of the leading OSEs of the economically developed countries of the world point to the importance of introducing innovative entrepreneurship in their activities, one of the prerequisites of which is the use of intellectual capital

commercialization structures – science parks [14].

Picture 3. Problems of development of scientific parks of institutions of higher education and directions of improvement of organization of their activities (developed by the authors using [15])

References:

1. Henry Chesbrough. Open innovation. A New Way to Create and Use Technologies / G. Chesbro - M.: Generation, 2007.
2. Law of Ukraine «On Higher Education» of 01.07.2014, №1556-VII.
3. Law of Ukraine «On Innovation Activity» of 04.07.2002, № 40-IV.
4. Startup Ranking. Retrieved from <https://www.startupranking.com/countries>.
5. TV channel «24» — the first Ukrainian round-the-clock news channel. Retrieved from https://24tv.ua/en/ukraina_tag1119.
6. I. B. Chichkalo-Kondraska. Innovative potential of Ukrainian start-ups in the international market / I. B. Chichkalo-Kondraska, E. O. Khustova, D. S. Kondratska // Effective economy. – 2017. – №10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5792>.
7. Annayev B. S. Innovative activity: peculiarities of implementation in modern conditions / B. S. Annayev // Economy. Management. Business. – 2016.
8. The Law of Ukraine «On Science Parks» of 25.06.2009, № 1563.
9. Ministry of Education and Science of Ukraine / Science parks. Retrieved from <https://mon.gov.ua/en/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/naukovi-parki>.

10. «Creating Politeko» is the next evolutionary step for our innovative ecosystem. Retrieved from <http://www.facenews.ua/articles/2015/271233/>.
11. Science Park of the Kyiv National University T. Shevchenko. Retrieved from <https://scp.knu.ua/ua/>.
12. Science park «The sustainable use of natural resources and quality of life» of the National University of Bioresources and Nature Management. Retrieved from <https://nubip.edu.ua/node/15418/1>.
13. Road map of the Donna Podillya Science Park. Retrieved from <http://spark.donnu.edu.ua/pro-park/dorozhnya-karta>.
14. Romanovsky O.O. Ways of introducing innovations, entrepreneurship and entrepreneurship education in the system of national education of Ukraine: [monograph] / O.O.Romanovsky. – Vinnytsya: New Book, 2010.
15. Moroz O. O. Institutionalization of the mechanism of management of the innovation process / O.O. Moroz, I.V. Romanets, Lijian Liu // Regional Business Economics and Management. – 2015. – № 2. – P. 11-22.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2018 р.

УДК 338.439:005.95:330.341.1

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ТА СПОСОБИ ЇЇ СТИМУЛЮВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Бєлова О.І.

*к.е.н., доцент кафедри управління проектами та бізнес-адміністрування,
Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9359-6947, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-211-219>*

PERSONNEL INNOVATIVE ACTIVITY AND METHODS OF ITS STIMULATION AT THE ENTERPRISE

O. Bielova

*PhD, associate professor department of project management and business administration,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
tel.: (044)-455-57-07, e-mail.: belovaelenag@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9359-6947, DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2018-51-211-219>*

Анотація. У статті запропоновано авторське визначення поняття «інноваційна активність персоналу» - сукупність всіх наукових, технологічних, організаційних, фінансових та комерційних заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей розвитку в умовах ринкової конкуренції та виявляється у підтримці творчих, ініціативних працівників; в готовності до організаційних змін, до зламу управлінських структур у відповідь на коливання. проаналізовано основні функції стимулювання інноваційної активності персоналу та надано характеристику регульовальної, відтворювальної виховної та соціально-психологічної функції, визначено та охарактеризовано рівні інноваційної активності персоналу: раціоналізаторський, конструкторських, новаторський та описано стимули для кожного з них. Надано класифікацію видів стимулювання інноваційної активності персоналу та проаналізовано види стимулювання інноваційної активності персоналу відповідно до економічних, соціально-психологічних та організаційних методів менеджменту. Визначено, що види стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства можна класифікувати за характером визначення виникаючих відносин між персоналом та роботодавцем, за способом впровадження, за напрямком дії стимулів, за характером застосування, за характером застосування, відповідно до діяльності підприємства та відповідно до реалізації функцій стимулювання. Проаналізовано рівні інноваційної активності персоналу на підприємстві та стимули, що характерні для кожного з них. Визначено, що стимулювання інноваційної активності може відбуватися на індивідуальному рівні, мікрорівні та макрорівні та надано характеристику кожного з них. Визначено методи та важелі інноваційної активності персоналу підприємства, до яких віднесено групу фінансових чинників, групу фіскальних методів, групу інституціональних чинників та групу регуляторних чинників та важелів. Визначено ключові зовнішні мотиви інноваційної та творчої активності новаторів на надано характеристику фаз інноваційної активності.

Ключові слова: стимул, мотив, стимулювання, інноваційна активність, інноваційна активність персоналу, стимулювання інноваційної активності.

Формуул: 0, рис.: 1, табл. 5, бібл.: 12

Annotation. The author proposes an author's definition of the concept "innovative activity of the personnel" - a set of all scientific, technological, organizational, financial and commercial measures aimed at the realization of strategic goals of development in the conditions of market competition and manifested in supporting creative, initiative workers; in readiness for organizational change, to break the management structures in response to fluctuations. Author analyzes the main functions of stimulation of innovation activity of personnel and provided a description of the regulatory, reproductive educational and socio-psychological functions, determines levels of innovative activity of the personnel: innovative, constructive, innovative and described the incentives for each of them. The classification of types of stimulation of innovative activity of personnel is given and types of stimulation of innovative activity of the personnel according to economic, socio-psychological and organizational management methods are analyzed. It is determined that the types of stimulation of innovation activity of the personnel of an enterprise can be classified by the nature of determining the emerging relationship between the staff and the employer, by the way of implementation, by the direction of the incentives, by the nature of the application, by the nature of the application, in accordance with the activities of the enterprise and in accordance with the implementation of the incentive functions. The level of innovation activity of the personnel at the enterprise and the incentives typical for each of them are analyzed. It has been determined that stimulation of innovation activity can take place at the individual level, micro level and macro level,

and the characteristic of each of them is given. The methods and levers of innovation activity of the personnel of the enterprise are identified, which include a group of financial factors, a group of fiscal methods, a group of institutional factors and a group of regulatory factors and levers. The key external motives of innovative and creative activity of innovators are defined on the stages of innovation activity characterized.

Key words: stimulus, motive, stimulation, innovative activity, innovative activity of personnel, stimulation of innovation activity.

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 5, bibl.: 12

Постановка проблеми. Підприємства можуть витратити безліч коштів на впровадження новітніх технологій, проведення ґрунтовних ринкових досліджень, але якщо їхні зусилля не будуть підкріплені розумінням кожного працівника його ролі у цьому інноваційному процесі, очікуваної ефективності не буде досягнуто. Те, наскільки швидко впроваджуються та ефективно використовуються інновації, великою мірою залежить від персоналу підприємства, від його готовності та здатності реалізувати інноваційні заходи. Тобто перехід підприємства на інноваційний шлях розвитку можливий насамперед після підвищення інноваційності його персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем формування і розвитку персоналу для здійснення інноваційної діяльності відображені у наукових публікаціях таких вітчизняних та зарубижних вчених, як: В. Андрієнко, Д. Богиня, І. Багрова, Грیشнова, М. Карлін, І. Карпунь, А. Колот, Г. Куліков, В. Лагутін, Г. Монастирська, О. Синікова, А. Жуков, А. Маршал, Д. Кейнс, П. Самуельсон, К. Макконнелл. В їх працях показано, що успіх інноваційного процесу залежить від того, наскільки безпосередні учасники інноваційного процесу зацікавлені у швидкому впровадженні результатів НДДКР у виробництво. З огляду на це, стимулювання інноваційної праці повинно постійно спиратися не лише на матеріальні, а й на нематеріальні форми стимулювання, орієнтовані на задоволення потреб вищого рівня.

Не розробленим залишається питання пошуку ефективних засобів стимулювання інноваційної активності персоналу до

реалізації стратегічних завдань підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення інноваційної активності персоналу, методів та принципів стимулювання інноваційної активності персоналу та фаз інноваційної активності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує безліч точок зору відносно трактування понять «стимулювання» та «інноваційна активність», що пояснюється багатоаспектністю і міждисциплінарним характером даної категорії і стосунків, які нею описані.

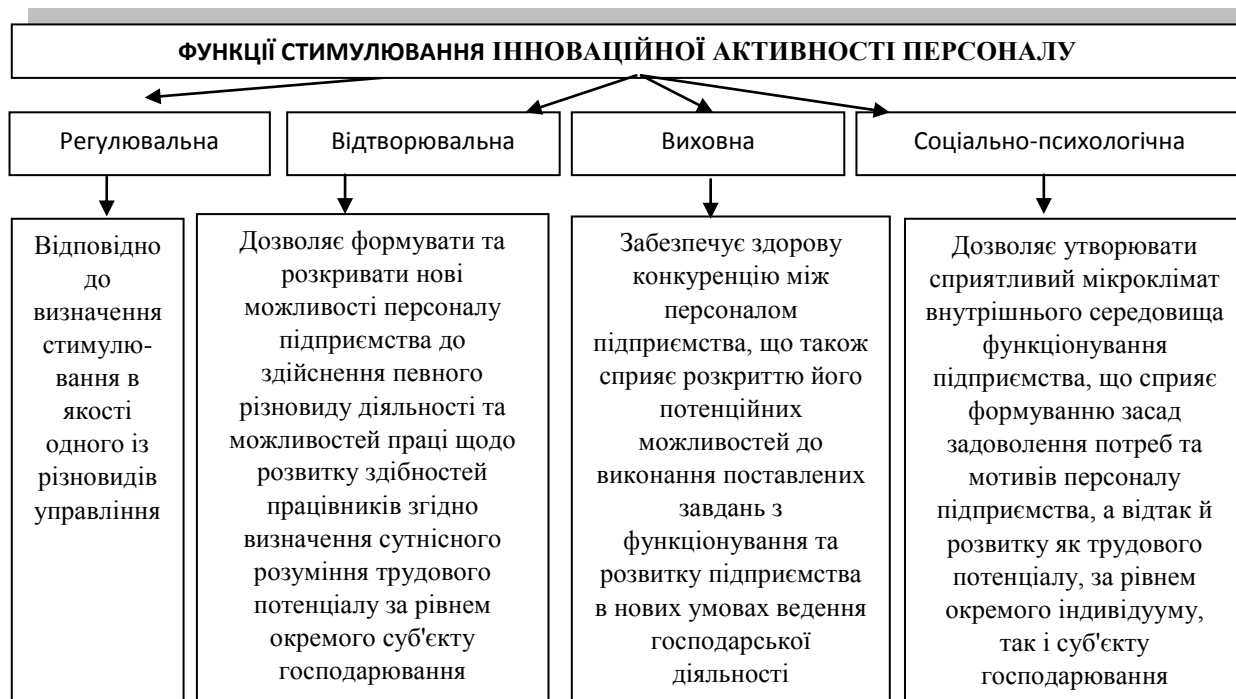
Поняття стимулювання нерозривно пов'язане з мотивами. В найзагальнішому вигляді мотив (від латинського *movere* - рухати, штовхати) - це усвідомлена людиною потреба, яка спонукає до дій [3, 4]. Мотиви знаходяться «всередині» людини (мають персональний характер), залежать від всіляких внутрішніх і зовнішніх, по відношенню до суб'єкта, чинників, а також від впливу інших мотивів. Поведінка індивіда, як правило, детермінована не одним мотивом, а їх сукупністю, яка створює певну мотиваційну структуру особи, у якій мотиви перебувають у конкретному співвідношенні один з одним, залежно від міри спонукаючої дії на людину.

Поняття «інноваційна активність» більшість вчених ототожнюють з поняттям «інноваційна діяльність». Таким чином, на нашу думку, інноваційною активністю виступає сукупність всіх наукових, технологічних, організаційних, фінансових та комерційних заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей розвитку в умовах ринкової конкуренції та виявляється у підтримці творчих, ініціативних працівників; в готовності до

організаційних змін, до зламу управлінських структур у відповідь на коливання [1].

Поряд з цим, ґрунтовність застосування саме стимулювання в управлінні трудовим потенціалом підприємства підтверджується роллю та значенням стимулювання з погляду покладених на нього функцій (рис. 1).

За своїм змістом мотиви та стимули діяльності можна поділити на матеріальні, соціальні та примусового характеру. Відповідно до цього розрізняють економічні, соціально-психологічні та організаційні методи управління інноваційною активністю персоналу зокрема та підприємств загалом.

Рис. 1. Функції стимулювання інноваційної активності персоналу

Джерело: складено автором [5, 7, 9]

Усі названі методи управління персоналом органічно взаємозв'язані й використовуються не ізольовано, а комплексно.

Організаційні методи створюють передумови для використання економічних методів. Соціально-психологічні методи доповнюють організаційні та економічні й утворюють у сукупності необхідний арсенал засобів управління діяльністю підприємства, будь-якого суб'єкта підприємницької чи іншої діяльності. Проте провідними треба вважати саме економічні методи, тобто такі методи, які реалізують матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах (будь-якій іншій діяльності)

через використання товарно-грошових відносин. Ці методи мають два аспекти реалізації [2, 4].

Розглядаючи стимули відповідно до методів управління, зазначимо, що до організаційних стимулів відносяться такі, як вміст та цілі праці, участь у справах організації, умови та організація праці (автономія в роботі, право самоконтролю, організація робочого місця, тощо.). Умови праці, виступаючи не тільки потребою, але й мотивом, що спонукає працювати з визначеною віддачею, можуть бути одночасно і фактором і наслідком визначеної продуктивності праці та її ефективності [1, 4].

Інноваційна активність персоналу на підприємстві має три типи (табл. 1.).

Таблиця 1

Рівні інноваційної активності персоналу на підприємстві

№ з/п	Рівень	Характеристика
1	Раціоналізаторський	Передбачає внесення працівником коректив у свою діяльність на основі власного досвіду, вдосконалення, модернізацію деяких елементів існуючих рекомендацій, методик і досвіду відповідно до нових завдань.
2	Конструкторський	Передбачає діяльність працівника з конструювання власного варіанту вирішення проблем на основі власного досвіду, самоаналізу своєї діяльності та використовуючи існуючі методики, рекомендації, передовий досвід.
3	Новаторський	Пропонування принципово нових прийомів, способів, методів, правил, форм організації, форм взаємодії тощо, що відрізняються оригінальністю та високою результативністю. Це найвища форма інноваційної діяльності, а створювані на цій основі інновації – найбільш прогресивна й економічно доцільна форма втілення знань і технологічних рішень.

Джерело: складено автором [3, 9, 10]

Для стимулювання різних рівнів інноваційної активності використовуються різні методи та стимули:

- для раціоналізаторського: підвищення розміру окладу за здійснення інноваційної діяльності; - премія за ініціативність; винагорода автору раціоналізаторської пропозиції (винаходу) - надбавка за стаж наукової роботи; оплата підприємством навчання працівника; забезпечення оптимальних умов праці;

- для конструкторського: оплата у розмірі не нижче від середнього заробітку за місцем постійної роботи за впровадження винаходу, корисної моделі, промислового зразка чи раціоналізаторської пропозиції; премія за підвищення рівня продуктивності праці та рівня якості продукції (технології виробництва, методу управління); доплата за науковий ступінь кандидата або доктора наук; оплата підприємством участі працівника в науково-практичних конференціях, публікацій наукових робіт;

- для новаторського: збереження середньої заробітної плати при звільненні від основної роботи для участі в інноваційній діяльності (впровадженні винаходу, корисної моделі, промислового зразка чи раціоналізаторської пропозиції); премія за участь у розробці, впровадженні та освоєнні нової техніки, технологій, виробництві нової продукції, застосуванні новітніх методів праці тощо; - доплата за складні умови праці (наприклад, участь в експериментаторських роботах); надання працівнику оплачуваної творчої відпустки для закінчення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора

наук, для написання наукової праці; вільний графік; надання послуг новаторам

у сфері проведення патентних, інвестиційних та маркетингових досліджень, юридичного представництва інтересів перед патентним відомством та у суді.

Водночас з цим серед характерних ознак різновидів стимулювання інноваційної активності персоналу:

- за характером визначення виникаючих відносин між персоналом та роботодавцем: фінансове (матеріальне), нефінансове (нематеріальне);

- за способом впровадження: традиційне (заробітна плата, премії, доплати), нетрадиційне (на основі низки допоміжної системи показників щодо розрахунку премій та заохочень);

- за напрямком дії стимулів: позитивне (премії, надбавки, доплати), негативне (догани, зауваження, штрафи);

- за характером застосування: прогресивне, оптимізаційне, ефективне;

- відповідно до діяльності підприємства: пов'язане із діяльністю, самостійне;

- відповідно до реалізації функцій стимулювання: матеріальне, соціальне та моральне, статусне.

Проте, на нашу думку, найбільш оптимальним є відокремлення видів стимулювання інноваційної активності персоналу відповідно до методів менеджменту. Такий поділ значно спрощує їх сприйняття та узагальнення. Таким чином, можемо виділити основні види стимулювання інноваційної активності персоналу відповідно до методів менеджменту:

- економічні – розмір заробітної плати, надбавки, премії, винагороди, пільги, страхування;

- соціально-психологічні – співвідношення у заробітних платах різних груп працівників структура заробітної плати різних груп працівників, похвала та визнання;

- організаційні - тарифна система та форми посадових окладів; форми та системи заробітної плати; розпорядження, накази; примус.

Доцільність розгляду різновидів стимулювання інноваційної активності персоналу визначається тим, що саме застосування окремих стимулів у їх сукупності дозволяє досягти більш прийняттого ефекту щодо формування та розвитку трудового потенціалу підприємства. Тож важливим питанням як з теоретичної, так й з практичної точок зору є розгляд механізму економічного стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства. Так, наприклад, В. Павловська при розгляді механізму економічного стимулювання певного суб'єкту господарювання визначає, що це, насамперед, система елементів організаційного, економічного, правового й соціально-психологічного характеру, яка спрямована на підвищення ефективності економічно-господарської діяльності того суб'єкту господарювання, який безпосередньо розглядається. І з цим можна погодитися [1, 3, 4].

Поряд з цим, у дослідженні С. Т. Дуди та З. В. Мончак механізм економічного стимулювання працівників певного суб'єкту господарювання розглядається як сукупність різних мотиваторів, які здатні підвищити трудову активність та сприяти досягненню особистих цілей і цілей організації, що також пояснює сутність задіяних важелів в управлінні трудовим потенціалом [12].

Дещо інший підхід з визначення механізму економічного стимулювання трудового потенціалу відображено у дослідженні О. А. Харун, де зауважується, що такий механізм представляє собою порядок дій керівництва підприємства

щодо стимулювання персоналу відповідно до встановлених нормативних характеристик і фактично отриманих результатів виробничої діяльності працівників. Тобто, в даному визначенні підкреслюється і важливість врахування особистих цілей працівників підприємства, і взаємозалежність цілей підприємства та його персоналу. Однак більший наголос робиться на визначенні відповідного механізму як процесу [11].

Суттєво відрізняється розкриття механізму економічного стимулювання трудового потенціалу, яке подано у роботі Є. І. Чернявської, де по суті мова йдеться не про визначення такого механізму, а про форму його реалізації у вигляді колективного договору. Втім такий розгляд, нарівні із макрорівнем та мікрорівнем формування механізму економічного стимулювання трудового потенціалу, дозволяє відокремити ще один рівень - з погляду окремих індивідуумів як носіїв частки загального трудового потенціалу підприємства [11].

Таким чином, наведене вище дозволяє говорити про багаторівневність механізму економічного стимулювання трудового потенціалу підприємства та інноваційної активності персоналу підприємства, де зокрема присутні три рівні (табл. 2).

При цьому, враховуючи особливість дії процесу стимулювання як управління зі зворотнім зв'язком, можна також визначити наявність опосередкованих впливів нижчих рівнів відповідного управління на вищі, що досягається завдяки впливам з боку окремих складових трудового потенціалу (кадрової, професійної, кваліфікаційної, організаційної).

З'ясування дії механізму стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства не обмежується лише окремими їх рівнями, бо наявність впливів між рівнями такого механізму багато в чому визначається окремими його детермінантами (складовими частинами), які по суті і розкривають дієвість відміченого механізму стимулювання.

Таблиця 2

Рівні стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства

№ з/п	Рівень	Характеристика
1	Індивідуальний рівень	визначає стимулювання індивідуальних здібностей окремих представників персоналу підприємства як унікальних носіїв частки загального трудового потенціалу
2	Мікрорівень	формування стимулів відповідно до цілей та завдань здійснення різних напрямків діяльності з погляду розвитку професійних здібностей працівників підприємства
3	Макрорівень	формування умов та можливостей реалізації механізму економічного стимулювання трудового потенціалу підприємства, бо на макрорівні визначаються засади функціонування підприємства та важелі стимулювання загального розвитку трудового потенціалу за окремими рівнями їх організації

Джерело: складено автором [3, 4, 9, 10]

Втім, наявність окремих рівнів механізму стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства дозволяє більш детально проаналізувати окремі його детермінанти. Так, зокрема, з урахуванням макрорівня механізму стимулювання інноваційної активності персоналу підприємства, в якості окремих його детермінант варто виділити так звані загально-організаційні елементи впливу, до яких відносяться: правове та нормативне забезпечення здійснення господарської діяльності в Україні та засади організації функціонування підприємства відповідно до вимог діючого законодавства та постанов регулятора; загальноекономічна та політична ситуація в країні, що визначає формування впливів на можливість здійснення діяльності загалом та впливи на такі складові трудового потенціалу за рівнем його організації як демографічна та соціальна складові. Водночас з цим, можна говорити й про те, що загальноекономічна та політична ситуація в країні також визначають низку стимулів щодо розвитку стимулювання інноваційної активності персоналу за рівнем окремого суб'єкту господарювання [9, 11]. Так, з погляду трудового потенціалу підприємства, це може бути заохочення індивідуумів до

інноваційної праці саме на підприємстві, що безпосередньо пов'язано із задоволенням їх потреб.

Центральне місце в системі економічного стимулювання займають форми і системи оплати праці, тарифні ставки, премії та додаткові види доплат. Механізмами економічного стимулювання є основна, і додаткова заробітна плата. Зокрема, додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати передбачені діючим законодавством: премії з виконанням виробничих завдань та функцій. Через додаткові види преміювання підвищують зацікавленість працівників підприємства до суміщення професій, розширення зони обслуговування. Складовою механізму заохочення працівників підприємства є одноразові премії та винагороди, які мають цілком конкретне призначення. Запроваджуючи виплату одноразових премій і винагород, роботодавці можуть заохочувати і розвивати в працівників якості, що безпосередньо впливають на ефективність роботи, проте не підлягають точній кількісній оцінці (авторитет в колективі, відданість підприємству, творче ставлення до роботи) [12].

Одноразові премії та винагороди є ефективною формою матеріального заохочення, людям притаманне швидке звикання до незмінної, сталої системи стимулювання. Якщо позитивне заохочення стає очікуваним, то воно втрачає свою мотиваційну силу – працівник просто перестає реагувати на нього. Отже, не передбачувані та нерегулярні заохочення стимулюють ліпше, ніж очікувані й прогнозовані [11].

Мотивація інноваційної та творчої активності новаторів, включає виявлення рівня їх мотиваційної чутливості до базових мотивів, виділених шляхом анкетування та інтерв'ю поведінкових прикладів (табл. 3.).

Ключові зовнішні мотиви інноваційної та творчої активності новаторів

Мотив	Відповідна характеристика роботи
1. Саморозвиток	виклик, можливість розвинути нові вміння, особистісне зростання
2. Креативність	інноваційне вирішення завдань, використання уяви, створення нових концептів, відношення до помилок як до складової частини успіху
3. Людяність	допомога іншим, соціальна направленість роботи, залученість до доброї справи
4. Різноманітність	часті зміни в завданнях, відсутність рутини
5. Ясність цілі	добре визначені цілі роботи
6. Амбіційні цілі	робота з великою віддачею, професійна амбітність
7. Практичність	використання інструментів та машин, фізична залученість до виконання завдання
8. Жорсткі рамки	жорсткі строки, зайнятість
9. Автономність	свобода самостійно визначати робочий графік, вибирати проекти та строки їх виконання
10. Приналежність	близькі стосунки з колегами, робота в команді, соціальне задоволення
11. Мобільність	можливість багато подорожувати, працювати за кордоном
12. Культура	стиль менеджменту в компанії, організаційна культура, відсутність бюрократизму
13. Технічність	використання технічних і конструкторських методів, робота з графікою, планами
14. Кваліфікація	широке визнання як професіонала, авторитетність
15. Просування	кар'єрне просування, можливість великої відповідальності та досягнення складних цілей
16. Стиль життя	свобода у реалізації непрофесійних амбіцій, дозволя, що підтримуються підприємством
17. Вплив	контролювання інших, відповідальність, командне лідерство
18. Визнання	статус, репутація, нагороди, атрибути успіху
19. Фінанси	значний дохід, хороша машина, матеріальний успіх
20. Ясність процедури	добре визначені норми та процедури, постійне отримання результату
21. Безпека	стабільність кар'єрного росту, прогнозований дохід, достатня пенсія

Джерело: складено автором [5, 9, 10]

Таким чином, створюючи умови впливу на окреслені вище мотиви, можна досягти підвищення розвитку інноваційної активності новаторів.

У якості одного з найважливіших факторів, що визначає успішне здійснення новаторами своєї діяльності, є ставлення керівника підприємства до нововведень, його світогляду, рівня культури, освіти, психофізіологічних особливостей, мотивації та ін. Накопичений практиками досвід [11] свідчить про те, що дуже багато керівників підприємств воліють займатися вирішенням поточних, добре передбачуваних питань, і не прагнуть вирішувати великомасштабні проблеми. Однак пасивна реакція таких керівників на динамічний розвиток науки та техніки призводить до зростаючого відставання від інноваційно активних підприємств, керівництво яких вчасно концентрує управлінські зусилля на освоєнні та використанні перспективних досягнень науково-технічного прогресу.

Діяльність новаторів залежить від багатьох факторів, серед яких важливе місце займає інноваційна стратегія підприємства. Кожне підприємство формує свою інноваційну стратегію залежно від складу вирішуваних завдань та притаманного йому рівня інноваційної активності.

Інноваційний процес виступає як процес вельми складний, суперечливий, багаторівневий, що підвищує значення кваліфікованих кадрів.

Виділення факторів, що роблять істотний вплив на рівень інноваційної активності, визначається в першу чергу необхідністю розробки економічної політики, стимулюючої інноваційну діяльність в економіці. Сам процес інноваційної діяльності в спрощеному вигляді складається з трьох фаз: винахід, інновація, дифузія.

У представлених фазах інноваційної активності підприємства є свої особливості, які представлені у табл. 4.

Очевидно, що інноваційний процес не слід розглядати як строго лінійну послідовність зазначених стадій. В дійсність характер зв'язків і взаємодії різних учасників на всіх трьох стадіях більш складний, що ускладнює дослідження інноваційних процесів.

До методів та важелів підвищення інноваційної активності персоналу можна віднести зокрема чотири основні групи (групу фінансових чинників, групу фіскальних методів, групу інституціональних чинників, групу регуляторних чинників та важелів), характеристика яких представлена у табл. 5.

Таблиця 4

Характеристика фаз інноваційної активності підприємства

№ з/п	Фаза	Результати	Особливості	Модель інноваційної активності та стимули
1	Винахід	розробка нових наукових, технічних ідей і рішень	послідовні етапи наукових досліджень, дослідно-конструкторських робіт	раціоналізаторська, стимули притаманні їй
2	Інновація	впровадження винаходу у виробництво і на ринок	включає організацію дослідного виробництва і збуту та комерційного виробництва	конструкторська, стимули притаманні їй
3	Дифузія	поширення інновації в тимчасовому і просторовому масштабі	суспільно корисний ефект перерозподіляється між суб'єктами нововведення, виробниками і споживачами	новаторська, стимули притаманні їй

Джерело: складено автором [3, 4, 5, 12]

Таблиця 5

Методи та важелі підвищення інноваційної активності персоналу

№ з/п	Група методів та чинників підвищення інноваційної активності	Елементи та чинники впливу на персонал
1	Група фінансових чинників	<ul style="list-style-type: none"> ✓ механізм бюджетного та позабюджетного фінансування інноваційної діяльності; ✓ пільгові позики, гранти, дотації; ✓ державне замовлення на інноваційні продукти; ✓ інститути кредитування інноваційних підприємств; кошти приватних (зокрема, венчурних) інвесторів; ✓ страхування інноваційних ризиків;
2	Група фіскальних методів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зниження ставок податку на прибуток підприємств; ✓ надання податкового кредиту інноваційним підприємствам; ✓ звільнення від оплати податку на прибуток, отриманого власниками майнових прав інноваційних і венчурних фірм; ✓ введення пільгової амортизації для інноваційних підприємств;
3	Група інституціональних чинників	<ul style="list-style-type: none"> ✓ система сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів; ✓ інфраструктура доступу до інформаційних джерел – банків даних та баз знань; ✓ патентні підрозділи;
4	Група регуляторних чинників та важелів	<ul style="list-style-type: none"> ✓ бізнес у сфері інноваційної діяльності; методики і нормативні документи ; центри інжинірингу, венчурні підприємства, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри

Джерело: складено автором [6, 11, 12]

Участь найманих працівників в інноваційній діяльності підприємств має підкріплюватися додатковою системою відчутних стимулів крім тих, що стосуються трудового процесу загалом, в якому задіяний працівник. З урахуванням дії стимулів обох видів, працівник перебуватиме у полі мотивації як учасник трудового процесу і як творча особистість (винахідник, раціоналізатор, автор цікавих ідей, що стосуються різних аспектів діяльності підприємства).

Висновки. Аналіз показав, що на підприємствах спостерігається різноякісне застосування стратегічного підходу до стимулювання інноваційної активності персоналу, що говорить про необхідність застосування різних засобів мотивування та стимулювання їх інноваційної активності. Для підвищення інноваційної активності персоналу є необхідним

визначення особливостей застосування різних методів та стимулів, визначення основних елементів та чинників впливу на персонал підприємства зважаючи на особливості колективу підприємства, обрану підприємством стратегію та фазу інноваційної активності.

Література:

1. Балабанова, Л. В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід : монографія. Донецьк, 2006. - 294 с.
2. Батенко Л. Практические подходы к повышению эффективности организации производственных процессов. *Менеджер по персоналу* : журнал. 2009. № 7. С. 59-67.
3. Белова О. І. Теоретичні аспекти формування мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *Інноваційна економіка* : журнал. 2012, №10, С. 109-115.
4. Белова О. І. Методологічний підхід до формування змісту та структури мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними

мережами. БІЗНЕС-ІНФОРМ : міжнародний науковий економічний журнал. Харків, 2013, С. 155-163.

5. Белова О. І. Формування тривимірної матриці станів мотиваційного механізму стратегічного управління торговельними мережами. *Економіст* : журнал. Київ, 2013. № 2. С. 52-57.

6. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз : навч. посіб. Вид. друге, перероб. і допов. Київ : Алерта, 2008. 478 с.

7. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2011. 440 с.

8. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: монографія. Київ : КНЕУ, 2001. 227 с.

9. Петрова І. Л. Стратегічне управління людськими ресурсами: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2013. 466 с.

10. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія. Київ : Дорадо, 2010. 320 с.

11. Хміль Ф. Удосконалення управління вітчизняними організаціями в контексті економічних та суспільних змін. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль, 2009. №1. С. 31-35.

12. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.

Reference:

1. Balabanova L. V. Marketynhove upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv : stratehichniy pidkhdid : monohrafiia. Donetsk, 2006. 294 s.

2. Batenko L. Praktycheskye podkhody k povishenyiu efektyvnosty orhanyzatsyyu proyzvodstvennikh protsessov. *Menedzher po personalu* : zhurnal. 2009. № 7. S. 59-67.

3. Bielova O. I. Teoretychni aspekty formuvannia motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnyy meretzhamy. *Innovatsiina ekonomika* : zhurnal. 2012, №10, S. 109-115.

4. Bielova O. I. Metodolohichniy pidkhdid do formuvannia zmistu ta struktury motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnyy meretzhamy. *BIZNES-INFORM* : mizhnarodnyi naukovyi ekonomichniy zhurnal. Kharkiv, 2013, S. 155-163.

5. Bielova O. I. Formuvannia tryvymirnoi matrytsi staniv motyvatsiinoho mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia torhovelnyy meretzhamy. *Ekonomist* : zhurnal. Kyiv, 2013. № 2, S. 52-57.

6. Hordiienko P. L. Stratehichniy analiz : navch. posib. vyd. druhe, pererob. i dopov. Kyiv : Alerta, 2008. 478 s.

7. Dovhan L. Ye. Stratehichne upravlinnia : navch. posib. Kyiv : TsUL, 2011. 440 s.

8. Nalyvaiko A. P. Teoriia stratehii pidpriemstva. Suchasnyi stan ta napriamky rozvytku: monohrafiia. Kyiv : KNEU, 2001. 227 s.

9. Petrova I. L. Stratehichne upravlinnia liudskymy resursamy : navch. posib. Kyiv : KNEU, 2013. 466 s.

10. Petrova I. L. Innovatsiina diialnist: stymuly ta pereshkody : monohrafiia. Kyiv : Dorado, 2010. 320 s.

11. Khmil F. Udoskonalennia upravlinnia vitchyznianymy orhanizatsiiamy v konteksti ekonomichnykh ta suspilnykh zmin. *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. Ternopil, 2009. №1. S. 31-35.

12. Shershnyova Z. Ye. Stratehichne upravlinnia Stratehichne upravlinnia : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv : KNEU, 2004. 699 s.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2018 р.

ISSN (Print) 2307-6968, ISSN (Online) 2663-2209
Вчені записки Університету «КРОК» №3 (51), 2018

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Фахове видання

Випуск №3 (51)

Підписано до друку 18.10.2018 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 18,83. Наклад 300 прим.
Зам. 195

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafi.a.krok@gmail.com